Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

L6n
685

19 99

ՍԱՔԻՆԻԿ ՏՐԴԱՑ

ՎԷՊ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ

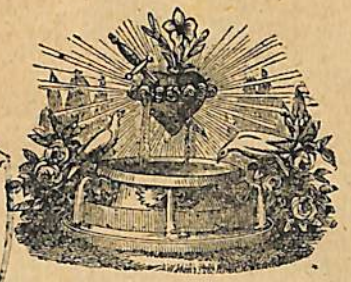

ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

1436.

ՀԵՂԻՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՄՈՒՐԷՆ Ս. ՓԻՓԻՆՃԵԱՆԻ

ՀՐԱՄԱՆԱՒ

ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ՏԵՍՉՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԱ Գրադարան
ՀԱՍՀ-ԱԻՄ.ՍՍՀ
Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի Գրադարան

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԱ Գրադարան
ՀՈՍՏԱՆԴՆՈՎԻՆ

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՏՊԱԳՐ. Յ. Ք. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

1880

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ԱՆՄԱՀ ՀՈԳՒՈՅ

ՀՕՐ ԽՍՏՑԱՐԱՐԻ

ՍՏԵՓԱՆ Պ. ԹԻԹԻՒՆՃԵԱՆԻ

Որ հանգեաւ ի Տէր

Ի ՊԼԵՒՆԱՅ

1860 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 3

46805-ԱՕ
ՀՖ 684

ՍԱԹԻՆԻԿ ՏՐԴԱՏ

ՎԷՊ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ԲԵՐԱՅԻ ՏՈՒՆԸ

ՀԱԶԱՐ ուխտ հարիւր չիտան երկու թուականին եւ ամառուան սկիզբները՝ Բերայի փողոցներէն մեկուն մէջ, մեծ կակ առան մը՝ Ազգային հարուստ ընտանիքներէն այր մը եւ կինն մը կը բնակէին : Ա.յրը չիտան տարեկան եւ անունը Մարզպար էր · խստասիրտ եւ դաժան անձ մը՝ որ չատերուն տանելի եղած էր իր խիստ եւ վատ բնաւորութեանը : Ինքը թէպէտեւ ազատ էր , բայց վրէժխնդրութեան մասին խիստ չատ , այնպէս որ՝ իւր թշնամիները յագթելու համար պէտք եղածը չէր խնայէր :

Իւր կինն ալ՝ որ քաւատունէնդ տարեկան կար , ամուսինէն վար չէր մնար · այնպէս որ տանը մէջ աչխատող ապառուները ամեակ մը աւելի կարող չէին դիմանալու իրենց տիրուհոյն ձեռքէն , և առանց վարձք ընդունելու ձգելով կը փախչէին : Եթէ տունցին մէկը չանդգներ իւր իրաւունք պահանջելու , ընդունածը առատ գատաղանի հարուածներ էին եւ եթէ աւելի դիմադրելու ըլլային , կարելի էր թանան ալ երթային : Վատն ալ՝ Մարզպար , իւր սեռանաւորութեան պատճառաւ բուսական անձինք ճանչնալով՝ չատ ժամանակ իւր ազդեցութիւնն ի գործ դնելու ճամբան կրնար գտնել : Վերջապէս , այս մարդը բանէ մը չէր յաղթուէր :

Իրիկուն մը՝ Մարզպար չուկայէն տուն գառնալով՝ իւր բնական ժպտուն դէմքին վրայ արտագոյ կարգի ուրախութիւն և ժպիտ կը տեսնուէր : Իւր կինը՝ որ անոր դէմքին վարժած մի-

նելուն , զիտցաւ որ իւր ամուսինը մեծ ուրախութիւն մը ունէր։

— Այս երեկոյ ուրախ կը տեսնեմ զքեզ , ըսաւ ։

— Այո կինս , պատասխանեց Մարդար , դու ալ ուրախ եղիր · և պատուիրէ զինի բերուն , որ քեզ ալ պատմեմ իմ ուրախութեանս պատճառը ։

Զինին չուտ մը պատրաստուեցաւ , և Մարդար երկարօրէն ընդուն դաւաթ մ'ալ պարպելէն վերջը , իւր ծխամորը լեցնելով բոլոր ընդոմիջ սիրաւ քաշել ։

— Այս երեկոյ նորէն սիրար , ըսաւ կինը՝ որուն անունը Բրաթ էր , անօթի փորուդ զինի խմել ։

— Այնաս չունի , զինին խմելը օգտակար է ։

— Բայց ախորժակդ պիտի զոցուի ։

— Հոգ չէ · ես այսօր վրէժխնդրութիւնէ արդէն կշտացած եմ ։

— Գիտեմ որ այդպէս է , օդի խմէ՛ որ ախորժակդ բացուի ։

— Գիտես որ ես օդի չեմ խմեր , նորէն չ'սկսինք այս երեկոյ իմ ուրախութեանս մէջ հետդ կռուելու չելլեմ ։

— Գաւմէ նայինք ինչ շահեցար այսօր ։

— Հա՛ , սանկ ըսէ՛ , և գաւաթ մ'ալ դուն խմէ՛ ։

— Ես գրաւ կը դնեմ որ՝ ըսելիքդ գիտեմ ։

— Ըսէ նայինք , ինչ է ։

— Կարծեմ դատդ վաստկեցար ։

— Աւոր ատրակոս չի կայ · կեցցէ՛ս , դուն չատ խելացի կին մը ես , իրաք լաւ դատար · ես աշխարհս մէջ վրէժխնդրութեան համար ծնած մարդ եմ · արդէն գիտէիր Գէորգը քանդած նետել տալս ։

— Այդ չատոնցուան բան է · բայց պարտաւորէիր իւր վրայ հաստատուեցա՞ն ։

— Ո՛չ , ո՛չ , ատոնք չէ իմ ուրախութեանս բուն պատճառը · վասն զի՝ առիւծ աւելին եղաւ , իմ հակառակորդս , իմ թշնամիս , բանտին մէջ մեռաւ ։

— Մեռաւ մի՞ · չըսես ազատեցար ալ անոր ձեռքէն ։

— Է՛հ անչուշտ , ատոր ատրակոս չի կայ ։

— Ըսելէ թէ՝ անոր ունեցած բոլոր հարստութիւնը ձեռքդ անցաւ , ալ բանէ մը երկիւղ չունիս · բայց կինը և աղջի՞կը ։

— Է՛հ, դուն ալ , անմիտ կին , Գէորգի նման վտանգաւոր մարդէ մը վրէժ լուծելէս ետև դանի անդունդը դահավիժելէս վերջը , անօգնական մնացած կին մը և աղջիկ մը ի՞նչ կրնան ընել ։

— Ախիկայ մի՛ ըսեր · դիտե՞ս արդէն՝ որ Սեպուհ առանց բարեկամի է ։

— Է՛հ ի՞նչ կրնայ ընել անթեւեք կին · Սեպուհ՝ իւր հարստութիւնը կորսնցուցած է , և եթէ իւր գլխուն փորձանք գտնէ՝ մո՛ւկ ինձի հետ դատ վարէ ։

— Թէպէտև այդպիսի բան մը ընելու կարող չէ , ըսաւ Բրաթ ։

— Ալ ի՞նչ կուզես · արդէն երիս հազար քսակին տէրը դուռնիդ և ձեռքս անցաւ , դիտե՞ս , աննքան ալ կը խորհիմ և անոր ալ խերը կտեսնեմ ըսաւ Մարդար՝ գաւաթ մը դինի և սպասելով , և ծխամորը կրկին լեցնելով ։

— Բայց բանտին մէջ ի՞նչպէս եղաւ որ մեռաւ · դուն անոր բանտ մտնելը ըսած էիր , բայց ինչպէս ելլալը և անոր պատճառը պատմած չէիր ։

— Աղէկ միտքս ձգեցիր · այս իրիկուն ուրախութիւնս կատարեալ ըլլալուն՝ սկիզբէն մինչեւ վերջը նորէն պիտի պատմեմ քեզ , թէպէտև քանի մը անգամ պատմած եմ · ուրեմն մտիկ ըրէ՛ ։

— Ախիկ հինգ տարի առաջ , Տիգրանակերտի կողմերուն ցորենի առատութիւն մը վրայ հասած էր իւր կրկին դինովը՝ այն անհնազանդ Գէորգին պատճառաւ , որ իմ գլխաւոր հակառակորդս եղած էր աննի ժամանակ , քանի անգամ որ այսպիսի մեծ գործերու ձեռք զարնինք ։ Աւասիկ այն առենն ալ մեծ փնաս մը պիտի ընէի եթէ առտու մկ ճարը չը ձգած էի ։ Ըսի եղբօրս թէ՝ Պաղատաի կողմերուն ցորենը այն տարին առատ ըլլալուն , անոր հատոյքին ալ առնենք , որ տրդէն ամուրդի տրուած և Գէորգին վրայ հասած էր · և եթէ չը կրնանք առնելու ալ՝ դոնէ անոր դինը պիտի աւելնար և Գէ-

որդ ձեռս սիրտ ընէր : Բայց եղբայրս դէմ կենալով ըսաւ թէ՝ արդէն ծանր գործի մը մէջ մտած ենք , ալեաք չէ աւելի աւաջ երթալ : Իւր ըսածէն այնպէս մը կերեւեր թէ՝ Դէորգին կողմնակից էր : Ես ալ արդէն ասիկայ դուշակեր էի , վասնզի իմ Դաւիթ բարեկամս լինելի լսացուցած էր թէ , երբեմն եղբայրս Յակոբը՝ լինելիք դաշտուկ Դէորգին հետ գործ կընէին : Ուստի՝ այս կասկածս ճշմարտութեան փոխուելով , նոյն հաւատքն ալ անոր ձեռքէն առի , իւր արժեքէն եւս աւելի գնահատ : Այս պատճառաւ եղբօրս հետ բոլորովին ուրիշ ընթացք , և իմ գործս անկից զատելով և անոր ատակ մ'ալ չխառնելով զանի ճամբեցի . և որովհետև լինելիք փոքր էր , ուր որ գնաց չկրցաւ լինելի հետ գատ բանալը յանդգնիլ , և հաստկնալով որ՝ լինելի հետ չի սիրտի կրնայ գլուխ ելնել , գնաց բոլորովին իմ թշնամւոյս Դէորգին հետ միացաւ , և երկուքը մեկտեղ բոլոքելով աղերսագիր տուին և վրս գատի հրաւիրեցին : Բայց ես առար ճարը գտայ , իմ բարեկամներուս ձեռքով գաղտ վեց ամիս երկարաձգել տուի : Պատճառը ուրիշ բան չէր , հատկի ժամանակ ըլլալուն պարտաւորած էի Պոլիսն հեռանալու . թէև այսպիսի գատի մը պատճառաւ գործիս գլուխը չդանուելովս ձեռս սիրտի ընէի , և այն առեն խօստացած գումարս գուցէ կարող չի սիրտի ըլլալի տերութեան գանձուն հատուցանել : Ուստի իմ պատճառներս իրաւացի էին , վասն զի այսպէս վեց ամիս պայմանաժամ շահեցայ , և ամիսէ մը վերջը գործերս կարգի դնելով և ճամբայ ելնելով , ուղղակի Տիգրանակերտ գացի , և հոն տեղ իմացայ թէ՝ եղբայրս լինելիք աւաջ Դէորգին հետ հոն դնալով , իմ գործերս բոլորովին տակնուվրայ ըրեր էին : Որովհետև իմ գործակալներս չէին պահէր թէ եղբօրմէս գատուած էի , ինչ որ եղբայրս Յակոբը հրամայած էր՝ ամէնքն ալ կատարած էին : Այն առեն մտածէ թէ՝ որ աստիճանի հասաւ իմ կատաղութիւնս :

— Թո՛ղ գրելով իմացնէիր գործակալներուդ՝ որ եղբօրմէդ բաժնուած ես, և թէ անկից քու գործերուդ մէջ մաս չունի , ըսաւ Բրաք :

— Էհ, ո՞վ գիտէր որ՝ անոնք լինելիք աւաջ ճամբայ սիրտի

ելնէին , և իմ գործերս տակնուվրայ ընեին , անխե՛ղք կին. այսու ամենայնիւ , գիտէ՞ ինչ փորձանքի հանդիպէր էի հոն . որով հետև անոնք՝ բոլոր քաղաքին և շրջակայ գաւառներուն գիւղերուն բնակիչները լինելի դէմ զրգռած էին , իբր թէ ես անոնց սուրքերը աւելցուցած ըլլալ , վասնզի որ լինելի դէմ սուր պարանալով գուցէ գլխս սպաննէին :

— Ինչ սպաննէի՞ն , և ո՞վ ըսաւ ատիկայ :

— Այն օրը՝ որ պանդոկը իջայ , պանդոկապետը քովս գալով լինելի պատմեց , և երեսիս յայտնի ըսաւ ալ որ զգուշանամ :

— Է՛հ, չեմ յուսար որ դու ալ վախցած ըլլաս , ըսաւ Բրաք :

— Էհ, ինչ կրնես խենդ կինիկ , այդ ալ խօսք է , ուստի ամպարտեցի չուտ մը գինեալ մարդիկներ վարձելու , որ անոնցմով դործ տեսնամ . բայց իմ գործակալներս գիս ապահովցուցին ըսելով թէ , աւելի լաւ է իմ առած հասոյթիս կարը կարը ծախսելով , և քաղաքին կառավարիչին ձեռքը անոնց տակները հաւաքելով , գործը թեթեւութեամբ լմնցունել :

— Կը նայիս , որչափ գժուարութիւններու հանդիպէր ես :

— Շատ փորձանքներ քաշեցի կինս :

— Բայց դեռ չպատմեցիր եղբօրդ մասը :

— Անհատիկ սիրտ պատմեմ . վասն զի նոյն օրը բոլոր մտածմունքներս ասոնք չէին . այլ կը մտածէի թէ , ի՞նչ ընեմ որ այն անպիտան Դէորգէն վրէժս լուծեմ : Երբ իրիկուն եղաւ , պանդոկին դրան առջև նստած առանձին կը մտածէի , մէկմէկ բարձրահասակ հոգւոյն նման քիւրդ մը ինձ մօտենալով , բարև տւաւ ըսաւ , կերևի թէ Պոլիսէն եկած ըլլալու ես :

— Հա , ինչ՞էն հարցուցիր ըսի : Բայց չիտակը ըսելով , այս մարդը տեսնելս նմեր բոլոր ջիղերովս սառսուռ մը զգացի :

— Ինչէ՞ն սիրտի հարցնեմ, ըսաւ , Պօլսեցիք լաւ ծխախոտ կը քաշէն. եթէ անկից ինձի քիչ մը տալու ըլլաս, քեզ բարեկամ սիրտի ըլլամ :

— Միտքս անցաւ որ այս մարդը աւազակ մը ըլլալու էր. բայց փառք աձոյ քաղաքին մէջ կը գտնուէի , որովհետև քրդերը այսպէս կ'սկսին իրենց կողոպուտը : Ուստի մտածեցի , ուրեմն այս մարդը չատ յանդուգն ըլլալու էր չարագործութեան մէջ,

և պէտք էր գինքը որսալ, որ ինձի լաւ գործիք մը կրնար ըլլալ։ Անոնք ատանկ կը մտածէին, երբ մարդը իմ լուռութիւնս տեսնելով, չհամձնցա՛ր ուրեմն ըսաւ դիս գոհ ընելու։

— Նստէ ըսի իմ քովս, ուզածդ ծխախոտս ըլլայ, և մեատաքսէ ծխախոտս քսակին տակէն բռնելով անոր ճեռաց մէջ պարպեցի։

— Ախրեւի թէ չատ հարուստ ըլլալու ես ըսաւ, քսակին վրայ նայելով։

— Ինչէ՞ն գիտէս ըսի։

— Ես այդպէս կը կարծեմ։

— Անոնք ի՛սկի ըսի մարդովս, այս մարդը դիս սիրտի կողոպտէ։

— Բայց գիտցած ըլլաս որ քեզ նման հարուստ մարդ մը, ինձի նման մեկու մը կարօտ է, վասնզի այս քաղաքին չորքասպիները աւազակներով լի է։

— Մարդուն ըսածները լսելով հասկցայ թէ, կարելի է ըսած աւազակներուն դիմաւորն ալ ինքը եղած ըլլար։ ուստի քիչ մը մտածեցի և ալէկ մտածեցի, եկո՛ւր ինձի հետ ըսի։

— Ո՛ր սիրտ երթանք ըսաւ։

— Իմ սենեակս և հոն տեղ քեզի հետ գինի սիրտ խըմենք։

— Մարդը զարմացաւ թէ՝ ինչպէս անծանօթ մարդոյ մը այսպիսի առաջարկութիւն մը կընէի այնպիսի անծի մը, որուն նպատակը ինչպէս որ քիչ մը ինձի հասկցուցածդ պէս էր։

— Երբ սենեակս երթանք, ծառաներս ճամբեցի, և գաւաթ մը ինքս գինի տալով խմէ՝ ըսի։

— Ես անօթի եմ, ստակ չունիմ ըսաւ, ընկերքով մարդ չը դրամնար։

— Ես քեզի ստակ ալ ի՛տամ և ուզածդ աւելի, միէ իմ խօսքս մտիկ ընելով ինձ ծառայելու պատրաստ դտնուիս։

— Ըսէ նայինք, ըսաւ մարդը ուրախանալով, դուն բարի մէկը կերեւիս, քեզ առաջին անգամ տեսնելուս հասկցայ որ սրտին հանելու լաւ երակ ունիս։

— Երդում ըրէ որ ըսի, իմ խօսքս սիրտ պահէս, և ինձ սիրտ ծառայես։

— Ես այդ լեզուէն չեմ հասկնար, երդումը ինչ է, ինձի

հետ սակարկութիւն ըրէ, ստակը տուր։ հրաման ըրէ, մեռցուր ըսէ, այն ատեն քու ուզած մարդդ պիտի դտնէս ըսաւ։

— Իմ ուզածս ալ այդ է ըսի։

— Ուստի կուգո՞ս որ մարդ մը սրտնեմ, չատ աղեկ։ հազար դահեկանէն վար չըլլար, և ատոնն ալ կանխիկ, պիտէս որ այս մասին քրդերը Լրենց խօսքին վրայ հաստատ կը մնան, միայն թէ ոսկեգործն գոյնը ինձի ճանչցնելու ես ըսաւ՞, աչքերը արիւնալից և խոշոր բանալով։

— Շատ աղէկ ըսի, ասկէց ութ օր առաջ երկու ճանապարհորդ եկած են հոս անունք կը ճանչնա՞ս։

— Քեզի նման Պոլսէն կ'գային այնպէս չէ՞։

— Եւ երկու հոգ էին։

— Այո պիտեմ։

— Մեկը չիսուն տարեկան, և միւսը գեռ քառասուն տարեկան հազիւ կայ։ կարմիր երեսով եւ գեր, ատոնք կապուտաճաքով մարդ մ'է, որ քեզ մը գիս կը նմանի։

— Եւ միւսը թխամորթ և բարձրահասակ, որ սեւ ձիու մը վրայ հեծած էր, ըսաւ քիւրդը։

— Ուրեմն կը ճանչնա՞ս եղեր։

— Հասկցա՛յ, բայց ատոնք գեռ երկի երեկոյ հազիւ մեկնեցան քալաքէս, և դուն կ'ըսես թէ ութ օրէ։

— Ես քեզ չ'ըսի թէ՝ ութ օրէ մեկնեցին։

— Հա՛ հասկցայ, ատոնցմէ որո՞ն արեանը ծարաւի ես։

— Այն թխամորթն և բարձրահասակ մարդուն, որուն նկարագրութիւնը ըրիր սև ձիու մը վրայ նստած է ըսելով։

— Լմնցա՛ւ, ըսաւ քիւրդը, երկու օրէն կիմանաս։ միայն թէ ստակը հարիւր որ՝ չատով գործ տեսնեմ։

— Ուստի, իսկոյն հազար դահեկանը հարիւրեցի, և այն գիշերը՝ այս իրիկուան պէս ուրախ էի, բայց ինչ օգուտ։

— Ինչո՞ւ համար ըսաւ Բրաք։

— Անոր համար որ, այն չարագործ աւազակը՝ սխալմամբ եղբայրս սպաններ էր, իւր գլխէն հրացանի գնդակով մը զարնելով, և ինքն ալ իւր սխալմունքը գիտնալով վախէր անեւելի եղեր էր։

Մարգար այս խօսքը ըսելէն վերջը կեղծ արտասուք կը ձեւացնէր և իր թաշկինակով աչքերը կը դողէր։

— Բրաբ զաւակը լեցնելով անոր տուաւ ըսելով. ինչո՞ւ կուլաս մարդ, առանք անցած գացած բաներ են. եղբայրդ ալ՝ իր ըրածին փոխարէնը գտեր է. թող քեզի դէմ դատաճանութիւն չը նկրէր. հարկաւ ըլլալիքը այդ էր, դուն քու պատմութիւնդ չարունակէ։

— Իրաւունք ունիս Բրաբ, ըսաւ Մարգար, և կնոջ ձեռքէն գաւաթը առնելու համար ձեռքը երկնցուցած ժամանակը յայտնի կը տեսնուէր որ՝ այս գազանասիրտ մարդուն աչքեր վրայ երբէք արտասուաց նշաններ չը կային. ուստի՝ գաւաթը ի մի ումպ պարպելով, իրաւունք ունիս կրկնեց, յանգանքը եղբօրս էր։ Եւ պատմութիւնը չարունակելով

— Երբոր այս չար լուրը առի, ըսաւ, բոլոր իմ գործերս ուրիշի մը յանձնելով անմիջապէս Պոլիս եկայ, և Գէորգին հետ գտայ բայց. զրպարտելով, թէ ինքը պատճառ եղած էր եղբօրս մահուան. և գործը անանկ կարգին դրի, որ եղբօրս ունեցած երկու հազար քսակի չափ դրամները ձեռք ձգելու համար, Գէորգ զանի սպաննել տուած ըլլար։

— Ինչ ընեմ, մինչ՞ կարող էի ճշմարիտը ըսել. թէպէտև ինծի շատ սուղի նստաւ, հինգ հարիւր քսակէն աւելի ստակ խրտնեցի, և անկից ի վեր չորս տարի չարունակ հետը գտայ վարելով, վերջապէս անցեալ տարի յաջողեցայ զանի բանտը նետել տալու, ան՝ ինքն ալ շատ ստակէ ելնելէն վերջը, երեկ բանտին մէջ մեռաւ է, և վաղը անոր բոլոր ունեցած ինչքը պիտի գրաւեմ, որ հազար քսակէն աւելի է։

— Ուրեմն այս տարի ալ Երուսաղեմ կերթանք։

— Ինչո՞ւ չէ, ըսաւ Մարգար, բայց անօթի եմ կերակուրը պատրաստել տուր։

— Ժամը մկն է, քիչ մ՛ալ սպասէ, այս իրիկուն շաբաթ գիշեր է, Տրդատ պիտի գայ։

— Այդ անիծեալ ծնունդ տղան բոլորովին տունէն դուրս պիտի ճարեմ, արդէն գիտես որ շաբաթը անգամ մը գալն ալ չեմ ուզեր։

— Անիկայ քեզի ինչ վնաս ունի, եղբօրդ զաւակը չէ, քիչ մը առաջ դուն կը մեղքնայիր անոր հօրը մահուանը վրայ։

— Էյ, ես անոր հօրը վրէժը լուծեցի, ըսաւ Մարգար առ բարտաւանութեամբ։

— Էյ, աւելի աղէկ, ըսաւ Բրաբ, հիմայ ալ նայէ որ տիկոյ մարդ ընես առաջ բերէս։

— Այն անպիտանին մարդ ըլլալիքը չի կայ, ըսաւ Մարգար, ամենայն անկրաւութեամբ։

Վասնզի՝ երբէք իրաւունք չուներ այս երիտասարդին վրայօք այսպէս խօսելու, և արդէն շատ ամարդութեամբ հետը կը վարուէին, որ իր հօրը մահուընէն վերջը բոլորովին Մարգարի ձեռքը մնացած էր, վասնզի՝ իր մայրը շատոնց մեռած էր և իր հօրը Յակոբայ ցաւալի մահն ալ՝ ինքը դժբաղդ ըրած էր, որբ և անօգնական մնալով իր ապերախտ հօրեղբօրը քով։ Արդէն ըսինք թէ Յակոբայ բոլոր ունեցածը Մարգար գրաւած էր, և չեր ուզեր որ իր եղբօրը զաւակը Տրդատը՝ իր քովը մնայ, վասնզի՝ կը վախնար թէ չեղլայ օր մը իր հօրը ժառանգութիւնը ձեռք ձգելու համար դատ բանայ, ասոր համար հետը միշտ խստութեամբ կը վարուէր, և տունէն դուրս ալ ըրած էր, որ իրր աղքատիկը զաւակ չքաւորութեան մէջ կասկիր պանդոկի մը մէջ բնակելով։

Ահա այս վիճակին մէջ էր մեր պատմութեան դիւցազնը, որ իր բարեկամներէն և ոչ մէկուն չեր յայտներ իր վիճակը։ Օր մը իր հօրը բարեկամներէն մին Անդուհ անունով, որ խիստ ազնիւ անձ մ՛էր, անոր պանուած վիճակին վրայ տեղեկութիւն առնելով՝ պինքը քաղցրութեամբ յանդիմանած էր որ իրեն չեր դիմած, ուստի առաւ իր տունը տարաւ և զանի պատուելով մխիթարեց. և որուհետև ինքը՝ Անդուհ պատուաւոր մարդ էր, գնաց Տրդատայ հօրեղբօրը պաշտելու որ հոգ տանի այս երիտասարդին վրայ, և յիշեցուց իրեն թէ՝ իր պարտքն էր իր եղբօրը զաւկին հոգ տանիլ, մանաւանդ թէ ինքն ալ քանի որ զաւակ չունէր։

Բայց Մարգար պատասխան կ՛տար թէ, ինքը՝ դիտմամբ

զանի նեղութեան մէջ կը պահէ, որ դլուխը քարին դալով մեզդ ըլլայ, ըստ առակական կարծեաց։

Վերջապէս, Սեպուհ տեսնելով որ անոր հօրեղբօրմէն օդուտ մը չի պիտի կրնայ ունենալ, այս երիտասարդին հոգը իր վրայ առած էր· և արդէն չորս տարիէ ի վեր էր որ՝ իբր իւր զաւակը զանի կը սիրեր։ Տղան մեքենագործութիւն տալու վարիք ունենալուն, Սեպուհ զանի Եգիպտոսի դուռը Զէյթին պաշտօնեայ դործարանը անդիտացիի մը քով դրած էր, որ առաջ Զէյթին պաշտօնէին մինչև Կիպիք բալայ Անդուհի տունը երթալ դալու սպասուած էր· և չաբաթ երեկոյեան ալ Բերայ իւր հօրեղբօրը տունը կերթար, այն ալ Բրաբի ուղելովը, որ իւր ամուսինը հարիւր մէկ հանդած էր, զանի չաբաթը անդամ մը իւր տունը ընդունելու։

Տղան այս առիւնները քանիերկու տարեկան հասկ կար, աւտդ և գեղեցկադեմ երիտասարդ մ'էր, և բաւական ալ ուսմունք տեսած էր· ինքը լաւ գիտէր իւր հօրը ունեցած ինչքը Մարդարին ձեռքը դանուելը, բայց իւր հօրեղբօրը հետ իյնալու կը վախնար։ Այս մասին չատ անդամ զանդատ ըրած էր Սեպուհին, բայց նա միշտ պինքը կը խրատեր՝ որ համբերով ըլլայ· ժամանակը կ'ըսեր, ամեն բան կ'անօրինէ։

Տղան թէպետև չէր ուզեր իւր հօրեղբօրը երեսը տեսնել, բայց ակամայ չաբաթը անդամ մը Բերայ կերթար, յուսալով թէ իւր հօրը սառցուածոյը մէկ մասը ձեռք ձգէր։

Տղան լաւ գիտէր թէ՝ իւր հօրը մահուանը պատճառը հօրեղբայրը եղած էր, և գիտէր Գեորգոյ անիւղութիւնը, որ չատ անդամ Սեպուհին հետ մասին անոր այցելութեան գացած էր բանտին մէջ, և բոլոր եղելութիւնը խնամուած էր Գէորգոյ անձնեղութեանը։ Եւ այնուհետև Տղան՝ ամեն կիրակի օրեր պաքտանէին էր որոշած առանձին երթալ զանի տեսնել, և անոր հրամաններըը կատարելը իրեն նուիրական հաստատած էր։ Որուն պատճառը՝ պատուհասեալ չարունակութենէն ազատ խնամանք։

— Վերջապէս, Մարդար, որ իւր եղբօրորդւոյն վրայ պատասխանը կը խօսէր, և արդէն իւր պատուիրանն ալ ստացած

եւ դինուոյ գաւաթներն ալ պարպած լինելուն, երբ կը պատրաստուէին կերակուրի իջնելու· դուռը զարնուելով Տղան ներս մտաւ, եւ իւր հօրեղբայրն ու անոր կինը ողջունեց։

— Մարդար, առանց անոր բարեւն առնելու, այս առնէ ո՞ւր ես, սկսաւ հայհոյելով։

— Բայց հօրեղբայր, իմ ըսած Տղան, արդէն գիտես Եափքուվէյն մինչեւ հոս որչափ ճամբայ ըլլալը· եւ այսօր ալ ուեղի հասնիլ՝ քառորդ մը ուշ մնացի, ուստի այս մասին ներուժն կը խնդրեմ։

— Դեռ կը հաւաքամի՞ս, եւ պատասխան ալ կ'ուտաս, սկսաւ Մարդար, որ բաւական գինովցած էր։

— Տղան առենեւին պատասխան չտուաւ։

— Ինչո՞ւ չես խօսիր ըսաւ Բրար։

— Ինչ կուզէք որ ըսեմ ըսաւ Տղան, բոլորովին գունաթափ եղած, որ արդէն սկսեր էր արիւնը գլուխը ելլել։

— Հայդը մեռաւ ըսաւ Մարդար, հօրդ բարեկամն ալ այս օր բանտին մէջ մեռաւ· եթէ դուն ալ մեռնելու որ ըլլաս, այն առեն բոլորովին հանդիստ պիտի ապրիմ։ Տղատայ առջեւ եթէ կայծակ մը իյնալու ըլլար, այնչափ չ'պիտի զարհուրէր, վասնզի խակդն գիտցաւ թէ՝ որու հասար էր այն մահառնան գործը։ Ուստի աչքերն արտասուք լցուած· ինչ, Գէորգ մեռաւ մի՞ ըսաւ։

— Հրամեր ես, ըսաւ Մարդար, կարծեմ դաս զգացիր, հէ՞։ Տղատա պատասխան չտուաւ· վասնզի չաբաթ մը առաջ ողջ առողջ տեսած էր զանի բանտին մէջ, թէ եւ քիչ մը ակարութիւն ուներ ալ նկ, դտնուած տեղը հանդիստ էր· ապրիլ մեծ յոյսեր պակաս չէր։ Վասնզի՝ եթէ Գէորգոյ գործը կարդադրուելով բանտէն ելլեր, միանդամայն Տղատայ հօրը՝ Յակոբայ ստացուածոյ դումարն ալ կը յայտնուէր, և այն առեն դիւրին պիտի ըլլար այս գաղանամիտ Մարդարին գլուխը ճղմելու· բայց դժբաղդաբար, Գէորգոյ անակնկալ մահուանիրը ամեն յոյս ոչնչացուց։

Ուստի՝ կը խորհէր Տրդատ ցաւալի կերպով, եւ ատոր համար չուզեց իր հօրեղբօրը պատասխանել, որուն երեսին յայտնի կը տեսնուէր իր զղացած վիշտը։

— Հարկաւ իր հօրը սպանիչին մահը չէր ուզեր ըսաւ Բրատ։

— Ո՛չ, ոչ, պատասխանեց Տրդատ, այդպիսի ոճրագործութիւն մը այն առաքինի անձէն չէ սպասել Աստուծոյ դէմ իսկ մեղանչել է, ըսաւ յուզեալ ձայնիւ մը, եւ ես դիտեմ, յաւելցուց, թէ՝ ո՞վ էր իմ հօրս մահուանը պատճառ եղողը։

Մարդաբ, որ արդէն գինով էր, իւր ձեռքի ծխափայտը բարձրացնելով Տրդատայ գլխուն լծկեցուց, բայց Նա զգուշանալուն պարագը գնաց։

Տրդատայ այնպէս նկատ որ, յանկարծ Մարդաբին վիզն բռնելով խեղդէ, բայց որովհետեւ անկարելի է՝ որ բարի մարդիկ ոճիրներ գործեն, թէ եւ վերջին աստիճանի յուսահատութեան մէջ անդամ գտնուին, այնպէս Տրդատ աւելի լաւ սեպեց անկից հեռանալը, եւ տունէն դուրս ելլելով երդում ըրաւ մեկ մալ երբէք ոտք չկոխել Բերթայի տունը։

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՍԵՒ ԼՈՒՐԸ ՇՈՒՏ ԿԸ ՀԱՍՆԻ

Տրդատ երբ տունէն դուրս ելաւ՝ գնաց Բերթայի սրճարանները մէկը նստաւ, որ արդէն ժամը գիշերուան երկուքը անցեր էր։ Բայց Պօլսոյ ուրիշ թաղերուն հետ բաղդատելով կարծես թէ Բերթայի համար դիշեր չկայ. բոլոր խանութները բաց են եւ այս ալ մինչեւ կէս գիշեր կըտեւէ. 'ի բաց առեալ մէկ քանի նշանաւոր տեղերէ, որ մինչեւ առաւօտ բաց են։

Փողոցին զբօսանքը շատ էր, բայց Տրդատայ համար չէր։

Նա միայն կը մտածեր, թէ ինչպէս պէտք էր Մարդաբէն վրէժ լուծել, եւ մանաւանդ ինչ ընելու էր որ իւր հօրը ժառանգութիւնը ձեռք ձգել կարող ըլլար։ Ուստի անօգուտ մտածմունք ըսաւ. այն գէօրդը՝ որ դրամ եւ բարեկամներ ուներ, կարող չեղաւ ազատելու։ Բայց մտածեց, արդեօ՞ք Գէօրդայ ընտանիքը խնացած են այս դժբաղդ լուրը. երբ առաւօտուն Սամաթիայ անոնց տունը դացի, դուռ տեղեկութիւն չունէին։ Եւ Տրդատ հառաչելով. ա՜հ Սաթինիկ ըսաւ երթ իմանաս քու հօրդ ցաւալի մահը, պիտի անիծես Մարդաբը եւ գուցէ դիս ալ քանի որ իմ հօր եղբայրս է նա։

Բայց ո՛չ, ո՛հ, ես միշտ կանիծեմ այն անիծեալ մարդը՝ որ իմ եւ քու հօրդ մահուան պատճառը եղած է։ Պիտի ուխտեմ կըսեր Տրդատ իւրովի, քանի որ՝ իմ հայրս անոր հօրը համար իւր կեանքը տուած է, ես ալ պիտի ամօթալաւեմ իւր աղջկան համար երթէ հարկ ըլլայ իմ կեանքս տալ։ Տրդատ պայրացած էր, յուսահատ եւ վշտալի, ինչ ըսելը ինքն ալ չէր գիտեր. սա կրկ միայն թէ՝ իւր հօրեղբօրը ըրածնե-

բուն եւ Գէորգայ մնալուան պայմը առնելուն վրայ առատիկ դառնացած էր, մկկը պէտք էր որ գինքը վախնար եւ այս ալ կը պահեր. վասնզի՝ Տրդատ Բնակայի մէջ մկկը չէր ճանչեր։ Ուստի՝ արձանանկն դուրս ելլելով լապտեր մը վառեց եւ ըսկսաւ կամուրջին ճամբան բռնել. իր միտքը գրած էր ուզղակի Սեպուհի տունը երթալ եւ տեսնել Գէորգայ մնալը, թէ իրօք ձմեռնային էր, կարելի էր գինով Մարգարիտը տեսած ըլլար։ Ուստի պահ մը դիջաց Տրդատ թէ՝ ինչո՞ւ առաւ քալեց պէտք էր դոնել Բռնակն անկախութիւնն առնէր, բայց ո՛չ ապրքէն նոյն իր չար ամուսնոյն կընճանի ըսաւ, ուստի աւելի լաւ է Գուռքաքու երթալ եւ իմ բարեկամ Սեպուհէս անկախութիւնն առնել։

Այսպէս մտածելով եւ ինքնիրեն հազար տեսակ խորհրդածութիւններ ընելով, արդէն կամուրջին գլուխը հասած էր. երբ պահնորդը իրեն ապր ըրաւ որ լապտերը մարէ, վասնզի դիչեր ժամանակ լապտերով կամուրջին վրայէն անցնիլը արգիլուած էր։ Ուստի Տրդատ լապտերը մարելով եւ կամուրջին սոսկը վճարելով սկսաւ առաջ երթալ, երբ կամուրջին մէջտեղը հասաւ՝ հոն կայ առնելով կեցաւ, եւ սկսաւ իր բոլորտիքը դիտել։ Արդէն գիչերուան ժամը չորան էր, օդը գեղեցիկ, երկինքը՝ պայծառ, թեպետեւ լուսին չկար, բայց երկնից երեսը անթիւ աստղերու բազմութիւնը պրծկը տեսնողին, եւ անոնց փայլը ծովուն զարկած ըլլալուն խիստ գեղեցիկ տեսարան մը կընծայէին։ Այն անցուդարձը չատ, եւ առաւօտուս արշալոյսին սկսելով մինչեւ երեկոյ անթիւ բազմութիւնն անոտակաս գտնուող կամուրջին վրայ Տրդատին իրաւ մկկը չկար. որ իր ակնարկը ծովուն վրայ դարձնելով կը դիտէր, իր աչ եւ ձախ կողմը գտնուող նաւերու բազմութիւնը՝ եւ անոնց կանդղաններուն լոյսը որք երկնից աստղերուն նման կը վայլէին։ Քոմը հանդարտ եւ հայելոյ մը նման պայծառ էր. կը տեսնուէր նաեւ նաւերուն կայմերը՝ եւ անոնց վրայի կէս գոց ձերմակ առագաստները, կարծէս թէ ծովուն վրայ անտառ մը կը ձեւացնէին։ Նաեւս յաւելցուր նաւաստիաց

երգերը՝ որ այս գիչերային լռութիւնը ներդաշնակաւոր կերպով երբեմն կը խանգարէին։

Արդարեւ վեմ տեսարան մը կը ներկայանայ մարդուս աչքերուն. եւ անոնք որ գիչեր ժամանակ գտնուած են կամուրջին վրայ, մեր այս նկարագրութիւնը իրականին հետ բաղդատելով՝ անշուշտ պիտի գտնեն թէ մեր գրածները ոչինչ են։

Այսպէս Տրդատ իր ճամբան չարունակելով, կամուրջը անցաւ եւ սկսաւ Կիտիկ Փաչայի ճամբան բռնել լապտերը վառելով. վասնզի՝ ասկից անդին կենալու եւ իր տրամադրութիւնը փարատելու համար իր բաղդատիքը դիտելու բանը չի կար, այլ զգուշանալու էր որ Էմին Խօնիի առաջը գտնուող ցեխին մէջ չգլորիր, եւ կամ տարուած քարայատակներուն վրայ առնելով իր մէկ կողմը չի մնասել։

Արդ թողնենք որ Տրդատ իր ճամբան չարունակէ, եւ մենք ալ մեր ընթերցողը Կիտիկ Փաչայ Սեպուհի տունը տանինք Տրդատէն առաջ։

Կիտիկ Փաչայի գտնիվայրէն ելած ժամանակդ, ալ կողմը փողոցին ծայրը կարմիր ներկուած մեծ տուն մը կայ՝ իր ժամանակին վայելուչ կերպով չինուած, այն ձեւով որ տան պատուհաններուն վրայ փոքրիկ պատուհաններ ևս կային։ Ցաւանի էր որ՝ չինքը հին էր, բայց հաստատ չինուած ըլլալուն արդի նոր փայտակերտ տուներէն աւելի դիմացկուն էր։ Տանը դուռնէն ներս մտած ժամանակդ գեղեցիկ մարմարիոնէ բակը կը կըտեսնուէր, եւ դիմացի կողմէդ զոյգ սանդուղք մը աչքի կը զարնուէր։ Տունը՝ կրկնայարկ էր, իր մէջը տասնուերկու սենեակ կը պարունակէր, որոնք ըստ բաւականին զարդարուած էին. գետինը տաճկաստանի օթոցներով, եւ բազմոցներն ու բարձերը՝ Տաճկաստանի Հնդկաստանի եւ Ռուսաստանի դիմացկուն կերպասներով զարդարուած, որոնց վրայէն թեպետեւ բաւական տարիներ անցած էին, բայց դարձեալ իրենց վայելչութիւնը կորսուսնցուցած չէին։

Այս տանը մէջ Սեպուհ կը բնակէր, այս մարդը չիտուն տարեկան հազիւ կար, խիստ ընտիր եւ առաքինի անձ մըն էր իր հայրենական բնութեանմբ. ինքը արդէն մեծ պատիարն

բու ակր եղած եւ զանոնք զանազան առուտուրներու մէջ ձախորդութեանց յանդիպելով կորնչուցած էր · սակայն դեռ ուրիշի կարօտ լինելու վիճակին մէջ չէր , եւ իւր ձեռքը մնացած սակաւ ինչ դումարով մը խնայողութեամբ կապրէր :

Իւր կինը որ նոյնպէս բարեպաշտուհի տիկին մը էր , դիմատիրա եւ մանաւանդ գոհ իւր վիճակին վրայ :

Այս կինը իւր ամուսնոյն հարստութեան ժամանակ կօգնէր այն կարօտեալ ընտանեաց որ իրեն կըդիմէին , որոնք գոհ սրտիւ եւ օրհնելով վինքը կըմեկնէին · այս կնոջ վրայ երբէք տեսնուած չէր չռայլութիւնը՝ ինչպէս որ շատ ընտանեաց վրայ կը տեսնուի , մանաւանդ այժմ , որ ոչ թէ հարուստ , այլ կը համարձակիմ խակ ըսել թէ՝ հազիւհազ իւր ապրուստը տաժանելի աշխատութեամբ ճարող մարդոց ընտանեաց վրայ անդամ :

Առանք մեծ դժբաղդութիւններեն մեր աղգին մէջ , որ օր ըստ օրէ դեպի աքսատութեան անդունդները մենք զինք կըդահավիժէնք , եւ երբէք չենք մտածէր ապագայն ապահովել խորհելու : Այս տեսակ չռայլութեանց մասին սա չափը միայն կըսեմ թէ՝ պատմութեան թուականին որ նորաձեւութիւնը դեռ նոր սկսեր էր տիրել մեր հայ ընտանեաց վրայ , այն առենը կըսեմ դռնէ յետին աղքատ կարծեցեալ տիկնայց եւ օրիորդաց վրայ անդամ անդամանդ մը՝ եւ կամ ինչպէս որ կսեն ադամդօրէն դամի մը կտոր կըզանուէր · բայց այսօր քրչերէ՝ ի զատ ինչ տիտի դառնէք , ոչինչ : Բոլոր այս դժբաղդութիւնները նորաձեւութեան պատճառաւ տիրած են մեր վրայ որ մեչեցնող ախտի նըման նախ մեր քսակները եւ ապա զմեզ տիտի ունայնացնէն առանց դարմանի : Ափսոս ինչ պէտք է անօգուտ բաներու վրայ խօսիլ որոնք անդարմանելի եղած են , աւելի լաւ է մեզ մեր պատմութիւնը շարունակել :

Սեպուհ եւ իւր կինը առաքինի անձինքներ էին : Սեպուհ իւր կորնչուցած վիճակին վրայ կըցաւեր մանաւանդ երբ՝ իւր ծանօթներէն ոմանք կարօտ վիճակի մէջ իրեն դիմէին , եւ յետին յուսահատութեան մէջ կըմնար որ չեր կարող իւր նմանեաց օգնել , ինչպէս որ մարդկութիւնը կըպահանջէ : Թեպէտեւ ինքը իւր չքնաւոր վիճակին չնայելով ձեռնունայն դարձուցած չեր իրեն դիմողները · ուստի նեղութիւնը խաչ մը կ՚ըսէ զանի սիրով տանիլ կըսեր , եւ մեր օգնութեանը կարօտ եղողը՝ պէտք է քիչ շատ գոհ ընել : Միշտ կը յիշեմ կըսէր տիրոջը խաչը՝ գողգոթայ լեռը տանելու համար օգնող Սիմոն կիւրենացին , որ զԱստուած իրեն պարտաւոր ըրած էր , նորա բեռը ինքը բառնալով : Ճշմարիտ առաքինութիւն :

Է՛հ ես ալ կըսեմ թէ , ինչ օգուտ ունի առաքինութիւնը , երբ բոլոր աշխարհ ոսկւով կըդառնայ · ոսկին առաքինի մարդուն քով կը նմանի այն հաղուագիւտ արհեստաւորին ձեռքը գտնուած գործիներուն , որ՝ իւր աքանչելի ձեռագործներով բոլոր աշխարհ կը զարմացնէին :

Արդէն կէս գիշերը մօտ էր · Սեպուհ՝ իւր վհատին վրայ տըրտմութիւնը պատած երբեմն կարտաուէր , և հատ ա ջելով կալօթէր իւր սիրելի բարեկամին Գէորգին համար , որ նոյն օրը՝ բանտին մէջ մեռած էր , և ինքը ցորեկուընէ իմացած ըլլալուն ամապարած էր բոլոր պէտք եղածները հոգալով , նըն ջեցեալը Բուլքարուի Մայր Եկեղեցին վերադրել տուած էր , որ հետեւեալ օրը՝ անոր յուղարկաւորութեան տխուր հանդէսը ըստ արժանոյն սիրտի կատարուէր : Սեպուհ արդէն բաւական ցաւ զգացած էր այս տխուր աշխատութեան միջոցին և հիմայ աւելի դառն դործ մը կար կատարելիք : Գէորգայ ընտանիքը դեռ չէին իմացած նորա ցաւալի մահը · ինչ ընելու էր հիմայ , ինչպէս մխիթարելու էր զանոնք · որ ոչ թէ միայն իրենց սիրելին կը բաժնուէին , այլ բոլոր ունեցած ինչքերնին ալ կորանցուցած էին , որ Մարդար գրաւածէր : Գէորգին բարեկամները թէպէտեւ դիտէին իւր անմեղութիւնը , բայց գործին մէջ եղեռնագործութիւն ըլլալուն համար չէին համարձակէր միջամտելու , բայց միայն Սեպուհ կաշխատէր իւր բարեկամին համար · ինքն էր միայն ճշմարիտ բարեկամ , որ այն գազանասիրտ Մարզարն անդամ այս անձին քիչ շատ կակնածէր :

Սեպուհ այս օրերս յոյս մը ունեցած էր Գէորգայ գործը քաղցրութեամբ լմնցուներու , բայց ինչ օգուտ , ամեն բան ոչնչա-

քը՝ իւր թշուառ վիճակին չնայելով ձեռնունայն դարձուցած չէր իրեն դիմողները · ուստի նեղութիւնը խաչ մը կ՚ըսէ զանի սիրով տանիլ կըսեր , եւ մեր օգնութեանը կարօտ եղողը՝ պէտք է քիչ շատ գոհ ընել : Միշտ կը յիշեմ կըսէր տիրոջը խաչը՝ գողգոթայ լեռը տանելու համար օգնող Սիմոն կիւրենացին , որ զԱստուած իրեն պարտաւոր ըրած էր , նորա բեռը ինքը բառնալով : Ճշմարիտ առաքինութիւն :

Է՛հ ես ալ կըսեմ թէ , ինչ օգուտ ունի առաքինութիւնը , երբ բոլոր աշխարհ ոսկւով կըդառնայ · ոսկին առաքինի մարդուն քով կը նմանի այն հաղուագիւտ արհեստաւորին ձեռքը գտնուած գործիներուն , որ՝ իւր աքանչելի ձեռագործներով բոլոր աշխարհ կը զարմացնէին :

Արդէն կէս գիշերը մօտ էր · Սեպուհ՝ իւր վհատին վրայ տըրտմութիւնը պատած երբեմն կարտաուէր , և հատ ա ջելով կալօթէր իւր սիրելի բարեկամին Գէորգին համար , որ նոյն օրը՝ բանտին մէջ մեռած էր , և ինքը ցորեկուընէ իմացած ըլլալուն ամապարած էր բոլոր պէտք եղածները հոգալով , նըն ջեցեալը Բուլքարուի Մայր Եկեղեցին վերադրել տուած էր , որ հետեւեալ օրը՝ անոր յուղարկաւորութեան տխուր հանդէսը ըստ արժանոյն սիրտի կատարուէր : Սեպուհ արդէն բաւական ցաւ զգացած էր այս տխուր աշխատութեան միջոցին և հիմայ աւելի դառն դործ մը կար կատարելիք : Գէորգայ ընտանիքը դեռ չէին իմացած նորա ցաւալի մահը · ինչ ընելու էր հիմայ , ինչպէս մխիթարելու էր զանոնք · որ ոչ թէ միայն իրենց սիրելին կը բաժնուէին , այլ բոլոր ունեցած ինչքերնին ալ կորանցուցած էին , որ Մարդար գրաւածէր : Գէորգին բարեկամները թէպէտեւ դիտէին իւր անմեղութիւնը , բայց գործին մէջ եղեռնագործութիւն ըլլալուն համար չէին համարձակէր միջամտելու , բայց միայն Սեպուհ կաշխատէր իւր բարեկամին համար · ինքն էր միայն ճշմարիտ բարեկամ , որ այն գազանասիրտ Մարզարն անդամ այս անձին քիչ շատ կակնածէր :

Սեպուհ այս օրերս յոյս մը ունեցած էր Գէորգայ գործը քաղցրութեամբ լմնցուներու , բայց ինչ օգուտ , ամեն բան ոչնչա-

ցաւ. այս մարդուն կորուստը՝ ամբողջ ընտանեայ մը կորուստն էր։ Անա ասոնք մտածելով Սեպուհ, քունը աչքէն հեռացած կուլար կողբար։

— Անոր կինը՝ որ Մարիամ կանուանէր, անհեւակին դուռը բանալով՝ ըսաւ, ալ չվիտի պառկիս, վասն զի աւելի հանգստանալու պէտք ունիս սիրելիս, դուն արդէն հիւանդոտ ես, և այսօր ալ բաւական վշտացար, ո՛հ ինչ օգուտ ձեռնունայն ինչ կուզայ։

— Սիրելիս, ըսաւ Սեպուհ, իրաւունք ունիս, թեպէտև ձեռնունայն բան մը չի պար, բայց ես աւելի անոր ընտանիքը կը մտածեմ, այն դժբաղդ կինը և մանաւանդ Սամխնիկը որ՝ Հրեշտակի մը նման անմեղ է։

— Իրաւունք ունիս ըսաւ Մարիամ, հայրը որչափ վհատը կը սիրեր և որչափ աշխատեցաւ անոր ուսումնէն սորվեցնելու,

— Ո՛հ, յիրաւի անմեղութեան չուչան մը է, և մանաւանդ աքդի ժամանակիս մէջ կրնամ ըսել թէ բոլոր ազգին մէջ հազուագիւտ ազնիկ մը է Սամխնիկը, ես հիմա գիտե՞ս ինչ կը մտածեմ։

— Եւ ի՞նչ է քու մտածմունքդ։

— Այն կը մտածեմ թէ, ինչ ընելուէ այս դժբաղդ ընտանեայ որ մեզմէ ի զատ բարեկամ չունին։

— Յիրաւի այդպէս է, բայց մենք ալ սիրտ աչխատինք Վարդայ մահուան սխրտ յիշատակը անոր ընտանեացը մոռցնել տալու ջանալ։

— Է՛հ, ի՞նչպէս սիրտ կրնանք ընել ըսաւ Սեպուհ։

— Մինչ բաւական հարստութիւն չի ձգե՞ց իր ընտանեացը։

— Կը խարուիս սիրելի, հիմայ Վարդայ ընտանիքը իրենց Սամխիոյ մէջ ունեցած տունէն ի զատ ուրիշ բան մը չունին, այն ալ բարեբաղդաբար կնոջը վրայ ըլլալուն համար։

— Աստուած իմ, ի՞նչ կը լսեմ, բայց կարծեմ քառասուն ինձի թէ՝ Վարդայ հազար բանկին աւելի ունի։

— Է՛հ, այո՛ ունէր, բայց բոլորն ալ գրաւեցաւ։

— Ուրկի՞ց գրաւեցաւ։

— Մարդ սպան։

— Տէր Աստուած, բայց ինչ պատճառաւ Մարդար անոր ուՀեցածը սիտի դրաւէ։

— Ա՛հ ըրաւ Սեպուհ հառաչելով, սիրելիս, արդէն քեզ պատմեր եմ Գէորգայ դէխուն եկած փորձանքը, և թէ Մարգար ի՞նչ պատճառաւ անոր հետ դատ բացած էր։

— Այո՛, բայց միայն ոճրագործութեան մը կասկածանօք տեղի ունեցած էր այդ դատը, և անոր համար բանտարկուած էր իմ դիտցածս։

— Ո՛չ, ո՛չ, այդպէս չէ· Մարգարի ըրածը վրէժխնդրութիւն մը էր, ինքը քալ գիտէր թէ իր եղբօրը մահուանը պատճառը Գէորգը չէր, բայց առիթը նէ՛ իմեր իր թշնամին ընկլուլուն, և դործի մէջ ալ իր հակառակորդը գտնուելուն, ուզեր էր զանի թաւալգլոր բերել· ուստի եղբօրը մահուանը պատճառ ամբաստանելով զանի՝ հետը դատ բացաւ և վերջապէս յաջողեցաւ, հասկցա՞ր հիմայ։

— Ինչ դէշ մարդ է եղեր այդ Մարդարը· ո՛հ Աստուած իմ ինչպէս կը թողուս այսպիսի չարագործները որ անմեղներու տուները կործանեն, և իրենք հանգստութեամբ ժամանակ անցնեն աշխարհիս վրայ։

— Է՛հ Աստուծոյ վրէժխնդրութիւնը սոսկալի է երբ իր երկայնամիտ համբերութեան չափը լցուի, ըսաւ Սեպուհ, իր արտասուալից աչքերը սրբելով։

— Աւոր տարակոյս չի՛կայ, ըսաւ Մարիամ· Բայց, չեմ յուսար որ, դու ալ գործը Աստուծոյ միայն թողուս, քանի որ՝ քեզնէ՛ ի զատ բարեկամ չունին։

— Պիտի չանամ այդ մասին, քանի որ՝ սիրելերաց վրայ մարդիկ ալ արդարութիւնն իդործ դնելու օրէնքներ ունին։

— Այո՛, սիտի աչխատիմ կրկնեց Սեպուհ, այն անդութ Մարգարին հետ մաքառիլ եթէ տէրը կամենայ։

— Բայց կարծեմ դուռը զարնուեցաւ ըսաւ Մարիամ իր ամուսնոյն խօսքը ընդմիջելով։

— Այս ժամուս ո՞վ կրնայ ըլլալ մեզ այցելութիւն ընողը, արդէն կէս գիշեր է։

— Ինչպէ՞ս որ արդէն դիտէնք, եկողը Տրդատն էր, որ անձնակէն ներս մտնելով ուղղակի Սեպուհի դիրկը նետուեցաւ։

— Որդեակս, ըսաւ Սեպուհ, որ այսպէս կանուխէն գանի, այս առն ուսկի՞ց կուգաս։

— Բերայէն, ըսաւ Տրդատ, արտասուելով։

— Բայց ինչո՞ւ կուլայս ըսաւ։

— Դու ալ կուլաս, ըսաւ Տրդատ, Սեպուհի աչքերը դիտելով, որ արդէն կարմիրը էին։

— Բայց ո՞վ խմացուց քեզի ըսաւ Մարիամ։

— Մարգարէն խմացոյ մեր սիրելի բարեկամին մահը՝ որ իբր ուրախութեան լուր մը, ոխատրտութեամբ և վրէժխնդրութեան ոգւով կը պարծէր զայն լինդի ըսած առեն։

— Ա՜հ, անիծեալ մարդը, ըսաւ Սեպուհ, մենք ալ քիչ մը առաջ քու հօրեղբօրդ անգթութիւններուն վրայ կը խօսէինք։

— Ես հօրեղբայր չունիմ, ըսաւ Տրդատ զայրագին. և կաղաչեմ որ այսուհետև այդ պատուանունը չըսէք մարդակերպ գազանի մը համար. և նորեն սկսաւ լալ։

— Մի լար տղաս ըսաւ Մարիամ, արդէն չատ լացինք, ո՜հ ինչ կուզայ ձեռնընուս այլ միայն աղօթել։

— Ի՞նչ կուզայ մի՞ ձեռնընուս, ես պիտի ըլլամ անոր հասմար վրէժխնդիր այսուհետև, հասկցա՞ք։

— Չգուշացիր այն մարդէն Տրդատ, այն մարդը վտանգաւոր է, դուցէ ազետներ բերէ դիմուդ։

— Բայց արդարութիւնը բոլորովին ջնջուեցա՞ւ աչխարհէս։

— Ձեմ յուսար որ ջնջուած ըլլայ, այլ բանը այն է որ արդարութիւնը երեան հանելը դժար է, հոն՝ ուր ոսկին գործ կը տեսնէ։

— Ուրեմն ի՞նչ պիտի ընենք. պիտի թողո՞ւնք որ ամբողջ ընտանիք մը կործանի։

— Ո՛չ, Տրդատ, ոչ թէ մենք, այլ Աստուած միայն չ'պիտի թողու՝ եթէ կամենայ. վասն զի նոյն ինքն Աստուած է որբերուն պաշտպանը. դուն դեռ երիտասարդ ես, և ես կը խրատեմ զքեզ որ համբերող ըլլաս, և այն ատեն փորձով պիտի տեսնես իմ ըսածներուս ճշմարտութիւնը։

— Տղաս ըսաւ Մարիամ, ի՞նչպէս եղաւ որ գիշերանց Բերայէն հոս եկար։

Այն ատեն Տրդատ պատմեց թէ ինչ կերպով վարուէր էին իրեն հետ, և թէ ինչ պատճառաւ առեր գացեր էր։

— Հիմայ ըսաւ Սեպուհ ատոնք մէկդի թողլ, ես քեզի ուրիշ ըսելիք ունիմ. Գէորգայ ընտանիքը դեռ բանէ մը տեղեկութիւն չունի։

— Ո՛հ զժբաղդութիւնս, ես դուշակեցի այդ բանը ըսաւ Տրդատ։

— Ես արդէն ժամանակ չունեցեր էի անոնց խմացնելու. ուստի կրնայ որ առաւօտուն Սամթիայ երթաս և գանոնք հոս բերես, վասնզի՝ վաղը ննջեցեալը Իսկիւտարու դերեզմանատունը պիտի փոխադրեն առ իր նախնեաց չիրիմներուն քով։

— Ո՛հ, այդ ինչ դառն պաշտօն է։

— Էհ, ինչ օգուտ զաւակս, դուն արդէն անոնց հաւատքրութեան արժանացած ես, և գիտես արդէն Տրդատ, թէ՝ այս տեսակ պաշտօններ կատարելը ռամիկ մարդոց յանձնելը աւելի վնասակար է. որոնց մէջ պէտք է բոլորովին զգուշութեամբ վարուիլ, վասնզի՝ այսպիսի յանկարծ չար լուր մը մեկէն խմացնելը կրնամ ըսել թէ կրկին կատաղեան պատճառ կըլլայ։

— Եթէ արդէն խմացած չեն, ըսաւ Մարիամ։

— Էհ, ո՞վ պիտի խմացնէ, բոլորովին առանձին և անօգնական մնացած են, ինչպէս որ կըսէ առածը, խնդողին բարեկամը չըլլար։

— Բայց տեսնենք յաւերժուց Սեպուհ, ես իմ միտքս դրած չեմ զանոնք առանձին չպիտի թողում։

Արդէն ամեն մարդ իր տեղեակը քաշուած էր։

Տրդատ իր անկողնոյն վրայ ինկած կըմտածեր Սեպուհի ըսած վերջին խօսքին վրայօք թէ, միտքս դրած է տեսնեմ և գանոնք առանձին չպիտի թողում. արդեօ՞ք այս խօսքը Սամթինիկին ամուսնութեան վերաբերեալ բան մը էր, ինչպէս որ կը կասկածէր, վասնզի ինքը Սամթինիկի առտուկ սիրահարած էր, արդեօք գանի ուրիչի մը հետ պիտի ամուսնացնէին, որոնք

չէին դիտեր Տրդատայ և Սաթինիկի սիրահարութիւնները. ուստի ինքը՝ կասկածոտ սիրահար մը էր և սկսաւ մտածել, որ միակ յոյսը եթէ ունէր աչխարհիս վրայ այն ալ Սաթինիկն էր, անոր համար միայն կապրեր, արդեօք պիտի կորնցուներ զանի:

— Բայց ոչ ըսաւ մտածելով, քալ դիտեմ որ Սեպուհ իր սիրոյս անձանօթ ըլլալուն համար այդպիսի բան մը կրնայ խորհիլ, իսկ եթէ՝ իրօք զանի ուրիշին հետ ամուսնացնելու միտք մը ունի պէտք է արդելուլ:

Վերջապէս, ահա այս տեսակ մտածութիւններով, ինքը քունին յաղթել ուզելով չեր ուզեր քնանալ, բայց նա իր վերայ արդէն սիրելով հազիվ կարող եղեր էր առաւօտուն դեռ արևը չի ծագած անկողնէն ելլելով, և Սամաթիոյ ճամբան բռնած կերթար:

Տրդատ Սաթինիկի տունը կերթար, բայց չիտակը ըսելու համար ոտքերները առաջ չէին երթար այլ կը դողային. ուրիշ ամեն ժամանակ որ հոն երթար, իր ձեռքը ծպտիկներու փունջերով և ուրիշ ընծաներով ուրախութեամբ լի յոյսերով: Բայց այսօր ինչ վիճակին մէջ պիտի երթար այն տունը դուռը զարներ, որ ուրիշ առնի երջանկութիւն ու բերկրութիւն կըզդար. բայց այս անգամ ի՞նչ պիտի ըսեր երբ Սաթինիկ ընդ առաջ վազեր, ի՞նչ պիտի ըսեր երբ նա իր բանասարկեալ հօրը վրայօք տեղեկութիւն խնդրեր, ահ ի՞նչ պիտի ըսեր: Ատոնք մտածելով ճամբան չատ ծանր կըքայլեր, և կուզէր ակամայ երկարել այնպիսի ճանապարհութիւն մը, որ հանդարտաքայլ կէս ժամու մէջ կարող էր ընել. վերջապէս հասաւ, ահ ըսաւ որչափ շուտով եկայ դեռ տասը վայրկեան չեղաւ: Փամպացոյցը նայեցաւ որ ժամու կէս աւելր էր Կեսրիք Փաշային Սամաթիայ, և Ուղունճաօվայ ըսուած փողոցին մէջ տան մը առջև կեցաւ և չեր համարձակեր դուռը զարնել, բայց իր այս ընթացքը աւելի վնասակար էր իր որոշմանը հետ բաղդատելով. վասնզի՝ ինքը որոշեր էր անոնց բան մը չիմացնել, այլ զանոնք կերպով մը պիտի համոզեր, և հետը առնելով տանել. բարեբաղդաբար Սաթինիկ պատուհանէն չէր նայեր, կամ պատու-

հանը մէկը չիկար, ապա թէ ոչ, անոր կարմրած աչերէն և վարանեալ կերպարանէն ամեն բան պիտի դուշակէին:

— Արդէն մէկ երկու վայրկեան անցաւ, տանը դրան առջև այսպէս շուարեալ կեցած էր Տրդատ, երբ յանկարծ դուռը բացուեցաւ և սպասաւորը դուրս ելաւ. այն ատէն Տրդատ հարցուց անոր, թէ՝ տիկինը և օրիորդը դեռ պառկած է՞ն: Ինչ՞ կըսես, ըսաւ ծառան, այս դիշեր ո՞վ քնացաւ. դիտե՞ս ինչ տառապանքներով անցուցինք այս դիշեր:

— Ինչո՞ւ, ի՞նչ պատահեցաւ ըսաւ Տրդատ դողալով, որ նորեն արկած մը կար արդեօք աղէ՞տ մը:

— Չե՞ս դիտեր որ տէրս բանտին մէջ մեռած է ըսաւ ծառան աչքերը սրբելով:

— Ո՞վ իմացուց ձեզի այդ բանը ըսաւ Տրդատ:

— Երեկ իրիկուն ուշ ատէն իմացանք և մինչև ի լոյս ինչ ցաւալի վիճակաւ անցուցինք:

— Ո՞ր են ըսաւ Տրդատ, տիկինը և օրիորդը:

— Մէկ ժամէն աւելի է որ անոնք նաւամատոյցը իջան, նաւով Գուրմ Գաբու երթալու համար:

— Ո՛հ, ըսաւ Տրդատ, պարապ տեղը կըմտածէի, և իմ չըթիւնքս չի պիտի համարձակէին այդպիսի սև գործ մը տալ:

— Ո՛հ հիմայ լաւ հասկցայ այն իր առած զործածուծ նշանաւոր խօսքը, որ կըսեն թէ «սև լուրը շուտ կըհասնի»:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԴԻՒՋԱԶՆԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՐՆՈՂ ՄԱՐԴԻՒ ՈՐՈՆՔ ԻՐԵՆՑ ՎԱՐՔԸՐ ԱՍՏՈՒԾՄԷ ՄԻԱՅՆ ԿԸՍՊԱՍԵՆ :

Սամաթիոյ նաւահանգիստը երկու կին առանձին նաւ մը կը խնդրէին Գուամ Գաբռա երթալու համար :

Նոյն պահուն նաւավար մը՝ կամուրջը, կը պօռար, եկէք ըսաւ ձեզ տանիմ :

— Մենք կամուրջը երթալու չենք ըսաւ անոնցմէ մին :

— Ուր որ կուզէք հոն տանիմ :

— Մէկէն ոտքը նաւուն մէջ դըրաւ նաւավարին հետ խօսող կինը, միւսը, որ նորաոի օրիորդ մը էր, չեր ուզեր նաւը նստիլ, պատճառելով թէ՝ նաւը հին է :

— Վնաս չունի ըսաւ միւսը · անցիր ժամանակ չկորնցուցնենք, արդէն երթալու տեղերնիս մօտ է :

— Օրիորդը՝ հնազանդեցաւ :

— Գուամ Գաբռա քաշէ՝, ըսաւ տիկինը :

— Բայց ծովն ալեկոծեալ է մայր իմ ըսաւ օրիորդը, ինչո՞ւ սպասարկեիր այս նաւը մտնելու :

Մայրը լուռ կեցաւ, կսեւէր թէ արդէն ինքնակ զղջացած էր · որովհետեւ երբ նաւահանգիստէն հեռացան, հողմին սաստկութիւնը՝ և ալիքներուն մեծութիւնը դժպիհ :

Նաւավարը չորունակ կը թխմավարէր · այս մարդը Փաֆիոյի նաւավարներէն էր, որ նոյն առաւօտուն կանուխ Սամաթիայ մարդ բերած ըլլալուն, դժբաղդաբար մեր յառաջորդները իր նաւը վարձեր էին :

Ինչ քիչ հողմը կըսաստկանար, և ծովուն ալիքները էր-թալով կը մեծնային : Տէր Աստուած, պօռաց օրիորդը, վտանգի մէջ ինկանք, ես չըսի՞, մայր իմ թէ ծովն ալեկոծեալ է, ինչո՞ւ սոիպեցիր դիս այս նաւը նստելու :

— Աստուած կըպահէ զմեզ աղջիկս, ըսաւ, բայց ինքնակ արդէն երկիւղէն կըդողար և երեսի դոյնը նետած էր :

Շատ անգամ մարդս երբ մեծ վիշտ մը ունենայ, ուրիշ որ և իցէ վտանգ առ ոչինչ կըհամարի, ահա այս պատճառաւ վտանգի մէջ կըգտնուէին Գէորգայ ընտանիքը, ինչպէս որ ընթերցողք արդէն գուշակած են · նաւուն մէջ եղողները՝ տիկին Գէորգ և իր աղջիկն էին :

Արդէն մէկ ժամէն աւելի էր որ նաւուն մէջն էին, դեռ հազիւ թէ Եէնի Գաբռի բացերը կը գտնուէին, և այն ափ վտանգակ ծովեզերքէն քանի գրկաչափ հեռուէն երթալու, հարիւր յիսուն գրկաչափ հեռուն ինկած էին :

Յայտնի բան էր որ նաւավարը ոտքէտ մէկն էր :

— Ինչու բացէն կերթաս պօռաց տիկին Գէորգ, փոխանակ ցամաքին մօտ երթալու :

Նաւավարը որ արդէն չուարեր էր, չէ՞ տեսներ ըսաւ հողմն դեմ կերթանք · եթէ ձեռքէս գալու ըլլար արդէն կըդառնայի :

Նաւը ընկղմելու վտանգի մէջ էր, եթէ նաւը նոր ըլլար և նաւավարն ալ այն ծովերուն վարժ ըլլար այնչափ վախնալու բան չկիար, բայց եկու տես՝ որ՝ ասոնց երկուքնակ չկիար :

Նաւավարը այն տեսակ մարդկիններէն էր, որ Թաֆթամպօլուէն, Իւրկիւպէն, Սաֆրանպօլուէն և Ասիոյ զանազան կողմերէն Պօլիս կգան իրենց գործ մը գտնելու համար · որոնց մեծագոյն մասամբ ըրած գործերնին է կարկանդակ և ացնճած սիսեռ ծախել, և երբ ձանձրանան այս տեսակ աշխատութեանց մէջ, նաւավարութիւնը ողջ ըլլայ ըսելով գործ կըսկսին : Գլխաւորաբար Իսկիւտարի նաւահանգիստը շատ կըգտնուին այսպիսիք, որոնց ալեւոր հասակը տեսնողը պէտք չէ կարծել թէ ասոնք իրենց երիտասարդութեան օրերը, Պոսփորի տարերին վրայ անցուցած ըլլան, այլ ընդհակառակն այդ

տելով և դեմինը վտռելով. ինչպէս որ դժբաղդաբար մեր ճամբորդներն ալ իրենց նաւավարին ճերմակ մօրուքին խաթ-ուելով ակամայ վտանգի մէջ ինկած էին։ Արդէն արևելեան հողմերը նաւը յափշտակելով մարմարայի ընդարձակ ծովը կը քշէին. վտանգը մեծ էր. նոյն պահուն մեծկակ ալիք մը որ, փրփրելով նաւուն վրայ կ'գար, բարեբաղդաբար նաւուն քովէն անցաւ, զայն տեսնելով նաւավարը՝ թիերը ձեռքէն թողուց և իր նստած յարկին տակը մտնելով պահուեցաւ։

Ծովուն ահագին տեսքը, և հողմին սաստկութիւնը՝ այս մարդուն խելքը գլխէն առեր էին։

Տիկին Գէորգ և իր աղջիկը՝ առ Աստուած աղօթելով օգնութիւն կը պօռային. բայց ո՞վ պիտի լսեր, ո՞վ պիտի գար իրենց օգնելու. նաւը արդէն ջրով լցուած էր, կատաղի ալիքները վայրկեանէ վայրկեան կապառնային իրենց որսը կլլելու, և կարծես թէ այս փոքրիկ նաւուն հետ կը խաղային, ինչպէս որ մանկիկ մը կը խաղայ իր փոքրիկ նաւը՝ ջրով լեցուն տաշտի մը մէջ դնելով, և ձեռքով ջուրը շարժելով և զանի ընկղմելով նորէն ջրին երեսը կը հանէ։ Ահա այս վիճակին մէջ կը գտնուէին մեր պատմութեան դիւցազնուհին և անոր մայրը. որոնք՝ արտասուալից աչքերնին դեպի յերկինս վերուցած, և իրենց կեանքերնուն յոյսերնին կտրած, ճչմարիտ քրիստոնէի մը նման մահուան կը պատրաստուէին՝ և առ Աստուած կաղօթէին. կ'յիշէին Գէորգը՝ որ գոնէ անոր մարմինը պիտի արժանի ըլլար գերեզմանի մը մէջ ամփոփուելու, բայց իրենք ծովուն յատակը կենդանոյն պիտի թաղուէին։

Ալ վերջին վայրկեանը մօտեցած էր, արդէն սկսեր էր նաւը ընկղմիլ, մէկ ալիք մը միայն բաւական էր. ահա՛ մօտեցած էր, ալ ամեն բան պիտի լրանար. վայրկեան մը վերջ ալ չկային։

— Երբ ալեաց վարագոյրներուն ետևէն ձայներ սկսան լսուիլ, քաջալերութիւն, ահա եկանք։

Այս ձայները յերկինէ լսել կարծեցին, այո՛ կարծեցին, թէ՝ նոյն ինքն Աստուած իրենց օգնութիւն կը հրկինքէն

այն վերջին վայրկենին. երբ աչուընին ճայները եկած կողմը դարձուցին, տեսան որ երեք հատ ընտիր նաւեր իրենց կը մօտենային. ամեն մէկ նաւուն մէջ տասն և չորսական անձինք քաջ նաւավարներ՝ որոնք տասնական հոգի կրնխալարէին. բայց ստոյգը ըսելով, ոչ թէ կրնխալարէին՝ այլ ծովուն կատաղի ալեաց հետ կը կռուէին, անոնց մէջէն ամենէն հմուտը ղեկը կը գործածեր, և երեք անձինք ալ ձեռքերնին երկայն պարաններ բռնած, պատրաստ կեցած էին։

— Շուտ ըրէք պօռաց, այս երկը նաւերէն ամենէն առաջ եկող նաւուն ղեկավարը, շուտ ըրէ՛ք տղաք, նաւը՝ ջրով լեցուած է կ'ընկղմի։

Արդէն նաւավարներէն մէկ քանին իրենց դէպատները հանելով պատրաստուէր էին ծովը նետուելու։

Յիրաւի նաւը կընկղմէր։

Բայց կարծես թէ՝ հողմն ու ծովուն կատաղի ալիքները՝ վայրկեանմը կը վարանէին իրենց զոհն ընդունելու այս քաջասրի մարդոց խնայելով, որոնք իրենց կեանքը վտանգի մէջ դրած էին փշուառ նաւակոծեալները ազատելու։

— Նաւավա՛ր, պօռացին, խելօք նաւուն ծերունի նաւավարին, որ՝ իրեն վակուած տեղէն վեր ելեր էր, երբ ջուրը՝ գինքը խեղդելու սկսած էր։

— Նաւավա՛ր, չուվանը բռնէ՛, և անկիմարթի մէջ իրենց ճանկատոր պարաններէրը այեկոծեալ նաւուն վրայ նետեցին։

— Ես կանանց պօռացին, ահա՛ եկանք, մի՛ վախնաք։

— Բայց ատոնք ինքզինքնին կորնչուցած էին. երբ խելօքներն դլուխնին եկաւ, արդէն Գուր Գարուի նաւաւատոյլն մօտեցած էին, ուր հոն եղնելով չնորհակալ եղան նախ Աստուծոյ, և վերջը գիրենք ազատող բարեբարներուն։

Հոս ընթերցողն ներուծին կրնդրենք մեր պատմութիւնը ընդմիջելնուս համար, որոնք՝ դոն պիտի ըլլան անշուշտ, զայն քաջ նաւավարաց վրայօք խօսելնիս տեսնելովնին։

Ընթերցողը եթէ Պօսպորի է, արդէն գիտէ և կամ բան է այս քաջ նաւավարներուն դիւցազնական գործերը, որոնք ընդ

միշտ Գում Գաբուլի նաւամատոյցին հեռուն ծովը կըզիտեն, և երբ այս տեսակ վտանգաւոր դիպուած մը պատահելու ըլլայ, շուտով օդնութեան կըհասնին։

Ուստի աւելորդ է ըսել թէ, այս անգամ ալ իրենք Գում Գաբուլի սրճարանէն տեսած էին այս նաւուն հողմին և ծովին կատաղութենէն մղուելով դէպի մարմարա քշուելը։ ուստի, իակոն օդնութեան գալով, ինչպէս որ տեսանք մեր պատմութեան դիւցազնուհին և իր մայրը անակնկալ մահուընէ ազատեցին։

Արդարև դիւցազնական գործ, որ շատ տարբեներէ՝ ի վեր իրենց այս առաքինութեան վսեմ գործովն չարունակութիւնը կը կատարեն առանց և ոչ մէկ վարձք մը ընդունելու։

Առաքինութիւն, և մեծ բարեգործութիւն։

Տեսէ՛ք, մարդիկ, ո՛ւր կրնան առաքինութիւնը և բարեգործութիւնը, ո՛ւր և ի՞նչ տեսակ անձանց վրայ։

Ուրիշներուն կեանքը ազատելու համար իրենցը վտանգի մէջ դընել, և փոխարէն բան մը չ՛ապասել։ մինչ դէռ ամէն գործ, ազնիւ գէշ իւր վարձքն ունի, բայց մարդոց կեանքն ազատող և ծովուն կատաղի ալիքներուն հետ կռուելու համար միշտ պատրաստ ազատող մարդոց համար չկայ վարձատրութիւն, բայց միայն մխիթարութիւն մը սա խորհրդաւոր խօսքերով։

« Ձի վարձք ձեր բաղումք են յերկինս։ »

Բայց ինչ օգուտ, քանի որ՝ երկիս վրայ ենք, ապրուստ պէտք է, խօսքով մարդս չկըտանաս։

Վասն զի՝ այս մարդիկ ալ ընտանեաց տէր են, և կըբնայ ըլլալ որ օր մը կատաղի ալիքները չխնայեն իրենց կեանց։

Ուրեմն ինչ ընել պէտք։

Այս մարդիկը դիւրաւրաբար մեր ազգայիններէն են, անոնց համար պէտք եղած օդնութիւնը՝ հայցել, խրախուսել ինչպէս որ մարդկութիւնը՝ կը պահանջէ։

Վերոյիշեալ նաւավարաց վրայօք շատ տեսակ բաներ կըպատմուին ժողովրդեան բերնէն, որոնցմէ մին պատմենք։

Օր մը Իսկիւտարի կողմէն երեւելի ընտանիք մը, Պոլիս երթալու համար նաւ կը նստին. ասոնք երեք կանայք էին միայն, որ վրանին ալ բաւական դոհարեղէններ ունէին։

Նաւավարները՝ որ երկու հոգի էին, կանանց վրայի դոհարեղէնները տեսնելով մոռընին գէշ կերթայ. ուստի՝ փոխանակ Պոլիս անցնելու, ուղղակի դէպի կղզիները կ՝ակօին քաշել։

Կանայք, երբ ուշադրութիւն ընելով և նաւուն սիրալ ճամբայ բռնելը տեսնելով՝ իրենց ուր երթալը կը հարցնէին, պատասխան չեն առներ, և նաւավարք աւելի ուժով կ՝ակօին թիավարել դէպի կղզիները. այն ատեն կանայք կսկածի երթալով, կ՝ակօին պօռալ, և հրամայել որ՝ Իսկիւտարու կողմը դարձնեն նաւը։

Բայց անօ՛դուտ, անոնք իրենց դիտցածնուն չեն դառնար։

Կանայք կը նային որ օդուտ մը չըլլար անոնց հրամայելը և սպառնալը, այն ատեն կսկածնին կ՝ատուդի, և կ՝ակօին զոր եղներով օդնութիւն պօռալ, լալ և կոծել։

Բայց նաւավարք, ՝ի պատասխանի անոնց երկիւղածանաուն ճայներուն, զժոդսին ծխծաղներով միայն կը պատասխանէն։

Ալ անօ՛դուտ, կանայք իրենց ինչքն ու կեանքը և պոնչ պատիւնին ալ կորսնցուցած էին, վասն զի՝ նաւը արդէն հասանքի տուած ըլլալովնին արտաքոյ կարգի արագութեամբ ցամաքէն կէս մղոնի չափ հեռացեր էր։

Նաւուն մէջ գտնուող կանանցմէ մին, որ միւսներէն աւելի խորագետ էր, հասկցաւ որ՝ ոչ պօռալ և ոչ իսկ աղաչելու խորհուրդը օդուտ մը չ՝ունի ըսէ, միայն բան մը եկուխակոն թաչկինակը հանէ, և գէպի ցամաքի կողմը օդուն մէջ երերցուց։

Նաւը արդէն Գում Գաբուլի և կղզիներուն մէջտեղն էր և նաւավարք սկսեր էին ուրախանալ, վասնզի՝ արդէն իրենց գործը իդլուխ հանած էին, ալ քիչ մը ևս պէտք էր թիավարել, որ՝ սկսին իրենց ատրին վրայ իյնալ։

— Օ՛ն քիչ նայիմ ըսաւ, երկրորդ նաւավարը տառչինին, գործը չուտով լըմնցուննինք վտանգի իրկունը մօտ է։

— Աւելի աղէկ, ըսաւ առաջինը, մութը մինչեւ կոխէ պէտք է թի քաշել որ մեր գործը լաւ տեսնենք։

— Ինչո՞ւ համար մութին սպասելու ենք, ըսաւ երկրորդը։

— Վասնզի՝ մեզի չըլլայ որ մկը տեսնէ։

— Անհե՛յթ դուն ալ, կեցիր նայիմ ես հիմայ գործը կը լինցնեմ։

— Կեցիր չե՞ս տեսներ թաշկինակը կերերցնէն, եթէ ցաւ մաքէն մկը մեզ տեսնէ գործերնիս դէշ է։

— Անհե՛յթ դուն ալ, ասկից մինչեւ ցաւաք տեսնող աչք կըլլա՛յ, ո՞վ սիրտ դիտնայ ինչ ըլլալը. մանաւանդ այս նաւը այնչափ հեռաւորութենէ անկարելի է որ տեսնուի, չես տեսնե՛ր, սա հեռուէն եկող երկկայր նաւը, որ՝ փոքրիկ կէտի մը նման հազիւ կերեւի։

— Զգուշութիւնն աւելի աղէկ չէ՞, քիչ մըն առաջ կերթանք եւ գործի կ'սկսինք։

— Ալ ես թի քաշելու ժամանակ չունիմ, ըսաւ այս վերջինը իր թիերը ձեռքէն թողլով, դուն թիավարէ ես գործի սկսիմ։

Ալ ամէն բան լինցած էր, մանաւանդ թէ՝ սոսնց բոլոր խօսակցութիւնը կանայք կը լսէին, սիրտերնին ահու դողի մէջ էր։ Իրենք չսոնց պատրաստ էին որ՝ գոհարեղէնները վրայ տալով, կեանքերնին գոնէ ազատէին։

Դժբաղդաբար տեսան որ նաւավարին մկը՝ կը պատրաստուէր յարձակումը սկսիլ, տեսան նաեւ թէ, միւս նաւավարը զայն կեցուց։

— Ի՞նչ կայ, ըսաւ երկրորդ նաւավարը։

— Կորսուեցանք ըսաւ միւսը, դեպի ցամաքին կողմը նայելով, չո՛ւտ, չո՛ւտ ըրէ, ուժով թիավարենք, կարծեմ հեռուէն նաւ մը մեր վրայ կ'գայ։

— Անմիտ դուն ալ, ձգէ՛ ժամանակ չանցնինք։

— Բայց չես տեսներ պօտայ, արդարեւ մեր վրայ կ'գան, եւ որչափ ալ արագութեամբ։

Արդարեւ նաւ մը, սասոնց արագութեամբ ուղղակի սոսնց վրայ կը յառաջանար։

— Երկրորդ նաւավարը՝ իսկոյն թիերը ձեռք առաւ, լրա-

ւունք ունիս ըսաւ, քաշենք. բայց ի՞նչ նաւ է ատիկայ, ծովային պինեորականներ նաւ չէ։

Կանայք աչուընին դէպի նաւը եկած կողմը դարձուցին, բայց ի՞նչ ուրախութիւն ուրիշ նաւ մը իրենց օգնութեան կը հասնէր։

Թէպետեւ յոյս մը ունեցան, բայց՝ սոսնք ալ սպառ մը չուտարեցան, արդե՞օք պիրենք աղատելու կ'գային, և կամ անոնք ալ սոսնց արբանեակնե՞րն էին։

Նաւավարները՝ արդէն բոլոր զօրութեամբ կը թիավարէին. բայց անօգուտ միւս նաւը չարունակ առաջ կ'գար, անոր ընթացքը չոգենաւի ընթացք էր, քսան հատ թիերուն ձերմակ փրփուրներ հանելով ծովուն վրայէն սահիլը կը տեսնէին։

— Ո՛չ, ըսին նաւավարները, ատիկայ ծովային պինեորականի նաւ չէ, այլ Գուամ Գաթուպի նաւ է։

— Ուրեմն, դանակ մը ունիմ, ըսաւ, երկրորդ նաւավարը՝ որ աւելի կատաղի մը կը նմանէր։

Կանայք սկսան ուրախութեան ձայներ արձակել, և իրենց թաշկինակները օդուն մէջ երերցնելով, օգնութի՛ւն, պօռալ։

Խղճահարեցան, և ի նշան իրենց օգնութեան գալուն, անոնք ալ կարմիր թաշկինակ մը՝ օդուն մէջ երերցուցին։

Նաւավարք կորսուած էին, վասնզի՝ իրօք եկողը Գուամ Գաթուպի նաւ մը էր. անոնք արդէն տեսեր էին օտարական նաւու մը դեպի կղզիները երթալը։

Գուամ Գաթուպի նաւավարաց համար օտարական են այն նաւերը, որ՝ Պասիֆիքի նեղուցին մէջ կերեւնէին, սակայ ի զուր, լաւ կըմանչնան այն նաւերը՝ որ դործի մը պատճառաւ ստիպուած են դեպի անբնակ կղզիները երթալու, թէ և սոսնք իրենց դանուած տեղէն մղոն մը հեռուէն ալ երթան։

Ըստի, չուտով իրարու ձայն տալով պատրաստուեր էին, որ օտարական նաւ մը՝ սխալ ուղղութիւն բռնած էր. օդը արդէն գեղեցիկ էր, ի՞նչ բան ուներ այն նաւը բաց ծովուն վրայ։ Իսկոյն դիտակով նայելով տեսան նաւուն մէջի կանայքը, և անոնց երերցուցած թաշկինակը, և հասկցան գործին ինչ

ըլլալը, և չուտով մը նաւուս մէջ նեռուելով սկսան արագ-
թեամբ թէ քաշել. թէպետև այն փոքրիկ նաւը՝ արագաթռիչ
նեռի նըման ծովուն վրայէն կը սահեր, բայց 'իզուր կաշխա-
տէին մեր դիւցազնից առջևէն խոյս տալ, որ վերջապէս
արծուի նման անոնց վրայ սրանալով, նաւը բռնեցին:

Երբ նաւավարները՝ տեսան որ, ալ ազատելու յոյս չի-
կայ, և վերջապէս ձեռք պիտի կ'ընային, ուղեցին ասոնց հետ
կռուել, և կամ իրենց խնդրոյին դէմ դնել. բայց մեր նա-
ւավարները՝ անոնց դէմառնուն մէկ քանի կռուի հարուածներ
տեղացնելով, և անոնց ձեռքի զանակը առնելով զիրենք
բռնեցին և ձեռուընին ոտուընին կապելով իրենց նաւուն մէջ
թողուցին, և կանայք իրենց նաւը փոխադրելով հարց ու փորց
ըրին, և տեղական գործին ինչ ըլլալը, և կանանց ուր տե-
ղացի ըլլալը իմանալով, և այն միւս նաւնալ իրենց նաւուն
եռին կապելով, սկսան արագութեամբ Իսկիւտարու կողմը
թիավարել: Ուր գիշերուան ժամը մէկին հասնելով, կանայք՝
անվնաս Իսկիւտարու նաւահատոյցը հանեցին, և այն երկու
նաւավարներն ալ ձեռքերնին ոտքերնին կապուած հոն տեղի
ոտիկանութեան յանձնեցին, և իրենք նորէն նոյն գիշերը
Գումր Գաբու դարձան:

Հետևեալ օրը ընտանեաց կողմէն յատկապէս մէկը գա-
լով, Գումր Գաբու մեծ գոհութիւն յայտնեց իրենց քաջա-
գործութեանը: Եւ նաւավարաց բաշխելու համար բաւա-
կան դրամ բերած էր 'իվարձատրութիւն իրենց բարեգործու-
թեանց: Բայց որչափ ստիպեց, անկարելի եղաւ նոյն գու-
մարը ասոնց ընդունել տալու. որոնք, չնորհակալ ըլլալով,
իմացուցին թէ՝ երբէք գրամ չեն ընդունիր այս տեսակ աշ-
խատութեանց համար, յաւելուցուին նաև ըսելով որ՝ «մենք
մեր բարեգործութեան վարձքը Աստուծմէ միայն կը սպասենք»:

ԳԼՈՒԽ Դ·

ՅՈՒՂԱՐԿԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆ·

Նոյն օրը ժամը եօթնին Գումր Գաբուի Մայր Եկեղե-
ցւոյն մէջ, ննջեցելոյն ազգականները՝ և թէ բարեկամները
բաւական բազմութեամբ հաւաքուած էին: Ուստի, հանդիսա-
ւոր կերպով, հանգուցելոյն կրօնական արարողութիւնը կա-
տարուելէն զկնի, դագաղը՝ Գումր Գաբուի գերեզմանատոյցը տարուելով, անկից նաև դրուեցաւ Իսկիւտարու հայոց
գերեզմանատունը փոխադրելու համար, ուր հանգուցելոյն բա-
րեկամներն՝ 'իմիտսին քանի հատ նաւերու մէջ լցուելով Իս-
կիւտար եկան, և անկից ալ դէպի Պոլսոյ պակի, ուր էր
գերեզմանատունը:

Հոս մեր նպատակը՝ ննջեցելոյ մը յուղարկաւորութեան
մասուր հանդէսը նկարագրել չէ· այլ պիտի խօսիմք անաչառու-
թեամբ՝ մեր հայոց գերեզմանատուններուն գտնուած ցաւալի
վիճակին վրայ:

Ինչպէս որ ըսինք, ննջեցեալը գերեզմանատան մօտե-
ցած էր, մէկմալ տեսան որ, ահագին բազմութիւն մը կար
գերեզմանատան մէջ, ուր վրաններ կանգնուած էին, և ար-
տաքոյ կարգի աղմուկներ կը տիրէին: Այն ատեն Պօլսեցի ուղե-
կիցները՝ հասկցան թէ այն օրը Վարդավառի կիրակին ըլլալուն
և Ենիմահալլէի թաղին չքսեռք թէ տօնավաճառ, այլ հա-
տարակաց հանդէսին օրն էր, և հայոց գերեզմանատունն ալ
նոյն հանդէսին կեդրոնը որ «Բանաչէր» կանուանէն:

Ինչ գեղեցիկ տեսարան մը կընծայէր սոյն հանդէսը,

որ՝ ննջեցելոյն կրօնական, և նուիրական տխուր երգերուն հետ 'իմիասին « Տաֆ-ըլ Ջոռնա »ի և դինուորներու առասպելական խաղերուն ձայնն ալ կը խառնուէր :

Հոն նուագարաններու բազմութիւն մը՝ խառն 'ի խուռն կը նուագէին, և հասարակութեան բազմութիւն մը, ձեռք ձեռքի առած պար կը ցածկէին : Բայց այս պարը, Դաւթի տապանակին առջեւէն խաղացած պարը չի հասկնաս՝նք, այլ դինուորներու պար, որ՝ « Բաքոսի » հանդէսը կը տօնէին :

Հոն մրգավաճառներ, հացագործներ, չաքար ծախողներ, նպարեղէն և ջուր ծախողներ, կարկանդակ և այլ տեսակ որկրամոլ անձանց վերաբերեալ ուտելիքներ, նաեւս խաղալիք ծախողներ, վերջապէս այն ամեն տեսակ առևտուրներ, որ՝ այս տեսակ հանդէսներու վերաբերեալ են :

Ասոնց խառն'իխուռն ձայները՝ որ լսողներուն ականջը կը խլացնէին · աւելցուր ասոնց վրայ նաեւս խորովածներու մուխերուն՝ և անոնց անուանելի հօտերուն հետ, ասդին անդին վառուած կրակներուն մուխերն ալ, անդին մարդ մը, որ ձէթի մէջ խմորեղէն կեփէր, և եփած ամանը բաւական հինցած ըլլալուն, անոր ծակերէն ձէթն կրակին վրայ կը վազէր և հօտ կը հանէր, որ՝ դիպուածով այն կողմէն անցնողներուն շնչառութիւնը, սակ մի կը խանգարէին, և կոկորդնին կսպրէին :

Յաւելցուր ասոնց վրայ, վրաններու ներքև դանուող տեսակ տեսակ խաղերուն նկարագրութիւնն, ատակով խաղացողներ, լարախաղեր, նոյնպէս վրաններու ներքեւ սրճարաններ, դինետուններ :

Եւ այս ամեն տեսակ խառնակութիւններուն աւելի փայլ մը կ'տային առեւտուր ընողներուն բեւեռը կրնալու համար կապուած էշերուն զանգակաձայները :

Վերջապէս այս ամենքը աչուընուս առջև բերելով, կր համարձակիմք ըսել թէ Բաբիլոնի խառնակութիւն ըսուածը՝ կարծեմ բան մը ըսել չէ · վասնզի՝ այն տեղն դեռ այսչափ բաժանեալ ազգեր չկային միասեղ հաւաքուած, այլ միայն, անոնք մէկ ազգ ըլլալովնին, և իրենց լեզուներն յանկարծ փոխ-

ուելմնին, պատճառ եղած էր այն խառնակութեան, որ առած եղած է « խառնակութիւն Բաբիլոնի » անուանելով :

Բայց հոս, ամեն ազգերէ խառն անձինք կը դտնուէին, Հայ, Տաճիկ, Գուլկար, Յոյն, Հրեայ, Պարսիկ, Ալպանիացի, Ֆիւրտ, Լազ, և ասոնցմէ 'իզատ հետաքրքիր Եւրոպացիք ևլն :

Ի՞նչ դեղեցիկ հանդէս· արդարև տեսնելու արժանի բանէր, և դուցէ մենք ալ դանի տեսնելով՝ և դբօսնելով զբաղարձանայինք, բայց ինչու կը ցաւինք, հանդէսի՞ն համար, ո՛չ, քա՛ւղիւի, աչխարհս և մարդիկ ազատ են, բայց ինչո՞ւ համար կը ցաւինք: Վասն զի՝ ո՛ւր տեղ է ասոնց դումարուած տեղին:

Ափսո՛ս, ընթերցող, դու ալ ինձի հետ պիտի ցաւիս, երբ լսես, և տեսնէ՛ս թէ, այս «Բաֆայէր» անուանած տեղին այսինքն անոր որոշեալ տեղը՝ մեր ազգին « գերեզմանատուներ է »:

Աւա՛ղ· պիտի ցաւիս, և դոնէ նոյնը՝ պիտի ղգաս, եթէ քու երակներուդ մէջի արիւնն հայու է :

Ի՞նչ ըսենք, հարցուցէ՛ք Եւրոպայի կրթեալ ազգաց մէջ ճանապարհորդող մեր ազգայիններուն, և անոնցմէ տեղեկութիւն առէք, թէ՝ անոնց գերեզմանատուններն ինչ վիճակի մէջ են· ո՛հ, չ'պիտի բաղդատեմ անոնցը մերիներին հետ, վասընզի շատ ցաւալի պիտի դանեմք մերիներին վիճակը :

Անոնք իրենց գերեզմանատուններըՙ այցելութիւն ըրած ժամանակնին, կրօնական և ակնածական երկիւղներով կը պաշարուին, աչխարհիս բաժնուող և յաւիտենականութեան մէջ դնուող՝ իրենց սիրելեաց և բարեկամաց չիրիմներուն մօտեցած ժամանակնին, կըզդան ուր տեղ ըլլալնին : Բայց մենք, իբր գբօսավայր մը կը չրջինք մեր սուրբ նախնեաց, բարեկամաց, ազգականաց, և սիրելեաց, չիրիմներուն վրայ· որ դանենք՝ մեր ոսքերուն տակը՝ մրջուններու բոյներու չափ ալ չենք յարդեր, այն չիրիմներու մէջ հանդչող անձանց անմահ յիչատակին համար, այս է արդե՞օք մեր ըրած պատիւը :

Հոն մեր ծնողները, մեր դիւցազները՝ կը հանդչին· մենք անոնց ապագայ սերունդն, և ապագայ յոյսն էինք· այսպէ՞ս պէտք էր ոանկախս ընել զանոնք՝ և ընել տալ օտարին, Ափսո՛սս

Մեր կենդանութեան ժամանակ դեղեցիկ տուներու մէջ

կը բնակինք, և պատիւ ըսուած բանը կըմիտառնանք. բայց մեր մեռնելէն վերջը. ահա՛ մեր վիճակը, արդարև տխուր վիճակ։

Մեր կենդանութեան ժամանակը, հոյակապ եկեղեցիներ ունինք կանգնած, որ նորա մէջ ոտքի տեղ չենք կոխեր, և մանաւանդ Սուրբ եկեղեցւոյ բեմին վրայ նստելու երբէք չենք հանդարտիր, վասնզի՝ սրբապղծութիւն կը համարինք։ Բայց միթէ մեր գերեզմանատուններուն մէջ, այս պիսի խայտառակութեանց վայր ընել տալը, և Աստուծ չիմիմները՝ այսպէս բոլոր ազգաց ոտնակոխ ընել տալը, սրբապղծութիւն չէ՞ միթէ՝ ինչ է։

Արդարև մեր ազգին գերեզմանատուններուն վիճակը խիստ ցաւալի է. վասնզի՝ եթէ տեղ մը մոռնալու ըլլանք, պիտի տեսնենք թէ՝ նախնի կռապաշտից չափ ալ չենք յարգեր մեր ննջեցեալները, որովհետև անոնք իրենց ննջեցեալները այրելով, անոնց աճիւնները ոսկի սափորներով կը պահեին տաճարին յարգանաց։

Արդ, մենք՝ որ այս մեծ դարուն մէջ, իբրև քրիստոնեայ կապրինք, որչափ ևս առաւել պէտք է մեզ պատուել մեր գերեզմանատունները՝ և Սուրբ չիրիմները։

Վերջապէս ալ չեմ ուզեր աւելի խօսել, վասն զի՝ ղեկուցած տեղի մը համար անոանելի է այս։ Բայց, սա խօսքը կրնամ թէ՝ ազգի մը բարձրութեան և անոր լուսաւորութեան միակ ապացոյցը իր գերեզմաններն են միայն, երանի՛ թէ՝ այս մասին ներողացուց հետևէինք, ինչպէս որ ուրիշ բաներու համար կը հետևինք։

Վերջապէս դառնանք մեր պատմութեան։

Թագուհի հանդէսը կատարուելէն վերջը, հանդուցեալին բարեկամները՝ նորէն Պոլիս երթալու համար Իսկիւտարու հաստատոցի ճամբան բռնելով, և հանդուցեալին բարի յատկութիւններուն և անոր վերջին ցաւալի վիճակին վրայ՝ խօսակցելով կ'երթային։

Ոմանք, զանի՛ իբր ոձրագործ համարուած անուանի պրպտարութեան վրայ իրենց տարակոյսը կը յայտնէին։

— Ձեր կարծեր թէ կըսէր, անոնցմէ մէկը՝ որ Դէորգ այդպիսի եղեռնագործութեան մը աջակից եղած ըլլայ։

— Երբէ՛ք ըսաւ ուրիշ մը, ինքը արդէն մարդասէր, և բարի կամեցող անձ մը էր, և չատ կարօտեալներու գաղտնապէս կօգներ իւր յաջողութեան ժամանակ. ոչ, այսպիսի բարի մարդ մը՝ չարագործութիւն չըկրնար ընել, և մանաւանդ պէտք չէ այդ տեսակ վայրահաչութեանց հաւատալ։ Մարդարը յուզարկաւորութեան հանդէսին չէր եկած ըսաւ ուրիշ մէկը։

— Անիկայ իւր թշնամին է։

— Միթէ մեռելոց հետ ալ ոխ կը պահէ այդ մարդը։

— Կարելի է անկից վերջն ալ։

— Ինչպէս անկից վերջն ալ, տասը տեղ չի հասնիր։

— Գանի որ, ինքն՝ հանդուցեալին գլխաւոր հակառակորդնէ, անշուշտ դեռ կատարեալ վրէժը լուծած ըլլալու չէ, ես այնպէս կը կարծեմ։

— Բայց ըսածիդ ապացոյցը։

— Ապացոյցը ինքնին պիտի տեսնէք, որ անոր անօգնական մնացած ընտանիքը հալածելու պիտի երթէ։

— Բայց ի՞նչ պատճառաւ։

— Այն պատճառաւ որ Մարդար Դէորգայ ունեցած տալ-բառնքը յանիրաւի յափշտակած լինելուն, պիտի չկամայ անոր ընտանիքն ալ թշուառացնել, սա նպատակաւ որ՝ անոնք ալ չերթան իրեն հետ դատ բանան։

— Այդ ի՞նչ տեսակ մարդ է այդ Մարդար ըսածնիդ ըսաւ ուրիշ մը։

— Անոր մահուան պատճառը ինքն է եղեր։

Այսպէս ամեն մարդ իրարու կը պատմէին, հանդուցեալին բարի յատկութիւնները, և անոր հոգւոյն ողորմիա կը հայթայթին. և Մարդարը կանիծէին որ՝ այսպիսի ընտիր մարդու մը կորստեան պատճառ եղած եր։

Վերջապէս մինչև որ նահատակութեան նոյն խօսակցութիւնը նահանգի մէջն ալ դարձեալ նոյնը, մինչև դացին, մինչև որ իրարմէ բաժնուեցան, դարձեալ նոյն խօսակցութիւնը ալ այնահետև ամեն մարդ մտածեալ զանի մինչև ցայսօր։

Ահա՝ այսպէս է աշխարհս, երբ մարդս ողջ առողջ է, շատ անգամ և շատ ժամանակ կը խօսուի անոր վրայ։

Բայց մեռնելէն վերջը, և ալ կենդանեաց աշխարհէն հրաժարելէն վերջը, նոյն օրը՝ կամ մէկ քանի օր ալ կը զրուցուի, և մանաւանդ եթէ մեկը՝ դեռ նոր իմանայ անոր դէպի յաւիտենականութիւն ըրած ճանապարհորդութիւնը. ալ այնուհետև ամեն բան կը մոռցուի, և անոր բոլոր համբաւը և գործերը ուննայնութեան մէջ կանհետանան. բայց իւր ընտանեաց և սիրելեաց սրտին մէջ անբուժելի վերք մը միայն կը մնայ անոր յիշատակը։

Եւ այս ըսածնիս առ հասարակ ամեն մարդոց համար թեպետև այսպէս է, *բայց ո՛չ թէ՝ այն անձանց համար որ բոլոր իրենց կենաց մէջ անմահութեան գաղափարներով կըզբաղին։

Ինչ է ուրեմն անմահութեամբ զբաղելու գաղափար ըսածնիս։

Արդեօ՞ք աշխարհիս մէջ անմահութիւն կա՞յ։

Արդեօ՞ք երկրածին մարդը՝ առանց մեռնելու ապրիլ կարելի՞ բան է։

Ո՞չ ապաքէն քրիստոնէութեան կրօնքը՝ յաւիտենական անմահութիւն կը քարոզէ մեզ, և այն ալ յետ մահու։

Արդարև այդպէս է, բայց այս աշխարհիս մէջ ալ ուրիշ տեսակ անմահութիւն մը կայ, այն է «մարդուս իւր եղականն անուան և բարի գործոց համբաւոյն անմահութիւնը» որ դարձեալ յաւիտենական անմահութիւն ըսել է, մինչև աշխարհիս վերջը։

Ո՞րն է արդեօք այն։ կամ որո՞նք են այդ տեսակ անմահ յիշատակութիւն ունեցողները։

Անոնք այն մարդիկներն են, որ՝ ընդհանուր տիեզերաց, կամ հանրայն մարդկութեան, և կամ իրենց ազգայնոց բարեբարներն եղած են։ Բայց ես ամենէն գերագոյնը պիտի յիշեմ այն է «Կութէնպէրկ» որ տպագրութիւնը գտաւ. և այս մեծ բարեբարութեամբը այնպիսի անմահութեան յիշատակ մը ստացաւ, որ Ամերիկան գանող Կոլոմպոսէն աւելի մեծ է։

Վասն զի՝ Կութէնպէրկի գիւտը «եղիցի լոյս, և եղև լոյս է» ահա՛ նոյն իսկ սա է, որ՝ տգիտութեան խաւարը փարատելու գործիքը գտաւ։

Տեսա՞ք անմահութիւնը, որոնք բազմաթիւ են. թեպետև աշխարհէս հրաժարուած են, բայց իրենց անուանն և գործոյն անմահ յիշատակը պիտի ապրին մինչև աշխարհիս վերջը. և ոչ թէ առհասարակ բոլոր այն մարդոց նման, որ իրենց կեանց հետ՝ իրենց յիշատակին ալ կը վերջանայ, միայն յուզարկաւորութեան հանդէսով մը։

ԳԼՈՒԽ · Ե ·

ԵՐԿՈՒ ՍԻՐԱՀԱՐՆԵՐԸ ·

Արդէն երեք շաբաթէ ՝իվեր էր որ Գէորգայ ընտանիքը Սեպուհի տունը կը բնակէր · վասնզի՝ Սեպուհի կինը Մարիամ, չեր ուզեր թողուլ որ իրենց Սամվէլայ տունը դառնան, այլ կը ջանար զանոնք մխիթարելու ։

Ինչպէս որ արդէն ըսած ենք, Գէորգայ բոլոր ունեցածները Մադաթէն դրաւուած էր, և Սեպուհ ունայն կը ջանար այս քարաւարտ մարդուն ձեռքէն սակաւ ինչ ձեռք ձգելու հանգուցելոյն ընտանեաց համար, բայց անօգուտ բոլոր աշխատութիւնը պարապը ելան · բարեբաղդաբար Սամվէլայ ունեցած տուներուն տիկին Գէորգին ըլլալուն զանի կարող չեղան դրաւելու ։ Բայց ինչ օգուտ լոկ տունը մարդուն հաց չի տար, ապրուստ պէտք է ։

Հիմայ դժուարութիւն կար, անոնց ապրուստը հարթելու էր, և Սեպուհի գլխաւոր մտածութիւնն ալ այս էր ։

— Տիկին Սեպուհ հարցուց թէ ի՞նչպէս ըրած էր անոնց գործերը ։ Ոչինչ ըսաւ Սեպուհ, այնչափ աշխատեցայ և ուրիշ պատուաւոր մարդիկ միջնորդ ըրի, սակայն այն ամբարտաւան Մարգարէն բան մը չի կրցի ձեռք ձգելու ։

— Հիմայ ինչ պիտի ընենք ուրեմն ։

— Ես կը մտածեմ որ քաւ Սեպուհ, անոնց Սամվէլայ ունեցած տունը ծախել տամ, անոր դինը առնելով վաշխի տամ և անոր տոկոսովը առ այժմ անոնց ապրուստը՝ խնայողութեամբ հարթենք ։

— Բայց ո՞րչափ տոկոս պիտի բերէ այդ դուռնարը, որ՝ անոնք կարող ըլլան ապրիլ ։

— Իրաւունք ունիս սիրելիս · բայց իմ ըսածս առ ժամանակեայ է · գիտես որ արդէն ես ալ իմ գործերս կարգի դնելու մեծ յոյս ունիմ, և եթէ յաջողելու ըլլամ այն առեն զանոնք արժանաւոր կերպիւ պիտի հոգամ, և առկից ՝ի վեր այն անօրէնին հետ դառ պիտի բանամ, թէ՝ Տրդատայ ժառանգութեան համար, և թէ՝ Գէորգայ ընտանեաց կրած զրկողութեան համար ։

Թողունք Սեպուհը՝ և իր ամուսինը, որ Գէորգայ ընտանեաց գժբաղդութեանը վրայ մտածեն, և գանք Տրդատին տեսնենք թէ նա ինչ կը մտածէ ։

Արդէն գիտենք որ, Տրդատ Սեպուհի տունը կը բնակէր, և այժմ Սամվէնիկ ալ հոն էր · ինչ երջանկութիւն Տրդատայ համար վայրկեան մը առնէ բան մոռցած էր, մանաւանդ երբ Սամվէնիկէն լսեց այն գժբաղդութիւնը որ քիչ մնացածէր ծովը պիտի խեղդուէին ։ Ալ առնէ բան մոռցած էր, Սամվէնիկը միայն կը մտածէր, Սամվէնիկը որ իրեն կեանքը և յոյսն էր · որչափ գեղեցիկ էին այն վայրկեանները՝ որ առաւօտները իր սիրուհոյն գեղանի դէմքը կը տեսնէր, նոյն իսկ իր բնակատան մէջ, անոր հետը կը խօսէր իր սերը անոր կը հաղորդէր և զանի կ՝ապահովցնէր ապագայ երջանկութեան մը յուսով ։

Տրդատ իր կեանց պէս կը սիրեր Սամվէնիկը, և անոր սիրահարն էր · ինչպէս որ « Սոխակը վարդին » ։

Նոյնպէս նաեւ Սամվէնիկ Տրդատէ ՝իզատ մկը չէր սիրէր, ինչպէս, որ Տրդատ իրեն համար միայն կապրէր, ինքնալ նոյնն էր Տրդատայ համար ։

Սամվէնիկ գեղեցիկ օրիորդ մը էր, վայելուչ հասակաւ և հայ օրիորդաց յատուկ եղող սեւ աչքերով · գեղեցիկ սեւ յօնքերը երկօրեայ լուսնի ձեւ ունէին, և իր արծաթափայլ գինաց վրայ՝ այնպիսի յարչտակիչ դիրքով կերեւէին, որ՝ խիստ վարպետ պատկերչուհի մը, կարող չը պիտի կրնար ըլլալ իր ամէնէն աւելի զգուշութեամբ գծած վեստեան կտաւանի մը՝ մկ նկարին վրայ անոր նոյնը նմանեցնել ։

Իր գեղեցիկ փոքրիկ բերանը՝ որ երբ վարդագոյն շրթիները չարժելով բառ մը արտասանէր, կարծէս թէ անոթ քաղցրահոտ ընծաղն 'իմիասին՝ բարակ և մաքուր հնչումով ձայնը լոկ սիրահար սրտի մը, կեանք և անմահութիւն կը պարգեւէր։ Երբէք պարապ խօսք մը լսուած չէր այս օրիորդին բերնէն, այլ միշտ ընտրեալի կերպիւ կը պատասխանէր իրեն հետ խօսողներուն։

Սաթինիկ իր մայրենի լեզուին բոլոր ուսումնքներն աւարտած էր, եւ բաւական գաղղիերէն ալ դիտէր։ Վերջապէս իր ժամանակին օրիորդաց հաղուստիւններէն մին էր։

Վասնզի եթէ դիպուածով մէկը՝ իրեն հետ ուսումնուելու ըլլար, անկարելի էր առանց մեծ համակրութիւն մը դգալու անկից բաժնուել։ Իրեն մայրն ալ որ՝ Խակուհի կանուանէր, նոյնպէս բարի յատկութիւններով զարդարեալ կին մը էր, թէպետեւ, ուսումնական չէր, բայց ոամիկ ալ չէր, դիտէր թէ ինչ ըսել է մայրութիւնը։ արդէն ուսումնականք դիտեն թէ՝ ին՞չ կարժէ այս մայրութիւն բառը կնոջ մը համար, որ՝ հաղուագիւտ է հայ ազգիս մէջ զանի գիտնալ։

Խակուհի տեղեակ էր Տրդատայ իր աղջկանը վրայ ունեցած սիրոյն։ և ասոր ալ պատճառը այն էր թէ երբ Սաթինիկ և Տրդատ դեռ փոքր էին, անոնց ծնողքը՝ շատ ժամանակ քովէ քով դրացնութիւն ըրած ըլլալնուն, աղդականէ աւելի սիրով էին իրարու հետ, և իրենց զաւկընները իրարու խօսացած էին։ Բայց դժբաղդաբար այս երկու ընտանիքներէն միայն Սաթինիկի մայրը ողջ մնացած էր, որ շատ անդամ յիշած էր այս խօստումը։ Արդ ին՞չ օգուտ, դարձերը ձախորդ դացին։ անցան այն երջանիկ օրերը որ՝ այսպիսի խնդիրներ լուծելու համար ծնողք կը ժողովէին, կը խօսէին և կ'որոշէին իրենց զաւկընները յաւիտեան իրարու հետ միացնելու համար։

Տրդատ երբեմն կը յամարձակէր Սաթինիկի մօրը ակնարկելով, որ՝ հրամայէ տայ իրենց ամուսնութիւնը ժամ առաջ կատարելու։

Բայց նա կը համոզէր դինքը՝ որ համբերով ըլլայ, մինչև

որ կարող ըլլայ իր ապրուստը լաւ մը ճարելու, այն ատեն դիւրին է ձեր ամուսնութիւնը կըսէր։ բայց եթէ առանց վերջը մտածելու ամուսնանալու ըլլաք, այն ատեն դժբաղդ պիտի ըլլաք։

— Ի՞նչ օգուտ զաւկընեռս կը կրկնէր, թէև մենք անոդ ծնողներու նման ատանց զգեզ հոգալու մեր ինչքերնիս չունենալու թեամբ չի կրանցուցինք, այլ բաղդը մեզ ձախորդութիւն բերաւ։

— Բայց Տրդատ, ուրիշ որ և իցէ մտածմունք մը չեր ունենալ, այլ միայն Սաթինիկը։ ես կըսէր, ոչ հարստութիւն կուզեմ, ոչ ձեր կորսնցուցած ինչքերը կը մտածեմ, ինձի ջոր հարցը և լուկ ջոր մը։ բաւական է միայն թէ Սաթինիկիս քովը ըլլամ, այն ատեն գոհ պիտի ըլլամ։

— Նոյնը կը կրկնէր նաև Սաթինիկը, երբ Տրդատայ հետ առանձին ունենալէր։ Վերջապէս այս երկու սիրահարաց խօսակցութիւնները, իրենց ապագայ երջանկութեան համար անվերջանալի էին։

Օր մը Տրդատ դՍաթինիկ խորհելու համար ըսաւ թէ, հիմայ ամեն բանէ զրկուած ենք, ես իմ հօրս ժառանգութիւնէն և դուս ալ քու հօդս տացուած ըլլանք, երկուքնիս ալ աղքատ ենք։ եթէ քեզ հարուստ մէկը ուզէ, այն ատեն մայրդ չէ չըսիր ըսէ, և կարելի է դուս ալ համոզելով յանձնառու ըլլաս։

Այս խօսքէն տատիկ վիրաւորեցաւ Սաթինիկ, եւ իր փայլուն աչքէն արտասուաց կաթիլ մը սահելով իր ալիտակ երեսին վրայ, այսպէս պատասխանեց։

— Ըսէ ինծի Տրդատ ըսաւ, եթէ դուս ալ հարուստ օրիորդ մը գտնես։ ըսելէ թէ՝ դիս մոռնալով անչուշտ անոր հետ պիտի ամուսնանաս, վասնզի՝ քու ըսածներէդ այդ կըհասկցուի։

— Արդի ժամանակիս մէջ հարուստ մէկը, ինծի նման աղքատ և դժբաղդ օրիորդի մը հետ կարելի չէ ամուսնանալ, քանի որ՝ նորաձեւութիւնը սկսաւ մէր ազդին մէջ մուտ գտնել, և քանի որ այժմ սկսուեցաւ ստակներու դումարներ ժխտ տրուիլ, ալ այսուհետև ո՛չ առաքինութիւն և ոչ գեղեց-

ֆուֆիեն մնար ալիսի ըլլայ , այլ միայն սուակ : Ըսէ՛ Տրդատ ըսէ՛ , ո՞չ ապաքէն քեզ նման առոյգ և գեղեցիկ երիտասարդ մը կարող պիտի ըլլայ բաւական գումարով աղջիկ մը գտնել թէ և տգեղ ըլլայ , անշնորհք ըլլայ , ինչ կըլլայ ըլլայ , այնպէս չէ՞ : Տրդատ իւր ըսածին վրայ հազար անգամ ղղջաց , և իւր աչքերը արտասուօք լցուած Սաթինիկի ձեռքերը բռնելով համբուրեց . ներէ՛ ինձ օրիորդ կըսէր , քու սիրտդ պարապ տեղ վիրաւորեցի : Ո՛հ դժբաղդութեանս , յիրաւի ճշմարիտ սիրահարները այս տեսակ խօսքերով կատակ չեն կրնար ընել :

— Ո՛հ չուզեր ինձ լսել , Սաթինիկ ներէ՛ ինծի , ես զքեզ փորձելու համար միայն ըսի , հիմայ համարձակ կըսեմ թէ , աշխարհիս մէջ քեզմէ ՚ի զատ մէկը չեմ սիրեր , և մահը միայն կարող է պիս քեզնէ բաժանել: Ահա՛ կերդնուամ Սաթինիկ , յանուն Աստուծոյ որ՝ այս վայրկեանիս մեզ կը լսէ , որ քեզնէ չը պիտի բաժնուիմ մինչև ՚ի մահ :

Այս խօսքերը , որ Տրդատայ ոչ թէ բերնէն , այլ սրտէն կ՚ելլէր , հաճոյացաւ Սաթինիկ՝ որ անոր ըսածը արդարև կատակ մը էր . ուստի ըսաւ :

— Ես ալ կերդնուիմ , ոչ թէ միայն յաւիտեան այլ գերեզմանէն անդին ալ քեզնէ չպիտի բաժնուիմ , ըսել կուզեմ թէ , մահը՝ միայն իմ հողիս մարմինէս բաժնելու կարող է , և ո՛չ թէ քու սէրդ իմ սրտէս :

Այս խօսքերը՝ որ Տրդատայ սրտին նեաի մը նման մխուեցան , բոլոր մարմնովը սարսուռ մը ղղաց և խելքն իւր ապագայ երջանկութեան գանձը՝ իւր զրկացը մէջ առնելով , անոր անմիջ ճակտին վրայ համբոյր մը դրոշմեց և այնուհետև իրենց խօսակցութիւն փոխելով ըսաւ :

— Ինծի մտիկ ըրէ՛ Սաթինիկ . ես արդէն մեղմնագործութեան արհեստս կատարելագործեցի և քիչ օրէն Զէյթուն պուռնուի դործարանէն եղնելով Գալաթիայ ուրիշ դործարան մը պիտի մտնեմ , որ իմ անդղիացի վարպետիս մէկ բարեկամը մեծ պիտի բանայ , արդէն խօսքը եզած լինիցածէ , հասկցար եւ իմ այժմեան առած անասկանիս նշանակութիւնը պիտի ընդունիս այսինքն ամիսը քան և հինգ անգղիական ոսկի .

— Միրելիս բաւական դումար մը է այդ , ըսաւ Սաթինիկ ուրախութեամբ :

— Այո և այն առեն առանց ուրիշի կարօտ ըլլալու կրնամք հանդիստ և երջանիկ ապրիլ ՚ի միասին. ես հարստութեան չեմ ցանկար , իմ գանձս իմ հարստութիւնս միայն դու ես :

— Ես արդէն իմ գործս կարգադրուելուն կ՚սպասէի յաւելցուց Տրդատ , և որուն համար ձեր մօրը դեռ խօսք մը բացած չեմ :

— Թէ և մայրդ լաւ գիտէ որ դու իմ պիտի ըլլաս , բայց միտս կը խրատէ դիս որ համբերեմ , դուցէ ինքն ալ մեր ապրուստը հոգալու համար դիս անկարող կը դատէ , և իրաւունք ունէր . ահա ասոր համար էր որ ես ալ քեզի իմ գործիս վրայօք բան մը չեմ ըսէր , մինչև որ զանի կատարեալ գլուխ հանէի : Բայց այժմ հարիր դիս սպասեց քեզ խնացնելու որ՝ այսուհետև դիս չը վտանգես քու քաղցրիկ յանդիմանութիւնդ ներողդ և ապահով ըլլաս գիտնալով որ մեր երջանկութեան վայրկեանները մօտեցած են :

— Այնպէս չէ՞ , ըսաւ Տրդատ , Սաթինիկի ձեռքը իւր շրթունքն մօտեցնելով , դու միայն ինծի հետ երջանիկ պիտի ըլլաս :

— Արդէն խօստացած եմ զայդ , ըսաւ Սաթինիկ :

— Շատ ազնիկ , երկու ամիսի չափ համբերէ :

Այս խօսքերը ըլլալէն քանի մը օր վերջը , Սաթինիկ իւր մօրը հետ իրենց Սամաթիոյ տունը կը բնակէին , և Տրդատ առեն առաւօտ « Զէյթին պուռնի » գացած ժամանակը միշտ այցելութիւն կընէր և անոնց պէտքերը կը հոգար :

Տիկին Գէորգ Սաթինիկի մայրը , դիտեր որ տունը պիտի ծախուէր և արդէն անոր տակաւորութիւնը կըլլար :

Անհանդիստ էր այս հինջ պատճառ վիշտ , որ իւր բոլոր ունեցածները բաժնուելէն դիմի , այժմ իւր վերջին ունեցածէն ալ պիտի զատուէր . բայց ինչ օգուտ ապրուստ պէտք էր , անոր համար տունը ծախել հարկ պիտի ըլլար :

Թէպէտև Սաթինիկ կը յուսար և դիտէր որ Տրդատ իւր խօստմանը վրայ հաստատ էր , և երկու ամիսէն վերջը՝ որ իրենց ամուսնութիւնը տեղի պիտի ունենար , այն տեսն տունը

ծախելու հարկ մը չկար · բայց չէր համարձակիր Տրդատայ ըսելու թէ տունը չի ծախեն , ինքը կարծէր թէ Տրդատ դիտէ զայն և լռութիւն կը պահէ ։

Բայց տունէն բաժնուելու մասին իւր սիրը դգացած ցաւը տեսնելով խնայուց անոր Տրդատայ տուած խօսքը ։ Եւ մայրն ալ ըսաւ թէ՝ քանի որ այդպէս է , ինչո՞ւ համար Սեպուհ կառնպարէ տունը ծախելու , ըսելէ թէ՝ հաւանութիւն չունի· և ասկից ի զատ ալ սէտք է լաւ մը մտածել աղջիկս , վասնզի դիտես որ՝ Տրդատայ հօրեղբայրը , մեր ոխերիմ թշնամին է , և եթէ այդ առաւանութեան դէպքը դիտնալու ըլլայ , այն ատեն ալ աւելի դմեզ սիտի հալածէ ։

— Բայց մայր իմ , ըսաւ Սաթինիկ , Տրդատ մեզնէ աւելի վրէժխնդիր ոգւով վառուած է իւր հօրեղբօրը հետ ։

— Ինչ որ ալ ըլլայ աղջիկս , ըսաւ Խնուհի , մեզ համար աւելի լաւ է տունէն բաժնուելով ապրուստ մարել քան թէ յուսալ ։

— Բայց Սաթինիկ՝ որոշեց ինքնին Տրդատայ խորհուրդ հարցնել այս մասին , երբ առաւօտուն նա իւր սովորական այցելութիւնն ընէր ։

Հետևեալ առաւօտուն Սաթինիկ կանուխ ելած և պատուհանին առջը նստած՝ Տրդատայ դալուն կսպասէր ։

Բաւական ժամանակ անցած երևցաւ իրեն , և կարծէր թէ անոր դալու առնը անցած էր , ալ չսիտի դար , բայց այնպէս չէր ինքը կանուխ ելած ըլլալուն դեռ ժամանակ կար ։

Վերջապէս Տրդատ փողոցին ծայրէն սկսաւ երևիլ , որ ձեռքը վունջ մը ծաղիկ բռնած էր ։

Սաթինիկ խնդոյն վար վազելով դուռը ինքը բացաւ և զանի դիմաւորեց ։

Տրդատ զանի բարեւելով ծաղիկն անոր նուիրեց ։

— Այս առաւօտ ուշ եկար , ըսաւ Սաթինիկ , ծաղիկն ընդունելով , ես կարծեցի թէ այսօր մեզ այցելութիւն չսիտի ընես ։

— Ինչ կ'ըսես , ընդհակառակն կէս ժամ առաջ եկայ ։

Նոյն պահուն Սաթինիկի մայրն ալ , որ քիչ մը տկարութիւն ունենալուն դեռ պառկած էր , Տրդատայ ձայնը լսելով

եկաւ և զանի ողջունելով , այսօր ծաղիկներու վունջ մը բերած ես Սաթինիկ ըսաւ ։

— Մինակ ատիկայ դիտես , ըսաւ Տրդատ և դեռ ասոնք չես տեսած , ինչպէս որ Սաթինիկ ալ չդիտէ · և զայս ըսելով ղրկեց մը ընտիր օղեր հանեց իւր ծոցէն որ՝ փոքրիկ տուփի մը մէջ դետեղուած էին , և իր ձեռքովը Սաթինիկի ականջն անցուց ։

— Բայց զաւակս , ըսաւ Խնուհի , դուն դործը ինքնիրենդ կը լսմնցնես ։

— Հապա որո՞ւ սիտի հարցնեմ , ես առանձին եմ աշխարհիս վրայ , ոչ հայր ունիմ և ոչ մայր ։

— Ա՛յ՛ բայց հօրեղբայր , և բարեկամներ ունիս ։

Թէպետև Խնուհի՝ դիտէր որ Տրդատ այս հօրեղբայր անունը լսելուն սիտի բարկանար , և անոր համար դիտմամբ ըսաւ թէ՝ Տրդատ ինչ սիտի պատասխանէր այս խօսքին ։

— Ես հօրեղբայր չունիմ ըսաւ Տրդատ , և կարծեմ դուք ալ քաջ դիտէք որ այդ անունը ինձ ախորժելի չէ ։

— Բայց սիրելիս դիտես որ այն անօրէնը զմեզ կը հալածէ ։

— Է՛հ տղայական խօսքեր լսելու ժամանակ չունիմ , և դուք ալ մոռցէ՛ք այդ տեսակ անոսի բաներով երկիւղ դալ ։

— Ուրեմն Սեպուհ և իւր կինը՝ դիտե՞ն որ , դու այս օրերը կ'ապրիս ։

— Ա՛ւ այժմ սէտք չէ որ դիտնան , բայց երկու ամիսէն վերջը ։

— Բայց դու ալ թող երկու ամիսէն վերջը տայիր ատոնք , ըսաւ Խնուհի ծիծաղելով , վասնզի՝ կը վախնար որ այս երեւոյթները չի զղջացնէ ։

— Ախիկայ իմ նչանաւորութեանս յարաբերութեամբ ըսաւ Տրդատ ։

— Բայց դուն Սեպուհին թող իմացնէիր ըսաւ Խնուհի ։

— Ինչ պատճառաւ ։

— Տրդատ , ըսաւ Խնուհի , դիտես ինչ պատճառաւ կըսեմ որ Սեպուհի իմացնելու էիր , նախ անոր համար թէ՝ Սեպուհ գթեղ իւր զաւկին պէս կը սիրէ , այնպէս չէ ։

— Ա՛յ՛ , իրաւունք ունիս , այս մասին ներոզամիտ եղիր այս իրիկուն անպատճառ կ'իմացնեմ ։

— Երկրորդ կրկնեց , դիտեմ որ քու գործդ կարգի դրած ես ինչպէս որ Սաֆինիկ ինծի պատմեց , ես ալ անոր համար կը խնդրեմ թէ անպատճառ Աբգուհ դիտնալու է , վասնզի նա մեր տունը ծախել առաջարկեց ինձ , և ես ալ արդէն հաւանութիւն տուած եմ , դիտես՝ Տրդատ , որ վարձկան ըլլալը որչափ դժարէ Պոլսոյ մէջ :

— Ինչ տունը պիտի ծախէք մի , և ինչ պատճառաւ :

— Ուրեմն չես դիտեր ըսաւ Սաֆինիկ :

— Ո՛չ , պատճառին :

— Տեսար մայր իմ ես արդէն կասկածէի որ չ'դիտնայ :

— Աբգուհ այդպէս որոշեց ըսաւ տիկին Գէորգ , վասնզի տարի ծախուած գումարին տոկոսովը պիտի ապրինք :

— Ո՛չ , ո՛չ , պէտք չէ ծախել , ես հաւանութիւն չունիմ ըսաւ Տրդատ :

— Բայց սակարկութիւնը եղած լմնցած է :

— Եւ մայրս արդէն չուզեր ծախել , ըսաւ Սաֆինիկ :

— Տիկին ըսաւ Տրդատ . Սաֆինիկ այսուհետև իմ տունս պիտի ըլլայ , և դուք ալ իմ մայրս էք , ես չեմ ուզեր որ այս տունը ծախուի , ալ ձեր գործին ես պիտի խառնուիմ , կը լսէ՞ք :

— Սիրելի զաւակս , ըսաւ Խոզուհի , Տրդատայ ճակատը համբուրելով . ինչպէս որ կամիս այնպէս թող ըլլայ , քու կամացդ պիտի հնազանդիմ :

— Ես այս իրիկուն Աբգուհին հետը պիտի խօսիմ , և ամեն բան պիտի պատմեմ ըսաւ Տրդատ , ես ձեզի համար պէտք եղած ծախքերնալ հոգալու կարող եմ , դուք անհոգ եղէք :

— Մնաք բարեաւ , ոչ այս իրիկուն և ոչ վաղը առաւօտ այցելութիւն չ'պիտի ընեմ ձեզի :

— Ես ինչու համար ըսաւ Սաֆինիկ , ուրիշ ժամանակ այցելի բան մը ըսած չունէիր :

— Վաղը ցորեկը պիտի խմանաս :

— Աբգի կուզեմ հիմայ խմանալ ըսաւ Սաֆինիկ , վասնզի քեզ համար վերաբերեալ եղած բաներու անհամբեր եմ :

— Վաղը ուրբաթ է , ըսաւ Տրդատ , իմ սիրելի անհամբեր :

— Ուրբաթ օրերը նշանաւութիւն կըլլայ , և կուզեմ որ վաղը գործը լմնցնեմ , և յորելինքահանային մեր յաւիտեան իրարմէ անբաժանելի ընելուն կապը՝ այսինքն խաչը քեզ պիտի բերէ , որ՝ քու սպիտակ կուրծքիդ վրայ զանի կախես :

Ձայս ըսաւ և դուռը դոցելով փախաւ :

— Երանի՛ թէ ըսաւ տիկին Գէորգ , երանի թէ Աստուած ձեզի օգնելով ուրիշ ծանր արգելքներու չի հանդիպիք :

Նոյն օրը Տրդատ անդրիացի վարպետէն խնդրած էր որ՝ իր այն բարեկամին յանձնարարական նամակ մը գրէ . որուն գործարանը պիտի երթար երկու ամիսէն , և իրեն երկու ամսական կանխիկ վճարել տայ ,

Անդրիացի վարպետը որ Տրդատ շատ կը սիրեր , պատճառը հարցուց թէ՝ այսչափ ժամանակէ ի վեր էր որ ինքը՝ տակի կարօտութիւն չունէր , և այժմ երկու ամսականը կանխիկ յիսուն հատ Անդղիական ոսկի կըլլէ , ինչ պիտի ընէր այն տակը :

Այն ատեն Տրդատ իրեն իմացուց թէ պիտի ամուսնանար , և այն գումարով պէտք եղած ծախքերը պիտի հոգար :

Անդրիացին զայս իմանալուն հանեց իսկոյն իւր քսակէն տասը յիսուն հատ Անդղիական ոսկի . նաև խօստացաւ հարսանեաց համար ըլլալիք ծախքն ալ հոգալու : Տրդատ ուրախութեամբ ընդունակալ եղաւ իւր վարպետէն , որ օտար ազգի մը ըլլալովն հանդերձ , այս բարերարութիւնը կընէր :

Բայց պիտնալ պէտք է թէ՝ այսչափ յարգ առանալուն պատճառը . իւր բարի բնութիւնը՝ և հաւատարմութիւնն էր :

Այս տեսակ որչափ անհինքներ կան մեր ազգին մէջ , որ իրենց վարպետներուն քով չարաչար աշխատութեամբ ծառայելէն վերջը , ապերախտութեամբ կը ճամբուին :

Աւելի ցաւալին այն է որ՝ շատ երիտասարդներ իրենց վարպետներուն քով իմանկութենէ աշխատելով երբ տարիքնին լմնայ , և երբ չափահաս ըլլան , այն ատեն պատճառաւ մը կը ճամբուին :

Ականատես եղած ենք արհեստաւորի մը քով աշխատող աշակերտի մը , որ երբ սկսեր էր իւր վարպետին արհեստը

ուանած եմք · գիտես Տրդատ , մենք արդէն այդ բանը կը մոռնդինք , բայց գործերը ցախորդ երթալուն պատճառաւը չէինք խօսեր , արդ՝ քանի որ կըսես թէ գործդ կարդադրած ես , այդ մասին ըսելիք մը չունինք :

— Ահա տե՛ս, ըսաւ Տրդատ, յիսուն հատ Անգղիսկան ոսկին աներ ձեռաց մէջ դնելով , ահա՛ ապացոյցը , գիտես որ երբէք սուտ չեմ խօսիր :

— Շատ աղեկ ըսաւիս , աղեկ ըրիր , դուք արդէն լրարուս յարմար էք · բայց կը ցաւիմ որ՝ Սեպուհ չ'գիտէր մինչև ցարդ և գոնէ :

— Գոնէ ինչ ըսաւ :

— Խօստացիր որ , չ'պիտի բարկանաս :

— Որո՞ւ պիտի բարկանամ ըսաւ Տրդատ , դէմքը նեաւելով :

— Սեպուհին :

— Ինչ պատճառաւ :

— Իւր բարեկամներէն մէկը կար , որ այս օրերս Սաթինիկը առնելով՝ ուզեր էր հետը ամուսնանալ :

— Տրդատ դող ելաւ : Ինչէր կը լսեմ ըսաւ :

— Եւ կարելի է · բայց մի՛ դող ելլեր :

— Ըսէ՛ կաղաչեմ :

— Է՛հ բան մը չէ · ըսելէ թէ , որչափ գինքը կըսիրէ եղեր ըսաւ Մարիամ իւրովի :

— Բայց ըսէ՛ , կրկնեց Տրդատ :

— Այսօր պիտի խօսէր այն մարդուն հետ , եթէ յարմար դատեր խօսքը լսելնուներ :

— Եւ Սեպուհ առանց գիտնալու գիս պիտի սպաննէր :

— Է՛հ, ով գիտէր քու միաքդ ինչ ըսելը , բայց անդոդ եղիր՛ տղաս , Սաթինիկ քուկդ պիտի ըլլայ , քանի որ՝ այդչափ կը փափաքիս :

— Վաղը նչան պիտի տամ :

— Ըսելէ թէ գործը կամաղարե՞ս : Շատ աղեկ :

Նոյն իրիկունը Մարիամ Սեպուհի ամեն բան պատմեց :

— Սեպուհ ըսաւ թէ · առանց գիտնալու Տրդատայ կամաց դէմ գործէր եմ :

բանելու , վարձուեաը զանի իւր քովէն ճամբեց · երբ պատճառը հարցուցին , պատասխանեց թէ՝ ինքը չուզեր եղեր իւր արհեստը ուրիշին սորվեցնել :

Տեսանք հիմայ , ահա՛ ասոր կ'ըսեն , անմտութիւն , ամբարտաւանութիւն և ինքնահաւանութիւն :

Մինչդեռ Եւրոպայ բոլոր աշխարհի կը յայտնէ արհեստը՝ և բոլոր սիրելեաց կը հրատարակէ , բայց մեր խեղճ արհեստաւորները՝ կը պահէն զայն որ իրենց հետ ոչնչանայ , և գերեզման իջնայ , նմանապատ սերնդեան :

Եւրոպիոյ մէջ , չիկայ արհեստ մը , չիկայ մկ գիւտ մը , որ հրատարակուած չըլլայ · Մինչդեռ մեր արհեստաւորները , իրենց մանրիկներու օրուընէ մինչդատ , ժանգոտած արհեստը՝ նոյն իսկ իրենց քով չարաչար աշխատութեամբ ծառայութիւն ընող աշակերտին անգամ չեն ուզեր սորվեցնել , որ այդ աշակերտները՝ իրենց տարիքն ալ լցուած լինելով կըճամբուին , ալ այնուհետև որու քով պիտի մնանէ այն մարդը և ինչ գործ պիտի բռնէ :

Ահա այն բազմաթիւ պատճառներէն մին ալ այս է , որ մեր արհեստաւորք օրէ օր ետ մնալու վրայ են փոխանակ յառաջ երթալու :

Ինչ և իցէ · բարեբաղդաբար , Տրդատ այս տեսակ մարդոց հանդիպած չէր , այլ կրթեալ և մարդասէր օտարազգի արհեստաւորի մը քով , որոնք քաջ գիտեն աշխատութեան մը վարձատրութիւնը ինչ ըլլալը :

Տրդատ նոյն իրիկունը սիկին Սեպուհի ամեն բան պատմելով , իմացուց նաև թէ՝ երբէք հաւանութիւն չունէր Սաթինիկին տանը ծախուելուն , այսուհետև ես պիտի հոգամ զանոնք ըսաւ · և աղաչեց թէ , օգնէ իրեն Սեպուհը հաւոդելու , որ ժամ առաջ այս ամուսնութեան գործը լմնցունէ :

Մարիամ ասոնք լսելով խիստ ուրախացաւ , և զանի քաղցրութեամբ յանդիմանելով ըսաւ թէ , ինչո՞ւ համար մինչև ցարդ իրենցմէ ծածուկ պահածէր , իւր Սաթինիկի հետ ամուսնանալու կամքը , Սեպուհ և ես ըսաւ , գրեթէ մեր զաւակը ան-

— Ի՞նչ կըսես ըսաւ Մարիամ։

— Ո՜հ դժբաղդութեան, ըսաւ Սեպուհ, ես այսօր խոստացայ Սաթինիկը նոյն մարդուն հետ ամուսնացնելու որ արդէն քեզ պատմած եմ։

— Էյ վերջը՞։

— Վերջը, ինչ պիտի ընենք պատճառաւ մը խօսքը ետ առնելու է, թէպէտեւ ասիկայ դժարին է. վասնզի՝ մարդս երբ կը խոստանայ անպատճառ պէտք է կատարել. բայց այս տեսակ կենսական խնդիրներու մէջ ներելի է, քանի որ՝ Տըղայ համար պիտի ընեմ զայն։

Տրդատ որ սենեակին դրանը դուրսի կողմը կեցած աղոնց խօսակցութիւնը կը լսէր, Սեպուհի վերջի խօսքէն, սիրտ առնելով ներս մտաւ և անոր ձեռքը համբուրեց։

— Սեպուհ ալ ուրախութեամբ անոր ճակատը համբուրելով՝ որդեակ ըսաւ. ի՞նչու այսչափ ժամանակէ՝ ի վեր է որ ինծի չէիր խնայուցած քու նպաստակդ։

— Այդ մասին ներողամիտ եղիր ըսաւ Մարիամ։

— Ցիրաւի ըսաւ Սեպուհ, այս գործին մէջ ամենէն աւելի համբերութիւն ունենալուս գլխաւոր պատճառներէն մին ալ այնէ որ՝ Մարդար աւելի պիտի կատղի, երբ ձեր ամուսնութիւնը իմանալու ըլլայ. և մենք ալ այս մասին դոնէ վրէժ մը պիտի լուծած ըլլանք, այնպէս չէ՞ Տրդատ։

— Այո, ըսաւ ձեր կարծեաց չհակ այնպէս ըլլայ, բայց ես պիտեմ ի՞նչ տեսակ վրէժ լուծելս, ըսաւ Տրդատ։

— Բայց նա հաւանութիւն չ'պիտի տայ, ըսաւ Սեպուհ ծիծաղելով։

— Ես միայն ձեր հաւանութիւնը կուզեմ։

— Իմ հաւանութիւնս ըսաւ Սեպուհ, սա է որ վաղը նշանառութիւնը կը կատարեմ, և իրկուան ալ լաւ հարսնախօսութեան ճաշ մը կուտանք մեր բարեկամներուն։

Հետեւեալ օրը՝ Սեպուհ պատրիարքարան երթալով, նշանառութեան տօմարին մէջ Սաթինիկի և Տրդատայ անունները արձանագրել տուած էր. և այս գործը տեսնելէն վերջը գրան մէջ դժարութիւն մը չկար, այլ միայն տակաւորութիւն

մը առնուելիք նշանին դնոյն վրայօք, որ՝ առ հասարակ ամեն մարդոց համար կըլլան. և այնուհետեւ Սեպուհ կառք մը հեծնելով, Սամաթիայ գացած Սաթինիկ և իր մայրը 'ի մխիթարն առած իւր տունը տարած էր։

Ուր հարսնախօսութեան խնջոյք մը պատրաստել տուած էր, երկու երջանիկ սիրահարաց յաւիտենական միութիւնը ջնորհաւորելու համար։

ԳԼՈՒԽ · Զ·

ՀԱՐՍՆԱԽՕՍՈՒԹԵԱՆ ԳԻՇԵՐԸ

Նոցն օրուան երեկոյին Սեդուհ իւր զրացիները և ազգականները հրաւիրելով, անոնց վառաւար սեղան մը պատրաստել տուած էր:

Այս կոչնականներուն մէջ թէպէտև պատուաւոր անձինքներ կային, բայց այնպիսիներ ալ կային, որ երեսանոց մարդահաճոյութիւն ընելով ուրիշներուն սեղանը կը պլմէին, և վերջն ալ կերթային զանոնք կը բանրատէին:

Անոնք այր մը՝ և կին մը էին, որ նոյն փողոցին մէջ կը բնակէին:

Մարդուն անունը Դաւիթ էր, և կնոջ անունն Սոլոմէ:

Այս մարդուն արհեստը դերձակ ըլլալով թէպէտև կարող էր ապահովութեամբ իւր հացը ճարել, բայց ինքը մարդահաճոյութեամբ ապրելու վարժուած լինելուն, աշխատելը իրեն դժուար կ'գար: Վասնզի՝ աւելի լաւ համարած էր իւր կնոջ հետ միասին ուրիշներու տուները յաճախել, զվարճալով անոնց դաշնակացը սեղկհանելու և անկից իրեն օգուտ մը քաղելու համար, ասոնք իրենց նիւթ ընտրած էին առաւօտութիւն՝ բանրատանք՝ տուան իրաւ տեղ պատմել և տանոյ վրայ դնել, մանաւանդ ապրիլներ քամահրել և ամուսնանալու երիտասարդաց վրայ զրպարտութիւններ ընել:

Սեդուհ թէպէտև լաւ դիտէր ասոնց ինչ բարի ծագիկ ըլլալը, բայց ինքը բարի բնութեան տէր՝ մէկը ըլլալուն՝ որ և իցէ մարդոց խարդախութիւն չէր ընկեր, այլ ամենքը կը սիրեր իբրև

եղբայր, մանաւանդ ասոնց որ չատ անգամ նիւթական պակասութիւններն հոգացած էր:

Որոնք պիտի տեսնենք թէ՝ ինչ պիտի ընեն այսպիսի առաքինի մարդէ մը տեսած բարութեանց փոխարէն:

Այսպիսի մարդոց աղեկութիւն ընելը՝ ինչպէս որ կըսեն՝ ծակ տոպրակի մէջ ջուր լեցնելու կը նմանի:

Ասոնց ինչ տեսակ անձինք ըլլալը դիտնալնես վերջը՝ դառնանք մեր կոչնականներուն:

Արդէն դիւերուան ժամը երեքն էր որ կերակուրն պատրաստ էր աւարտել, սեղանին վրայ առնն մարդ երկու նորատի տուներուն ապագայ երջանկութեան համար բաժակ առաջարկելէն՝ և անոնց համար տեսակ տեսակ բարեմաղթութիւններ ընելէն վերջը վերի սենեակն ելան:

Այն տեն Դաւիթ իւր կնոջը հետ առանձին մէկ կողմ քաշուած կամաց ձայնով սկսաւ խօսակցիլ:

— Սոլոմէ, ըսաւ Դաւիթ իւր կնոջը, կարծեմ Մարգար դեռ չը գիտեր ասոնց նշանուելը:

— Ինչքո՞ն գիտես ըսաւ կինը:

— Ինծի այնպէս կուզայ որ՝ եթէ գիտնալու ըլլայ չ'պիտի խոզաւ:

— Կը կարծե՞ս որ չը խոզաւ:

— Չա՛ գիտեմ, միթէ Մարգար ասոնց թշնամի չէ՞:

— Այսիկայ գիտեմ որչափ թշնամի ըլլալը:

— Ուրեմն եղած բան է որ՝ Մարգարին եղբօրորդին գէորգին աղջկանը հետ ամուսնանայ:

— Թէ որ գիտնային անոր հաճութիւն չեն տար:

— Տարակոյս չկայ, պարզն անոր վրայօք խօսկերին խնացայ:

— Գանիոր այդպէս է Սրապին ուզածը կրնա՞նք ընել արդեօք:

— Էհ ան ալ կը կմկմայ, բան մը ըրած չունի:

— Ի՞նչ կրսես կնիկ, երեկ իրիկուն Սրապ ինծի կանչեց հինգ հազար դահեկան խօստացաւ, թէ որ Սաթինիկը իրեն առնել տալուն մէկ մասը գանամ:

— Իրա՞ւ կրսես ըսաւ Սոլոմէ, հինգ հազար մի՞, ասիկայ

քիչ մը քիչ բան չէ, թէեւրդ գօսիդ սօթոէ մարդ, իրար անց-
նինք մէկ ճարը գտնենք։

— Էյ ի՞նչ ճարը կրնաս գտնել ալ նչանուեցաւ լըմնցաւ,
անթեղը կին դուռնալ, քեզի այնչափ ըսի որ Սեդուհի կինը
Մարիամը հաւոզես բան մը կարող չեղար ընել։

— Բանմը կարող չեղար ընել կըսես, հիմակուան ժամանակը
ամեն բան առակով կըլլայ։

— Մարդ մը հաւոզելու համար առակ պէ՞տք է։

— Հապա ի՞նչ պէտք է։

— Գիտեմ որ դուն անթեղը կին մը ես։

— Դուն չատ խելացի ես, ըսաւ Սոզոմէ, իրաւ մարդ հաս-
զելու համար խօսիլը բաւական է, բայց խօսել կայ, խօսել ալ կայ։

— Բայց խելացի կերպով խօսելը մեծ վարպետութիւն է։

— Բայց երբ այդ ըսած վարպետութիւնդ օգուտ մը չընէ։

— Էյ այնուհետեւ բան մը չը կրնար ըլլալ։

— Դուն առակը խարճէ նայէ կըլլայ մի՞ չըլլար մի։

— Ինչի խարճելդ իմին խելքիս հասնեցուր որ խարճեմ, ըսաւ
Դաւիթ։

— Հիմակ քեզի ըսելնէ առոր ալ պատճառ մը պիտի գտնաս։

— Ախրտա մի հատցուներ, իմ ջանքս ինչէ՞, առակ չահինք
լաւ ապրինք։ այնոր ձեռքերնուս կ'գայ աշխատինք սա գոր-
ծը գլուխ հանենք։

— Իմ ըսածս ալ այդ է։

— Ըսէ՛ նայինք ի՞նչէ։

— Գիտես Թօք Խաբուկին դուրսը կախարդ մը կայ որ ամեն
բան ձեռքէն կ'գայ, ես անցած օր եկայ անոր գացի գործը
հակցուցի, ինձի ըսաւ որ ես այս գործը կընեմ և Մարիամին
ալ՝ Սեդուհին ալ աղջիկանալ միտքը կը դարձնեմ, բայց հինգ
հարիւր գահեկան կանխիկ կաւնեմ առոր ի՞նչ կըսես։

— Կեցէր ինձի ինչէր կըսես, խե՛նդես ի՞նչես կինիկ, ես ալ
քեզ մարդու տեղ դրեր եմ բան կը խօրաթեմ։

— Էյ ի՞նչ ընեմ ի՞նսոր ընեմ ըսէ նայինք։

— Ձես մոխիկ ըլէ, այդ տեսակ խենդու խելաս բաները մէկ-
դի դիր, անոնք առասօս մարդիկներ են մարդ կը խաբեն

ձեռնընուն առակը կաւնեն հասկցա՞ր, վերջնալ չեղաս կըսեն։

— Գուկին գիտցած ըսէ։

— Վաղը առաւօտ կանուխ կերթես չիտակ Պէյօղլու Մար-
գարին տունը կերթաս, ու եղածին պէս ամեն բան կը հասկը-
ցնես, տասն ալ վրայ կը դնես, նայէ որ հաւոզես, անիկայ
հասկցած ցածդ չէ, թէ որ իմանալու ըլլայ կը տեսնենք ինչպէս,
գործը տակնուվրայ պիտի ընէ, պիտի կատղի և ամեն հնար
'ի գործ պիտի դնէ այս ամուսնութիւնը եան ձգելու համար։
այն առեն Տրդատայ համար անկարելի պիտի ըլլայ Սաթինիկի
հետ ամուսնանալը, և այն առեն Սաթինիկի մայրը դիւրաս
պիտի հաւոզուի իր աղջիկը Սրապին տալու։ վասնզի՝ Սրապ
բաւական հարուստ է, թէպետև ինքը վաճառուն տարու կայ
ալ նէ, հարստութիւնը ամեն բան կը դոցէ հասկցա՞ր։

— Ըսածներուդ քիչ քիչ խելքս կը հասնի կոր։

— Ասոնցմէ 'ի զատ բան մալ կայ։

— Ի՞նչ կայ ըսաւ Սոզոմէ։

— Սա կայ որ եթէ անգամ մը Սրապին խելքը հասնի՝ թէ Սա-
թինիկ ինքը պիտի առնէ, այն առեն մինակ հինգ հազարով չը
պիտի լըմնցընեմ գործը, անիկայ տասը հազար ալ կուտայ,
այսպիսի լուսնի նման գեղեցիկ օրիորդի մը համար, որ իրեն
պէս խոփած մարդու մը պիտի տալ տանք։

— Հարկաւ առանկ պիտի ըլլայ։

— Եւ այս գործնոյ պիտի ըլլայ դիտես՞ ըսաւ Դաւիթ, եթէ
Մարգար իմանալու ըլլայ ինքն ալ պիտի աշխատի որ Սաթի-
նիկը Սրապին հետ ամուսնացնենք, և տասը հարիւր ալ երկու
պատճառ ունի, առաջինը Տրդատայ հետ ամուսնանալը չուզէր։
երկրորդ որ Սրապ ալ մարդարին զրպարին է, վալիէ խանին
մէջ շատ անգամ իրարու հետ գործ կընեն։

— Վերջապէս քեզ նայիմ Սոզոմէ, այս գործը գլուխ հա-
նենքնէ գործերնիս աղէկ պիտի ըլլայ և բաղդերնիս բանի։

— Ասոնաճ տար որ ըսաւ Սոզոմէ, Մարգարը դես տեսե-
կութիւն ունեցած չըլլար և իրաւ ըսածիդ պէս ալ դէմ կենար,
այն առենը ամենևին հոգդ մի ըներ ըսածներդ պիտի կրնայ
ըլլալ։

— Հիմայ քեզ տեսնեմ ըսաւ Դաւիթ , առաւօտուն կանուխ կելնես կերթաս գործը եղածին պէս կը պատմես , ես չեմ յուսար որ Մարդար այս գործերէն տեղեկութիւն ունենայ :

— Շատ աղէկ առաւուն կանուխ կերթամ :

— Հիմայ վեր ելլենք ալ առոր խօսքը չընենք : Էս աղէկ միտքս եկաւ վաղը առաւօտ չըլլայ որ ուր երթալդ մկուտիը ըսես, վերջը խանան նէ գործերնիս պէչ կըլլայ. ետքը Սեպուհին ձեռքէն մենք չենք կրնար խալըսիլ , հոն ալ երթաս նէ նայէ որ քու խօսակցութիւնդ ծառաները չիմանան , պիտի՛ս այս չարաճճիները շատ մարդիկ բանի տեղ չեն դներ և անոնց պիտացը ամեն բան կը խորտիէն , անկից առաջներուն գաղտնիքը դուրս կելլէ , ես այս տարիքս եկայ շատ բան տեսայ :

— Ես ասկից ետքս ալ ապահով Բրտարին , որ մարդու բան չըսէ քու ըսածներդ :

— Դուն հոգ մի ըներ , ես արդէն այդ ճամբաները պիտեմ :

Այսպէս այս երկու բանաբերութիւնները իրենց ընելիքը որոշելով վերի սենեակն եկան ուր հրաւիրեալք ժողոված էին :

Ասիկա մեծ քառակուսի սենեակ մը էր, որուն երեք կողմը բազմոցներով զարդարուած էր , բազմոցին կեսէն սկսելով մինչև վերջը աջ կողմը կանայք կարգաւ նստած էին և ձախ կողմը էրիկ մարդիկ . սենեակը բաւական մեծ էր վասնզի աւելի էին հոն ժողվուողները . մէջ տեղը մեծակակ սեղան մը դրուած էր որուն վրայ տասներկուքէն աւելի աշտանակներու վրայ ճրագներ կը վառէին , բայց դարձեալ բաւական չէին այս սենեակը ամբողջ լուսաւորելու :

Ամեն մարդ լսած կարգի կը խօսակցէին :

Ասոնց մէջ այնպիսի մարդիկ ալ կային՝ որ իրենց չատ խօսելնուսրը տեսնելը իրենց ունկնդիր ընել կ'ուզային , բայց դեռ այնպիսիներուն խօսակցելու կարգը եկած չէր :

Առաջ կանայք սկսեր էին խօսակցելու , որոնք ամեն ժամանակ նիւթ մը կը գտնեն . և այս անդամալ նոյն վողոքին մէջ տեղի ունեցած հարսանեաց հանդէսի մը վրայօք կը խօսէին :

— Ոմանք անոնց հագուստներուն ոսկիք օժիրներուն , և ոմանք ալ եղած մեծ ծախսերուն վրայօք կը գրուցէին :

Գլխաւորաբար նորաձեւութեան և չափազանցութեան վրայօք դժգոհութիւք կը խօսէին :

— Անոնցմէ պատահածները , մանաւանդ նախանձները կըսէին թէ , հարս ըլլալ օրիորդը իրեն ամուսինը եղող երիտասարդին արժանի չէր :

— Ինչո՞ւ համար :

— Վասնզի՝ միշտ պատահանք կը նստեր վողոքը դիտելու , և տանը տախտակամածը խիստ քիչ անգամ կը մաքրեր , ըսաւ պատասխանեցին մը :

— Երիկ մարդոց հետ ալ հանգարձակ կը խօսեր , ըսաւ միւսը :

— Ֆրանսերէն գիտնալուն համար էր , ըսաւ ուրիշ մը :

— Աստուած չընէ որ ես իմ աղջիկներուս Ֆրանսերէն սորվեցնեմ , ըսաւ ուրիշ կին մը :

— Զեռէ Ֆրանսերէն , այլ աղջիկ տղայոց , կարդալ գրել , անգամ սորվեցնելը սարսափ բան է , ըսաւ պատասխանեցին մը :

Տըղաս , որ՝ զանոնք մանիկ կըներ , Սաթինիկին ակնարկ մը ըրաւ , որ այս վերջինը սկսաւ ծիծաղիլ :

— Տիկին դէօրդ իւր չորիները խածաւ :

— Անտուհ նոյն պատասխանիկանը դառնալով , ինչո՞ւ համար աղջիկները կարդալ գրել չ'սորվին ըսաւ :

— Սորվելու ըլլան նէ , ի՞նչ պիտի ընեն , ըսէ նայիմ , մեր ժամանակներնը ասանկ բաներ կար :

— Իրաւունք ունիս չըլլալուն համար էր որ մենք ալ տգէտ մնացանք :

— Անոր համար չես կարդուէր . քու [illegible]ալ Ֆրանսերէն գիտնալուն համար առիր , անանկ չէ՞ ըսաւ նոյն պատասխանը :

— Կարդալ գիտնալէն ի՞նչ վնաս տեսաք կ'ուզայ օրիորդաց , ըսաւ երիտասարդ մը :

— Ի՞նչ պիտի ըլլայ ըսաւ , ուզած երիտասարդներուն հետ սիրահարութիւններ ընեն , իրարու նամակներ գրեն , անկից վերջն ալ իրարու հետ Ֆրանսերէն խօսին , մենքալ անբանի մը պէս անոնց ըսածները մըտիկ ընենք , առանց բան մը հասկըցնալու . այնպէս չէ՞ տղաս , ասոնք գործերնուդ աղեկ կ'գայ :

— Նայէ մարիկս, ըսաւ նոյն երիտասարդը, հիմայ [illegible]քու

դժարդ կ'գայ կարդալ չգիանալուդ համար , վանդի՛ թէ որ գիանայիր, այդպէս չ'պիտի խօսէիր , արդ մենք ալ հիմայ թէ որ չաշխատինք սորվելու՝ հարկաւ ձեղի պէս պիտի ըլլայինք մեղնէ վերջը եկողներուն քով :

— Բեղնէ մեծերը կան , դուն լա՛ ըսաւ պառաւը :

— Խաթուն սրդոդիլ չըլլար ըսին ուրիշները :

— Ցանցանքը հիմակուան պարիարքինն է որ աղջիկներուն դրել կարդալ սորվեցնելը չի բանադրեր, ըսաւ նոյն պառաւը :

— Այս խօսքին վրայ ընդհանուր քահքահ մը է բրդաւ :

— Տրդատ Սաթինիկին Գաղիերէն լեզուով ըսաւ թէ՝ ինծի հետ բարձրաձայն քանի մը խօսք ըրէ Գաղիերէն .

— Սաթինիկ ակնարկեց թէ ալեկ չի դար :

— Սեսուհ՝ և ուրիշ շատերը զանոնք ատիպեցին :

— Սաթինիկ նոյնպէս , Գաղիերէն լեզուով Տրդատին ըսաւ թէ , դուք պարոնին հետ խօսեցէք աւելի լաւ կըլլայ , հոն դանուող ուրիշ դպրոցական երեւոյթի մը համար :

— Պառաւը Սաթինիկին խօսելը մոխիկ ընելով , վա՛յ կրող երեսիդ , դուն ալ դիտես եղեր այդ լեզուն , սըրբոր նայեցէք ես քեղի խելքիկ աղջիկ մը դիտէի , դուն ալ հասկցած չես եղեր :

— Վերջը Տրդատին դառնալով , վառաք տո՛ւր որ դուն ալ դիտես և հետը կըխօսիս, թէ որ չգիանայիր ինչ պիտի ընէիր :

— Ի՞նչ պիտի ընէի , անկից կը սորվէի , ըսաւ Տրդատ :

— Կրո՛ղ երեսիդ , հիմակ այդպէս կըսես , թէ որ չգիանայիր այն աւենը հետզհետէ կխորթէիր :

— Այդ մասին խաթունը իրաւունք ունի, ըսաւ Սեսուհ, այս վիճաբանութիւնը դոցել ուզելով , և խօսքը փոխելով , այն հարսանեաց վրայ կը խօսէիք քիչ մը առաջ ըսաւ , պատմեցէք նայինք մենք ալ մոխիկ ընենք :

— Ներ հարսը հիւանդ է եղեր ըսաւ Սողոմ :

— Եւ այդ հիւանդութիւնն ալ վառնդաւոր է կըսեն բժիշկները ըսին մեկ քանինները :

— Ի՞նչէ արդեօք հիւանդութեան պատճառը հարցուցին շատերը :

— Ոչինչ ըսաւ Սողոմ ըլլալիք է պիտի ըլլայ եղեր :

— Ընդհանրապէս այդպէս կըսեն , բայց հարկաւ պատճառ մը պիտի ըլլայ , ըսաւ տիկին Սեսուհ :

— Բայց ըսելու բան չէ հիմայ ատոր պատճառը , վերջը ես քեղի կըսեմ :

Հոդ չէ ըսէ՛ , ըսին բոլոր ունկնդիրները , որ վայրկեան մը առնքն ալ մեքենապէս լուռ կեցած ասոնք մըտիկ կընէին :

— Բան մը չիկայ , բաղնիքը հարս եղած ժամանակ վախ ըսեր է կըսեն :

— Բայց ինչպէս եղեր է որ վախցեր է :

— Ձեր մէջն ալ բան մը գրուցել չըլլար , ըսաւ Սողոմ :

— Կեցիր ես պատմեմ՛, ըսաւ ուրիշ կին մը :

— Գիտէք արդէն՝ որ բաղնիքը հարս կը հանէն հարսնցու աղջիկը , մեր տիկնայք այդպիսի սովորութիւն մը ունին :

— Այո՛ , ռամկական սովորութիւն մը , ըսաւ Սեսուհ :

— Եւ այս ալ ուրիշ բան մը չէ , այլ մեկ հանդէս մը , և մեկ պարծանք մը :

— Մանաւանդ աւելորդ ծախսերու մեկ տեսակն ալ այդ է :

— Եւ որպիսի՛ պարծանք , ըսաւ ուրիշ մը :

Այս հեղնութեան միտքը չի հասկնալով պատմող կինը՝ , կարծեց թէ որպիսի հանդէսով կը կատարուին ըսել կուզեր անոր համար սկսաւ պատմել :

— Առաջ ծանրապին կերպասներ կը հագցնեն և վերջն ալ թէկը դլուխը կը կապեն :

— Ըսել է թէ առաջուընէ կը պատրաստէն և հետ կը տանին բոլոր սկսած եղած բաները , ըսաւ երեսաւարդ մը :

— Այս խօսքին վրայ պատմող կինը բարկանալով , թեքվ եկեր է հասա ի՞նչ կընեն , մարդ կայ որ քանի մը հազար կը խարճէ առանկ հանդէսներու համար , դուն ալ եղեր ծաղր կընես՞ հիմա աչքիդ կերևամ , դիտես քու մայրդ ալ բաղնիքը հարս եղաւ :

— Անիկայ դեռ ազայ է , դուն չարունակէ ըսին շատերը :

— Էյ ի՞նչ պիտի ըսեմ, ըսաւ զայրացած կերպով մը, աղջիկը գարդարելէն վերջը կարդաւ ամենուն ձեռքը պագցնել կ'տան :

— Անունը ատիկայ է , ըսաւ Սողոմ :

— Չգիտեմ, մնացածն ալ դուն ըսէ։

— Կանանց վերաբերեալ բաները ասանկ ժողովներու մէջ պատմելը ձեղի չի վայելեր, բաւ պառաւ մը։

— Մեզի նայեցէք, ըսին երիկ մարդոց կողմէն, այսօր ուրախութեան օր է և ձեր պատմածներն ալ ծաղրելի բաներ են, բոլոր պարագաներով պատմեցէք որ մենիկ ընենք։

— Ասիկայ ծաղրելու բան չէ, այլ արարողութիւն մը։

— Վաչ, ըսել է թէ հարսանեաց յառաջաբան մը է։

— Ո՛չ, ոչ, ռամկական սովորութիւն մը է.

— Աւելորդ ծախսեր են։

— Եթէ ատոնք աւելորդ ծախսեր են, հարսանեաց «խընա» խաղցնելը՝ պիտի ասակ ժողովելը աւելորդ ծախսեր չե՞ն։

— Հիմայ այդ սովորութիւնը վերցած է։

— Ընծայ խրկելը, ծանր ծախսերով կերակուր տալը, նուագողները, ասոնց համար ի՞նչ պիտի ըսէք։

— Ժամանակը ինքնին ատոնց բոլորն ալ պիտի բառնայ։

— Այ, բայց նախ մեր քահանները։

— Արդէն քահանները բարձան, այժմ աշխարհս ոսկւով կը դառնայ։

— Այսպէս հեռդնետէ վիճաբանութիւնը սկսաւ տաքնալ։

— Սաղմէ խոխմուն, ըսաւ Սեղոմ, սա աղջկան հիւանդութեան պատճառն ալ ըսէ, որ Թուղի պիտի խաղանք։

— Պարապ բան է, ըսաւ Սաղմէ, նոյն օրը հարս ըլլող աղջիկը արաբացի կնկան մը ձեռքը չէ պաղեր, արաբացին ալ սա պահելով՝ երբ աղջիկը աւազանին քով աչուընները օճառով պատ առանձին կը լուացուէր, մկկէն քովը կերթայ և ականջին վար այլանդակ ձայնով կը պոռայ ըսելով, ի՞նչու համար իմ ձեռքս չի պաղիր, հիմայ քեզ խեղդե՛մ։

— Այս ձայնէն աղջիկը մկկէն աչքերը բանալով և դիմացը արաբացի մը կնցած տեսնելով, ճիւաղ կը կարծէ, և նոյն ժամուն աղաղակ մը արձակելով կը մարի կ'ինայ, այնպիսի վիճակի մը մէջ, որ դժուաբաւ խելքը դլուխը կը բերէն. ահա այն օրէն ի վեր է որ հիւանդ է։

— Կեցցէ, ռամկական պարապաւելի սովորութիւն, ըսաւ Սեղոմ, տեսէ՛ք հեռուանքը մինչև ո՛ր տեղուանք հասեր է։

—Այոմհետև, ըսաւ Սեղոմ. ձեռքերնուս եկածին չափ պէտք է խրատել պատուաւոր ընտանեաց, որ այսպիսի ռամկական սովորութիւններու տեղի չտան։

— Կուզես նէ ժամը ծանուցում ընել տուր, ամեն մարդ իր դիտցածը պիտի ընէ։

— Այս խօսքերը լըմնցնելիք չունին, ըսաւ տիկին Սեղոմ, անհաւասիկ Թուղթերը, հրամեցէք։

Ուստի ամեն կողմ խումբ կազմելով ոմանք սկսան խաղալ, և երիկ մարդոց մէջէն անոնք որ չէին ուզեր խաղալ սկսան առևտրական գործերու վրայօք խօսիլ, և ոմանք ալ քաղաքականութեան։

Եւ կանանցմէ ոմանք ալ՝ որոնք Թուղթի խաղալու մտադրութենէ եղած չէին, ասոնք ալ զատ խումբ մը կազմելով և սովորեցուցած ոմանելով որ՝ երիկ մարդիկ պիրենք չեն ըսեր, սկսեր էին առատութեամբ խօսիլ։

Բայց ի՞նչ էր երեկոյ խօսակցութեան նիւթը։

Բանաստեղծութիւն, դրպարտութիւն, որ տգիտութեան և ռամկութեան հետևութիւնն է։

Ասոնց մէջէն դեռահաս տիկնոջք, հաղուստի վրայօք կը խօսէին։

Տարօրինները և պատուներն ալ ըսածնուս պէս։

Տղոց իր հասակակից երիտասարդները բոլորովքը ժողուած, անոնց հետ լեզուագիտութեան օգուտներուն վրայօք կը խօսէր. և ինչպէս որ՝ ինքն ալ մկկէ մը օգուտ չունենալով հանդերձ, իր անգլիարէն դիտնալուն պատճառաւն էր որ իր վարպետէն այնչափ յարգ ու պատիւ դտած էր. և պատրաստ էր՝ քանի որ ժամանակ ունէք կըսէր, սորվեցէք, Գաղիերէն, Անգլիերէն, Տաճկերէն. ասոնց օգուտը չատ մեծ է։ Մանաւանդ որ այժմ պատերազմի տարաձայնութիւններ կան. կըսեն թէ՝ Եւրոպացւոց գինուորներ պիտի գան Պօլիս, այն ատեն թարգմանի պէտք պիտի ըլլայ, աշխատեցէ՛ք։

Այսպէս այս երիտասարդները իրարու հետ կը խօսակցէին և Տրդատի ըսածներուն իրաւունք կ'տային :

Անոնցմէ ոմանք ալ քիչ քիչ օրիորդներու խելին մտեննալու սկսեր էին · վասնզի անոնք Սաթինիկի հետ միասին զուարթութեամբ խօսակցելով իրենց խնդալը չէին կարող բռնել, այնպէս որ թաչկինակնին բերաննուն բռնած իրենց ձայնը անոր մէջ խեղդել կը ջանային :

Պահ մը երիտասարդները օրիորդաց խնդալուն մասնակից ըլլալ ուզելով, եղբայրները իրենց քոյրերուն ակնարկով մը պատճառը կը հարցնէին :

— Անոնց մէջէն օրիորդ մը՝ որ իր եղբօրը մեծ նասած էր, ի՞նչ կը խօսիք իրարու հետ, ըսաւ, հոս մոիկ ըրէ՛ք, նայեցէք սա պառաւներուն բամբասանքը :

— Նայեցէ՛ք, ըսաւ Տրդատ, սա Շողեր խաթունին ձեռքի ծխախոտը որչափ ալ կը ծխէ :

— Անհնարին ծուխով լցուեցաւ հիմայ մեզ պիտի խեղդէ, ըսին:

— Եկէ՛ք մըտիկ ընենք, ըսին երիտասարդները, տեսնենք ի՞նչ կը խօսին սա պառաւները · և իրենց ախոռները օրիորդաց կողմը քշեցին, որ՝ արդէն անոնց մտեննալու պատճառը կը փնտռէին :

— Շողեր խաթունը որ Եօթանասուն տարեկան կին մը էր, բամբասողներու ժողովին կը նախագահէր · ծխախոտը երկու տասը րոպէներուն մէջէն անցնելէն և լաւ մը քաշելէն վերջը :

— Իրաւունք ունիք հողի, ըսաւ · հիմակուան աղջիկները Աստուած հետու ընէ, անցած օր :

— Ծխախոտին մնացը մոլոր երթալով սկսաւ հազալ :

— Ջուր բեր, Թորա, պօռաց տիկին Սեդուհ, որ ինքն ալ ուրիշ տիկնոջց հետ խուրձ կը խաղար :

— Ժամ մը է ջուր կը բերեմ կը բերեմ չի հասնիր, ըսաւ Թորա :

— Անսիրտան, ըսաւ Սեդուհ, գաւաթով երթալու բերելուդ, գնա ջուրին կարասը առ վեր բե՛ր :

— Աղայիդ խօսքը մոիկ ըրէ ծօ, ըսին երիտասարդները ծիծաղելով :

— Լաւ լաւ, հիմայ բերեմ :

— Շողեր խաթունը ջուրը խմելէն վերջը, խօսքը չարունակելով ըսաւ :

— Անցած օր Թոռանս հետ ճամբան գացած ատենս, սա Հաճի Մամիկին Թոռը պատուհանէն չխնդայ մի, վրէյ, արուններ ձգես աղջիկ · հոն տեղ ինչ ըլլալը չգիտցայ, ան ինչ լկտուած է եղեր, վրէյ, տուները չ'մնայ :

Շողեր խաթունին Թոռը՝ որ նոյն երիտասարդաց մէջ կը գտնուէր, անոր խօսքը ընդմիջելով :

— Էյ ի՞նչ կը լսեմ եղեր խնդալով, ըսաւ :

— Կրծղ երեսիդ, դուն ալ հասկցածդ չես :

— Ի՞նչէն դիտես :

— Առաջ դուն անոր նայեցար խնդացիր, որ այն ալ քեզ նայեցաւ խնդաց :

— Թէ որ ես անոր երեսին խնդացած ըլլայի քեզմէ երկիւղ մը չունէի որ պահեմ. բայց ի՞նչու համար նստած անմեղ աղջիկը կը բամբասես որ աւելնալին անոր հետը՝ ոչ ես և ոչ դուն ծանօթութիւն չունինք :

— Ես ալ ատոր համար կըսեմ ա, քանի որ ծանօթութիւն չունիս հետը՝ ի՞նչու համար կը խնդայ երեսիդ :

— Կարելի է մենք անոնց տանը առջևէն անցած ժամանակնիս այն աղջիկն ալ ուրիշ մէկուն հետ կը խօսակցէր և կը խնդար, և խնդալով մեղմէն կը նայէր, ինչպէս որ չատ ժամանակ կը պատահի · դժբախտաբար քու աչքիդ է հանդիպէր անոր խնդալը՝ որ տանկ ուզածիդ պէս բամբասես հա :

— Նայեցէք ին՞չպէս ալէր կելլէ, ըսաւ ուրիշ բանասիրու մը :

— Ո՞վ դիտէ, քովը ով կար ըսաւ, Սողոմէ :

— Անոր համար տուները կըմնան առանկ հիմակուան աղջիկները:

— Այդ ըսած աղջիկնիդ պիտի ճանչնամ, կեցիր, ըսաւ Սողոմէ, սա Հաճի Մամիկին Թոռը չէ որ՝ անցած օր աղջիկաես եկան չի հաւնեցան :

— Ի՞նչու համար չի հաւնեցան, ըսաւ Տրդատ :

— Շրջագգեստը քիչ մը կարճ ըլլալուն համար ըսին :

Այս խօսքին վրայ ընդհանուր քահ քահ մը է ձգեցին ամէն կողմէ :

Եւ խաղացողները թուղթերը մէկ կողմ դնելով՝ սկսան առնիք մոխիկ ընել։

— Նոյն պահուն սենեկին դրան կողմէն ոքալու ձայն մը լսուեցաւ։

— Ի՞նչ կայ հոն ըսին։

— Երիտասարդներէն մէկ քանին վազեցին նայելու թէ ինչ էր այն, և ներս մտնելով մատուռին բերանուն վրայ դրին՝ ի նշան լուութեան, թէպէտև իրենց ծիծաղը հազիւ կարող էին զսպելու։

— Ի՞նչ կայ, ըսաւ Սեդուհ, Տրդատին։

— Հիմայ կը տեսնես, ըսաւ սա։

— Բայց ինչ՞ կայ, ըսին սիրնայք կէս մը զազ ելնելով։

— Զէք հասկերեր, կեցիք ըսեմ ինչ ըլլալը։

— Օրիորդներէն մէկ քանին վազեցին տեսնելու թէ ինչ կար, և սկսան բարձրաձայն խնդալ։

— Մայր իմ, Թորոսը ջուրին կաթսան առեր վեր է բերեր, ըսաւ Սաթինիկ։

— Իրաւ կըսէք, ըսաւ Սեդուհ։

— Ձշմարիտ է ըսաւ, Տրդատ։

— Կեցէ՛ք ձայն մի հանէք ըսաւ Սեդուհ, և ապա բարձրաձայն, Ծօ Թորոս, ներս բեր, ներս բեր, ջուրը։

Արդարև քիչ մը վերջը այս տղան ջրով լեցուն կաթսան՝ քաշելով ոքալով բերաւ սենեակին մէջ տեղը դրաւ։

Ալ որու վրայ ոչի մնացեր էր խնդալով։

— Ծառան ապուշ կրծած առենուն երեսը կը նայէր ըսելով. ի՞նչի խնդաք, ջուր ուզեցիք ահա բերեցի, աղան ասաց որ կարաս բերես, ես ալ բերեցի։

Մարդը իրաւունք ունէր ինչոր ըսին այն ըրաւ. մինչ՞ Եղբայրս ալ այնպէս չե՞ր ընէր։

Ահա սահմանով անցաւ նոյն հարսնախօսութեան պիղերը, որ՝ ամէն մարդ մինչև ժամ ու ժամ նահանջն վերջը ելան գացին։

ԳԼՈՒԽ · Է

ԲԱՆՍԱՐԿՈՒՆ

Հետևեալ առաւօտուն կանուխ, Դաւիթ իւր կինը ճամբայ դրաւ, որ առջի իրիկուան իրենց որոշումն 'ի գործ դնէ։

Ուստի, Սոզոմէ ուղղակի Բերայ երթալով գնաց Մարդարին տանը դուռը զարկաւ։

— Ծառայ մը տանը դուռը բանալով՝ ով կուզես ըսաւ, որ գանի չէր ճանչեր։

— Վ՛այ գլխուդ դուն ալ ըսաւ Սոզոմէ · ինքզինքդ մարդու տեղ ես դրեր որ ով ըլլալը կը հարցնես։ Ձայս ըսելով դուռն նէն ներս մտաւ։

— Բրաբ՝ որ գանի պատուհանէն տեսեր էր, վար իջաւ և Սոզոմէ, իւր ծառային հետ ունեցած վիճաբանութեանը վերջ տալով, բարի ես եկեր Սոզոմէ, դուն ալ հոս կծուգայիր ըսաւ։

— Տէր սղբոմես ըսէ, անցեալները չեկայ։

Մոռցանք ըսելու թէ չատ անգամ Սոզոմէ և իւր տիրոջինը Մարդարի տունը այցելութիւն կընէին, մանաւանդ Սեդուհի տանը մէջ անցած գացած բաները՝ Մարդարին և իւր տիրուհոյն կվճանգնէին։

— Ի՞նչ լուր նայինք, ըսաւ Բրաբ։

— Երիկը հոս չէ, ըսաւ Սոզոմէ։

— Հիմայ դուրս ելաւ։

— Վ՛այ · տեսար եղած բանը, այնչափ տեղէն մինչև հոս եկայ, պարապը ելայ։

— Հոգ չէ, վեր ելիր, այս իրիկուն հոս կեցիր որ հետը տեսնուես։

— Մինչև իրիկուն, էհ ամեն բան լըմնցաւ դնայ։

— Ի՞նչ կայ, վեր ելիր նայիմ, դուն ըսելիքներ չատ ունիս վախնամ։

— Հապա, հապա, ըսելով վեր ելաւ, և «Ցերեկուն ընթրիքը» հանելով։

— Աչքդ լայ, ըսաւ։

— Աչքդ լըսով, ի՞նչ կայ, բարի է։

— Չա՛, չդիտնալ ձևացուր։

— Այս խօսքերը դիտմամբ ըսաւ, վասնզի կը վախնար թէ անոնց կասկածը նշանուած չըլլայ Տրդատ։

— Ինչ ըսել ուզելդ չհասկցայ, ըսաւ Բրաբ։

— Երդուա՛ր ըրէ՛, թէ որ չես դիտեր նէ

— Բայց ի՞նչ կայ երդուար ընելու, ըսէ նայինք։

— Տրդատին նշանուելը չդիտես։

— Ի՞նչ ըսիր։

— Տրդատը նշանուեցաւ։

— Ե՞րբ։

— Երէկ, չիմացա՞ր։

— Ա՛ս ի՞նչ կըսէ։

— Հիմայ հաւատար որ խնացած չես

— Խաչուր բանէ մը տեղեկութիւն չունիմ։

— Սողոմէ ուրախութենէն ցնծալ սկսաւ, յատնի էր որ Բրաբ տեղեկութիւն չունէր և Մարզար ալ դեռ խնացած ըլլալու չէր, վասնզի եթէ Մարզար դիտնար հարկաւ Բրաբ ալ պիտի խնացած ըլլար։

— Ուստի՝ Սողոմ, Բրաբ ըսաւ, խնչդ գլուխդ ժողվէ, Տըրդատը Գէորգին աղջկանը Սաթինիկին նշանեցին։

— Սուտ է, չեմ հաւատար։

— Իրաւար. ինչ երդուար ուզես նէ կրնամ, ըսաւ։

— Էյ առիկայ ըլլալիք բան չէ, ըսաւ Բրաբ։

— Երկիդ չդիտէ, ըսաւ Սողոմ։

— Չէ, ամենևին. վեհ, տեսար քիչ մը առաջ դալու էիր։

— Էյ մոռցուն ելայ. բայց քիչ մը քիչ ճամբայ է Պտիք Փաչային մինչև հոս։

— Իրաւունք ունիս. բայց առանց ամուսնութեան միջնորդը ոչ է։

— Ո՛վ պիտի ըլլայ, Սեպուհն է. երէկ իրիկուն հոն ըլլալու էիր տէմնէիր ինչ ուրախութիւններ եղաւ, կարծես թէ հարսնեկի մը տուն էր, աղջիկն ալ հոն էր։

— Ո՞ր աղջիկը։

— Դուն ալ չե՞ս հասկնար, Սաթինիկը։

— Անանկ է նէ Սաթինիկին ալ Սեպուհին տունն էր։

— Հապա, մայրն ալ։

— Ըսէ է որ երէկ իրիկուն հարսնախօսութիւն կար։

— Չա՛, անոր համար վաղեցի եկայ որ ձեզի հարցնեմ։

— Ի՞նչ պիտի հարցունէիր։

— Թէ դուք ի՞նչու համար չէիք եկեր։

— Խելքիդ է փըչեր, եղած բան է որ մենք առանկ բանի մը հաւանութիւն տանք, իրիկուան էրիկս խնամոյ նէ տեսնաս ինչէր պիտի ընէ։

— Էյ ի՞նչ կրնայ ընել, ալ եղաւ լըմնցաւ։

— Իրաւ ըսի՛ր, եղած բան է՞ որ մէկ մարդ մը իր հօրը մեռցնողին աղջկանը հետ կարգուի։

— Ա՛ս ի՞նչ կըսես։

— Զդիտնալ եկար, ես քեզի ըսած չէի Գէորգին ըրածները։

— Չա՛, միտքս եկաւ դիտեմ, անցեալները առանկ բան մը պատմեցիր կարծեմ, բայց Տրդատ չդի՞տեր առանկ ըլլալը։

— Գիտէ, բայց չհաւատար, անցեալները Մարզար անոր մեռնելը խնացուցած օրը հետը կուխ ըրաւ առաւ քալեց, անկից ի վեր է որ եկած չունի.

— Էյ, պիտի թողուք որ կարգուի, ըսաւ Սողոմ խորամանկութեամբ։

— Չէ՛. Աստուած չընէ։

— Էյ ի՞նչ կրնաք ընել պատրիարքարանը նշան տրուեր լըմնցեր է։

— Դուն էրկանս ինչ տեսակ մարդ ըլլալը ազկ մը չես դիտեր, թող այս իրիկուն խնամոյ վազը հերիմայ գործը

հոյելով և սպառնալիքներ ընելով այն դիւերը դինիին խելքը անիծեց, առ այժմ իւր վրէժը անկից լուծելով։ Եւ մանաւանդ Սողոմէի մեծապէս չնորհակալ լինելով հանեց մեծկակ դումար մալ նուէր տուաւ անոր՝ ի վարձատրութիւն բանագնութեան, և պատուիրեց որ՝ առաւօտուն կանուխ երթալով չուտով երթայ իւր ամուսինը Դաւիթը իրեն խրկէ. և դուն ալ ըսաւ, այսուհետև Սեպուհի տունը ինչ որ անգնի գանայ ինծի իմացնել փութա, ամենևին բանէ մը մի վախնար։

Մարգար այս խօսքերը զրուցելէն վերջը՝ իւր սենեակը առանձնացաւ, որ իւր սոսկալի խորհուրդները իզործ դնելու մասին աղաւոթեամբ մտածէ։

Հաղիւ թէ Մարգար իւր սենեակը քաշուեր էր, և դեռ ժամը դիշերուան երեքը չի կար, յանկարծ թնդանօթի ձայն լսուեցաւ։

Եօթը՝ համրեցին, որ հրդեհի նշան էր, և քիչ առնէն մողոցներու պահապանը հրդեհ պատահած տեղը կխոյանէր որ էր «Սամաթիայ Սուլու Մանաստր»։

Մարգար որ տանը՝ տանիքը ելեր էր հրդեհը տեսնելու, վար իջնելով, կնիկ, պօռաց. ինծի գաւաթ մը հին դինի և բեր, վասն զի՝ վաղը Սամաթիայ Գէորգի տունը ալ չի կայ։

տակին ու վրայ կընէ նշանը ետ ընել կ'ուզայ։

— Բայց Սեպուհը կայ գործին մէջ։

— Ինչի որ Տրդատ հայր չունի հօրեղբայրը կը խաւնուի, Սեպուհին ինչ։

— Գեղի բան մը ըսե՞մ, կարծեմ Սեպուհ առուտնոյդ դէմ դատ պիտի բանայ Տրդատին հօրմէն ունեցած ժառանգութեանը համար։

— Ո՞վ ըսաւ քեզի առիկայ։

— Երէկ իրիկուն ականջիս այդպէս խօսք մը եկաւ։

— Բան մալ չեն կրնար ընել։

— Ինչէն։

— Սեպուհ ժամանակ ունի՞ ատակ խարճելու։

— Գիտեմ որ այժմ նեղ վիճակի մէջ է. բայց դուրսը գործ մը ունի առնելիք մը՝ թէ որ յաջողի այն աուեն։

— Առիկայ դիտենք, բայց ժամանակի կարօտ է։

— Չէ ըսաւ Սողոմէ, ես այնպէս խնացայ թէ այս օրերս ճամբորդութիւն պիտի ընէ, և հարանիքն ալ երթալ գալն վերջը պիտի ըլլայ։

— Աւելի ապէկ, Սեպուհ հոս չգտնուած ժամանակ ամուսինս ալ պատեհ առիթ գտնելով այդ ամուսնութիւնը ետ ձգելու պիտի ջանայ։

Ահա այսպէս, այս երկու չարասիրտ կանայք իրար գըտած մինչև երեկոյ հազար տեսակ չարախօսութիւններով անցուցին, որ վերջապէս դուռը զարնուելով Մարգար երևցաւ, ուր Սողոմէ և Բրաբ անոր ընդ առաջ վազելով դեռ ոտքին կոշիկները չհանած սկսան ամեն բան պատմել։ Մանաւանդ Սողոմէ որ Մարգարի քմայ համեմատ կը խօսէր զանի չողոքորթելով, վասն զի Սողոմէի ուրախութիւնը մեծ եղաւ երբ բոլորովին ապահով ըլլալով թէ՝ Մարգար ալ իւր կնոջ նման ամենևին տեղեկութիւն չունէր Տրդատայ նշանուելէն, ուստի կրցածին չափ անոր կատաղութիւնը շարժել սկսաւ իւր չինած վրադիրներովը։

Մարգար ատոնք լսելով այն աստիճան զայրացաւ, որ հայ-

ԳԼՈՒԽ Ը.

ՍԱՄԱԹԻՈՅ ՀՐԴԵՀԸ

Պօլսոյ բազմամարդ թաղերէն մին ալ Սամաթիայ է, մանաւանդ որ մեր ազգայիններէն մեծագոյն մաս մալ հոն կը բնակին։

Սամաթիայ իւր բարձր դիրքովը և ծովեզերեայ հայաց քովը և օդուն մաքրութեամբը՝ Պօլսոյ ուրիշ թաղերէն աւելի դեղեցիկ է. որուն պատճառաւ հիւանդոյ ժամանակ՝ իրենք մեր նախնիք այս կողմերը բնակեր են, առանց չուկայի ճամբուն երթևեկութեան հեռաւորութենէ ձանձրանալը հաշուի դնելու։

Սամաթիայ հարաւային կողմէն Մարմարայի ընդարձակ ծովն իւր առաջն ունի, թէպէտև իւր ծովեզերեայ չինուածքներն՝ նեղուցի ապահանց նախանձելի վայելչութիւնը չունին. բայց սա ալ իւր հինօրեայ պարիսպներն ունի, որ՝ դեռ ա. հարկու կերեւին մարդուս աչքերուն, երբ նաւով ծովեզերեայ այցելութեան ելլեն։

Պատմութիւնը մեզ կատանդէ թէ, Օսմանցիք Պոլիսը առ. նելնուներնին, Հայոց առաջին դաղթականութիւնը այս կողմերը եղած ըլլայ։ Աղբարև կարծես թէ ճշմարիտ Հայութեան ա. բիւնը՝ դեռ կենդանի մնացած էր այս թաղիս ժողովրդեան սրտին մէջ, վասնդի ազգին մեծամեծ ծառայութիւններ ընող անձինք միշտ դանուած են հոն ժամանակին։

Մանաւանդ պատմութեանս թուականին, այս թաղիս դպրոցը, այսինքն, Սահակեան վարժարանը շատ յառաջադէմ

վիճակի մէջ էր ազգասէր անձանց հովանաւորութեան ներքև, որ արդէն ազգայնոց չատերուն ծանօթ է անոր ունեցած նախկին բարձր վիճակը։ Դեռ մինչև ցայսօր այնպիսի ազգա. յին դպրոց մը ունենալու բարեբաղդութիւնը չունեցանք, ա. սոր ալ պատճառը ուրիշ բան չէ, միայն թէ նոյն դպրոցի յա. ռաջադիմութեան՝ սրտանց ջանացող անձանց նման առաջ. նորդներու պատուէն։

Սահակեան վարժարանի մէջ ամեն տեսակ դասախօսու. թիւններ կըլլային, և կը համարձակիմք խօսիլ թէ՝ նոյն ա. տեն Պօլսոյ Հայոց մէջ, ուսման և յառաջադիմութեան առա. ջին ասպարէզը հոս բացուած էր Իսկիւտարու ճեմարանէն վերջը, որ այս վերջինը այնչափ խոչընդոտներու յանդիպելէն զինի՝ այժմեան վիճակին գլուխ ծուած է։

Պարտ է յիշեցնել մեր ընթերցողաց նոյն դպրոցին բարե. կարգ վիճակը, որ չորս հարիւրէն աւելի ուսանողք կը յաճա. խէին հոն՝ Պօլսոյ այլ և այլ կողմերէն. հինգ տարեկան ման. կանցմէ սկսելով մինչև չափահաս երիտասարդներ, որոնց բարձրագոյն կարգի աշակերտք Բուբաստան անունով առան. ձերթ մը կը հրատարակէին։

Դպրոցին համբաւը այնչափ մեծ էր, որ մինչև անգամ հեռաւոր տեղերէ այցելուներ կ'գային որոնց մէջ օտարազգիք ալ կը դանուէին, մանաւանդ հրատարակային քննութեան օրերը՝ որ տէրութեան մեծ նախարարաց և թէ ամեն ազգէ մեծամեծ անձանց և ժողովրդոց բազմութենէն՝ դպրոցին հի. մերը կըսկսէին սարսիլ և տատանիլ, որ դպրոցը փայտաչէն ըլլալուն բոլոր հանդիսականք երկիւղիւ եկեղեցւոյ մէջ կը ժողվուէին քննութեան հանդէսին մնացածն հոն աւարտելու։

Աչն օրերը կարծես թէ բարեկարգութեան և յառաջա. դիմութեան մրցումն կը տիրէին բոլոր թաղին մէջ, փողոցը երբ տղայ մը տեսնուէր, մինչև չյայտնի կըլլար իւր ընտրեալի վարմունքէն որ մայր դպրոցի աշակերտներէն էր, վասնդի այս պէս կանուանէր Սահակեան վարժարանը։

Բայց ինչ օգուտ, դժբաղդութիւնը չուտով վրայ հասաւ, ուր ամեն բան տակնուվրայ ըրաւ մինչև ցայսօր։

Հազար ութն հարիւր յիսուն երկու և յուլիս ամսոյ քսան երկուքին՝ և գիշերուան ժամը երեքին միջոցները, Սամաթիոյ Ս. Գէորգայ եկեղեցւոյ դիմացի խանութէ մը յանկարծ հրդեհ կը պատահի, և որչափ կաչխատին անկարելի կըլլայ անոր առաջքն առնուլ. վասնզի՝ նոյն պահուն հարաւային հողմը փչելուն, հրդեհը աւելի ևս սաստկանալով կըսկսի ամեն կողմ տարածիլ, գլխաւորաբար տուներն ալ փայտաշէն լինելուն շուտով կը բռնկէին։

Ահաւասիկ այս խաղաղ թաղին բնակիչներուն մէջ վայնասուն մը կ՚սկսաւ. ամեն մարդ տուներէն դուրս վազելով օգնութիւն կը պոռային. բայց՝ ի զուր, հրդեհը իր կատաղութիւնը կը շարունակէ, ահագին բոցերը՝ յերկինս՝ ի վեր կը բարձրանան և հրեղէն կայծերը անձրևի նման տեղալով՝ նորանոր տուներ կը բռնկցընեն և փողոցը դանուողները կայրին։

Ամեն մարդ իր կեանքն ու ինչքը ազատել կը վուխայ։ ալք իրենց տան կարասին սլարպել կը ջանան։

Կանայք չփոխած ինչ ընելնին չեն դիտեր։ Մայրերը իրենց զաւկըներնին գրկած, որ կողմ երթալնին կորնցուցած էին։ Հայրերը իրենց ամուսինը և որդիքը կը փնտռեն. քոյրերը իրենց եղբայրները։ Ամեն կողմանէ օգնութիւն կը խնդրէին, բայց ոչ դրացիք և ոչ ազգականք անկարող էին միւսներուն օգնելու։

Վասնզի իրենց տուներն ալ հրդեհին խիստ մօտ էր։

Հեռաւոր ազգականք և բարեկամք կամապարեն, բայց մինչև որ հասնին անօգուտ ջանք. ամեն բան մոխիր դարձած կը գտնեն։

Մէկ սոսկալի վիճակ, ապշութիւնն ու երկիւղը մէկէն ի մէկ սկսաւ տիրել թշուառ թաղեցւոց վրայ։ Մարդ մը կը նայի՝ որ իր տանը մէջէն անասուն մը ուզը զարնելով դուրս կելնէ, և մինչև որ զանի ապահով տեղ մը դնէ՝ լզարձին իր բնա-

կարանը հրոյ ճարակ եղած կը գտնէ. ուրիշ մը ինչ ըրածը կորնցուցած փոխանակ ծանրագին կարասի մը ազատելու, բարձ մը գրկած կը փախչի, միւս մը՝ մէկ ձեռքով իր տղան և միւսովը ալ վերմակի մը ծայրէն բռնած բազմութեան մէջէն անցնիլ կուզէ, բայց վերմակին վրայ կոխտելով ինք ալ թաւալգլոր կ՚ըլլայ և տղան կը կորնցնէ։ Ուրիշ մը՝ իր տունէն ազատած կարասին "կը բերէ հրապարակին մէկ կողմը կը դնէ, իր դիմացը ելլողին աղաչելով որ զանի զգուշանայ. մանաւանդ շատ տուներէ իրենց կահ կարասիք պատուհաններէն վար կընետէն՝ կարծելով թէ զանոնք հրդեհէ կազատեն, բայց վերջը անոնց հետքն անգամ չեն կրնար գտնել։ Մարդ մը՝ բեռնակիր մը կալաչէ որ արդէն վառելու սկսած տանը մէջէն անտուկ մը վերցնէ, բայց նա անորմէ մեծագումար դրամ կանխիկ կը պահանջէ։

Բեռնակիր մը կը տեսնես որ ծանրագին հայելի մը տասրած ժամանակ, յանկարծ ջրհանկիրներու խումբ մը ահռելի աղաղակներով առաջ կ՚գան և զանի կոխոտելով կանցնին, որ հայելիին հետ միասին բեռնակրին ոսկորներն ալ կը խորտակի։

Այս խառնակութեան ժամանակ գողերը և յափշտակիչներն ալ աղէկ գործ կը տեսնեն. որ տուներու և խանութներու մէջ ցրուած իրը ազգական և բարեկամ ձևանալով ծանրագին բաներ կը խնդրեն ապահով տեղեր պահելու համար, և ձեռք ձգածնին ամենայն հաւատարմութեամբ իրենց համար միայն կը պահեն։

Շատերն ալ իրենց տանը կարասին, տորերկրեայ անձեւակներու ջրաբերաններու և հօրերու մէջ կը լեցնեն, բայց հրդեհը անոնք ալ կապականէ և կամ կայրէ։

Կը տեսնուի նաև հրապարակին մէջ բլուրի նման կահ կարասիք լցուած, որ անոնց տէրերը իրարու հետ կը կռուին իմն է քուկդ է ըսելով, և նոյն պահուն աւազակներն ալ անոնց վիճաբանութեան վերջ տալու համար քիչ քիչ հրապարակին վրայէն բեռը վերցնելու կը ջանան, և ահա այս պատճառաւ հետևեալ օրը տարակոյս չի կար որ մեծ կռիւներ պիտի ծագէին. բայց հրդեհը հոն ալ կը հասնի՝, և աւազակներէ յա-

փշոտակիչներէ դեռ ազատ մնացած կարասին կայրէ կը լափէ միայն ոտնոց մոխիրը թողով :

Մէկ քանի տուներու տէրերն ալ՝ որոնք հրդեհը իրենց տուներէն հեռանալուն իրենց կարասիներէն բան մը դուրս չէ֊ին հանած , բայց ո՛վ դժբաղդութիւն . արշալոյսին հողմը հա֊կառակ կողմէն կը փչէ և այս տուներն ալ ամբողջ կարաս֊եօք ի միասին հրոյ ճարակ կըլլան կ՚ոչնչանան :

Վերջապէս , ինչպէս որ կարելի չէ այս կատաղի հրդեհը նկարագրել , նոյնպէս նաեւ անկարելի եղած էր անոր առաջն առնուլ . որ չարունակ եօթը ժամէն աւելի տեւելով՝ հազա֊րէն աւելի տուներ հրոյ ճարակ եղան՝ որոնց մեծագոյն մասը մեր ազգայիններուն էին :

Ահաւասիկ , այս հրդեհի գոյժը իմացնող թնդանօթի ձայներն էին՝ որ Մարդարի տուներէն իմացեր էին : Եւ յիրաւի Մարդարի ըսածին պէս եղաւ , Գէորգայ տունն ալ՝ այն այրող տուներուն մէջն էր , որոնք հոն չդադնուելնուն պատճառաւ , առանց բան մը ազատելու գոց այրեր էր :

Ահա այսպէս Գէորգայ ընտանիքն ալ՝ շատ ընտանեաց նման , որ առջի իրիկուընէ ուրախ զուարթ կեանք մը կան֊ցընէին . հետեւալ առաւօտուն ալքատ և թշուառ վիճակի մէջ դանուեցան հրդեհին պատճառաւ :

ԳԼՈՒԽ Թ .

ՏՐԴԱՏԱՅ ՀԱԿԱՌԱԿՈՐԴԸ

Մեծ նոր խանի վերի յարկը մէջէ մէջ սենեակ մը՝ որ հետեւեալ կարասիներով զարդարուած էր :

Արտաքին դուռնէն ներս մտած ժամանակդ որա՛ն մը կար որ՝ սալատաւարներու յատկացեալ լինելուն , երկու կոտրած ա֊թոռ և մէկ վառարան որուն քով սուրճ եփելու դարձիներ ևս կային :

Ներքին սենեակին մէջ , բարձերով զարդարուած բազմոց մը՝ որ սենեակին երկու կողմը բռնած էր , նաեւ պատուհան֊ներուն վրայ դնդին վարագոյրներ՝ որոնք ծխախոտի ծուխերէ սեւցած էին . ատոնցմէ ի զատ կար երկու հատ մեծ երկաթէ անտուկներ և մէկ մալ վրայէն մնուկ մը բազմոցին կից դրուած որ դրասեղանի տեղ կը ծառայէր . վրան կաղամար մը և փետրէ գրիչ մը՝ և ծոպակ հարելու համար տախտակ մը՝ նաեւ ծխախոտներու կոյտ մը որ անկիւն մը կեցուցած էր :

Ահա սենեակին բոլոր կահ կարասին ատոնք էին :

Բազմոցին վրայ մարդ մը նստած էր՝ որ վերմակ տա֊րեկան կար , բայց առջէ կապուածքն ալ բերանն՝ և ինքն ալ դեռ երիտասարդ երեւիլ ցուցանելուն համար , գլխուն մազերը յօնքերը և ընչացքը սեւ ներկած էր :

Այս մարդը թէպէտև տգեղ մը չէր , բայց իւր կապոյտ աչքերուն մէջ տեսնուած արեան բիծերէն անոր դէմքը տես֊նողը՝ կարող էր դուշակել թէ , որ ատաիճան դազանասիրտ անձ մը ըլլալու էր նա :

Ա՛յս մարդուն անունը ընթերցողք արդէն լսած են հարս. նախօսութեան դիւերը Դաւիթի և Սողոմէի խօսակցութեան մէջ :

Սրասղ , առաւօտուն կանուխ իւր սենեակը կը գտնուէր թէպէտև այնչափ կանուխ իւր գործին ղլուխը գտնուող մէկը չէր , արդեօք ի՞նչ էր պատճառը , վերջը պիտի տեսնենք : Բայց նախ՝ անոր ինչ տեսակ մարդ ըլլալը մեր ընթերցողաց լաւ ճանչցնելու համար պարտ է անոր անցեալ կեանց նկարագրութիւնն ընել :

Սրասղ՝ խիստ քարասիրտ և ապերախտ ճանչցուած մարդոց սեռենէն չէտինն էր , վասն զի՛ իւր անարժան ընթացիքը առելի ըրած էր իրեն իւր կինը որ Զմիւռնացի էր և Աննա կանուանէր • խիստ առաքինի և աղնիւ կին մը՝ որ իրրև « Շուշան մը էր վ՛ապղէնի ձեռքը » : Սրասղ անառակ կանանց հետ յաբարերութիւններ ունէր , որ առաջին անգամ գաղտնի ըլլալուն՝ վերջէն հետզհետէ երևան ելեր էր , այնպէս որ իւր կինը ամեն բան խմացեր էր :

Օր մը կնոջը հաղերութիւնը հատնելով ամուսնոյն անարժան ընթացքին համար երբ գանգատեցաւ , ի պատասխանի խիստ գաւազանի հարուածներ ընդունեցաւ իւր գլխին • և այնուհետև Սրասղ յայտնի հանդգնակութեամբ սկսաւ ի գործ դնել իւր անառակ վարմունքը , և մինչև անգամ յանդգնեցաւ խնդրել իւր կնոջը ներկայութեանը կատարել իւր ապերախտութիւնները :

Ա՛յս բաւական չէր , այլ սկսաւ զանի բոլորովին իւր պիտոյքներէն ալ զրկել • այնպէս որ՝ խեղճ կինը վրայէն հագնելիք մը անգամ չունէր , մինչդեռ ամուսնոյն սիրուհիները՝ իւր աչքոյ առջև հագուած զարդարուած կը տեսնէր :

Անտանելի էր այս կնոջ գտնուած վիճակը , մէկը չիկար որ իւր ցաւը անոր յայտնէր • ինչպէս որ ըսինք , ինքը Զմիւռնացի էր Պոլիս ազգական մը բարեկամ մը չէր ճանչնար • իւր դրացիներուն բացուիլ չէր ուզեր , վասնզի օգուտ մը չէր ընէր և կամ չ՛պիտի ընէր • որովհետև Սրասղ ինքզինքը դրսէն բարեպաշտ կը ձևացնէր զինքը ճանչցողներուն , և մանաւանդ իւր

բաժակակից բարեկամներուն : Երբ եկեղեցի երթար առատութեամբ կը ձգէր իրեն ներկայացուած գանձանակներուն մէջ ինքզինքը երևելի երևցնելու համար • մանաւանդ երբ ազգային որ և իցէ պահանջումներ ըլլային իրմէն խոկոյն առատութեամբ կը վճարէր :

Աննա եղբայր մը ունէր Նչան անուամբ որ Զմիւռնիա կը բնակէր • և իւր քրոջը գտնուած վիճակէն ամենևին տեղեկութիւն չունէր • նա ալ Սրասղին արտաքին երևոյթներէն խաբուելով իւր քոյրը անոր հետ ամուսնացուցած էր՝ երբ Սրասղ գործի մը պատճառաւ Զմիւռնիա կը գտնուէր , որ ամուսնանալէն վերջը զանի Պոլիս բերած էր : Աւրդէն երեք տարի անցած էր այս ամուսնութենէն Նչան իւր քրոջմէն ստոյգ տեղեկութիւն մը առած չէր , թէպէտև նամակ կընդունէր բայց բոլոր գիրերը Սրասղի ձեռքով գրուած էին , որ երբեմն Սրասղ խորամանկութեամբ իւր ամուսինէն գանգատներ ալ ըրած է : Ուստի Նչան ուզելով անգամ մը իւր քոյրը տեսնել , Պոլիս կ՛գայ և իւր քրոջը տունը մտնելով՝ երբ Աննայի գեղեցած երեսը կը տեսնէ , չկրնալով իւր աչքին արտասուքը բռնել իսկոյն պատճառը կը հարցնէ , և երբ ամեն բանի տեղեակ կըլլայ և երբ իւր քրոջմէն կիմանայ թէ իւր ամուսինը երդում ըրած է զինքը սպանելու եթէ մէկու մը գանգատի , նոյն օրը չուտով Բերայ երթալով տուն մը կը վարձէ և իւր քոյրը հոն կը փոխադրէ :

Իրիկունը երբ Սրասղ տուն կ՛գայ և եղելութիւնը դրացիներէն կ՛տեսնէ , հետևեալ օրը առանց ժամանակ անցնելու ոստիկանութեան դուռը աղերսագիր մը կ՛տայ պատճառելով թէ՝ իւր ամուսինը տանը բոլոր կահ կարասիքը գողնալով Բերայ փախած ըլլայ , որ նոյն օրը Նչանի վարձած տունը խուզարկութիւն լինելով պահանջուած գողոններէն բան մը չգտնուիր , վասն զի՛ տանը մէջ կարասիք անգամ չկար :

Ուստի երբ գանձք ձերբակալելով տանիլ կուզէին , Նչան կաղաչէ ոստիկանութեան պետերուն որ՝ զինքը միայն ձերբակալելով իւր քոյրը ազատ թողուն որ՝ նոյն ժամուն մարած գետինը փռուած էր : Եւ հակառակ Սրասղի ըրած բողոք-

ներուն, իւր աղաչանքը կընդունուի ոստիկաններն ի գործ չարժելով, և Աննայի խելքը գլուխը բերելով զանի դրացիներուն խնամքը կը յանձնեն, և Նշան Սրասին հետ միասին դատարանը կը տանին։

Չոն Նշան ճշմարտութիւնը խօստովանելով կիմացնէ թէ, Սրասլ իւր քոյրը սպաննել ուզելուն ինքն ալ այն պատճառաւ զանի անկից հեռացուցած էր և արդէն ինքը՝ զՍրասլ Ղազար հրաւիրելու կը պատրաստուէր, երբ նա իւրմէ առաջ ճամպարած էր։

Ոստի դատարանը խնդիրը երկու կողմանէ լսելով և այս մասին գողութեան դէպք մը չնշմարելով՝ իբր խամուանութեան խնդիր գործը պատրիարքարանը կը յանձնուի, հոն դատերնին բաւական երկար քշելէն վերջը՝ Նշան անիրաւ կամբասանուի, և կը հրամայուի իրեն որ հաշտութիւն ընելով Սրասլի ամուսինը տունը դարձնէ։

Նշան կը պատասխանէ թէ, ինքը՝ իւր քրոջը կարող չէ հրամայելու քանի որ նա իւր ամուսինը չուզէր, և կը խնդրէ որ միանգամ իւր քրոջը կամքը հարցնեն զանի խօստովանեցնելով։ Ոստի պատրիարքարանէն քահանայ մը և ժամկոչ մը միասին Բերայ կերթան և Աննա համոզելով կառնեն հետերնին պատրիարքարան կը բերեն. թէպէտև Աննա չէր ուզեր իակ անոնց հետ երթալու, բայց ինքը կը համոզեն թէ՝ եթէ չուզէր իւր ամուսնոյն հետ մնալու, հոն համարձակ կարող է զանի քանել։

Վերջապէս այսպէս եղած կերպիւ զանի կը խրատեն, ամէն է կըսեն, քեզի չի վայլեր որ այսպիսի պատուաւոր մարդու մը կինը ըլլալէդ վերջը այդ տեսակ ընթացքներ բռնես։ Բայց խնդիր կինը՝ իւրաւ կը ջանայ զանոնք համոզելու թէ՝ Սրասլ իւր մահուանը պատճառ ալիսի ըլլայ։

Բայց նոքա զինքը առաւել ևս սաստելով և թախանձելով, Սրասլն հոն բերել կ'տան և ձեռք ձեռքի տալով կը հաշտեցնեն, պահպանիչը կրանն և Աննա Սրասլին ձեռքը կը յանձնեն։

Սրասլ կեղծաւորաբար կերդնու իւր ամուսնոյն որ այնուհետև իւր հետը լաւ կերպով պիտի վարուի։

Վասն զի՝ նա իւր որոշումն ըրած էր։

Ահա այսպէս Աննա համոզուելով կառքը կը մտնէ, և իւր եղբայրն ալ միասին նորէն Սրասլին տունը կերթան։

Այդուամենայնիւ Սրասլ՝ Նշանի ներկայութեան ինքզինքը բոլորովին փոխած և իւր ընթացքը ուղղած կը ձևացնէ. որուն վրայօք Նշան բոլորովին կը համոզուի, և կամ գոնէ այնպէս կը կարծէ որ իւր քեռայրը վարքը փոխած ըլլայ, ուստի այս մասին սիրտը հանդարտելով իւր քրոջմէն կը բաժնուի և Զմիւռնիայ կը վերադառնայ։

Նշանի երթալէն մէկ քանի շաբաթ վերջը, Սրասլ արդէն սկսեր էր իւր չարագործութիւններն աւելի ի գործ դնել։ Օր մը Սրասլ նորէն կատղելով երբ իւր ձեռքի ծխախոտովը դժբաղդ կնոջը գլխուն հարուածներ կը տեղացնէր, կինը անոր ձեռքէն ազատելու համար դէպի փողոցին դուռը կը դիմէ ողբալով։ Սրասլ խելքն եաւէն վազելով զանի կը յաջորդակէ, և տանը սալաքարերուն վրայ զեամինը զարնելով ոտուըններուին ալ խեղճ կնոջ փորուն վրայ կը կոխոտէ։ Աննա որ այս միջոցին վեց ամսուան յղի էր, խելքն վիժելով մէկ երկու ժամուան մէջ կը մեռնի։

Եւ երբ բոլորը դրացիք այս խեղճ կնոջ յանկարծական մահուան պատճառն իմանալ կուզէին, դահեկ մը՝ որ Սրասլի տունը կը գանուէր բոլոր այցելուները կը համոզէր թէ Աննա աղաբերքէն մեռած էր։

Անհաւատիկ այսպիսի ոճրագործ մարդ մը էր Սրասլ, որ ի հարկին լաւ գիտէր ինքզինքը կեղծելով մարդոց աչքին բաւրի երևելու կերպը։

Ինչպէս որ վերը ըսինք, Սրասլ բաղմոցին վրայ նստէր և այցելուներու կը սպասէր։

Ժամացոյցը նայելով դեռ մէկը չկայ ըսաւ։ Եւ քիչ մը վերջը. Բարսեղ, գոռաց իւր սպասաւորին։ Երկար իրիկուն Մարդար Աղան քեզի ինչ ըսաւ։

— Վաղը ժամը երեքին աղայիդ սենեակը պիտի գամ ըսաւ այսօրուան համար, և Դաւիթ աղան ալ միատեղ աղայիդ հետ թող ինծի սպասէն ըսաւ :

— Ուրիշ բան մը ըսաւ :

— Ո՛չ, բան մը չըսաւ :

— Շատ աղէկ դուրսը սպասէ. և ով որ ալ գալու ըլլա նէ ներս մի թողուր, իմացա՞ր :

— Ծառան դուրս կելնէ, և դարձեալ ներս մտնելով :

— Դաւիթ աղան եկաւ, ներս թողում :

— Հապա ինչ պիտի ընես : Հրամէցէք Դաւիթ աղայ :

Սրապ իր հիւրին ընդառաջ երթալով զանի ներս հրաւիրեց և դուռը դոցելով ծառային ապսպրեց որ եթէ Մարգար գալու ըլլայ իրեն իմացնէ. և Դաւիթ բազկոցին վրայ հրաւիրելով ձեռքը ծխախոտ մը առաւ : Դաւիթ դառնալուն, ինչ կընէք ամիրայ ըսելով ձեռքէն առաւ : Վասնզի, Դաւիթ սորին կարգի մարդ մը էր Սրապին քով. և եթէ Սրապ անոր ձեռքովը տեսնուելիք գործ մը չունենար Ատուծոյ բարևը անդամ չէր տար :

— Կը յուսամ որ գործը կարգին է, ըսաւ Սրապ :

— Այ՛ո, այսօր պիտի խօսինք այդ մասին :

— Մարգարի հետը :

— Դիտես որ առանց անոր չի լըմնար այս գործը, և թէ չաի աշխատեցայ զանի համոզելու որչափ ջանք ըրի, ալ ա՜նիկայ դուն մտածէ մինչև որ անոր հաւանութիւնը առի :

— Բայց նշանածը ինչ պիտի ընենք, ըսաւ Սրապ :

— Դուն գիտես թէ Մարգար ինչ տեսակ մարդ է :

— Ինչ մը գիտեմ :

— Ուրեմն ինչ կը հարցնես, բանը հոն էր որ՝ միանգամ անիկայ իր հաւանութիւնը տար, ալ այնուհետև ամեն բան դիւրացաւ :

— Ուրեմն գործը կարգին է ըսաւ Սրապ, ալ մտատանջութիւնը մէկ կողմ թողում :

— Ըսել է թէ չատ մտատանջութեան մէջ էիր :

— Անոր սարսակոյս չի կայ :

— Զէիր յուսար որ այս գործը գլուխ պիտի էլնէ այնպէս չէ՞, և անոր համար գործը այս տեղուանքը հանելիր :

— Ինչու համար, ըսաւ Սրապ :

— Անոր համար որ դեռ Սաթինիկ Տրդատին նշանուած չէր երբ քեզի հետ այս խօսքերը ըրինք կարծեմ :

— Իրաւունք ունիս բայց այն առենը :

— Այն առենը Մարգարը չի կար գործին մէջ :

— Ես ալ այդ պիտի ըսէի :

— Եւ դուն ինծի հաւատարմութիւն չըրիր :

— Ո՛չ, ճշմարիտ, Դաւիթ աղայ, այդ ըսել չեմ ուզեր քանի մը, այլ չէի յուսար որ յաջողիս :

— Բայց արդ ըսելիք չունիս ա՛ :

— Ո՛չ, ալ համոզուած եմ :

— Եւ անոր համար աւելի պիտի վճարես :

— Ինչպէս որ կուզէք պատրաստ եմ ձեզ ըսելու, այն օրը որ Սաթինիկի նշանը հետ պիտի ըլլայ, հինգ հազար դահեկան պիտի տանաս :

— Բայց մինակ տասով չի լըմնար, ըսաւ Դաւիթ :

— Կարելի է նշանը հետ չեղած դուն անոր հետ ամուսնանաս :

— Իրաւ կըսես, ըսաւ Սրապ ուրախութեամբ :

— Եհ ով գիտէ, Մարգար շատ խորամանկ է կարելի է ըսածիս պէս ըլլայ. վասն զի՝ ինքն ալ շահ մը ունի հարկաւ Սաթինիկը Տրդատէն բաժնելու մասին, բայց դուն պիս մնիկ ըրէ :

— Ըսէք, ահա բոլորովին պատրաստ եմ ձեզ ըսելու :

— Հիմա խնդիրը բոլորովին փոխուած է դուք հինգ հազարը առ հաչիւ պիտի տաք, և ամուսնութիւնը կատարուելէն վերջն ալ տասը հազար ևս պիտի տաք :

— Դաւիթ աղայ, դուն խօսքդ ետ դարձար, ըսաւ Սրապ :

— Ո՛չ, ընդ հակառակն ես խօսքիս վրայ հաստատ եմ, գիտես այս գործին մէջ ինծի համար մեծ վտանգ կայ :

— Ինչ ըսել կուզես :

— Ըսել կուզեմ որ, եթէ Տրդատ իմանալու ըլլայ թէ այս գործը իմ ձեռքովս եղաւ, այն առեն դուշխ պիս խեղդէ :

— Ինչեր կըսես Դաւիթ աղայ, ըսաւ Սրապ, լինքնալ քիչ մը տնտածելով։

— Բայց ես գիտես ինչ պիտի ընեմ, ըսաւ Դաւիթ։

— Ինչ պիտի ընէք, ըսէք նայիմ։

— Ձեզմէ տասն և հինգ հազարը առնելէս վերջը, և Սաֆինիկ ձեր աւուսինը ըլլալէն վերջը, ուղղակի Եգիպտոս պիտի երթամ հինօջս հետ, որովհետև դուք Տրդատէն երկիւղ մը չունիք այնպէս չէ՞։

— Ես քեզի պէս երկչոտ չեմ։

— Մանաւանդ որ Մարդարի նման օդնական մը պիտի ունենաս որ քեզի կնքահայր պիտի ըլլայ։

— Ի՞րաւ կըսես, ըսաւ Սրապ ուրախութեամբ։

— Այո՛ ինքը խօստացաւ։

— Կեցցէս, Դաւիթ աղայ։

— Ուրեմն չուտ ըրէք, ստակը համրեցէք որ դուրս տեսնեմ, վասնզի հիմայ Մարդար ուր որ է կ'գայ։

Դաւիթ կը վախնար որ Մարդար վրայ չհասնի, վասնզի նա վրէժխնդրութեան համար միայն կը դարձեր մինչդեռ սա չուտու համար։

Սրապ անտուկը բանալով երկու հատ հինգ հարիւրնոց մէթալիկ դրամով լեցուն քսակ հանեց տուաւ։

— Ասիկայ ընդ. ամենը հազար դահեկան է, ըսաւ Դաւիթ։

— Այո՛, առ հաչիւ։

— Զորս հազար ևս պիտի տաք, ըսաւ Դաւիթ, որ ձեր առ հաչիւ ըսած դումարը հինգ հազար ըլլայ։

— Բայց Դաւիթ աղայ ինծի հաւատարմութիւն չունիք։

— Այս ալ առէք, եթէ հաւատարմութեան վրայ կը խօսիք, ապահով եմ որ ձեզմէ ուրած ժամանակս պիտի ընդունիմ, բայց գիտէք որ ես կարօտ եմ ժամանակ չունիմ ծախս ընելու եթէ վճարէք պիտի դարձեմ, եթէ չէք վճարեր դուք գիտէք։

— Սրապ հասկցաւ որ իր բիձէն պիտի բռնուէր, բայց Սաֆինիկէն ալ անյոյսնալու բան չէր, ուստի հանեց հազար դահեկան ևս տուաւ անոր։

Դաւիթ նոյնպէս չընդունիլ ձևացուց։

— Բայց Սրապ ըսաւ թէ, դուք առ այժմ ընդունեցէք ես Մարդարի հետ տեսութիւն ընելէս վերջը միացած երկաքսարն ալ կ'տամ։

— Դաւիթ կը փափաքէր առաջուընէ հինգ հազարը ձեռք ձգել, վասնզի քաջ գիտէր որ եթէ Սրապ մինակտամ Մարդարի հետ տեսութիւն ընելու ըլլար այնուհետև իրեն դարձ մը չ'պիտի մնար. ուստի ստակները հոն ձգելով ոտքի ելաւ մնաք բարով ըսաւ երթալ ձևացնելով, թէպէտև աչքն ալ ստակներուն վրայէն չէր հեռացներ։

— Ինչ, պիտի երթաք, ըսաւ Սրապ դող ելնելով։

— Քանի որ դուք վճարել չէք ուզեր ըսաւ Դաւիթ, ես հոս գործ չունիմ։

— Ես այդ ըսել չեմ ուզեր ըսաւ Սրապ, կաղաչեմ կեցէք. և անոր թևէն բռնելով նորէն նստեցուց. եթէ աւելի վճարելու ըլլամ կրկնեց. քաջ գիտեմ որ պիտի խարճէք անոր համար առ հաչիւ կ'տամ զանոնք ձեզի, և դայս ըսելով նորէն հազար դահեկան ևս տուաւ։

— Դաւիթ թէպէտև նորէն պիտի սկսէր բայց դիմացինին ագահութիւնը գիտնալով և վախնալով որ անոնք ալ ձեռքէ չ'փախցնէ. կընդունիմ զասոնք ըսաւ, ինչպէս որ ըսէր առ հաչիւ, ուրեմն տասներկու հազար ևս մնաց։

— Այո՛ ըսաւ Սրապ, տասներկու հազար ևս կուզէք երբ այս գործը բոլորովին գլուխ ելնէ։

— Այն գործը լըմնցածէն հաչիւ ըրէ. բայց ըսաւ Դաւիթ, ատոնք բոլորն ալ մէթալիկ դրամ են ես պահելու տեղ չունիմ եթէ ձեռքս առնեմ երթամ ալեկի չիզար դուցէ քսակահատները եռևէս իմանան, ուստի կաղաչեմ ձեր մեծապատութեան որ այս դրամները առնելով անոնց փոխարէն ոսկի վճարէք, և եթէ կը բարեհաճիս տարբերութիւնն ալ վար դիր։

Սրապ, թէպէտև դժարը եկաւ, բայց չկրնալով իր արտնեզութիւնը անոր ըսածը կատարեց և ոսկիները հանեց։

Դաւիթ ոսկիները ձեռքը առնելով համրած ժամանակը,

Սաթինիկ ատոնց նման հաղարաւոր կարժէ ըսաւ :

Նոյն պահուն անհետացին դուռը բացուելով սպասաւորը Մարդարի գալուստը լսացուց :

Դաւիթ արտօրնօք ոտիները ծոցը դրաւ :

Մարգար ներս մտնելով զանոնք բարևեց :

Արտ որ ղանի լաւ կը ճանչնար ինչ աղդեցութեան տէր ըլլալը , խորին յարգանօք մը անոր բարևն առաւ , և զանի բազկին վրայ հրաւիրեց :

Մարգար անոր որպիսութիւնն հարցուց :

Նա ալ իւր շնորհակալութիւններն անոր մատոյց :

Թէպէտև այս երկու բարի ծագիկներն իրարու հետ շատ ծանօթութիւն չունէին ալ նէ , այս տեսակ մարդիկ բաւական է որ միանգամ իրարու հետ տեսնուին , ալ այնուհետև հինաւուրց բարեկամի պէս կըլլան . ուստի երկու կողմանէ բոլոր քաղաքավարութեան ձևերը լրմնալէն վերջը , և սուրճերը խըմելէն և ծխախոտները կրկին լցուելէն յետոյ . Մարգար խօսքը բանալով , կարծեմ լաւ դիտէք թէ՝ ինչ բանի համար հոս եկած եմ ըսաւ :

— Անոր տարակոյս չիկայ պատասխանեց Արտ :

— Դուք Սաթինիկի հետ ամուսնանալ կուզէք այնպէս չէ՞ , հարցաքակ ըսէք ըսաւ Մարգար :

Բայց առաջուընէ պէտք է դիտնալ թէ ինչ նպատակաւ Մարգար կուզէր Սաթինիկը այս մարդուն տալ :

Նախ և առաջ Մարգար չէր ուզէր որ Տրդատ Գէորգայ աղջկանը հետ ամուսնանայ վասնզի ինքը՝ անոնց անհաչտ թշնամին էր :

Երկրորդ , թէպէտև ինքը՝ Տրդատը բոլորովին կատէր , և ատոր համար կը վախնար ալ թէ՝ օր մը չըլլայ որ Տրդատ Սաթինիկի հետ ամուսնանալով իրեն դէմ դատ բանայ , թէ Գէորգայ աղջկանը ժառանգութեանը և թէ իւր հօրը համար : Մարգար թէպէտև կարող էր Տրդատը տակար որդի մը նման ճգմելու դատի մէջ , բայց քանի որ առիթը պատահած էր ինչ հարկ կար ժամանակ կորսնցնել :

Երրորդ , կուզէր որ Սաթինիկ Արտին հետ ամուսնա-

ցնելով իւր վրէժը կատարեալ ընել . վասնզի յայտնի բան էր որ , Սաթինիկի նման վատիկասիրտ օրիորդ մը՝ Արտի նման դաղանասիրտ անձի մը հետ ամուսնանալովին՝ անկարելի էր որ ապրէր :

Ահա այս էր իւր բուն նպատակը զորնոր ի գործ դնելու համար եկած էր Արտին հետ խօսելով պէտք եղածը անօրինելու . ուստի նախ պէտք էր Արտը քննել թէ՝ որ աստիճան կը վախնար այս ամուսնութեան , եթէ իւր ուզածին պէս դանար զանի , իւր ձեռքը լաւ դործիք մը և պիտի ունենար :

Ահա այս պատճառաւ Մարգար կ'ըսէր Արտին թէ , համարձակ ըսէք եթէ Սաթինիկի հետ ամուսնանալ կուզէք :

Արտ այս հարցումին ուժ առնելով , ոչ թէ միայն իւր ամուսնանալու մասին ունեցած վախերն յայտնեց , այլ նոր հաղ եմ ըսաւ ձեր մեծութենէն . և ինքզինքս ձեղ երախտապարտ պիտի համարիմ եթէ Սաթինիկի ձեռքն ինձ նորհելու պատիւն ընէք :

— Պիտի աշխատինք , ըսաւ Մարգար , զձեզ դոհ ընելու , թէպէտև ասիկայ դիւրին դործ մը չէ ուրիշներու համար , բայց մեզի համար շատ դիւրին է , միայն թէ իմ հրամանները կատարելու քանի որ այդպէս կուզէք :

— Ի՞նչ ըսելէ ըսաւ Արտ . յօժարակամ պատրաստ եմ բոլոր ձեր հրամանները կատարելու քանի որ այդպէս կուզէք :

— Այ , վասն զի դիտեմ որ Տրդատ իմ հրամաններուս դէմ պիտի կենայ , և այս ապերախտն ալ անպատճառը գահավիժելը այնչափ դժարին դործ մը չէ բաւական է որ ես կամենամ . արդէն իրեն նմանակաւ մը խնացուցի որ այդ ամուսնութենէն ետ կենայ . որովհետև՝ ես ալ իրաւունք ունիմ անոր հրամայելու , նախ գլխաւոր պատճառի մը համար որ քիչ մը սրտին մէջ զգացում ունեցող մարդ մը ինքն իրմէ պարտ էր հետևիլ կենալ այնպիսի ընտանիքէ մը՝ որոնք իւր հօրը մահուան պատճառ եղած են :

— Ուրեմն ըսաւ Արտ , իմ խնացածս տունդ է թէ Տրդատին հայրը մեռցնել տուողը :

— Գէորգն է ըսաւ Դաւիթ :

— Սոյդ է ըսաւ Մարդար գլուխը երերցնելով ։

— Սրսալ Մարգարի ուշեցած ատելութիւնը տեսնելով կու֊ րսխառնար ։

— Հիմայ ըսաւ Մարդար , քանի որ Տրդատին գրած նամա֊ կէս դեռ պատասխան մը չեմ առած , յայտնի բան է որ ինծի դէմ մաքառելու միտք ունի · ես ալ արդէն իմ ընելիքս որո֊ շած եմ , բայց նախ քան որ ըսեմ կատարելու խօսացաք այն պէս չէ ։

— Այո՛ ըսաւ Սրսալ ։

— Ուստի առաջին առթիւ ձեզ պիտի վորձեմ ։

— Շատ աղէկ , ըսէք ինչ որ կուզէք պիտի կատարեմ ։

— Վաղը Սաթինիկի տունն երթալով յայտնապէս անոր մօր֊ մէն իւր աղջիկը պիտի ուզէք ։

— Բայց ինչ կըսէք ամիրայ , ըսաւ Սրսալ ։

— Ինչ կայ ըսաւ Մարդար · չըլլալիք բանը չ՚ատիկայ ։

— Ձէ բայց , դժար է ։

— Ինչ կայ դժար ըլլալու , դուն աղատ ես անոր աղջիկն ուզելու , նա ալ աղատ է մերժելու , և ես ալ աղատ եմ վեր֊ ջի ճնշացածը հոգալու · որ պարտքը մեզնէ պիտի ելնէ կը հասկնաս ։

— Հարկաւ մտածեց Սրսալ , նպատակ մը ունի ի գործ դնելու ։

— Կը մտածես ըսաւ Մարդար ։

— Ամիրայ դժուար գործ մը չէ երթէ կըարեհաճիս միատեղ կերթանք , ըսաւ Դաւիթ ։

— Ո՛չ , դուն ուրիշ ընելիք գործեր ունիս ըսաւ Մարդար ։

— Շատ աղէկ ըսաւ Սրսալ , արդարև այս գործին մէջ դժ֊ ուարութիւն մը չկայ , միայն թէ Տրդատ հոն չը գտնուէր ։

— Արդէն երկուղ մը զգացած էր այս մարդը Տրդատէն ։

— Դուք անհոգ եղիք այդ մասին ըսաւ Մարդար , վաղը առաւօտէն սկսեալ Տրդատ ալ երևան չպիտի ելնէ , և ոչ ոք պիտի դիտայ անոր ուր ըլլալը ։

— Այս միջոցին Սրսալ Դաւիթին երեսը կը նայէր · որ այս վերջինը միայն կը ծիծաղէր , վասնզի սա լաւ տեղեակ էր այն

դաւադրութեան որ Տրդատայ համար պատրաստուած էր ։

Սրսալ հասկցաւ թէ Տրդատայ համար լարուած որոգայթ֊ մը կար , ուստի առաջին անդամ քիչ մը տարակուսանաց մէջ ինկած ալ էր նէ Սաթինիկի տունը երթալու մասին ։ Ուրեմն կերպով մը՝ Սաթինիկի մայրը հանդղելու համար է որ՝ պիս ա֊ նոր տունը կը խրկէք այնպէս չէ՞ ըսաւ խորամանկութեամբ ։

— Կեցցէս ըսաւ Մարդար · այսչափը բաւական է , վայ ա֊ նոնց գլխուն երթէ գքեզ մերժէն , այն ատենը Սամաթիայ սըր֊ ճարաներէն մէկը պիտի սպասեմ որ Տրդատայ գործը լմնցնե֊ լէս վերջը , Սաթինիկին մասին ընելիքնիս ալ որոշենք ։

— Եւ զայս ըսելով ելաւ , երթանք Դաւիթ աղա ըսաւ ։

— Դաւիթ գացած ժամանակնին կամաց մը Սրսալին ականջ֊ նիլար · ատան երկու հազարը չմոռնաս ըսաւ ։

— Դուն անհոգ եղիր սիրելի բարեկամ ուզածէդ աւելին պիտի վճարեմ , ըսաւ Սրսալ ։

— Անոնք երթալէն վերջը Սրսալ կը մտածէր ինքնիրեն ,

— Որչափ անմիտ էի քիչ մնաց որ պիտի մերժէի Սաթինիկի տունը երթալու առաջարկութիւնը , այն դեղեցիկ աղջիկը մէկ մը աչքովս պիտի տեսնեմ , որ նա ալ պիս տեսնելով անշուշտ պիտի ուրախանայ · վասնզի Տրդատ դեռ տղայ է , որչափ որ ըլլայ նէ ես կատարեալ մարդ մը եմ և հարուստ · այս խելացիութիւն է ես երթալու խօսքելու և իմ բերնովս ուզելու եմ , և եթէ յաջողիմ այն ատեն ատան երկու հազարը չպիտի տար Դաւիթին այդ ալ բաւական չհ՚ մը ։

Ահա այսպէս որոշեց Սրսալ հետևեալ օրը Սաթինիկի տունը երթալու ։

ԳԼՈՒԽ Ժ.

ԲԱԺԱՆՈՒՄՆ

Սամաթիոյ հրդեհէն վերջը բազմաթիւ ընտանիքներ սկսան ապերաներուն մէջ վրաններ կանգնել և անոնց ներքեւ բնակիլ որ կառավարութեան կողմէ խրկուած էր, նաեւ ա-նոնց նիւթական պիտոյքները քիչ շատ կը հոգացուէր և մանա-ւանդ ապրուստեան յատուկ հրամանաւ հաց կը բաշխուէր: Փիչ ժամանակէն անկարելի եղաւ այս ընտանեաց վրաններու ներքեւ բնակելը, վասն զի՝ ցորեկուան տաքութիւնը՝ դիւերուան ցր-տութիւնը այս ընտանեաց մէջ շատ տեսակ հիւանդութիւններ պատճառեց· որոնք սորված չէին այս տեսակ բնակութեան, և այսչափ ընտանեաց պատսպարուելու համար քրիստոնէից տուները բաւական չըլլալուն, ապրուստեան կողմէ հրաման ե-ղաւ Մահմետականաց որ իրենց տուները քրիստոնէից վարձու տալով զանոնք պատսպարեն:

Վասնզի՝ ի վաղուց հետէ սովորութիւն չէր եղած քրիս-տոնէից տաճկաց փողոցներու մէջ բնակիլ, ուստի ապրուստեան այս օգտակար հրամանը մեծ ուրախութիւն պատճառեց բո-լոր հրկիզելոց, որոնք ամեն կողմէն բարեւարդութիւններ ը-րին արքայական կենաց, և հետզհետէ փութացին Տաճկաց տուները վարձել, որ այս վերջիններս լաւ ընդունելութիւններ ըրին հրկիզելոց և մեծ մարդասիրութեամբ վարուեցան հե-տերնին, ինչպէս որ այսպիսի պարագաներու մէջ միշտ գըթու-թեամբ վարուած են Պօլսոյ Մահմետականք քրիստոնէից հետ:

Այս միջոցին Սաթինիկ և իւր մայրը Թէպէտեան վրաններով

պատսպարուելու դժբաղտութիւնը չունեցան· վասնզի՝ բա-ւական ժամանակէ ի վեր էր որ Սեպուհի տունը կը բնակէին:

Երբ այս հրամանը լսեցին ալ չուզեցին անոնց ձանձրու-թիւն տալ՝ և իրենք ալ փափաքեցան դարձեալ Սամաթիոյ կող-մերը Տաճկի մը տուն վարձել: Տիկին Սեպուհ Թէպէտեան չատ դէմ կեցաւ և սկսաւ զիրենք վար դնել, բայց ասոնք չու-զեցին կենալ և Սաթինիկի մայրը գնաց Սամաթիայ Շէհիր Էմինիի կողմերը պարտէզի մը մէջ գտնուած փոքրիկ տուն մը վարձեց: Եւ այն տաւնները իւր այրած տանը գետինն ալ չափաւոր գնով մը ուզող ըլլալուն ծախեց և այն տակէն տա-նը պետք եղած կահ կարասիքն հոգաց: Թէպէտեան Տրդատ չատ դէմ կեցաւ բայց տիկին Գէորգ մտիկ չըրաւ, որով հետեւ Տր-դատ ինքը կուզէր բոլոր ծախքերը հոգալ, բայց տիկին Գէ-որգ մերժեց ըսելով թէ, երբոր ինծի փեսայ ըլլաս, այն տաեն ինչ կուզես ըրէ, բայց հիմայ նայէ որ տակի տէր ըլլաս:

Ինչպէս որ ըսինք Սաթինիկի նստած տունը պարտէզի մը մէջ էր· և այս պարտէզին միւս ծայրը գտնուած տան մը մէջ երեւելի Մահմետական կին մը կը բնակէր Ագիմէ անունով, որ իւր ազգեցութեամբը զօրաւոր էր իւր դրացիներուն, եթէ մէկը իւր կամաց հակառակ վարուէր խոպոն հայհոյելով փայտ մը կառնէր և վրանին վազէր:

Մեր դրացիները հոն երթալնուն ի վեր այս կնոջ հետ քաղցրութեամբ կը վարուէին, և միշտ նորա սիրտը կը շահէին ականայ անոր տուած ձանձրութիւնները տանելով: Ա-յնպէս որ այս կինը քիչ ժամանակի մէջ հետերնին բարեկամ եղած էր և շատ օրեր միասեղ կանցնէին· և իրենց համար ալ դէշ չէր, արդէն առանձին էին և այսպիսի մէկուն պաշտպանութեանն ալ կարօտ կը համարէին ինքզինքնին: Այսպէս է առանձնութիւնը, շատ մարդիկ ընկերութեան մէջ բնակելով առանձնութիւնը թէ և բանի տեղ չեն դներ, բայց երէկ ուրիշի կարօտ լինելու վիճակի մէջ գտնուին այն տաեն ամենէն յետին մարդուն բարեկամութիւնն անգամ օգտակար ըլլալը սիրէ գդան:

Ագիմէ, արդէն գիտէր որ Տրդատ Սաթինիկին նշանածն

էր, և ամեն առաւօտ Զէյթին պուրնու գացած ժամանակը անոնց այցելութիւն կընէր։

Առաւօտ մը երբ Տրդատ իւր սովորական այցելութեամբը Սաթինիկի տունը եկած էր. Ագիմ ալ հոն գտնուելով, տըղաս ըսաւ ե՞րբ է հարսնիքդ։

— Մինչեւ որ մեր պատուական հայրը «այսինքն Սեդուհը» չգայ չկրնար տեղանանք։

Պէտք է դիտնալ թէ՝ Սեդուհ Պօղիսէն բացակայ էր։

— Ագի՛կ ըսաւ Ագիմ, որ քիչ շատ Սեդուհի ով ըլլալը իմացած էր, բայց ինչու համար դիշերներն ալ կես գար և ատոնք միասին կը թողուս։

— Գանի որ դուն հոս դրացի ես ինչ հարկ իմ գալուս, ըսաւ Տրդատ զանի չողոքորթելով։

— Նշանածդ շատ զեղեցիկ է, հարսնիքնիդ հոս ըրէք որ ես ալ ներկայ գտնուիմ ըսաւ Ագիմ։

— Շատ աղէկ, բայց նշանածս աղտոր է կըսես, ես անոր հաւնած չեմ ըսաւ Տրդատ։

— Սա ձեռքի վրայոս կը տեսնես, ըսաւ Ագիմ, կատակով մը զանի բարձրացնելով, քեզ լաւ տիպոյ մը կուտամ. յիրաւի ես ձեր մէջ այս ատիճանի զեղեցիկ աղջիկ մը տեսած չունիմ, դուք բարեբաղդ էք որ ձեր նշանածին երեսը կը տեսնէք և անոր հետը կը խօսիք, մեր մէջ անկարելի է այդ տեսակ այցելութիւնները։

— Ձեր ախորժիր ասոնց տեսակցութիւնէն, հարցուց սիկին Գէորգ։

— Այո՛ կուզեմ, մանաւանդ այսպիսի շնորհով երիտասարդ մը և պարկեշտ աղջիկ մը՝ որ իրարու վրայ սէր ունին ես կախորժիմ. բայց սա՛ ալ դիտցած ըլլաք որ, մեր ծերերը կըսեն թէ՝ այսպիսի յառաջագոյն իրարու հետ դաշինք գնող երկու սիրահարներ շատ դժարութեամբ կատուանանան, և կամ քնաւին չեն ամուսնանար, անոր համար խեր չեն սեպէր սիրահարութիւնը. դուք կարդացած չէք «Շահ Իսմայէլի աշըտ Գոլիէի, և Շէյխ Ֆէրհատի,» վիպասանութիւնները որ ինչ տեսակ զժբաղտութիւններու հանդիպած են։

Սաթինիկ արդէն արտասուալից աչօք մըտիկ կընէր և կը հառաչէր։

— Անոնք չինծու պատուհասներ չեն, ըսաւ Տրդատ Սաթինիկին Հայերէն լեզուաւ, որ Ագիմ չէր հասկնար։

— Մ՚չ տալաքէն մենք ալ նոյն վիպասանութիւններուն կը նմանինք ըսաւ Սաթինիկ, և արտասուաց մարգարտանման կաթիլ մը սրբեց իւր աչքէն։

— Ագիմ որ զանի կը դիտէր, հոգդ մի ընէր աղջիկս ըսաւ, իմ ըսածս կատակ էր, բայց կարծեմ սիրտդ վիրաւորեցի. բանէ մը մի վախնար, եթէ երբէք արդելք մը ունենաս ինձի իմացուր ես անոր մէկ ճարը կը գտնեմ։

Եւ այս տեսակ մէկ քանի խօսքեր ևս ընելով Ագիմ՝ ելաւ գնաց։

— Տրդատ Սաթինիկի ձեռքէն բռնելով, ևկ երթանք քիչ մը պարտէզը պըտըտինք ըսաւ։

— Գնա աղջիկս, ըսաւ սիկին Գէորգ որ անոնց խօսակցութիւնը մտիկ կընէր, գնա որ սիրտդ բացուի վանդի՝ այս առաւօտ միլտ տխուր կերևիս աչքիս։

— Իրաւունք ունիս մայր իմ ըսաւ Սաթինիկ, ես ալ չեմ գիտեր թէ ինչէ պատճառը, կ՚զգամ որ շատ տխուր եմ։

Ուստի Տրդատայ թևը մտնելով միասին պարտէզը իջան։

— Ի՞նչու համար աչքերդ լեցան, ըսաւ Տրդատ, ծաղիկ մը փրցունելով և իւր նշանածին նուիրելով։

— Այն կնոջ ըսած խօսքերը՝ չես գիտեր թէ ինչ ազդեցութիւն ունեցան իմ վրայ, ուստի կըվախնամ որ զքեզ կորսնցնեմ։

— Այս խօսքին վրայ Տրդատ մէկէն կեհալով՝ Սաթինիկի երեսը դիտեց, որ դեռ աչքերն արտասուալից էին, և դողդոջուն ձայնիւ. ինչ կըսես սիրելիս ըսաւ, մի՞թէ կը ցնորիս. դուն իմ կարծածէս աւելի ուսումնական և ազատամիտ ես, քեզ կը վայլէ այդ տեսակ առասպելներուն հաւատս ընծայել. ո՛չ Սաթինիկ քու արտասուքներդ դիս պիտի սպաննեն։

— Ես ալ չեմ գիտեր ինչ ըսելը, բայց ինձի այնպէս կուգայ որ զքեզ պիտի կորսնցունեմ։

— Նորէն սկսար ըսաւ Տրդատ. անոր սպիտակ և վայլուն

ճակտին վրայ համբոյր մը դրոշմելով. դուն պիտի կոչանցուննես, միթէ խենդեցեր ես, կարելի բան է. ահ մահը միայն կարող է պիտ քեզնէ բաժնել:

— Ոչ, ոչ, ըսաւ Սաթինիկ, մահուընէ աւելի անգութ և աւելի դառն արկածներ կան, որ մարդս կրնան թշուառացնել, և կարող են երկու սիրելիներ իրարմէ բաժնել:

— Ե՛հ ինչ է քու հանդուրժդ ըսէ նայինք, հարկաւ կասկած մը ունիս այդ մասին:

— Երեկ իրիկուն երբ ինքնիրենս կը մտածէի, Մարգարիտ մեր ընտանեաց վրայ ըրած գէշութիւնները յիշելով, դիտես յանկարծ միտքս ինչ եկաւ:

— Ըսէ նայիմ, ինչ, սիրելիս:

— Այն անօրէնը՝ որ զմեզ այսչափ հալածելով, հօրս ալ մահուան պատճառ եղած է, կը յուսամ թէ անհոգ կենայ, և անտարբեր աչօք դիտէ մեր ամուսնութիւնը. ահ Տրդատ մի խաբուիր. ձվ դիտէ. գուցէ ինչ դարաններ կը լարէ քեզ համար այս ժամուս:

Եւ սկսաւ դառնապէս լալ:

— Բայց սիրելիս, Սաթինիկ, զըմայ ինձի, կաղաչեմ, չես դիտեր թէ՝ այդ արտասուքներդ հօրեղբօրս անգթութիւնները աւելի դառն են, ահ հանդարտէ, ապա թէ ոչ պիտ սպաննես:

Տրդատ ինչ կըսէ թուղ ըսէ իւր նշանածն հանդարտեցնելու համար. բայց Աստուած մարդուս բնազդումն տուած է, որ մեզ պատահելիքները կարես թէ օր առաջ կ'զգանք:

Ահա այս վիճակին մէջն էր Սաթինիկ:

Շատ աղաչեց Տրդատ չատ պաղատեցաւ որ զՍաթինիկ հանդարտեցնէ:

Բայց ըսաւ նա, ինձի այպէս կուզայ թէ այսօրուընէ զքեզ պիտի կորնցուննեմ:

Եւ նորէն սկսաւ արտասուել:

Տրդատայ բոլոր անձը սարսռաց, կարծեց թէ պիտի մեռնէր այս խօսքը լսելուն վրայ, ուստի առանց ձայն հանելու ինքն ալ սկսաւ արտասուել, և այպէս մէկ երկու վայրկեան անց-

նելէն վերջը Տրդատ իւր թաչկինակովը Սաթինիկի աչքերը կը սրբէր, ինչպէս որ ոսկերիչ մը ծանրագին գոհարները կը սրբէ:

Տրդատ այս վայրկենական լռութիւնը խզելով ըսաւ:

— Սիրելիս, դուն դառնապէս կը վշտացնես, ես ամենևին քեզ հաւասարձիք չեմ, ես չեմ ուզեր հաւատալ ինչ որ դուն դուշակել կը կարծես. ինձի համար աշխարհիս մէջ ամեն բան ոչինչ է, իսկ դու ես միայն իմ յոյս, իմ երջանկութիւնս. արդ կաղաչեմ կը պաղատիմ քեզ Սաթինիկ, քու սիրտդ մի դառնացներ, վասնզի քու արտասուքներդ իմ կեանքս կը մաշեցնեն. ինքզինքդ հանդարտ բռնէ քիչ մը ժամանակ ևս, քանի որ երջանկութեան մօտեցած ենք կաղաչեմ քու սրտէդ հեռացուր երկիւղալի մտածմունքներդ:

— Աղէկ. ըսաւ Սաթինիկ, կըսես թէ երկիւղալի խորհրդներ ունիմ, դու չգիր այն նամակը ինձ կարդացողը որ հօրեղբայրդ կը հրամայէր քեզի ինձմէ հեռու կենալ:

— Այ՛, բայց ես զքեզ զբօսեցնելու համար միայն կարդացի այն խենդու խելառ գրութիւնը որ յանդգներ էր Մարգարային ինձ գրելու, եթէ այդպիսի հրաման մը վեհապետի մը կողմէ ինձ գրուած ըլլար, միթէ կարծես թէ պիտի հնազանդէի արդեօք, որ ինքզինքդ սպաննէ ըսելու պէս բան մը է: Այ՛ մահը կանարդեմ և մեռնիլս հոգ չէ, բայց միայն թէ իմ Սաթինիկս ինձ հրամայէ, ոչ թէ այդպիսի բարբարոս հօրեղբայր մը. ես զինքը ծաղրելու համար միայն քեզ խնացուցի: Ցիչէ Սաթինիկ, որ առիւղերաց վրայ դանուող ամենէն նուիրական բաներու վրայ երդում ըրած եմ քեզնէ չը բաժնուելու համար, ուստի նորէն կերդնում որ ոչ ոք կարող է զիս քեզնէ բաժնելու:

Եւ զոյս ըսելով Սաթինիկի դեղեցիկ գլուխը իւր երկու ձեռաց մէջ առնելով իւր կուծքին վրայ սեղմեց, վասնզի առանց ուրիշ դեղ չիկար որ իւր սրտին արտաքոյ կարգի բաբախումը զսպէր, որ բոլոր արիւնը հոն ժողվուած լինելով դուցէ պայթէր:

— Ուստի այպէս Տրդատ իւր սիրելին կուծքին վրայ սեղմած արտասուալից աչքերը դեսի յերկինս բարձրացնելով. «Աստ-

« ուած իմ ըսաւ , դու որ սրտաուատ դրթուիեամբդ մեզ »
« նման թշուառ մահկանացուները կը պաշտպանես , արդ կը »
« խնդրեմ խընայէ մեզ և իմ Սաթինիկս ինձի ետուր և զմեզ »
« յաւիտեան իրարմէ մի բաժաներ : »

Այսպէս պահմի կենալէն վերջը :

— Ներէ ինձ Տրդատ , ըսաւ Սաթինիկ , որ այսօր զքեզ վըշտացնելով քու աչքերդդ ալ արտասուք թաւիել տուի , վասն զի ինձի այնպէս եկաւ որ զքեզ պիտի կորսնցունէի :

— Ա՛հ , դոշեց Տրդատ խորին հառաչանօք , նորէն կը կըրկնես այդ խօսքը , այսօր դուն կը զառանցես սիրելիս , չեմ դիտեր թէ հիւանդ ես արդեօք , և կամ թէ ուրիշ գաղտնիք մը ունիս :

— Ո՛չ , ոչ ըսաւ Սաթինիկ , երբէք ուրիշ գաղտնիք մը չունիմ , այլ միայն երէկ երեկոյ երազ մը տեսայ ահա այս պատճառաւ է որ այսօր ինձի ամեն ժամանակէ աւելի քաղցր կերեւիս , վասն զի ինձի այնպէս կըթուի թէ զքեզ պիտի կորսնցնեմ :

— Դարձեալ , դարձեալ կը կրկնես , ըսէ նայիմ խնդճ Սաթինիկ երազներու հաւատացող չէի դիտէր , ըսէ նայիմ , ինչէր տեսած երազդ , չեմ դիտեր թէ խեր ըլլայ ըսեմ :

« Երազիս մէջ . երբ քեզ հետ միասին ամենազեղե- »
« ցիկ վայրի մը մէջ ձեռք ձեռքի տուած ժուռ կը գայինք , »
« նոյն պահուն յանկարծ երկրաշարժ մը եղնելով գանուած »
« տեղերնիս երկուք բաժնուեցաւ , իմ և քու մէջ տեղը ահա- »
« գին անջրպետ մը բացուելով : Ո՛հ այնուհետեւ նոյն իսկ երա- »
« կիս մէջ աչքս վերուցի զքեզ փնտռելով , դու ոչ ևս կայիր »
« Տրդատ , զքեզ յաւիտեան կորսնցուցած էի , ա՛հ առանձին »
« էի բոլորովին առանձին . մայրս անգամ քովս չէր այլ իմ »
« բոլորիքս տեսայ որ կատաղի գայլեր էին պատած : »

Մէկէն սոսկումով արթնցայ , և այնպիսի երկիւղով պաշարուած էի որ սրտիս արագ չարժուիլը դեռ կ'զգայի :

— Սիրելիս ըսաւ Տրդատ . երազը՝ հաւատարմութիւն ընելու բանիր չէ . երբ մարդս կասկածելի մտատանջութիւններով անկողնի մանէ շատ անգամ սոսկալի երազներ կը տեսնէ որ այս ալ չարունակ անմարսողութենէ յառաջ կ'գայ . ես շատ անգամ փորձած եմ . առտուջ մարդ մը իւր նոյն օրուան ըրած- ները երազին մէջ իրեն կը ներկայանան : Կուզես ատոր փորձն ընել , առաջի իրիկուն անկողին մտած ժամանակդ բանի մը վրայ մտածէ , եթէ առտուջութիւնդ կատարեալ է առանց երկիւղալի երազներ տեսնելու նոյն մտածումներդ պիտի երազես : Ուստի սիրելիս քալ գիտեմ որ դուն այդպիսի ցնորական առաքանեարէ հանդուղղ մէկը չես , և կը զարմանամ թէ ինչպէս երազներու հաւատս ընծայելովդ՝ այսօր մեր տեսութեան թանկագին վայրկեանները դառնացուցիր :

— Իրաւունք ունիս ըսաւ Սաթինիկ . թէպէտև լուսաւորեալ մարդիկ այդ տեսակ բացատրութիւններ կ'տան երազներու վերաբերեալ . ոմանք անմարսողութենէ ոմանք երկիւղէ և այլ տեսակ տեսակ պատճառներէ յառաջ կուգայ կըսեն , բայց ես ալ կըսեմ թէ՝ բնութեան մէջ գաղտնիք մը կայ , որ դեռ չէ գիտցուած : Երազ մը տեսայ որ հայրս նաւով ծովուն մէջ ընկղմեցաւ , հեռեւեալ առաւօտուն անոր մահուան գոյժն առի : Ներէ ինձ Տրդատ . թէպէտև դեռ մանկահասակ ըլլալուս կարելի է փորձառու չեմ , բայց դու ալ գիտես թէ որչափ ուսմանց հետամուտ եմ և երբէք դիւրահաւան ալ չեմ :

— Բաւական պէս թող ըլլայ ըսաւ Տրդատ , չուզելով աւելի վիճաբանութիւն ընել այնպիսի նիւթի մը վրայօք որ աւելի տրտմութիւն կը պատճառէր , ուստի կաղաչեմ Սաթինիկ ըսաւ դոնէ իմ սիրոյս համար փոխէ քու հանդուգնութիւնդ . և թող փարատին քու սրտիդ կասկածները . և զանի զդուելով , արդէն ուշ մնացի այսօր դործս տալոզական է հրատան տուր ինձ երթալ ըսաւ :

— Որչափ երջանիկ պիտի ըլլայի եթէ այսօր միասին ժամանակ անցնէինք , ըսաւ Սաթինիկ :

— Տրդատ քիչ մը մտածելով , յորելուընէ վերջը ժամը ութին կուգամ և միասին ընթրելով կեղնինք կառքով , հանդուգնութիւն կ'տամ :

— Եթէ այդպէս չըսէիր զքեզ չպիտի թողուի , ուստի կը համբիր , դնա Տրդատ դնա սիրելիս . չեմ ուզեր չողոքորթի

կանանց նման գլեզ գործէդ վար դնելու, գնա բարի յաջողութիւն կը մաղթեմ։

Տրդատ վերջին անգամ զանի համբուրելով մեկնեցաւ և մինչև որ փողոցին ծայրը դարձաւ, գոնէ առնուազն քսան անգամ եաին դարձեր գլխովը մնաս բարով ըսեր էր։

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

ԴԱՒԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Երբ Տրդատ Սաթինիկէ բաժնուելով ճամբայ ելած էր դէպի Ետի Քուլէ երթալու համար, Սամաթիոյ Օրմանոզ ըսուած փողոցը սրճարանի մը մէջ հետեւեալ անցքերը կանցնէին։

Մարդ մը՝ Օրմանոզի ոստիկանութեան պահականոցին դիմացը գտնուող սրճարաններուն մէկուն առաջը նստած, և նոյն փողոցին դէպի Սուլու մանաստրի կողմէն գալու ճամբուն վրայ աչքը տնկած անհամբեր կըսպասէր, եւ երբեմն իւր ժամացոյցը նայելով ինքնիրեն կը մտածէր։ Ժամը երկուքն է անցուցած դեռ եկած չէ։ Բայց այս առաւօտ որչափ ուշացաւ։ Դեռ ժամը տասն և մէկը չիկար երբ անոր քայլերուն հետեւելով Շէհիր Էմինի տիկին Գէորգին տունը մտնելը տեսայ, և անկից ուղղակի հոս եկած կսպասեմ, վասնզի այս ճամբէն կերթայ դէպի Ետի քուլէ արդեօք ուրիշ ճամբէ մը գընաց։

Բայց ո՛չ անշուշտ այս ճամբայէն պիտի երթար։ Բայց եթէ Սիլիվրի քաղաքացին գնաց, հարկաւ Բարսեղ զանի պիտի տեսնէր։ Արդեօք անպիտանը մոռցաւ իմ պատուէրներս, պէտք չէր զանի առանձին թողուլ։ Ահա այս մարդը այսպէս խորհած ժամանակը մէկէն ոտք ելլելով ձեռքովը մէկը կանչեց հեռուէն որ նա ալ զանի փնտռելու պէս դէպի իրեն կուգար։

— Տրդատ, կուգայ կարծեմ. այնպէս չէ՞։

— Այո՛, Դաւիթ աղայ, տունէն դուրս ելաւ ես ալ քու հրամանիդ համեմատ վազեցի հոս եկայ։

— Աղէկ ըրիր աղաս։

— Բայց լաւ գիտեմ որ Տրդատ այս ճամբէն պիտի դար , հարցուց եկողը որ Բարսեղն էր Սրապի սպասաւորը :

— Այ՛ , ամեն առաւօտ Ս· Գէորգայ եկեղեցին չի յանդիպած չերթար : Բայց , ծօ տղայ չըլլայ որ միտքէդ ելած ըլլայ անոր դէմքը · եւ նա ալ անցնի երթայ որ դուն ալ զանի չի ճանչնաս :

— Ինծի աղէկ նայէ Դաւիթ աղայ · ես անբան չեմ ըսաւ Բարսեղ · առաւօտուն դուն ինծի ցոյցածիդ պէս զանի ճանչցայ , և անոր ճամբէն առաջ երթալով իբր թէ բան մը մոռցածի պէս նորէն ետ դարձայ և լաւ մը անոր դէմքը դիտեցի :

— Ըըլլայ որ քեզ ճանչնար :

— Քեզի ըսի որ երբէք դիս տեսած չէ :

— Աղէկ , բայց դուն անոր ճանբան կտրելէդ , ետ դառնալէդ և ուշադրութեամբ անոր երեսը նայելէդ՝ բան մը չի հասկցաւ :

— Ամենևին , երեսս անգամ չի նայեցաւ · անանկ մոռացելով կերթար որ ծոցի ժամայոցն ալ վերցուներէն նորէն բան մը չպիտի խնամար կարծեմ :

— Աղէկ , հիմայ առած գաղտ լաւ միտքդ պահեր ես :

— Գուն անհոգ եղիր Դաւիթ աղայ :

— Ուր են կեղծ թղթադրամները :

— Հոս քովս են :

— Ամենևին մի վախնար , հասկցար , նախ և առաջ իբր թէ ճամբայ հարցնելու պատրուակաւ քովը մօտեցիր , և իբր թէ ոտքդ սահելու պէս ըրէ , և չկինալու համար անոր հագուստէն բռնելդ և կեղծ թղթադրամները անոր ծոցը դնելդ ինկ պիտի ըլլայ հասկցար :

— Քեզի չիտակը ըսեմ Դաւիթ աղայ , առիկայ քիչ մը դըժար բան է · բայց ինչ և իցէ · նայինք պիտի կրնանք գլուխ հանել :

— Ի՞նչ ըսել կուզես :

— Թուղթերը ծոցը դրած ժամանակս թէ որ տեսնայ նէ :

— Տեսնայ նէ տեսնայ · քեզի ինչ :

— Բայց այն առենը :

— Այն առենը ճայնդ կը բարձրացնես , այս մարդը դրամանենդ է կը պօռաս , և իբր թէ երեկ երեկոյ թուղթին մէկը քեզ աւրել տուած կըլլայ :

— Բայց թուղթերը անոր ծոցը չպիտի դնեմ :

— Անպիտան , ես ինչ կըսեմ քեզ · չես հասկընար , պիտի ջանաս որ թուղթերը իբր հագուստին ծոցը դնես · և այնուհետև հետը կռուի բռնուելով ոստիկանութիւնը օգնութեան պիտի կանչես , մնացածը ես կը հոգամ :

— Նայինք , քեզի ըսի որ առիկայ դժար գործ է :

— Բայց թէ որ չի կրնաս յաջողել աղայիդ պիտի գրուցեմ քեզ ճամբել տամ , բայց եթէ յաջողիս հազար դահեկան պիտի վաստկիս :

— Ինծի ճամբելը հոգս չէ , բայց միայն թէ հազար դահեկանը չեմ ուզեր կորսնցնել , վասնզի՝ երեք տարի է որ Սրապին կը ծառայեմ դեռ հարիւր դահեկանի տէր եղած չեմ , և թէ որ աղայիս մնայ նէ գործը անիկայ ինծի տակ մը չիտար :

— Ահաւասիկ տակը հոս իմ քովս է հիմայ պիտի տամ քեզ դուն մինակ նայէ որ այս գործը գլուխ հանես վերջը ես քեզի տակ պիտի չահեցնել տամ , ըսաւ Դաւիթ :

— Ինծի նայէ Դաւիթ աղայ , թէ որ թուղթերը ծոցը դրած ժամանակս տեսնայ նէ պիտի փախչիմ հասկցար · ես հազար դահեկանի համար ծակը մտնելու ժամանակ չունիմ :

Այս խօսքերը եղած ժամանակը , որ Դաւիթ Սրապի և Մարգարի թելադրութեամբն Տրդատայ համար վճռանպատուր սրոգայթ մը կը լարէր , և Բարսեղն ընտրէր էր իրեն խորհրդակից և գործակից · դի այս վերջինը՝ լոկ չքաւորութենէ պատճառեալ կոյր գործիք մը եղած էր : Ահա մէկն Տրդատը տեսան որ ղէպի իրենց կողմը կուգար , նախ քուլէի դուրսի Զէյթին պատնիի գործարանը երթալու համար · ուստի չուռով ետ պիտի դառնար անկից իր սրերէլի նշանածին տուած խօստմանը համեմատ :

Տրդատ ճամբան գացած ժամանակը մտախոհ էր , և սրտաբէկ՝ Սաթինիկի տրտմութեան պատճառը կը մտածէր · և կորչէր առանց Անգուհի ճանապարհորդութենէն ետ դառ-

նալուն ապաւինելու ամուսնանալ։ Բայց դեռ իւր դործն ալ կար-
գադրած չէր, և Աեսուհ իրեն հարիւրութիւն դրած էր
նահակաւ մը, որ Տրդատայ յատուկ խրկած էր, և կխնայնէր
իրեն թէ՝ քիչ ժամանակէն սիրոյ դառնար երբ իւր դատը չա-
հէր, որ Հայէսպի մէջ մէկուն հետ դատի բռնուած էր, և
բաւական դումար մը ձեռքը սիրոյ անցնէր և Տրդատայ և
Սաթինիկի ամուսնութիւնը սիրոյ օդնէր։

— Առնք աղէկ, բայց Սաթինիկ ինչու տրտում էր, Տր-
դատայ այնպէս կուզար որ Սաթինիկ օր օրի կըհատէր կը մաշէր։

Վերջապէս այս տեսակ բաներ մտածելով իւր ճամբան
կը չարունակէր։ Երբ Բարսեղ Դաւիթէն քաջալերեալ անոր
ընդառաջ երթալով մէկէն ճամբան կտրեց, և իրը թէ վրան
իյնալու պէս ձեռքին մէջ դանուած կեղծ թղթադրամները
այնպիսի չտտով անոր ծոցը դրաւ, որ Տրդատ չիկրցաւ ու-
շադրութիւն ընել։

— Տրդատ անոր թևէն բռնելով։ բարեկամ ըսաւ, ինչու ու-
շադրութիւն չես ըներ ճամբան գացած ժամանակդ, վանդի՝
այնպէս ուժգին զարնուելցար որ քիչ մնաց գետինը սիրոյ
պլորէիր պիս։

— Սըտոր նայեցէք ըսաւ Բարսեղ, յանդանքը իր նէ պիս նա-
խատելու կելնէ, ինչ անպիտան մարդ ես եղէր որ կոյրի նման
ինձի զարնուելդ։ յետոյ եղեր պատասխան ալ կ'տաս։

— Տէր Աստուած ինձի համբերութիւն տուր, ըսաւ Տրդատ
իւր ճամբուն չարունակելով։

— Բարսեղ անոր թևէն բռնելով քաշեց։ քեզ կըսեմ թէ ին-
չու ինձի զարկիր պօռաց։

— Կորիր դնա՝ նըկից պօռաց Տրդատ, իւր թևը անոր ձեռ-
քէն ազատելով, ա աւանակին նայեցէք։

— Բարսեղ նորէն անոր օձիքէն բռնեց։ կեցիր նայիմ ես
քեզ սիրոյ ճանչնամ այո, այո, դուն էիր որ երեկ իրիկուն ին-
ձի կեղծ թղթադրամ մը աւրել տուիր։

— Տրդատայ համբերութիւնը հատնելով ուժգին ապտակ մը
իջեցուց անոր քթին բերնին և դանի գետինը թաւալելով սկը-
սաւ իւր ճամբան չարունակել։

Բայց Բարսեղ ճարպիկութեամբ ցատկելով, Տրդատայ
վրայ յարձակեցաւ, և սկսաւ անոր հարուածներ իջեցնել։
Բայց Տրդատ այնպիսի լաւ դիրքի մը մէջ ինքզինքը պաշտպա-
նեց և իւր հակառակորդին այնպիսի լաւ կռուիները տեղացուց,
որ Բարսեղի վիճակը շատ գէշ սիրոյ ըլլար եթէ հոն դանուող
բազմութիւնը միջամտութիւն ընելով զանոնք մէկզմէկ չի
բաժնէր։

Բարսեղ հասկնալով որ բազմութեան միջամտութեամբ
Տրդատ իւր ձեռքէն սիրոյ ազատէր, սկսաւ բոլոր ուժովը
ոստիկանութեան պինաւոր կանչել։ Հոն տեղի խանութպաններէն
թէպետև ջանացին պինքը լռեցնել։ ամօթ է ըսին, յան-
ցանքը քուկդ է ըսին, Բարսեղ առնէնին ակռնջ չէր կախեր,
այլ բոլոր ուժովը Տրդատայ թևէն բռնած չարունակ կը պօ-
ռար և կը հայհոյէր։

— Տրդատ բազմութեան դառնալով թողուցէք նայիմ, սա
անպիտանը, ոստիկանութեան պինաւոր կանչելովը ինչ սիրոյ
ընէ ինձի ըսաւ։ Բայց այս միջոցին Բարսեղ նորէն հարուած-
մը իջեցուց Տրդատայ երեսին որ՝ քիչ մնացէր էր աչքը պիա-
սելու, այս հարուածին վրայ Տրդատ բոլորովին կատղելով
անոր մէջքէն բռնելն ու վերցնելը՝ և երեսի վրայ գետինը զար-
նելը մէկ ըրաւ, որ Բարսեղի դէմքն արիւն լուայ եղաւ, և
Տրդատ նորէն սկսաւ իւր ճամբան չարունակել։ Բայց ոստի-
կանութեան պինաւորներն արդէն իրենց մօտեցած էին, երբ
Բարսեղը այն վիճակին մէջ տեսան պատճառն հարցնելու սկը-
սան, Բարսեղ որ այս երկրորդ անկումէն յետոյ ոտքի վրայ
եղած էր, ոստիկանութեան պինաւորներուն պօռաց։ աղ մար-
դը դրամանենգ մը է բռնեցէք պինքը։

— Ոստիկանութեան պինաւորներն ուր է։ ոմէ է ըսելով սկսան
փնտռել։

— Տրդատ որ տասը քայլի չափ հեռացած էր, այս զրպար-
տութիւնը լսելով վերհաճնատար եա դարձաւ, ինչ ըսիր ըսաւ։

Ընդայն տեղը բազմութեան մէջէն մէկ քանի անձինք կը
խրատային պինքը որ փախչի։

— Ահաւասիկ, պօռաց Բարսեղ, Տրդատայ օձիքէն բռնե-

լով, ահաւասիկ այս մարդն է. դրամանենդ է, բռնեցէք զինքը։

Ոստիկանութեան պինւորները իսկոյն Տրդատայ թևերէն բռնելով սկսան քաշկռտել։

— Թողէք զիս պօռաց, Տրդատ ես պատիւս ճանչցող մարդ եմ և այս մարդուն ըսածները զրպարտութիւն է։

— Մեր գլխաւորին տուր քու պատասխաններդ, ըսին պինւորները, զանի ուղղակի պահականոցը տանելով։

Այս միջոցին որ բոլոր բազմութեան ուշադրութիւնը Տրդատայ վրայ դարձած էր և պինւորներն ալ միայն Տրդատը բռնած կը տանէին, Բարսեղ յարմար առիթ սեպելով և իր պաշտօնը աւարտած համարելով ուզեց նոյն բազմութեան մէջ ջնջել խոյս տալ։ Եւ անոր վախչելովը Տրդատ ալ ազատայ վըտանգէ մը պիտի ազատէր։ Վասնզի՝ ոստիկանութիւնն հարձակորդ ըրած ժամանակը Տրդատ իր դատախազը պիտի վնտռէր և երբ զանի չգտնէին պիտի հասկնային թէ անտեղի զրպարտութիւն մը եղած էր և հարկաւ զանի կը թողուին։

Բայց այնպէս չեղաւ, բազմութեան մէջէն մէկը պօռաց, այս ալ բռնեցէք։ Եւ այս ձայնը լսելով Տրդատ ալ պօռաց, այո դատախազը կուզեմ ուր է նա ալ բռնեցէք։ Ոստի ոստիկանութեան պինւորները որ պահ մը մտածեր էին Բարսեղը այս իրաւցի բողոքը լսելով իսկոյն նա ալ բռնեցին։

Զը մոռնանք ըսելու թէ, առաջին անգամ այս ալ բռնեցէք ձայնը երբ Բարսեղ լսեց, որչափ մեծ եղաւ զարմանքը վասնզի՝ Դաւիթի ձայնն էր նա։ Բայց Դաւիթ անոր ականջին վրայ քանի մը. աւանակ գործին տաք միջոցին կըմպէն կը փախչին. ակամայ պիտի կորանցնէր հազար դահեկանը. մի վախնար, առաջ քալէ ես պիտի ազատեմ քեզ հիմայ, ըսաւ թէ թողուելը յիշէ։

Ոստիկանութեան պինւորները Տրդատն ու Բարսեղը պահականոցը տարին, հոն մանրամասնաբար իրենց գլխաւորին՝ որ հարիւրապետ մը էր պատմեցին եղելութիւնը և Բարսեղի յայտարարութիւնը որ Տրդատայ համար կըսէր թէ դրամանենդ մը է։

— Հարիւրապետը Բարսեղին հարցուց թէ՝ ինքն ի այդ զրպարտութիւնը ընողը և թէ ապացոյց ունի այդ մասին։

— Այո տէր իմ, ըսաւ Բարսեղ. և ծոցէն կեղծ թղթադրամ մը հանեց քսան դահեկանի արժողութեամբ, այս մարդը երէկ իրիկուն Աբ Սարայէն եկած ժամանակս մրգավաճառիս հետ առուտուր կընէր, իբր թէ մրգավաճառը տասնոց թուղթ մը չունենալուն որ այս մարդուն քսաննոց թուղթը աբէ. ինծի ազաչեց որ երկու տասնոց թուղթ տամ իրեն, ես ալ պատրաստ ունենալուս հանեցի տուի, և այս առուտուր տեսայ որ անոր տուած թուղթը չինծու էր։

— Հարիւրապետը Տրդատայ ուշադրութեամբ մը նայելով, երիտասարդ ըսաւ, կրնաս մի ինքզինքդ արդարացնել պատասխան տուր նայիմ, այս թուղթը ուսկից ձեռքդ անցաւ։

— Տրդատ որ քարկութենէն ինքզինքը կորանցուցած էր. տէր իմ ըսաւ, այս սրիկային խօսքին հաւատարմութիւն ընել պէտք չէ, ես երբէք այս մարդը չեմ ճանչնար, և սկսաւ պատմել թէ ինչպէս ճամբան դացած ժամանակը Բարսեղ իրեն զարնուէր էր և թէ իրեն հետ կռուել ուզէր էր, և խօստովանեցաւ նաև թէ ինքը զանի գտնելը զարկեր էր և Բարսեղ անոր չի կրնար յաղթելուն համար այդպիսի վատ զրպարտութիւն մը ընելու համարձակեր էր։

— Ըսածները սուտ են տէր իմ պօռաց Բարսեղ. իմ անոր հետը կռուելուս պատճառը ուրիշ բան մը չէր, այլ միայն այս կեղծ թղթադրամները։

— Քանի որ այդպէս էր, ինչու համար չեկար մեզ յայտնելու թէ այս մարդը կեղծ թղթադրամ մը տուած էր քեզ, հարցուց հարիւրապետը։

— Ես ալ այդպէս պիտի ընէի ըսաւ Բարսեղ, բայց նա զիս դանակոծելով ժամանակ չտուաւ ինձ որ զինքը բռնել տայի չէք տեսնէր գլուխը բոլորովին արիւնլուայ եղած է։ Եւ այսու ամենայնիւ զիս դանակոծելուն համար հետը դատ չեմ վարեր. ես տէրութեան հաւատարիմ ծառայներէն մին եմ. եթէ այս մարդը դրամանենդ մը է իմ պատճառաւս տէրութեան ծառայութիւն մը ըրած պիտի ըլլամ զինքը ձերբակալել տալով։

Եթէ անոնք է հարկաւ զինքը ազատ պիտի թողուք, ես իմ մասիս դատ մը չունիմ այս մարդուն հետ։

— Այս թուղթը ձեակից առիր, ըսաւ հարիւրապետը Տրդատին նորէն իւր հարցումը կրկնելով։

— Ձեզի ըսի որ ըսաւ Տրդատ, ես այս մարդը չեմ ճանչնար, և երբէք այդ մարդուն այդ տեսակ թղթատրամ մը տուած չեմ. և իւր ըսածներուն ստուգիւնը սրկից յայտնի է որ, ինքը կըսէ թէ, Սք Սարայի կողմերը մրգավաճառի մը առաջը տեսած է զիս, թող իւր ըսածները հաստատէ կրնայ ատոր ապացոյցը տալ։ Ես կարող եմ հաստատելու որ Սք Սարայի կողմը գացած չեմ բաւական ժամանակէ իվեր, և իմ ճամբաս էն այդ փողոցը, վասնզի՝ ես Կեոիք Բաշայ կը բնակիմ և իմ գործս ալ Եալի Փուէյի դուրսը տէրութեան գործարանին մէջ է, և արդէն բաւական ալ ուշ մնացած եմ կըվախնամ որ գիս ազատ թողուք եթէ կուզէք ձեզ երաչխաւոր մը տամ, և վաղուան համար հրաման առնելով կուգամ այս սրիկային հետ դատուելու, որ յանդգնած է ինձի սէս պատուաւոր մարդու մը վրայ այդպիսի զրպարտութիւններ ընելու։ Եթէ կը բարեհաճիք յաւելցուց Տրդատ հարիւրապետին ձեր զինուորներէն մէկը ինձի հետ ճամբու դրէք թող հետս գայ և Զէյթին Պաւնիի գործարանին տեսուչէն թող հարցընէ իմ ով ըլլալս, և ինչ տեսակ մարդ ըլլալս, այն ատեն պարծենալով կըսեմ թէ՝ մինչև անգամ գործարանին տեսուչն ինձի երաչխաւոր պիտի ըլլայ։

Այս խօսքերուն վրայօք հարիւրապետը համոզուած կերեւեր։

Բայց Բարսեղ հասկնալով որ Տրդատ այս կերպով պիտի կարող ըլլար իւր օձիքն ազատելու, ուստի ըսաւ հարիւրապետին։

— Տէր իմ. կարելի է այս մարդը գործարանին մէջ բարեկամներ ունենայ. և կամ ձեզ համոզելով հետը գինուոր մը առնէ և ճամբան խոյս տայ, վասնզի ճշմարիտ կերպով կը պնդեմ որ, ինքն էր երկկ լրիւն այս թղթատրամին ինձի տուողը։

— Բայց լաւ կը ճանչնամ գինքը, հարցուց հարիւրապետը։

— Այո տէր իմ այս մարդն էր ինձի այդ կեղծ թղթատրամը տուողը և կարելի է։

— Եւ կարելի է ինչ, ըսաւ հարիւրապետը։

— Կարելի է ուրիշներ ալ գանուի իւր գործը։

Այս խօսքին վրայօք հրաման ըրաւ հարիւրապետը գինուորներուն որ Տրդատայ վրայ խուզարկութիւն ընեն։

— Տրդատ անոնցմէ առաջ անցնելով. նայեցէք տէր իմ ըսաւ ես ինքզինքս կասկած չունիմ, նայեցէք գոնէ դուք աւելի լաւ սիտի համոզուիք թէ ես կասկածելի անձ մը չեմ. և այս մարդուն ըսածները բոլորն ալ զրպարտութիւն է։

Խեղճ երիտասարդը չէր գիտեր իւր գլխուն եկածը. բայց ընթերցողը արդէն գիտէն որ կեղծ թղթատրամներու ծրար մը դրուած էր իւր ծոցը։

Ուստի գինուորները անոր վրայ խուզարկութիւն ընելով երբ այն կեղծ թղթատրամները գտան, Տրդատ կայծակէ զարնուածի պէս մընաց։

— Այս ինչ է, պօռաց հարիւրապետը թուղթերը աչքէ անցնելով. անամօթ սրիկայ. մինչ ատոնք կեղծ չեն։

— Բայց կերդնում որ ատոնք իմ չեն և այս գործին մէջ խարդախութիւն մը կայ։

— Լռէ անհաւատ պօռաց հարիւրապետը. և գինուորներուն հրամայեց որ գանի բանտը ղընեն մինչև որ եղելութիւնը դրուելով գանի ոստիկանութեան դուռը խրկուի։

— Բայց կրկնեց Տրդատ. Աստուած իմ օրշափ գժար է իմ գանուած վիճակիս մէջ եղող մարդու մը համար ինքզինքն արդարացնել. ան տէր իմ ըսաւ հարիւրապետին, կերդնուցուհեմ դքեզ քու սիրելիներուդ և ամենէն նուիրական բաներուդ վրայ, որ այս մարդը՝ լաւ քննելով արդարութիւնը երեւան հանելու ջանաք։

— Ատիկայ իմ պաշտօնս չէ ըսաւ հարիւրապետը, քու ըսելիքներդ ոստիկանութեան դուռը կրնաս խօսիլ և հոն ինքզինքդ արդարացնել, աս այժմ ներսը տարէք, այս խօսքին վրայ գինուորները Տրդատը հրմշակելով տարին բանտը ղրին։

Հիմայ ընթերցողին կը թողում դատել Տրդատայ դըժ-

նուած վիճակին ծանրութիւնը, մանաւանդ այն առեններըը որ կեղծ թղթադրամներ կը դնուէին հրապարակին վրայ։

Տրդատ հակոզութեան ներքև դրուելէն վերջը, ոսոխական նութեան վնասրները պահականոցին առջև դիզուած քաղմութիւնը ցրուելու ջրաղեցան, և հարիւրապետն ալ Բարսեղի յայտարարութեան համեմատ անոր ամբաստանագիրը գրել կ'սար զանի հարց ուժգրծ ընելով։

Արդէն գիտենք թէ, այս առթակ տէրութեան դէմ գործած յանձնակ մը եթէ մկը ոսոխականութեան խնացնելու ըլլայ, անշուշտ համակրանաց արժանի կլլայ։ Ահա այս վիճակին մէջ էր հիմայ Բարսեղ, որ իբրև քաղաղրծութիւն մը կատարած ըլլալուն համարձակութեամբ կը պատասխանէր իրեն եղած հարցումներուն, և անտեղի զրպարտութիւններ կը տեղացնէր խեղճ Տրդատայ վրայ։

Բայց մկ կէտ մը կար, օրէնքը այնպէս կը պահանջէ որ, թէ ամբաստանող և թէ ամբաստանեալ երկուքն ալ միասին ոսոխականութեան գուռը երթալու էին։

Ահա այս պատճառաւ Բարսեղն ալ միասին ոսոխականութեան գուռը պիտի խրկուէր, և այս ալ Բարսեղի համար ամէկ բանը չէր· որովհետև տարակոյս չկար թէ՝ հոն տեղ հարցաքննութեամբ ճշմարտութիւնը երևան պիտի ելնէր, և այն առեն Բարսեղ զրպարտիչներու յատկացեալ պատիժը պիտի կրէր։

Ուստի Դաւիթ այս մասին յայտնակ գնուելով, և հետը մկ երկու անձինք առնելով՝ գնաց հարիւրապետին ազաչեց որ Բարսեղը արձակելու ընորհն ընէ· մենք կըսէր կիպ ենք այս մարդուն անմեղութեանը, որովհետև երէկ իրիկուն աչքով իսկ տեսանք նոյն սրիկային այս մարդուն քսաննոց թուղթ մը տալը և անկից երկու տասնոց թուղթ առնելը։ Նոյն հաստատեցին նաև իր հետ եղող մարդիկն ալ։

Ուստի հարիւրապետը՝ տասնց խօսքին հաւատալով, քանի որ դուք կը կիպէք ըսաւ այդպէս ըլլալը, ես ալ ձեզի հաւատարմութիւն ըրի, մանաւանդ ապացոյցն ինքնին յայտնի է, քանի որ կեղծ թղթադրամներու ծրար մը գտանք այդ

ամբաստանեալին ծոցէն· ուրեմն յաւելցուց հարիւրապետը՝ ձեր բաղձանաց համեմատ այս մարդը ձեզի կը յանձնեմ· բայց սա պայմանաւ որ այս մարդը երբ որ ուզուելու ըլլայ մեզի յանձնելու համար երաշխաւոր ըլլաք։

Ատոնք ալ երաշխաւոր ըլլալով՝ առին Բարսեղն ի միասին դուրս ելան։

Եւ Դաւիթ նոյն մարդոց իւր խորին յարգանքը մատոյց, որոնք առանց գիտնալու ինչպիսի մատնութեան մը ձեռնտու թիւն ընելին, անմտութեամբ կարծէր էին թէ բարիք կը գործէին։ Ուստի՝ անոցմէ մկը Դաւիթին ընորհակալութիւնը լուն վսհարէն ըսաւ թէ, մեզի այնչափ ընորհակալ ըլլալը բանին չիկայ, որովհետև այսպիսի գրամանենգները ոսոխականութեան յանձնելը մեծ բարիք է, անցեալները հարիւրնոց թուղթ մալ ես առած էի որ նոյնպէս կեղծ էր։

Դաւիթ նոյն մարդոց իրաւունք տալով՝ և մկ քանի կեղծ ու պատիր խօսքերով զանոնք համոզելով մկէն հրաժարական առաւ և Բարսեղին հետ արագ քայլերով անոնցմէ հեռացաւ, որովհետև անոնք երաշխաւոր եղած էին Բարսեղին, և Դաւիթ դիտմամբ զանոնք խօսքի բռնած էր այս կէտը մոռցնել տալու· վասնզի՝ անոնք Դաւիթը չէին ճանչնար, ինչպէս որ ոսոխականութեան հարիւրապետն ալ Դաւիթը չէր ճանչնար այլ միայն այն մարդիկը՝ որոնց երաշխաւորութիւնը ընդունած էր։

Դաւիթ այս կերպով երաշխաւորութեան փորձանքէն ալ ազատուած վայրենի ուրախութեամբ կը ցնծար, վասնզի Մարդարի որոշած գաւազրութիւնը՝ յաջողութեամբ պըսխ հանած էին։

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

ՇԱՐՈՒՆԱԿ ԴԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Այն օրը՝ որ Տրդատ իւր զրահանենգ ամբաստանեալ և հակոզութեան ներքև ոտիկանութեան դուռը կը տանէին. գրեթէ նոյն ժամուն Սրապ ալ Սաթինիկի տունը կերթար Մարդարի տուած խորհրդին համեմատ տիկին Գէորգէն՝ անոր աղջիկը կնութեան խնդրելու։

Արդարև այս տեսակ յանդուգն ձեռնարկութիւն մը կատարելը, Սրապի նման անամօթ սրիկայի մը գործ էր միայն։ Վասնզի այս տեսակ խնդիրներու մէջ, մարդս միանդամայն մերժուելէն յետոյ, նորէն անձամբ երթալ և նոյնը կրկնելը, պատուաւոր մարդոց գործ չէ. ինչ և իցէ։

Սաթինիկ Տրդատէն բաժնուելէն յետոյ դեռ պարտէզն էր, և իւր բարի դրացուհւոյն հետ խօսակցելով կ'զբօսնուր. Տիկին Գէորգ ալ տանը մէջ իւր սենեակը քաշուած կ'զբաղէր երբ Սրապ տանը դուռը ուժգին մը զարկաւ։

Սպասաւորուհին որ Նիկոմիդեացի դեղեցիկ աղջիկ մը էր վազելով տանը դուռը բացաւ. Սրապ գանի Սաթինիկը կարծելով դող ելաւ, վասնզի Սրապ Սաթինիկը չէր ճանչէր, եւ իւր գործը յաջող կերեւեր այս բարեբաղդութենէն որ Սաթինիկի հետ դէմ առ դէմ գտնուած էր՝։

— Աղջիկը, ներէցէք պարոն ըսաւ, ով կուզէք։

Օրիորդ, ձեր մայրը տեսնել կուզեմ ըսաւ Սրապ, իբր մէկ առաջել կեղծելով։

— Սպասաւորի աղջիկը, այս մայր բառը չի լսելու զարկաւ և միանդամայն ուրախացաւ իսկ որ դինքը օրիորդը կարծեցին։ Ուստի ներեցէք որ խնայենք ըսելով՝ ներս դնաց, և տիկին Գէորգի խնայուց թէ օտարական մը եկեր դինքը տեսնել կուզէր։

— Բայց Սրապ՝ արդէն փողոցին դուռը գոցելով՝ անոր ետևէն ներս տիկին Գէորգի սենեակը մտաւ։

— Տիկին Գէորգ որ զանի լաւ կ'ճանչէր առանց իւր նստած տեղէն չարժելու, ինչ կուզէք պարոն ըսաւ։ Արդէն գիտէր որ Սրապ Սաթինիկը ամուսնութեան ուզած էր. և ինքնալ մերժած էր, աղջիկս իւր հօրմէն մեծ մարդու հետ ամուսնացնելու հաւանութիւն տուող անմիտ մայրերէն չեմ ըսելով։

— Իրաւունք ունէր տիկին Գէորգ, այսօրուան օրս որչափ օրիորդներ զոհ կերթան այդ տեսակ անվայել կերպով ամուսնանալով, գլխաւորաբար « Դրաֆոֆայէ » պատճառաւ։

— Սրապ երբ տիկին Գէորգէ լսեց թէ ինչ կուզէք ըսելով իրեն կը հարցնէր, ինքնալ պատասխանեց թէ իրեն հետ կարեւոր խնդրոյ մը վրայօք հետը խօսել կուզէր։

— Բայց կարծեմ դուք ինձի հետ գործ մը չունիք, ըսաւ տիկին Գէորգ։

— Ընդհակառակն ըսելիքներ ունիմ, ըսաւ Սրապ։

— Ձեմ ուզեր ձեզ լսել եթէ ձեր արդէն ըրած առաջարկութիւնին ինձ կրկնելու համար եկած էք։

— Տիկին, ըսաւ Սրապ, գիտեմ որ իմ ներկայութիւնս ձեզի ձանձրութիւն կուտայ, բայց կարեւոր ըսելիքներ ունիմ ձեզ, որ եթէ լսել չուզէք վերջը պիտի զղջաք, և զայս ըսելով աթոռ մը առնելով նստաւ։

— Խակուհի դժգոհութեամբ մը լուռ կենալով կը մտածէր ինքնիրէն թէ, կարելի է ուրիշ ըսելիք մը ունենար. ուստի Սրապին դառնալով, ըսէք նայիմ ինչ է ձեր ըսելիքը ըսաւ։

— Ես կարճ խօսիլը կը սիրեմ, ըսաւ Սրապ։

— Ես ալ նոյնպէս պատասխանեց տիկին Գէորգ։

— Անցեալները Սողոմէն խրկեցի որ, ըսաւ Սրապ. ձեր աղջիկը ինձի ամուսնութեան տաք. բայց դուք մերժեցիք, չատ լաւ. հիմայ կը հարցնեմ ձեզ թէ՝ ինչ էր պատճառը որ պիս

մերժեցիք. ինչ յանցանաց տէր եմ ես, արդեօք աղքատ եմ. արդեօք կարող չեմ կին մը պահելու, ըսէք նայիմ:

— Պարոն, պատասխանեց Իսկուհի, մէկ աղջիկ մը շատ մարդ կարող է ամուսնութեան խնդրել, բայց շատ մարդիկ կարող չեն կրնար ըլլալ իրենց ուզած անձին հետ ալ ամուսնանալու: Դուք իմ աղջիկս ամուսնութեան ուզեցիք, բայց մենք ալ յարմար չիդատեցնուս համար ձեզ խնացուցինք ուրիշ մը վրնտուել. հիմայ ինչու համար մեզ դարձեալ նոյնը կը կրկնէք, մինչ աշխարհիս մէջ աղջիկներ պակաս են ձեզ ամուսին ընտրելու համար քանի որ բաւական հարուստ էք կըսէք:

— Ո՛չ տիկին, ո՛չ, պատասխանեց Արամ լրբութեամբ մը. ես ձեր աղջիկը պիտի առնեմ:

— Ինչ յանդգնութիւն է այդ պարոն, կարծեմ դուք լաւ դիտէք որ իմ աղջիկս նշանած է:

— Նշանը ետ կրնաք տալ տիկին առիկայ պատճառ մը չէ:

— Չէք ամաչեր այդպիսի առաջարկութիւն մը ընել ինծի, ըսաւ Իսկուհի:

— Ինչ կայ ամչելու, Աստուծոյ հրամանաւը ես քու աղջիկդ կուզեմ:

— Իմ աղջիկս Աստուծոյ հրամանաւը նշանուած է, և արդէն ուխտ ըրած է իր ապագայ ամուսինէն չի բաժնուել:

— Ասոնք ազգային խօսքեր են, հիմակուան ժամանակս աղջկան խօսք չկայնար:

Տիկին Դէորդ որ բարկութենէն դլուխը ցաւել սկսաւ, բայց դարձեալ համբերութեամբ և պաղ արեամբ պատասխանեց:

— Ուրեմն որու կինայ խօսքը ըսէ նայիմ. ծնողացը՝ այնպէս չէ. և ես ալ անոր մայրը ըլլալուս արդէն խնացուցի ձեզ թէ իմ աղջիկս նշանած է:

— Այս է ինծի ըսելիքդ:

— Այ՛ն, եթէ կը բարեհաճիք, երթաք բարով:

Արամ անբեսութեամբ տեղէն անդամ չշարժուց այս խօսքին վրայ, որ պատուաւոր կերպիւ վռնտուիլ կը նշանակէր, և նորէն իր խօսքը չարունակելով ըսաւ:

— Տիկին. կաղաչեմ ձեզ, որ ինծի հետ անուշութեամբ

խօսիք, վասնզի կը ցաւիմ որ ձեր ըսածին համեմատ ձեր աղջիկը իր նշանածին հետ չը պիտի կրնայ ամուսնանալ քանի որ ես կամ, և քանի որ քու աղջիկանդ նշանածին հօրեղբայրը կայ, դիտցած ըլլաս քեզի խօսք չկայնար. Մարդաւարագան արդէն հաճութիւն չունի Տրդատին ձեր աղջկանը հետ ամուսնանալուն, վասնզի՝ Տրդատ դեռ երիտասարդ է, և Սահինիկ ալ դեռ տղայ է. ահա այս պատճառաւ իրարու հետ վարուելու չափ խելք չունին:

— Արամի այս ըսածներուն վրայօք Իսկուհի թէպէտև սաստիկ զայրացած էր. բայց վերջին խօսքերուն համար ակամայ սիրտ բարձրացաւ ծիծաղիլ և զանի հեղնելով. յիրաւի ըսաւ այդ մասին պակասութեան մէջ դտնուած ենք, պարտ էր մեզ որ մեր աղջիկը ձեզ նման արժանաւոր երիտասարդի մը տալ որ փոխանակ ամուսինը ըլլալու իր հայրը և կամ պապը անուանիլ բարեհաճիք:

Արամ այս ծաղրախօսութեան միտքը չը կարենալով խմանալ, և տիկին Դէորդի խնդալէն ալ այնպէս կարծեց թէ՝ դործը ելիլելու մօտ է, ուստի ինքն ալ ծիծաղելով ըսաւ:

— Տիկին մայրիկ յիրաւի ես ըսածիդ պէս երիտասարդ չեմ. բայց իմ կազմութիւնս և առողջութիւնս երիտասարդի մը նման զօրաւոր է, և իւր ծոցէն տուփ մը հանելով զայդ մը ադամանդեայ ծաղրագին օղեր ներկայացուց, ահաւասիկ հիմայ խօսքը տուէք լրմնցուենեմ:

— Ինչ խելքիդ եկած ըլլալու է կարծեմ ըսաւ, Իսկուհի, վերցուր օղերնը և հեռացիր ասկից չուտով:

Արամ որ երբէք չէր յուսար այս վայրկենիս այս տեսակ մերժում մը լսելու, և ինչ ըսելիքն ալ կորսնցնելով և տիկին Դէորդայ ոտքը խնալով սկսաւ աղաչել որ խընայէ իրեն և չը մերժէ դինքն իրեն փեսայ ընդունելու:

— Իսկուհի հասկընալով որ կարող չըլլիսի կրնայ ըլլալ այս մարդուն խօսք հասկցնելու, ոտքի ելնելով՝ պարտն ըսաւ. կը խնդրեմ որ ձեր խնդիրը վերջացնելով՝ և ձեր յոյսը բոլորովին կտրելով հեռանաք ասկից, վասնզի՝ կուզեմ առանձին մնալ:

— Արամ ոտքի ելնելով, տիկին ըսաւ, վերջին անդամ ձեզ

կըսեմ թէ, դիս ձեր վեհան սիրտի ընդունիք թէ ոչ։

— Տիկին Գէորգ ձեռքովը դուռը ցուցնելով, կարծեմ հասկըցաք ինչ ուզել ըսելս ըսաւ, ձեզի ըսի թէ երբէք չսիտի ընդունիմ ձեր առաջարկութիւնը, և այս վարկենէս վերջը ալ չեմ ուզեր ձեզ ըսել· դուրս ելէք տունէս, կը հասկնաք։

— Ձեզի կը հարցնեմ, և վերջին պատասխանը կուզեմ, ըսաւ Սրապ իր ձայնը բարձրացնելով և ոտքը գետինը զարնելով։

— Կը զարմանամ որչափ խօսք չի հասկցող մարդէք եղեր, դեռ ձեր դիտցածը կը խօսիք, մինչդեռ ես ձեզի դուրս ելլել կառաջարկեմ ինչ հարկ կայ դիս անհանգիստ ընելու· դուրս ելէք տունէս, պօռաց տիկին Գէորգ նոյնպէս իր ձայնը բարձրացնելով։

— Յիրաւի անհանգիստ եղաք տիկին։

— Այնուհետև դեռ չատ սիրտ ըսէք ինձ և սիրտ դղրաք ալ դիս մերժելնուդ համար դիտցած եղիք։

Սրապ այս խօսքը ըսելէն վերջը անկրթութեամբ մը իր ամեն մէկ քայլերը տախտակամածին վրայ զարնելէ և սանդուղին հինցած ոտքերը խորտակելու չափ կոխելէն վար իջնելու ժամանակը, այսպէս ուժով կոխելէն իր ոտքը սանդուղին աստիճանին մէջ մտնելով տախտակը կոտրեցաւ, և մինչև աղղրը ոտքը մէջը մնաց։ Տիկին Գէորգ չկրցաւ իր ծիծաղը բռնել, բարեբաղդաբար Սրապին ոտքը չի կոտրեցաւ, այլ միայն թէթև կերպով մը վիրաւորելով ելաւ նոյն կատաղութեամբ հայհոյելով գնաց փողոցին դուռը բացաւ, և այնպէս ուժով մը զարկաւ, որ տանը դրան վրայի պատուհանին ղդղ ապակիները խնալով խորտակեցան, և այս ըրածին վրայօք Սրապ վայրենի ուրախութիւն մը զգաց իբր թէ փոքրիկ վրէժ մը լուծած եղաւ, և անկից ուղղակի Սուլու Մանասարի փողոցը արձարան մը գնաց ուր Մարգարը Դաւիթը՝ և Բարսեղը հոն գըտաւ, որ իրեն կսպասէին։

Մարգար որ նոյն միջոցին Դաւիթին տարած յաղթութեան վրայ ուրախ եղած անոր պատմածները մտիկ կընէր, ինչ որ ըրէր էին խեղճ Տղտաը վտանգի մէջ ձգելու համար։

— Բարսեղ արդէն հազար գահեկանը իր ծոցը դրած էր, և իր տէրոջը հրամանին կսպասէր միայն։

— Սրապ հոն եկածին պէս, Մարգար ուրախութեամբ մը գայն ողջունելով· ինչ լուր նայինք Սրապ աղայ ըսաւ։

— Ոչինչ Մարգար աղայ, գործը չատ դժար է և կարծեմ կարող չըսլիտի կրնանք ըլլալ յաջողելու։

— Իմ ուրախ վայրկենիս այդպիսի յուսահատութեան խօսքեր լսել չեմ ախորժիր ըսաւ Մարգար, եկէք գինետուն մը երթանք, վտանգի ուրախանալու համար խմել պէտք է տրամելու օր չէ այսօր։

— Ձեր ուրախութեան պատճառը հարկաւ ինձ ալ պիտի իմացնէք, ըսաւ Սրապ։

— Տարակոյս չիկայ, մենք աւեն բանի մէջ յաջող ենք ձեզի նըման ձեռնհասներն ես դարպտղներէն չենք, յաւելցուց Դաւիթ, որ Սրապի տրտմութենէն արդէն աւեն բան գուշակած էր։

— Ինծի նայէ Դաւիթ աղայ, արդէն բարկացած եմ քեզ հետ ալ կուռի չի բռնուինք։

— Ըսելէ թէ կուռի ալ բռնուեցար ըսաւ Մարգար, և արդէն ճարհայ եղած էին գինետուն մը երթալու։

— Տարակոյս չիկայ ըսաւ Սրապ, ես այն կնոջմէն վրէժս պիտի լուծեմ։

— Ուրկից, տիկին Գէորգէն։

— Այո։

— Ուրեմն ինչ ըրաւ քեզ պատմէ նայինք։

— Բայց որ գինետունը պիտի երթանք, ահաւասիկ Օրմանոզ եկանք ըսաւ Դաւիթ։

— « Ախոռշ հալվալը » ին գինին չատ ընտիր է հոն երթանք ըսաւ Մարգար։

— Սրապ որ արդէն կուռ կը փնտռէր, աղայ ըսաւ Մարգարին, այս առեն գինի չի խմուիր դեռ ժամը չորան է։

— Եթէ կուզես մի խըմեր դուն ըսաւ Դաւիթ, բայց ես անօթի եմ։

— Ես ախորժակ չունիմ ըսաւ Սրապ,

— Խեղճին ախորժակն ալ պղտուեր է ըսաւ Դաւիթ,

— Դուն փորուդ կշտանալը միայն կը մտածես, այնպէս չէ՞ ըսաւ Սրապ Դաւիթին։

— Այո՛, ես իմ ձեռք զարկած գործս գլուխ հաններուն, հիմայ ուտելու խմելու և ուրախանալու վայրկեանն է ինծի համար։

— Անպիտան դուն ալ, քեզ միայ նէ բան մը ընելիք չունիս, միայն որ Մարգար աղային թելադրութեամբը՝ ի գործ դրիր ինչ որ ըրիր, չեմ գիտեր ա այժմ սիրոյ հաշիւնանք, ըսաւ Սրապ։

— Հարկաւ ըսածիդ պէս է, այո՛, Մարգար աղային թելադրութեամբը գործեցի, ինչպէս ու դուն ալ նորա հրամանին համեմատ չարժեցար բայց ձեռնունայն ետ դարձար։

— Ինծի նայէ, անպիտանութիւն պէտք չէ, ըսաւ Սրապ իւր ձայնը բարձրացնելով։

— Լռեցէք, ըսաւ Մարգար, այդ խօսքերնիդ Բաբոսի տաճարին մէջ ըրէք, մեզի նայիմ։

Արդէն վերայիչեալ դինեւոան դրան առջև մտեցած էին, ուստի ներս մտնելով նստան և ընծիր տեսակէն երիս հօխայ հին գինի բերել տալէն վերջը, Մարգար հանգամանութեամբ պատմեց Դաւիթի և Բարսեղի ըրած քաջագործութիւնները և Տրդատայ ինկած որոգայթը։

— Այս որ ըսեց Սրապ իւր արտուեստիւնը ուրախութեան փոխելով կեցցէ Դաւիթ աղայ ըսաւ, յիրաւի դուն ինծմէ աւելի յաջողակ ես, վասնզի՝ կը խոստովանիմ որ ես կին մը հանգելու կարող չեղայ։

— Մարգար արդէն դաւաթները լեցնելով խըմեցէք նայիմ ըսաւ, Սաթինիկին կենացը, որ քիչ ժամանակէն մեր բարեկամները պիտի ըլլայ։

— Չեմ յուսար, ըսաւ Սրապ։

— Դաւիթ դաւաթը պարպելով, ինչ ըսիր ըսաւ Սրապին. Սաթինիկ քուդդ պիտի ըլլայ, բայց դուն անհաւատաս, ատիկայ մէկդի ձգէ, ուրիշ խօսք մտ ըսիր թէ կին մը հանգելու կարող չեղար։

— Եհ այո՛, Տիկին Գէորգը հանգելը խիստ դժար է ըսաւ Մարգար։

— Իրաւունք ունիք ըսաւ Դաւիթ, Սրապ աղային հանգարտելս է բայց թէ որ ես ըլլայի կարելի էր որ հանգչէի։

— Ինչպէս պիտի ընէիր ըսէ նայինք, ըսաւ Սրապ։

— Փոխանակ Սաթինիկին ուզելու իւր մայրը պիտի հանգչէիր որ հետն ամուսնանաս այնպէս չէ՞, ըսաւ Մարգար ծիծաղելով, և կարելի է Տիկին Գէորգ ալ ձեզի հետ ամուսնանար։

— Կեցցէս Մարգար աղայ, ըսաւ Դաւիթ, յիրաւի այդ բանը իմ մտքէս չէր անցներ, վասնզի տարակոյս չի կայ որ այդ մասին յաջողելու յոյս մը պիտի ունենար Սրապ աղան։

— Ինչքեր կըսէք ինծի, ըսաւ Սրապ ծիծաղելով, եթէ ըսածնուդ պէս ընէի՝ և Տիկին Գէորգ ալ հաւանութիւն տար ինծի հետ ամուսնանալու՝ այն ատեն ինչ ընելու էի։

— Այդ ալ խօ՞սք է, ըսաւ Մարգար, նախ մայրը կառնէք վերջն ալ աղջիկը։

— Դարձեալ կեցցէս, պօռաց Դաւիթ գինիին բաժակները իրար զարնելով, Մարգար աղային կենացը։ Այսպէս բաժակները պարպելէն վերջը՝ կատակը մէկդի ձգենք, ըսաւ Դաւիթ, ըսել է որ Սրապ աղայ, կատարեալ կերպով մերժուեցաք Տիկին Գէորգէն։

— Ատոր տարակոյս չի կայ, ըսաւ Սրապ, այն ատենուան կինը չատ քարասիրտ է ոչ աղաչանք և ոչ սպառնալիք օգուտ մը չըրին գինքն հանգչելու համար։

— Ինծի մնիկ ըրէք, ըսաւ Մարգար, գիտէք որ Տրդատ ամեն օր՝ առաւօտ և երեկոյ Սաթինիկի տունը կերթար։

— Այո՛ գիտեմ, ըսաւ Դաւիթ։

— Հիմայ այս իրիկուն Սաթինիկ պիտի ապաւէ Տրդատին այցելութեանը։

— Եւ գանի՞ չպիտի կրնայ տեսնել, ո՛չ այս իրիկուն և ոչ վաղն առաւօ, ըսաւ Դաւիթ։

— Եւ կարելի է մինչեւ յաւիտեան, ըսաւ Մարգար։

— Կեցցէս Մարգար աղայ, ըսաւ Սրապ, հիմայ հասկըցայ որ կարող պիտի կրնամ լինել Սաթինիկի հետ ամուսնանալու։

— Ըսել է որ դեռ կասկածի մէջ էիր։

— Ո՛չ, ներեցէք, այլ միայն կը մտածէի թէ այս դժար

դործը ինչպէս պիտի կրնաք գլուխ հանել քանի որ Տըր-դատ արդելքներ պիտի յարուցանէր :

— Հիմայ խելքդ հասաւ թէ մեծ արդելք մը վերցած է մէջ տեղէն , այնպէս չէ՞ :

— Այո՛ Մարգար ազայ իրաւունք ունիս , ծառայ եմ ձեր աքանչելի խորագիտութեանը :

— Հիմակ , ըսաւ Մարգար , գիտեմք որ Սաթինիկ անտա-րակոյս պիտի սպասէ Տրդատայ այցելութեանը՝ թէ այս իրի-կուն և թէ վաղն առաւօտ :

— Տարակոյս չի կայ , ըսաւ Սրապ :

— Բարեզը երբէք աեսած են Սաթինիկ և իւր մայրը :

— Ո՛չ երբէք :

— Շատ ազէկ · վաղն առաւօտ կանուխ Բարսեղը Սաթինիկի տունը պիտի երթայ , և ըսէ թէ՝ Տրդատ երէկ դործարանին մէջ աշխատած միջոցին ծանր կերպով վիրաւորուած ըլլայ անա-կնկալ ժամանակի մը մէջ և զՍաթինիկ տեսնել կուզէ · այս լուրը առածնուն պէս տարակոյս չի կայ որ իսկոյն Կեսիք Բա-ջայ Սեպուհի տունը պիտի վազեն , վասնզի Բարսեղ պիտի ըսէ թէ զինքը կառքով Կեսիք Բաջայ փոխադրած են , և ինքն ալ Զէյթին պուռնուսի դործատուներէն և Տրդատայ ընկերներէն մէկը պիտի ձևանայ , և եղելութիւնը չինծու կերպով պիտի պատմէ , հասկցաք ասկից ինչ հետևութիւն պիտի հանել , ըսաւ Մարգար :

— Ո՛չ բայց հարկաւ մեզի պիտի բացատրէք , ըսին Սրապ և Դաւիթ :

— Բացատրելու կէտ մը չի կայ , Տիկին Գէորգ և Սաթինիկ կառք մը պիտի վարձեն Կեսիք Բաջայ երթալու համար , որուն կառավարն ալ կաշառով նոյն ժամուն չուտով պիտի վարձենք· որ զանոնք փոխանակ Կեսիք Բաջայ տանելու Ազգային հի-ւանդանոցը պիտի փոխադրէ և այնուհետև մնացածը ես պի-տի հոգամ հասկըցաք :

— Այոցէս Մարգար ազայ , կրկնեցին Դաւիթ և Սրապ նորէն գաժանները պարպելով :

— Կառավարը վարձելու հոգն ինծի ձդէ , ըսաւ Դաւիթ :

— Բայց եթէ Սամաթիայ իջնեն և անկից նաև նստին , ըսաւ Սրապ :

— Անոնք նաւով ճամբորդութիւն չեն ըներ ըսաւ Դաւիթ , վասնզի Գէորգի մեռած օրը քիչ մնաց թէ պիտի խղդուէին :

— Բայց եթէ քալելով երթան :

—Տիկին Գէորգ յոգնած ունի կարող չէ այնչափ ճամբայ քալել , ըսաւ Դաւիթ :

— Իրաւունք ունիս ըսաւ Մարգար , ես այդ ըսածներուդ երկուքն ալ պիտեմ անոր համար կառքի խօսքն ըրի ձեզի :

— Տարակոյս չկայ թէ պիտի յաջողինք , ըսաւ Դաւիթ :

— Եթէ յաջողինք ըսաւ Մարգար , վաղն իրիկուն դիւրին պիտի ըլլայ զՍաթինիկ Ազգային հիւանդանոցէն առանձին առ-նելով Սրապ ազային յանձնել , որ նա ալ քահանայի մը ձեռք նոյն իրիկուն Սաթինիկի հետ իսկոյն պսակուելով մեր բռնած դործը ՝ իզլուխ հանած պիտի ըլլանք :

— Կեցցէս Մարգար ազայ , ըսաւ Սրապ, որ այս խօսքերուն վրայ ջոլորովին ինքնիրմէ դուրս ելած իսկոյն Մարգարին ձեռ-քերը բռնելով համբուրեց :

— Հիմայ գուք ընելիք գործդ պիտի ըլլայ , ըսաւ Մարգար Սրապին , Իսկիւտար Պաղլար պաշի՝ կողմերը չուտով երթալ տուն մը վարձել իւր բոլոր կարասեօքը · նաև պանդուխտ քահանայ մը համոզելով այն վարձած տանդ մէջ վար դնել , որ Սաթինիկը հոն փոխադրելէդ անմիջապէս վերջը պսակը կատարէ :

— Բայց եթէ Սաթինիկ դէմ կենայ :

— Դուն Սաթինիկը կը ճանչնա , ըսաւ Մարգար Սրապին :

— Այո՛ , անոնց տունը գացած ժամանակս փողոցին դուռը բացողն ինքն էր :

— Ազէկ , գուն նախ գինքը պիտի համոզես , և եթէ դէմ կենայ այն ատեն քու տանդ մէջն ես բռնութիւնը ձեռք կա-նես հասկցար :

— Այո՛ , բայց մնայրը :

— Ո՞վ , Տիկին Գէորգը :

— Այո՛ :

— Անիկայ հիւանդանոցը պիտի մնայ մինչեւ որ Սաթինիկի հետ ամուսնանաս, այնուհետեւ հեռը դիւրաւ պիտի հաշտուիս :

— Ուրեմն հրաման տուէք որ երթամ և ձեր ըսածին պէս Պաղլար պաշխի կողմերը տուն մը վարձու բռնեմ :

— Կեցիր , ուր է Բարսեղը :

— Ահաւասիկ դուրսը մեզ կըսպասէ , ըսաւ Դաւիթ :

— Տեսնենք նա պիտի կրնայ գլուխ հանել մեր ըսածները :

— Դուք անհոգ եղիք այդ մասին Մարգար աղայ, ըսաւ Դաւիթ , ես գանի փորձեցի շատ յաջողակ է այդ տեսակ գործերու մէջ :

— Աղէկ , քանի որ այդպէս է , հիմայ դուն պիտի այնտեղ Բարսեղը քեզի օգնական առնելով ինչպէս որ Տրդատը բանտը նետելու պատրաստուեցաք , նոյնպէս պիտի ջանաք ըսածի կերպով անոր նշանածն և մայրը Ազդային հիւանդանոցը փոխադրել տալ կառավարը վարձելով , խնացար . ասիկայ կարծեմ միւսէն աւելի դիւրին գործ մը է :

— Շատ աղէկ Մարգար աղայ , դուք անհոգ եղիք այդ նպատակներնիդ ալ գլուխ պիտի հանենք միւսին պէս :

Ուստի այս երեք դաւադիրները այսպէս որոշելէն և վերջին բաժանուելէն ալ պարպուելէն դէնի իրարմէ բաժնուեցան : Սրտով խանդիստար պիտի երթար տուն մը վարձելու բոլոր իր կարողութիւնովը՝ որ հետեւեալ իրիկունը Սաթինիկի հետ ամուսնանար :

Դաւիթ Բարսեղի հետ միասին Մարգարի որոշումն իդործ պիտի դնէին՝ կերպով մը Սաթինիկը և իր մայրը Ազդային հիւանդանոցը փոխադրելու . և սորա համար Դաւիթ բաւական դրամ ձեռք ձգէր էր Մարգարէն , խօստանալով որ հետեւեալ օրը իրեն աղէկ լուր մը պիտի տար այս գործին կատարեալ գլուխ եղած ըլլալուն վրայօք :

ԳԼՈՒԽ ԺԳ .

ԴԻՊՈՒԱԾԸ

Սրդէն գիտենք Սրապի ինչ կերպով Տիկին Գէորգէն մերժուիլը , որ նա ալ կատաղութեամբ տունէն դուրս ելած ժամանակը դրան վրայի ապակիները կոտրած էր :

Անոր երթալէն վերջը , Տիկին Գէորգ որ բաւական բարկացեր էր , վերջին աստիճանի սրտնեղութեամբ Սաթինիկը իրեն կանչելով ըսաւ , աղջիկս չուտով հագուէ որ քեզ հետ ելլենք գնում գաբու երթանք :

Սաթինիկ իր մօրը երեսը նայեցաւ զարմանալով և առաւ որ նորա դէմքը բոլորովին գունաթափ եղած էր :

— Ինչ ունիս մայր իմ ըսաւ , վատնդի՝ ինքն սրդէն պարտեզը իր դրացոյն հետ կը խօսակցէր երբ Սրապ եկաւ, և եղածէն տեղեկութիւն չունէր :

— Ոչինչ բան մը չունիմ աղջիկս , կուզեմ Տիկին Սեպուհի այցելութիւն մը ընել :

— Բայց մայր իմ սպասէ ժամը ութին Տրդատ պիտի գայ , միասին կերթանք :

— Հոգ չէ աղջիկս , մենք հիմայ ճամբայ կելլենք երբ Տրդատ գալու ըլլայ Սուրբիկէն կիմանայ մեր Կետիկ Բաշայ երթալը և չուտով մեզ հոն պիտի գտնայ , որ աւելի ևս ուրախ պիտի ըլլայ երբ լսանայ թէ այս գիշեր ալ հոն պիտի կենանք :

— Շատ աղէկ մայր իմ երթանք , բայց քու երեսիդ դոյնը ինչու նետած է մինչեւ որ եղելութիւնը ինձի չի պատմես

հանդիսա չի պիտի ըլլար, վասնզի առաջին անդամ երբ պիս կանչեցիր քու դէմքդ տեսնելուս սիրտս դող եկաւ :

— Ի՞նչ եղելութիւն աղջիկս, ինչ ըսել կուզես :

— Ըսել կուզեմ թէ ոմն էր քիչ մը առաջ հոս եկող այցելուն որ ես անոր երթալը տեսայ :

— Այցելու մը չէր նա և ոչ հիւր մը, այլ անպիտան մը, անամօթ մը, անոր վրայօք հարցում մի ըներ աղջիկս :

— Ո՛չ մայր իմ, կուզեմ իմանալ. ապահէ ոչ պիտի կարծեմ թէ դարձեալ վոհմորիկ մը պիտի ծագի մեր դիմացն :

— Դուն այս օր չարագուշակ դարձար աղջիկս, առաւօտուն քու նշանածիդ սիրտը վշտացուցիր հիմակ ալ դիս կը նեղացնես, դիտես որ արդէն սրտնեղութիւն մը ունեցած եմ :

— Այո, ես ալ ատոր պատճառը կուզեմ իմանալ. այն կուզեմ այն անամօթ այցելուին ով ըլլալն իմանալ :

— Բայց այն առենը դուն ալ պիտի նեղանաս :

— Հոդ չէ, ըսէ մայր իմ կուզեմ հասկնալ :

— Դիտես ոմն էր աղջիկս. առկից երկու ամիսի չափ առաջ Դաւիթ և իւր կինը Սոզոմէ Սեպուհի և իւր կնոջմէն գրեթէ աւմանութեան խնդրեր էին այն մարդասէրէն Արտալին համար, որ մենք ալ դիրենք մերժեցինք, և Սեպուհ ալ վերջէն այդ Արտալին ով ըլլալը իմանալով զանի վռնատ էր :

— Այո՛ մայր իմ ինծի պատմեցիր,

— Անհատական նոյն ինքն էր :

— Ո՛վ, Արթալը :

— Այո՛ զաւակս :

— Ի՞նչ յանդգնութիւն է այդ մայր իմ. ինքը հոս այցելութեան գայ :

— Այո՛ աղջիկս :

— Եւ ինչ բանի համար եկած էր :

— Ի՞նչ կը կարծես որ ըլլայ :

— Չեմ կարող գուշակելու մայր իմ :

— Ջեզի հետ ամուսնանալու համար :

— Այս խօսքին վրայ Սաթինիկ սկսաւ ծիծաղիլ. Տրդատին լաւ գոյժ մը ունիմ տալիք ըսելով :

— Զգուշացիր աղջիկս, Տրդատ այդ տեսակ կատակներու համբերող չէ, վերջէն պիտի երթայ Արտալին հետը կռուելու և ով գիտէ ինչ հետևութիւններ պիտի յառաջ գայ :

— Ուրեմն դուն ինչու՞ համար կուզես Կեսիկ Բաչայ երթալ :

— Անոր համար որ պիտի երթամ Դաւիթը Տիկին Սեպուհի տունը կանչել տալով, լաւ մը դինքը յանդիմանեմ, քանի որ ինքը պատճառ եղած է այդ անամօթ մարդուն հանդգնութեանը, որ քեզ ամուսնութեան խնդրելու եկաւ :

— Կը յուսամ մայր իմ, որ այդպէս եղած ըլլայ :

— Տարակոյս չկայ, քանի որ ինքն ալ չահ մը ունէր այդ ամուսնութեան մէջ, և իմ դիմաւորաբար բարկութեանս պատճառն ալ ինքն է. վասնզի Դաւիթ լաւ գիտէ քու Տրդատին հետ նշանուիլդ և պէտք չէր որ Արտալը նորէն ինծի խրկէր :

— Կարելի է Դաւիթ չը գիտէ մայր իմ Արտալին քեզ ըրած այցելութիւնը :

— Պիտի հասկնանք, ըսաւ Տիկին Գէորգ :

— Եւ պատրաստուելով ճամբայ եղան Կեսիկ Բաչայ երթալու պատուիրելով ապատաւոր աղջիկանը որ Տրդատ եկածին պէս իմացնէ անոր թէ՝ Կեսիկ Բաչայ գացած են :

Անոնք թող Կեսիկ Բաչայ Սեպուհի տունը երթան առանց դիտնալու իրենց դէմ նեխութեան դաւադրութիւնը. մենք ալ ընթերցողին հետ երթանք Դաւիթը գտնելիք որ հետևեալ առաւօտուն կանուխ Սամաթեայ Շէհիր Էմինիի փողոցը սրճարան մը նստած էր Բարսեղին հետ առջի օրուան որոշուած խորհուրդն 'ի գործ դնելու, այսինքն Սաթինիկն և իր մայրը Ազգային հիւանդանոցը փոխադրել, և այնուհետև Սաթինիկ առանձին Արտալին ձեռքը յանձնել :

Բայց ինչ պատճառաւ այս տեսակ գործ մը դիւրութեամբ պիտի կրնային գլուխ հանել այնպիսի Ազգային սեպհականեալ տեղ մը իրենց դաւադրութեան կեդրոնատեղին որոշելով : Վասնզի այն առենները իշխան ամիրայ, սեղանաւոր, և մինչև անդամ գայրոցի վարժապետ մալ կարող էին իրենց ուզած անձինքը Ազգային հիւանդանոցը փոխադրել :

Շատերը գիտեն որ ժամակոչը, կալանաւորին վկէն եր-

կաթեալ չղթան այսինքն « Լ-ԼԻՆ » անցնելով և հրապարակին մէջէն անաստանի նման քալելով փրկիչ կը՝ տանէր · ուր ժամանակ մը Հայոց աղգին « Պ-ՊՆԱԼ » եղած էր : Բայց փառք սահմանադրութեան որուն շնորհիւ դոնէ ամեն բան օրինքի տակ մտաւ , և Աղգային վարչութիւնը փոխանակ ամիրայութեան , ժողովուրդեան ձեռքն անցաւ իր քուէին շնորհիւը , ինչ և լսէ :

— Առնք ըսելով կուզեմք հասկցնել թէ՝ Մարգարի համար դժարութիւն մը չիկար մեր պատմութեան դիւցազնուհին Ազգային հիւանդանոցը փոխադրելու , որ մէկ մը ինքզինքն հոն դանելէն վերջը , որու սիրտ բողոքէր , բաւական էր որ զանի հոն փոխադրող ձեռքը այս ինչ ամիրային կողմէն յանձնարարական թուղթ մը ունենար , այլ այնուհետև դիմադրութիւնը օգուտ մը չէր ըներ · վասնզի՝ կրածը պատիժ էր :

— Բարեբախտաբար Սաթինիկ իր մորը հետ առջի օրուընէ Կեանիկ Բաշայ Սեպուհի տունը գացած ըլլալուն , և Դաւիթ ալ այն իրիկունը Արտալ տունը գացած ըլլալուն Սաթինիկի Կեանիկ Բաշայ երթալէն տեղեկութիւն չունէր :

— Բարեբախտաբար ըսինք , վասնզի՝ այն առեն դաւադրութեան որոշումը սիրտ փոխուէր · և գոնէ աւելի սիրտ դիւրանար զանոնք Ազգային հիւանդանոցը փոխադրելու կերպը , որ սխալմամբ մը գործը ուրիշ կերպարան առաւ · ինչպէս որ սիրտ պատմենք : Արդէն ըսինք թէ Դաւիթ Բարսեղի հետ սրճարան մը նստած էր , արշալոյսի ժամանակ և Բարսեղի հետ վիճաբանութեան բռնուած էր , և մէջերնին գժտութիւն ծագելով անհամաձայնութիւն կար : Վասնզի՝ Բարսեղ այս գործին մէջ չահ մը չունենալուն չէր ուզեր Սաթինիկը տունը երթալ և Տրդատին հիւանդ ըլլալուն տուտ լուրը տալ , պատճառելով թէ ինքը՝ մէկ անգամ մը Տիկին Գէորգի տունը գացած էր կարելի էր գինքը ճանչէին :

— Բայց տուտ էր · երբէք Բարսեղ Տիկին Գէորգի տունը գացած չէր :

— Ուրեմն ինչ ընենք հիմայ , ըսաւ Դաւիթ :

— Կառավարը խրկէ , որ երթայ իմացնէ Տրդատայ հիւանդ ըլլալը , և կառքն ալ՝ ուղղակի տանը առաջը քաշելով ըսէ թէ , Տրդատ գինքը խրկած է և դաղաչէ որ անմիջապէս Կեանիկ Բաշայ երթանք , ըսաւ Բարսեղ :

— Անկանելք , ըսաւ Դաւիթ , կառավարի մը խօսքով կարելի բան է Տիկին Գէորգը խաբել :

— Ո՞չ ատաքէն ես ալ երթալու որ ըլլայի նոյնը սիրտ ընէի :

— Ուրեմն ինչ բանի համար եկար դուն հոս :

— Արտալը գիս խրկեց որ գործին եղելութիւնը լրւեն պատմեմ :

— Ուրեմն լրտեսութեան պաշտօն վարելու համար հեռս եկար այնպէս չէ՞ :

— Ո՛չ , ես լրտես չեմ , այլ քու բռնած գործիդ յաջողութեան լուրն իրեն տանելու պաշտօնն ունիմ :

— Այ՛ , քու պատճառաւդ իմ գործս կարելի է ձախողիլ երթայ :

— Ինչէն իմ պատճառաւս ձախողիլ սիրտ երթայ , ես ինչ չահ ունիմ այս գործէն :

— Հասկցայ հիմայ ինչ ուզել ըսելդ · քանի որ հանեան կը՝ գիս երկուսս որոշումնիս ի գործ դնելու հա՝

Բարսեղ թէպէտև կակղացաւ , բայց առաջին պղտմամ Սաթինիկի տունը գացած ըլլալը պատճառելէն ետքը դղջացաւ ալ նէ , մտածեց թէ վերջը Արտալ սիրտ գիտնայ թէ ըստակ փրցուցնելու համար այդ տեսակ տուտ լուր չինած է , ուստի իր առաջին հաւատքնեը վրայ գնդելով՝ ճշմարիտ Դաւիթ աղայ ըսաւ , ոչ թէ չահու համար այլ իրօք գիս տեսած են կարելի է ճանչնան և այն առեն ըսածիդ պէս գործը բոլորովին աւրուի :

Բարսեղի այս ընթացքը մէկ կողմանէ ազէկ եղաւ · վասն զի Բարսեղ եթէ Սաթինիկի տունը երթար՝ տարակոյս չի կար որ անոնց Կեանիկ Բաշայ գացած ըլլալը սիրտ իմանար :

— Հիմայ ինչ ընենք , ըսաւ Դաւիթ :

— Կառավարը խրկէ , ըսաւ Բարսեղ :

— Նա ալ անպիտանին մէկն է , ըսաւ Դաւիթ , բայց վերջն

ճարը հասնելով՝ կառավարը կանչեց և ըսաւ Թէ , կառքը ուղ-
ղակի Սաթինիկի տանը դրանը առաջը տար և դուռը զարկ :

— Շատ աղէկ , ըսաւ կառավարը որ « Ղեւոնդիանոսին » մէկն էր :

— Եւ ըսէ Թէ :

— Ի՞նչ ըսեմ :

— Կեցցէը անպիտան :

— Չա կեցցեր եմ :

— Պիտի ըսես Թէ Կեռիկ Բաշայէն կ'գաս , և Տրդատ յա-
տուկ բարև կընէ , և կը խնդրէ որ Սաթինիկը՝ և Տիկին Գէ-
որգը՝ հիմայ անմիջապէս կառքը մտնելով Կեռիկ Բաշայ երթան :

— Շատ աղէկ ատոնք կըսեմ :

— Բայց եթէ պատճառը հարցունեն ինչ պիտի ըսես :

— Օղը բայ է պըտըտել պիտի երթանք կըսեմ :

— Խենդիս մարդ , չըլլայ որ ատանկ բան մը ըսես :

— Ըյ չեմ ըսեր :

— Եթէ քեզ հարցնելու ըլլան նէ ըսէ որ , Տրդատ երկդո-
ճարանին մէջ աշխատած միջոցին ծանր կերպով մը վիրա-
ւորած ըլլալուն կաղալէն որ անպատճառ կառքը հեծնելով Կե-
ռիկ Բաշայ երթաք :

— Շատ աղէկ այդպէս կըսեմ :

— Եւ եթէ կառք մտնելու ըլլան այն ատենը ինչ պիտի ընես :

— Այն ատեն ձիերը հարուածելով ուղղակի նայի Քուլէին
դուրս :

— Աղէկ . Թէ որ այդպէս ընես մէկ ոսկի պարգև պիտի ըն-
դունիս :

— Դուն անհոգ եղիր . ես անոնց խերը կանիծեմ եթէ կառ-
քը մտնել չուզեն թէևերնուն բռնածիս պէս կառքին մէջ կը
նետեմ :

— Խենդութիւն պէտքը չէ , նայէ որ անուշութեամբ խօսիս
հետերնին և իմ ըսածներէս ուրիշ բան մը չըսես :

— Եթէ կուզես դուն ալ հետս եկուր Դաւիթ աղայ , հարկաւ
քեզ կը ճանչնան , այն ատենը դիւրաւ կառքը պիտի մտնեն :

— Լռէ ատանկ պիս տեսնելնին դործիս չի դար , չըլլայ որ
իմ անունս տաս վերջը քեզ ալ Փրկիչ նետել կուտամ :

— Չէ , չէ , Փրկիչ երթալ չեմ ուզեր , ատեն մը ժամկոչին
մէկը ծեծելուս համար պիս հիւանդանոցը անտառակներուն քո-
վը վռնտադրեցին ուր երեք ամիս կեցայ . խեղճ մամիկս ամեն
օր կերթար ժամը անտառակաց ղպատուքեան համար տէր ո-
ղորմեա ըսել կուտար , վերջապէս օր մը պատէն վար ցատ-
կելով փախայ :

— Վախտանուքիւն մտիկ ընելու ժամանակ չունիմ , ըսաւ
Դաւիթ , չուտ կառքը յառաջ քշէ և ըսածներս չի մոռնալով
կատարելը նայէ , որ առատ պարգև ընդունիս :

Քիչ մը վերջը երկձի կառք մը Սաթինիկի տանը դրանը
առաջը կեցաւ և կառավարը դուռը ուժգին զարկաւ :

Դուռը բացուելով մեր արդէն գիտցած սպասուհի աղ-
ջիկը երեւնալով ինչ կուզէք , ըսաւ :

— Հիմայ շուտով կառքը պիտի հեծնէք Կեռիկ Բաշայ պիտի
երթանք , ըսաւ կառավարը :

— Քեզ ով խրկեց :

— Տրդատը , և ըսաւ որ շուտով գաս :

— Ինքը ուր է :

— Ինքը հիւանդ է :

— Պառկած է :

— Հիւանդը ոտքի վրայ չըլլար ա , հարկաւ պառկած է :

— Ի՞նչ է հիւանդութիւնը գիտես :

— Չա , գիտեմ , կնցիր նայիմ ; հա մարքս եկաւ , պատու-
հանէն վար է ինկեր . բայց դուն լմնամէ գիտցած մի ըլլար :

— Տէր Աստուած արդեօք մէկ կողմը ձնապեց :

— Չարկաւ , պատուհանէն վար ինկողը ինչ կըլլայ :

— Դուն ուսկից կուգաս կոր հիմայ :

— Կեռիկ Բաշայէն ,

— Սեպուհին տունէն :

— Չա , անկից :

— Քեզի ով ըսաւ որ Տրդատ պատուհանէն վար ինկած է :

— Նա պինքը տեսայ :

— Արդեօք ինչպէս եղեր է որ այդ տեսակ դժբախտութիւն մը պատահեր է :

— Ի՞նչ պիտի ըլլայ դինով է եղեր :

— Ո՛վ ըսաւ քեզի տարիկայ :

— Տունը անանկ կը խօրաթխէին ես ալ խնայեայ , ձրչտի ալ բան կը հարցնես , պիտի երթաս նէ կառքը մտիր , ապա թէ ոչ ես պիտի երթամ՝ ինծի չուտով եկուր ըսին :

— Բայց դուն սկսալ հասկցած ըլլալու ես , տունը որձ պիտի ձգեմ ես , հոս ուրիշ մարդ չի կայ :

— Տունը չեն տանիր ա , կերթանք թէ որ սխալմունք մը կայ նորէն ետ կը դառնանք :

Այս խօսքին վրայօք աղջիկը համոզուեցաւ թէ Տըրդատայ դժբախտութիւն մը պատահած ըլլալու է . և Տիկին Գէորգ ալ վինքը կանչած է ամսպարանօք . այսպէս մտածելով կեցիր ըսաւ կառավարին , և դուռը կիսաբաց թողլով ներս դնաց պատրաստուելու ,

Այս մէջտեղ Դաւիթ որ անհամբեր հետևանց կառավարը կը դիտէր գլխովը նշանակի ինչ ըսէր , հարցուց :

Կառավարը կարծեց թէ վինքը կը կանչէ , ահա կուգամ Դաւիթ աղայ , պօռաց :

Ասոր վրայ Դաւիթ բարկանալով սկսաւ հայհոյել , և երբ կառավարը իրեն մօտեցաւ , անպիտան ըսաւ , ինչ պատճառաւ իմ անունս կուտաս :

— Էյ ինչ կայ :

— Գեղի չըսի՞ որ պիս կը ճանչնան և գործս արդելք պիտի ըլլաս :

— Էյ դուն ալ , անանկ կը կարծես , ես այնպէս համոզեցի որ պատրաստուելու դնաց հիմայ կառքը պիտի մտնէ և այն տանն ուզած տեղը պիտի տանիմ , պիտես այս երկու ձիերը թուշունի նման կը փախչին :

— Ո՛վ էր քեզի հետ խօսողը , մէյրն է թէ աղջիկը :

— Աղջիկն էր ,

— Ինչ բրաւ երբ անոր հետանդ ըլլալը խնայաւ :

— Չարմացաւ մնաց ինչ պիտի ըլլայ , ինչպէս եղաւ որ պատուհանէն վար ինկաւ ըսաւ :

— Ինչպէս պատուհան .

— Դուն ինծի ազէկ նայէ Դաւիթ աղայ . ես քովէս անանկ սուտ մը չհնեցի որ դուն տասը տարի մըտածէիր չէիր կրնար գտնել գիտես ինչ ըսի :

— Ի՞նչ ըսիր , չուտ ըսէ նայիմ :

— Գինով էր պատուհանէն վար ինկաւ Տրդատը , ըսի :

— Անպիտան ես քեզի այդ տեսակ բաներ ըսի :

— Հապա ինչ ըսէի , երկար բարակ հարց ու փորձի ելաւ , ես ալ քովէս սուտ մը չհնեցի :

Այս միջոցին Սուրբիկը դուռնէն դուրս եղնելուն Դաւիթ իսկոյն պահուեցաւ որ գինքը չի տեսնէն , չուտ , վազէ , ըսաւ կառավարին :

Կառավարը կառքին դուռը արդէն բաց թողած ըլլալուն աղջիկը կառքին մէջ մտնելով նստած էր . կառավարը վազելով եկաւ կառքին դուռը գոցեց , և իր տեղը ցատկելով այնպիսի ուժգին հարուած մը տուաւ ձիերուն որ կառքը դրեթէ անմիջապէս աներեւոյթ եղաւ :

Կառքը անցած միջոցին Բարսեղ անոր անցած ճամբուն վրայ կեցած ըլլալուն լաւ մը մէջը նայեցաւ , և միայն մէկ կին մը տեսաւ կառքին մէջ , ուստի ուրախութեամբ Դաւիթին վազելով աչքը լոյս Դաւիթ աղայ ըսաւ , Սաթինիկ մինակ է կառքին մէջ . վասնզի Դաւիթ ինքզինքը պահած ըլլալուն չի կրցաւ տեսնել կառքին մէջի նստողը ով ըլլալը . եթէ տեսնէր տարակոյս չի կար որ պիտի ճանչնար Սաթինիկի պատասուորը :

— Ուստի Բարսեղին հարցուց թէ լաւ գիտէը որ Սաթինիկն էր կառքին մէջ նստողը :

— Այ նոյն ինքն էր , գրաւ կը դնեմ որ Սաթինիկն էր :

— Ուրեմն , ըսաւ , չուտով վազէ աղայիդ խնայուր գործին յաջողութիւնը :

Երբ Բարսեղ արագ ընթացքով հեռացաւ , Դաւիթ ըսկսաւ մտածել թէ ինչ պատճառաւ Տիկին Գէորգ կառքը հեծած չէր , և մինակ Սաթինիկը տանձին թողուցած էր :

Բայց հոգ չէ , ըսաւ , մինչև որ Տիկին Գէորգ եղելութիւնը իմանայ , Սաթինիկ ալ Տիկին Արաքս եղած պիտի ըլլայ :

Անհաւասիկ սիրելի ընթերցող, այսպիսի սխալմունք մը գործուելով, և վերջապէս ահա այս դիպուածով, մեր պատմութեան դիւցազնուհին անակնկալ դաւադրութենէ մը ազատեցաւ, որուն հետեւանքը ոմ գիտէ ինչ պիտի ըլլար։

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

ԾԱՂՐԵԼԻ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ ՄԸ.

Կառքը արարչաւ Սաթինիկի տպատաւորը Ագգային հիւանդանոցը փոխադրելէն վերջը, Դաւիթ ուղղակի Մեծ Նոր Խանը Սրապին սենեակը երթալով և եղելութիւնը Սրապին պատմելէն վերջը, հազար դրամի չափ գումար մը ևս ձեռք ձգելով Սաթինիկին հետ Սրապին ամուսնութիւնը ժամ առաջ կատարելու որոշումն տալու համար, չիտակ Բերայ գընաց Մարգարին խորհուրդ հարցունելու։

Մարգար այն իրիկունը՝ իր կեանց մէջ զգացած ուրախութեան օրերուն ամենէն մեծը և երևելին համարած էր. հին դինին առատութեամբ կը խըմէր և իր ծառային պատուիրած էր որ նուագարանաց խումբ մը վարձէ. բայց Դաւիթ աղաչեց որ հետևեալ իրիկուան մնայ նուագարանները, վասն զի՝ կարծեցեալ Սաթինիկը դեռ ամուսնացած չէր Սրապին հետ. հիմայ ըսաւ Դաւիթ, պէտք է մտածել թէ ինչ կերպով Սաթինիկը Սրապին հետ ամուսնացնելու ենք։

— Ա՛հ ալ բան է, ըսաւ Մարգար, վաղը առաւօտ Սրապը հետերնիս առնելով մինչև Եսկի Գուլէ կերթանք, այնուհետև գինքը հիւանդանոցը կը խրկենք որ Սաթինիկը հետ առնելով Սուրբ Յակոբայ եկեղեցին կը բերէ և հոն կը պսակենք կը լըմնայ կերթայ, ալ ատոր վրայ մի մտածեր, հիմայ խմէ նայինք։

— Դաւիթ հասկցաւ որ Մարգարի ըսածները անկարելի էին, ուստի այն իրիկունը անոր ըսածներուն մարդահաճոյութեամբ այո՛ կամ ո՛չ ըսելով գլուխ կերերցնէր, վասնզի՝ Մարգար այս-

պէս կուզէր , երբէք չէր ախորժէր որ մէկը իր ըսած խօսքե-
րուն դէմ կենար :

Առաւօտուն Մարգար Դաւիթի հետ միասին Մեծ Նոր
Խանը Սրապին սենեակը երթալով զանի պատրաստ գըտան ,
որ երիտասարդի մը նման հագուած էր , ընչացքն ու քունքերը
ներկելովին հանդերձ , անոր այտերուն վրայ ալ չենք դիտեր
ինչ պատճառաւ կարմիր գոյներ կային . ուրանք պիտի ըսեն թէ
ամուսնանալու համար ունեցած եռանդէն արիւնը գլուխը եկած
ըլլալէն առաջ եկած ըլլալու է :

Բայց այնպէս չէր , քիչ մը առաջ ածիլուելու համար
սափրիչը կանչած էր և անկից վերջը երեսը կարմիր գոյն ա-
ռած էր , ինչպէս որ իւր ճերմակ մազերն ալ սև գոյն առած
էին :

Մեր հիւրերը նոր փեսացուին սենեակէն ներս մտած
ժամանակնին , Դաւիթ ուշադրութիւն ընելով Սրապին կերպա-
րանքը , կամայ մը Մարգարին թևին դպաւ և ականջին վար
ըսաւ :

— Մարդդ պատրաստուէր է փեսայ ըլլալու :

— Տարակոյս չկայ , ըսաւ Մարգար բարձր ձայնով , այսօր
Սաթինիկի հետ պիտի ամուսնացնենք զինքը :

— Ես գիտեմ որ այդպէս պիտի ըլլայ, պատասխանեց Սրապ-
վանդի ձեր մեծութիւնը իւր խօսքը պիտի կատարէ :

— Է՛հ , հարկաւ այդպէս պիտի ըլլայ , հիմայ հարս առնել
պիտի երթանք :

— Սա կայ որ, ըսաւ Դաւիթ, փոխանակ հարսը իւր բնակա-
րանէն առնելու Աղդային հիւանդանոցէն պիտի առնենք :

— Եթէ այդպէս չըլլար , ըսաւ Մարգար , Սրապ աղան փե-
սայ չի պիտի կրնար ըլլալ :

Ահա այսպէս այս տեսակ խօսակցութիւններով տուրճերը
խմուելէն և ծխախոտները կրկին լեցնելէն ետև :

Մարգար սկսաւ իւր յաւակագիծն իմացնել Սրապին ,
վասնզի Մագաղի առջի իրիկուան որոշումը Դաւիթի հանդելովին
վերջացէս փոխուած էր :

Ուստի Սրապին ըսաւ թէ , դուն հիմայ մեզի հետ պիտի

գաս և մենք երթի Ֆուլէի դուրսը սրճարան մը պիտի սպա-
սենք , այնուհետև դուն կառքով ուղղակի հիւանդանոցը եր-
թալով անձամբ Սաթինիկը պիտի տեսնես , և հետը խօսելով
վերջացէս պիտի հարցնես զինքը՝ որ քեզ հետ ամուսնանալու
հաւանութիւն տայ . և երբ հարցուի այն ատեն զինքը պատ-
ուով անկից դուրս հանելով չիտակ Իսկիւտար քու վարձու
բռնած տունդ տանելով առանց ժամանակ անցնելու այս ի-
րիկուն հետը կը պսակուիս : Բայց եթէ դէմ կենալու ըլլայ ,
այն ատեն իրեն կիմացնես թէ՝ իւր նշանածը ախրութեան դէմ
յանցաւոր եղած ըլլալուն քանի տարի բանտը պիտի մնայ , և
թէ ինքն ալ սոյն յանցանքին կամակից կարծուելուն և դուս ալ
զինքը սրտանց սիրելուդ համար , ոստիկանութեան զինուորնե-
րու ձեռքը թողուլ չուզելուդ՝ ամսապարած ես առանց կանխաս
իրենց իմացնելու զինքը հիւանդանոցը փոխադրել :
Խմացար բարեկամ . ահաւասիկ քեզի խել մը նիւթեր կին մը
համոզելու համար , եթէ այս խօսքերով ալ չի յաջողիս գնա-
թինիկ համոզելու . չուտով կ'դաս մեզ նոր Ֆուլէի դուրսի
սրճարանը կը գտնես այն ատեն ես գիտեմ ինչ ընելիքս :

Ալ ով կրնայ պատմել այս խօսքերուն վրայօք Սրապի
զգացած ուրախութիւնը . կարծես թէ արդէն Սաթինիկի հետ
ամուսնացած էր . վասնզի՝ իրեն ալ խելքը հասաւ որ այն ճամբով
պիտի յաջողի : Ուստի՝ կառք մը բերել տալով երեքնին մէկէն
նստան, և խօսակցելով նոր Ֆուլէն անցան , ուր Մարգար և
Դաւիթ կառքէն իջնելով Սրապը ճամբա դրին :

Մարգար ապսպրեց Սրապին որ եթէ Սաթինիկը հան-
դելով հետը առնէ , գացած ժամանակնին երբ կառքը՝ իրենց
նստած սրճարանին առջևէն անցնի , թաչիճակ մը կառքին
պատուհանէն դուրս երերցնէ որ գիտնան իւր յաջողութիւնը.
վասնզի՝ չէին ուզեր ինքզինքնին Սաթինիկին ցըցնելու :

Այս որոշումն ալ ըլլալէն վերջը կառքը Աղդային հիւան-
դանոցը սկսաւ երթալ :

Հիմայ մեր ընթերցողները դուարճալի խաղի մը ներկայ
պիտի գտնուին :

— Աղջէն գիտենք թէ Սրապ Սաթինիկը չէր ճանչըր , և

անոր դեղեցկութիւնը միայն լսած էր. երկու օր առաջ Սրապ Սաթինիկի տունը գացած տեսնը անոր սպասուհին Սաթինիկը կարծեց, և նա ալ դեղեցիկ ըլլալուն խելքը գլխէն գընաց, ալ այնուհետև ուրիշ բան չէր մտածէր այլ միայն անոր հետը ամուսնանալ:

Բայց ինչ օգուտ, Տիկին Գէորգը գինքը մերժելուն սիրտը սաստիկ վիրաւորած էր

Սրապ Սաթինիկի հետ ամուսնանալ ուզելուն ուրիշ պատճառներն ալ կար: Նախ այս ամուսնութիւնը Մարգարի կամացը համեմատ ըլլալուն՝ տարակոյս չկար որ օր մը Սրապ Մարգարը սիրտի հանդէպ Սաթինիկի հօրը Գէորգին սատցուածքը ձեռք ձգելու: Եւ երկրորդ, քանի որ Մարգար զաւակ չունէր, օր մը ինքը անոր ժառանգութիւնը պիտի վայելէր, վասնզի անոր հարստութիւնը Սաթինիկին համար կտակել տալու պիտի ջանար. ասոնք հաւանական էին Սրապին կարծեաց համեմատ, որովհետև Մարգար իր բոլորը վրէժը լուծած էր:

Բայց որչափ հեռու կարծիքներ էին ասոնք Մարգարի բնութիւնը ունեցող մարդու մը համար, վասնզի՝ Մարգար ոչ թէ միայն վրէժխնդրութեամբ՝ այլ իր բնական չարութեամբը՝ որ տգիտութեամբ արմատացած էր իր զաղափարին մէջ, նովաւ կը գործէր, այս տեսակ մարդիկներու համար մահը միայն կարող է իրենց ընթացքը կասեցնել: Վերջապէս Սրապ երբ իր ապագայ հարսին հետ ամուսնանալու յոյսով յափշտակուած կը մտածէր. կառքը կեցաւ և կառավարը դուռը բանալով, հրամեցէք աղայ, ըսաւ, ահա եկանք:

Սրապ կառքէն վար իջնելով և հիւանդանոցին դուռնէն ներս մտնելով Սաթինիկը տեսնել ուզեց:

Վասն զի սպասուհին այս անունով ընդունուած էր Ազգային հիւանդանոցին մէջ. թէպէտև անոր անունը Սուրբիկ ըլլալն արդէն գիտէնք:

Սրապ առանձին սենեակ մը տարուելով հոն կ'սպասէր, և սիրտը արագութեամբ կը զարնէր, վասնզի հիմայ Սաթինիկի հետ պիտի տեսնուէր, այն Սաթինիկին հետ որ այնչափ ժամանակէ ի վեր անոր կարօտուն կայրէր:

Վերջապէս սենեակին դուռը բացուելով կարծեցեալ Սաթինիկը, այսինքն Սուրբիկը երեւցաւ:

Ա՛յս աղջիկը երբ Սրապի հետ դէմ առ դէմ գտնուեցաւ խնդումի երեսով զանի բարեւելով, աղայ ըսաւ հրամանքնիդ էք գիս տեսնել ուզողը:

Սրապ, որ արդէն սիսեր էր դողալ, վասնզի այն օրը Սաթինիկ աւելի դեղեցիկ կերեւէր իր աչքին պարզ հիւանդասնոցի հագուստովն հանդերձ. և անոր խնդումի երեսով իրեն ներկայանալը տեսնելով կարծես թէ խելքը գլխէն գնաց, և իրեն այնպէս եկաւ թէ՝ պէտք էր իսկոյն Սաթինիկի ոտքը կնալ և ըսել թէ գինքը կը սիրէ, բայց ինքզինքը բռնեց բաւական համարելով թէ գործը յայտնի էր:

— Ա՛յժ օրիորդ ըսաւ, ձեզի հետ տեսնուելու և ձեզի մեծ ծառայութիւն մը ընելու համար եկած եմ. բայց նեղութեցէք կաղաչեմ նստիք, որ խօսակցինք:

— Ինչ ըսել ուզեցիդ չեմ հասկնար, ըսաւ աղջիկը:

— Բայց արդէն զանի դուշակած ըլլալու էք այնպէս չէ օրիորդ:

— Ո՛չ, բան մը չեմ դիտեր. բայց դուք հարկաւ դիտնալու էք թէ ինչ պատճառաւ գիս հոս բերին, և կամ թէ ինչ է իմ յանցանքս, վասնզի կը մտածեմ և բան մը չեմ հասկնար. ես Կեսրիկ Բաշայ երթալու համար կառք նստեցայ և առանց որ և իցէ պատճառաւ ինքզինքս հոս գտայ. ունայն տեղը գիս հոս փոխադրող կառավարին հարցնել ուզեցի, բայց նա առանց պատասխան տալու արագաչաւ մեկնեցաւ, և այնուհետև ի զուր կը ջանամ անոր պատճառը գտնտել, որուն որ կը հարցնեմ հարկաւ յանցանք մը գործած ես կրսեն որ զբեզ այս կերպով Ազգային հիւանդանոցը փոխադրել տուած են:

— Ներեցէք այդ մասին, ըսաւ Սրապ, սիրը մարդուս շատ բաներ ընել կ'տայ:

Աղջիկը այս մարդուն երեսը նայեցաւ ապշելով, իբր թէ իրեն անծանօթ լեզուով կը խօսէր:

— Կը զարմանամ օրիորդ, ըսաւ Սրապ, քիչ քիչ անոր մօտենալով և անոր ձեռքը իր ձեռաց մէջ առնելով, կը յիշես

երկու օր առաջ ձեր տունը դալով Տիկին Գէորգին հետ առանձին խօսակցութիւն մը ըրի ։

— Ա՛յ կը յիշեմ , ըսաւ աղջիկը , և մանաւանդ գացած ժամանակդ վրաղցին ղրան վրայի ապակիներն ալ կոտրեցիր ։

— Ո՜ն , այո՛ , այո՛ , չար սատանայ բոլոր աոոնց համար նեղրաղութիւն պիտի խնդրեմ քեզնէ , վասնզի՝ այն օրը քեզ լնծի ամուսնութեան խնդրելու համար եկած էի , երբ Տիկին Գէորգ յայտնապէս մերժեց , բարկութենէս ինչ ընելս չէի գիտէր , վասնզի՝ կը սիրեմ զքեզ , ահա համարձակ կըսեմ այո՛ կը սիրեմ և իմ անձիս պէս կը սիրեմ ։

— Աղջիկը սկսաւ ծիծաղիլ , կարծեց թէ դինքը ծաղր կընէ , վասնզի՝ չէր կարծէր թէ այս մարդը որ երբէք զինքը տեսած չէր այս աստիճան սիրոյ դղացում մը ունեցած ըլլայ իր վրայ , և կը զարմանար թէ ձերտեղ և ինչ պատճառաւ այսպիսի սիրահար մը ունեցած է , վասնզի՝ երեք տարի է իվեր է որ Նիկոմիդիայէն Պոլիս եկած էր , և այսչափ ժամանակէ իվեր մէկ քանի Հայ տուներու մէջ սպասաւորութիւն ըրած էր , երբէք իւր վրայ մէկը այս աստիճանի աչք ունեցած չէր , կարելի էր երբեմն իւր ծառայած տուներուն մէջ խոհարարներ՝ և սպասաւորներէն այդ տեսակ առաջարկութիւններ ըրած ըլլային իրեն , և ինքն ալ ընդունած չէր· վասնզի՝ Պարսից զակղի նշանած մը ունէր ։ Ուստի քիչ մը սկսաւ մտածել Սրապի դէմքը դիտելով արդեօք իւր ծառայութեան մտած տուներուն մէկուն խոհարարն էր , բայց միտքը չէր դար այդ տեսակ դէմք մը տեսած ըլլալը , և ասոնք մտածելով սկսաւ հարցնել Սրապին թէ երբէք զինքը տեսած է և կը ճանչէ ։

— Ա՜հ սիրելիս ըսաւ Սրապ , ինչ հարկ կայ քեզ տեսած ըլլալ և ճանչնալու , բաւական է որ քեզ կըսիրեմ , և եթէ դուն ալ դիս սիրելու խօստանաս ալ ամեն բան կը լըսինայ , ահաւասիկ ըսածներուս ապացոյցը · և ըսելով իւր ծոցէն փոքրիկ տուփ մը հանելով բացաւ · որուն մէջ ադամանդեայ ծանր բազկի մանեակ մը կար ոսկի շղթայով , առաւ զայն և կարծեց եալ Սաթինիկին պարանոցն անցուց , որուն աչքերը փայլակի

նման չլացան և պահ մը խելքը գլխէն դնաց վասնզի՝ կարծէր թէ տեսածը երազ մը է ։

— Տես, ըսաւ Սրապ, որպէս քու գեղեցիկ և սլիտակ կուրծքիդ վրայ վայելեց այդ մանեակը ։ Ես չատ հարուստ եմ օրիորդ , ամեն օր զքեզ կառքով ուզած տեղդ պիտի տանիմ և բոլորտիքդ սպասաւորներ պիտի ունենաս որոնք քու հրամանիդ պիտի սպասեն · արդ կաղաչեմ սիրելիս հիմայ խօսք տուր լնծի որ քու երջանկութիւնդ կատարեալ լինի ։

— Այս աղջիկը ինչպէս որ ըսինք Նիկոմիդեացի էր , և բաւական ժամանակէ իվեր Պոլսոյ Հայոց տուները սպասաւորութիւն ըրած ըլլալուն պատճառաւ իւր լեզուն ալ չտկած էր · ինչպէս որ սովորութիւն եղած է Նիկոմիդեացւոց իրենց խօսքերուն վերջին վանկերը չէշտելով երկարել ուստի՝ այս աղջիկան խօսակցութենէն ալ կարելի չէր Պոլսեցիներէն զանազանել , և մանաւանդ անոր ծիծաղիլոտ բնաւորութենէն Սրապ բոլորովին խաբուելով ամենևին կասկած չունեցաւ թէ ասիկայ Սաթինիկը չէր ։ Անքան յափշտակուած էր Սրապ այս աղջիկան շնորհալի կերպարանքէն, որ անոր այտերուն վրայ հասկայր մը դրոշմելուն եղանակը մտածելէն ուրիշ բանի չէր խորհեր գոնէ այս վայրկենիս ։

Աղջիկն ալ կը մտածէր թէ՝ մէկ կողմէն դէշ բան չէր, այս մարդը բաւական հարուստ կերևէր , մանաւանդ որ հարստութեան մէկ գրաւականն ալ իւր պարանոցին վրայ կըկրէր · վասնզի՝ արդէն ինքը խեղճ վիճակի մը մէջ էր , ասոր անոր տուները սպասաւորութիւն ընելով ստակ պիտի չահէր և երթար Պարտիզակ ամուսնանար որ հոն նշանած մը ունէր և արհեստն ալ երկաթագործ էր , բայց որու՜ հոդ , ինչ ապաքէն գեղացի մը էր իւր նշանածը , ինչ ապաքէն միշտ աղքատութիւն կար առանց հարստանալու յոյս մը ունենալու , իւր ամուսինը երկաթ ծեծելով հազիւթէ հացը պիտի ճարէր , և ինքնալ թէկը գլուխը դուցէ նորէն սպասաւորութեան մտնէր ։ Ուստի մտածեց , եթէ իրօք կըսէր այս մարդ իւր ըսածին հաւատամ լնծի հետ ամուսնանալ կուզէ , պէտք եմ խնացնել թէ ես նշանած մը ունիմ ։

— Եւ այսպէս որոշելով ինքնիրեն, ազայ ըսաւ Սրապին դուն ինծմէ ինչ կը խնդրես։

— Սիրելիս դեռ չեմ գուշակած ինչ խնդրելը, ես կը փափաքիմ և կուզեմ քեզ հետ ամուսնանալ։ Ոհ, այո կերդնում որ պիտի ամուսնանամ քեզ հետ, վանդի՝ ալ համբերելու կարողութիւն չունիմ, ալ բաւական է որչափ ժամանակ որ ձեզ համար իմ կեանքս ինծի տաղտկալի եղած է։

— Բայց, ըսաւ աղջիկը, գիտցած ըլլաս թէ ես նշանած մը ունիմ։

— Ահա կսկիծ ըսաւ Սրապ ինքնիրեն, և յետոյ աղջկանը դառնալով, ես արդէն գիտէի որ դուք նշանած մը ունիք։

— Ուրեմն գիտես եղեր, ըսաւ աղջիկը զարմանալով։

— Այո՛ ըսաւ Սրապ, դլուխը երերցնելով։

— Բայց քանի որ գիտես ինչ պիտի ընենք։

— Անկից դադրուկ պիտի ամուսնանանք, ըսաւ Սրապ, և ինքնիրեն մտածելով այս խօսքէն իրեն այնպէս թուեցաւ թէ, աղջիկը իր նշանածէն մինակ վանալուն համար այսպէս կըսէր։

— Ո՛հ իրաւունք ունէր Դաւիթ, արդարև այս Տրդատը կատաղի մը է։ Եւ աղջիկանը դառնալով այդ մասին դուն անհոգ եղիր ըսաւ, ես գործը կարգին դրած եմ, վանդի՝ այն երկաթագործը չատ դիւրաւ չի պիտի կրնայ ինքզինքն ազատել նոր ձեռք ձգած արհեստէն։

Այսինքն կեղծ թղթադրամները ըսել կուզէր Սրապ, բայց չուզեց մէկէն՝ իմկ գործը երևան հանել, վանդի՝ այս արդէն տեղի ունեցած գրպարտութիւնը իր վերջին նեցուկն էր, զանի պէտք եղած ժամանակը պիտի գործածէր։ ինչպէս որ փաստաբան մը իր դատը պաշտպանելու մասին առնէն զօրաւոր փաստը կը գործածէ։

— Ուստի աղջիկը անոր ըրած խօսքէն բան մը չի հասկընալով և մինակ երկաթագործ բառին վրայօք մտածելով, յիրաւի ըսաւ, ես ալ չեմ ախորժէր երկաթագործներէ վանդի խիստ աղտոտ արհեստ մը է,

— Իրաւ կըսես, ըսաւ Սրապ զարմանալով։

Վանդի՝ երբէք չէր յուսար թէ կարծեցեալ Սաթինիկը այսչափ չուտով պիտի լքաներ զՏրդատ, ուստի, տարակոյս չէիկար թէ՝ աղջիկանը այս ըսած խօսքը իր նշանածէն ունեցած դժգոհութեան մէկ յայտնի ապացոյցն էր։ Ո՛հ այն անիծեալ կինը, այսինքն Տիկին Գէորգը ըսել կուզէր, նա պատճառ եղաւ որ այսչափ ծախսերու դուռ բացինք եթէ այն օրը որ փոխանակ իւր մօրը՝ հետ տեսնուելու աղջիկանը հետ տեսնուէի, որ բարեբաղդաբար տանը դուռը զարկած ժամանակս ինքն էր դուռը բացողը։ ահա այն ատենը տարակոյս չէիկար թէ Դաւիթին տանտուհիդ հազարը չը պիտի վճարէի։

— Ի՞նչ կը մտածես, ըսաւ աղջիկը Սրապին։

— Ա յս հարցումը Սրապի դող ազդեց։ և կը վախնար որ աղջիկը իւր ներքին խորհուրդներուն տեղեակ ըլլալու առիթ չը տայ անոր համար խօսքը փոխելով ըսաւ թէ, այն կը մտածեմ որ սիրելիս, գիտես արդեօք, թէ ինչ պատճառաւ դուռ այժմ Ազգային Հիւանդանոցը կը դտնուի։

— Ո՛չ չեմ գիտեր։

— Անհաւասիկ քու նշանածիդ գործած յանցանացը պատճառաւ, կը հասկնաս։

— Ի՞նչ կըսես, ըսաւ աղջիկը դող ելնելով։

— Բայց դող մի եղեր, ըսաւ Սրապ։ Եւ ինքնիրեն կըսէր թէ ախալեցայ դեռ կը սիրէ եղէր զանի, ակռաքէ այս սէրը բոլորովին անոր սրտէն խլել։

— Բայց ինչ յանցանք գործածէ նա, ըսաւ աղջիկը։

— Կեղծ թղթադրամներ չինեց, ըսաւ Սրապ։

— Եւ կընայէր թէ այս խօսքը ինչ ազդեցութիւն պիտի ընէր անոր վրայ։

— Ո՛հ Աստուած իմ ըսաւ նա, ես երբէք տեղեկութիւն չունիմ։

— Ես ալ այդպէս ըլլալը քաջ գիտնալուս և քու վրադ ալ բաւական սէր ունենալուս ես էի որ քեզ հոս փոխադրել տուի, ապա թէ ոչ այժմ դուռ ալ քու նշանածիդ հետ միասեղ թխրանը պիտի դտնուէիր։

— Շնորհակալ եմ ըսաւ աղջիկը, հիմայ հասկցայ թէ ինչ պատճառաւ պիտ հոս բերել տուած էք, այդ վտանգէն ազատելու համար այնպէս չէ՞:

— Այո՛ սիրելիս:

— Ուրեմն իմ նշանածս որջան ժամանակ բանտը պիտի մնայ:

— Էհ ով գիտէ, ըսաւ Սրապ խորամանկութեամբ, այդ տեսակ յանցաւորները տասն և հինգ քսան տարուց մը չափ բանտը կը մնան:

— Մհ թէկոր ես ալ ձեռք անցնէի ինչ պիտի ըլլար իմ վիճակս:

— Այո՛ դուն ալ պիտի բանտարկուէիր անոր հետ:

— Բայց ես ինչ պատճառաւ անոր հետ պիտի բանտարկուէի, ըսաւ աղջիկը, որ այս հարցումը Սրապի ականջներուն լաւ չի հնչեց:

— Խեղճ աղջիկ, ըսաւ Սրապ, չես գիտեր թէ քեզ չի բանտարկէին ալ նէ դոնէ հարցաքննութեան համար բաւական ժամանակ ոտոիկանութեան ձեռքէն դիւրաւ չը պիտի կրնայիր ազատիլ:

— Ըսէլէ թէ, այժմ իմ նշանածս բանան է և ձվ գիտէ երբ պիտի ելնէ բանտէն:

— Էհ ով գիտէ, դուցէ երկար ժամանակ պիտի՛ սպասէիր անոր բանտէն ելնելուն:

— Մհ, ոչ ոչ:

— Ուրեմն ինծի հետ ամուսնանալու հաւանութիւն պիտի տաս, այնպէս չէ՞:

— Այո՛, բայց միայն թէ մայրս ալ հաւանութիւն տայ:

Սրապ գիտէր որ Տիկին Գէորգեայ հաւանութիւնն ստանալը անկարելի էր, ուստի ըսաւ:

— Նայէ սիրելիս, դուն ինծի հետ պիտի ամուսնանաս, և Սուրբ Գիրքին հրամանն այպէս է որ «Թողուէ զհայր և զմայր իւր» կըսէ, գիտես որ մենք իրարու պիտի հրամայենք մեր կամքին տէրը մենք ենք ոչ թէ ուրիշները:

— Բայց գոնէ չիմայնենք, ըսաւ աղջիկը:

— Մհ, ըսաւ Սրապ, ամուսնանալէնէտ վերջը թող իմանան:

— Շատ աղէկ, խօսք կուտամ քեզի ինչպէս որ կուզես այնպէս թող ըլլայ:

Այս յարմար պատասխանին վրայ Սրապին դրեթէ խելքը դլխէն պիտի թռչէր ուրախութենէն, ուստի յանկարծ տպաւորուելով անոր այտերուն վրայ համբոյրներով ծածկեց աւտանց ընդհատութիւն մը տեսնելու աղջկան կողմէն: Սրապ, ալ յաղթանակը տարած էր, վասնզի կարծեցեալ Սաթինիկը իրեն խօստացաւ, անձնատուր եղաւ և վերջապէս իր տիւսանը ըլլալու հաճութիւն տուաւ:

Ուստի Սրապ իր քովը ծանրագին մատանի մալ ունէր, որ իր հանդուցեալ տիւսանոյն էր, զանի և աղջկանը մատը անցուց և ոսկով լեցուն քսակ մալ հանեց տուաւ: և վերջապէս զանի իր թեւն առնելով՝ անոր արձակման հրամանագիրն ալ՝ որ իբր քով պատրաստ կը դանուէր, Հլուանդանոցի վերակացուին յանձնելով հոն տնէ կեցած կառքը նստան, որ անվնաս ջսպէս ճամբայ ելաւ:

Սրապ տւաջուընէ խոհեմաբար Պոպլար պաշէ տուն մը վարձածէր, իր կարասիներովը միասին, իր նպատակն էր ուղղակի Սաթինիկը հոն փոխադրելով նոյն իրիկունը անվնաս ջսպէս հետը պառկիլ: Ձմեռան կսւքին մէջ մէկ մը մտածեց աղջիկը իր բնական տունը կեանք Բաչոյ տանել որ Սեպուհի տան կողմերն էր:

Բանի որ աղջիկանը հաւանութեամբը հետը պիտի ամուսնանար կը խորհէր Սրապ, ինչ ընտ ունի թէկ մայրը խնամայ, նա ալ կը հրաւիրէ: Բայց ոչ ըսաւ ընդհատելով քիչ մը մտածելէն ետև, Տիկին Գէորգ ինծի հետ խիստ յանդգնաբար վարուեցաւ ես ալ անկից վրէժ լուծելու համար պէտք է իրմէն գաղտուկ այս գիշեր իր աղջկանը հետ ամուսնանամ, և վերջէն խնամելու ըլլայ, այն ատեն գոյ ինծի ազաչէ, որ գոնէ սիրտս իջնելով իր աղջկանը երեսը իրեն ցուցնեմ՝ ապա թէ ոչ՝ յաւիտեան երեսը տեսնելիք չունի:

Անա այսպէս խորհելով Սրապ, և երբեմն ալ անուշիկ նայուածքներով աղջկանը երեսները կը չոչէր, երբ կառքը

սրճարանին առջևէն սկսաւ անցնիլ, ուր Մարգար և Դաւիթ դաղտուկ նստած կսպասէին։

— Ահաւասիկ կառքը, ըսաւ Դաւիթ, պահուինք չըլլայ որ մեզ տեսնէ։

— Բայց ես աւելի կուզեմ աչօքս տեսնել, ըսաւ Մարգար։

— Բայց եթէ Սաթինիկ ալ քեզ տեսնէ զոնէ ամեն բան պիտի հասկնայ, ուստի տեսնելու և ստուգելու հարկ մը չկայ, տես ահա դաշկինակը կառքին պատուհանէն դուրս ելաւ իր թէ մէջէն հացի փշրանքներ կը թօթվէ խորամանկ Սրապը։

— Մարգար այս նշանը տեսնելով՝ իր նպատակին հասած ըլլալուն համոզուեցաւ ալ նէ, դարձեալ չէր յուսար որ այն գոռոզ Սաթինիկը այսչափ չուտով պիտի ընկճէր, ուստի կառքը քիչ մը առաջ երթալէն վերջը մէկէն ելաւ և անոր ետևէն վազելով կարող եղաւ Սրապին քով կին մը նստած տեսնել, առանց անոր ով ըլլալը որոշելու, վանդի՝ կառքը խոյն հեռացաւ։

— Տեսար Մարգար աղայ, ըսաւ Դաւիթ, վաճքդ կատար։

— Բայց մինակ մէկ կին մը տեսայ հոն, արդեօք Տիկին Գէորգ հետ չէ։

— Ոչ Մարգար աղայ մոռցայ ձեզի եղելութիւնը պատմելու թէ մինակ Սաթինիկը կարող եղանք կառքը հնձցնելու, վանդի՝ Տիկին Գէորգ նոյն ժամուն տունը չէր գտնուէր. և այս ալ բարեպատեհ առիթ մը էր. Տիկին Գէորգ անտարակոյս կնոջիկ Բաչայ գացած ըլլալու էր, և Սաթինիկ ալ տունը մինակ մընացած ըլլալուն երբ կառք մը կուգայ գինքը կնոջիկ Բաչայ տանելու, անկասկած անոր մէջը կընստի՝ և ինքզինքը հիւանդանոցը կը գտնէ։ Տեսար որչափ բարեբաղդ ենք Մարգար աղայ, եթէ Տիկին Գէորգ իր տունը գտնուէր շատ դիւրութեամբ կարող չի պիտի կրնայինք ըլլալ մեր նպատակն ի գործ դնելու յաջողել։

— Երէկ իրիկուն Սեպուհի տունը գացիր հարցուց Մարգար։

— Ո՛չ չի գացի։

— Դուն երէկ իրիկուն Սեպուհի տունը երթալու էիր իմանալու հաւատ թէ՝ Տիկին Գէորգ ինչ վիճակի մէջ էր։

— Շիտակը ատ բանը միտքէս չանցաւ։

— Ուրեմն այս գիշեր գնա. աղէկ մը խնայիր ինչ կը խորհին ինչ կրնեն. գիտէս ա Սեպուհի դուռը երթալը, որչափ մեր գործին եկաւ, եթէ հոս ըլլար պիտի պարտաւորէինք անոր դէմ ալ որոգայթ լարելու որ մեր նպատակին արգելք չըլլար։

— Սեպուհ՝ Սաթինիկի Սրապին հետ ամուսնանալուն դեմ չէր ըսաւ Դաւիթ, վասն զի ինք ալ այդպիսի նպատակ մը ունէր։

— Ինչևիցէ, ըսաւ Մարգար, ժամացոյցը նայելով, դեռ կանուխ է այժմ ժամը վեցն է, հիմայ ուղղակի Իւսկիւտար գնամ Սրապը տես և նայէ որ այս գիշեր պատկը ընէ լըմնցընէ. ձվ գիտէ մինչև վաղը ինչ կըլլայ, ինչ չըլլար։

— Շատ աղէկ։

— Քեզ նայիմ ինծի յայտդ ըսուրեր բերէս այս գիշեր, խմացաք։ Կեցիր Տիկին Գէորգին տունը վազը առաւտու գնամ։

— Շատ աղէկ կրկնեց Դաւիթ, որ արդէն ինքն ալ ժամ մը առաջ Սրապին տակները ձեռք ձգելու կընայէր, ուստի Ետի Քուլէէն ձի մը վարձելով ուղղակի Կամուրջը իջաւ և անկից նաւ մը նստելով Իւսկիւտար գնաց։

Մինչդեռ Սրապ Դաւիթէն մէկ ժամ առաջ իր նշանածին և կամ թէ ըսենք իր սիրելի ամուսնոյն հետ ուղղակի Պաղլար պաշիի նոր վարձած տունը գացած էր, ուր արդէն մէկ քանի սպասաւոր կանայք իրենց տիրուհւոյն կսպասէին։

Ամէն բան պատրաստ էր, Սրապի խորամանկութիւնը յառաջուընէ ամէն բան տնօրինել տուէր էր, այժմ քահանայ մը միայն կը պակսէր պսակը կատարելու համար, և այն ալ դժուարին բան մը չէր վասնզի՝ գերեզմանատուններուն մէջ շատ անգամ պանդուխտ քահանայներ կը գտնուէին. ինչպէս որ Իւսկիւտարու գերեզմանատան սրճարանին մէջ ալ հատ մը դտաւ Սրապ, և զանի հատուցելով որ պատարիզբարանի հրամանաւ գինքը պիտի պսակէ. ալ ուրիշ բանմը չէր մնացեր. ուստի միայն իրիկուն ըլլալու համար Սպասելու էր, և այն օրն ալ ձրչափ երկայն էր Սրապի համար։

— Բայց ճարը գտած էր, իր սիրելի Սաթինիկը դէմն ա-

ուրու անկից վերջը օղի բերել տալով սկսաւ գաւաթներն իրար ձգել և իր ամուսնոյն կենացը խմել։

Կեցցէն երկու նորատի ամուսինները։

Բայց տասնկ երջանիկ ժամանակ ալ չէր դուրը զարնուիլ։

Վերջապէս ընթերցողք պիտի ըսէն թէ՝ հարանիքի տուն է հարկաւ եկող գացող կըլլայ, բայց պէտք է յիշեն թէ՝ այս տեսակ հարանիքները չատ անգամ դաղտնի ըլլալուն, մեր Արտալ աղան այցելուի սպասելու պէտք մը չունէր, մինակ քահանայի պիտի սպասէր, նա ալ դիւերուան ժամը վեցին պիտի գար, ուրեմն ով էր նա որ այս գեղեցիկ վայրկեանները կընդմիջէր։

Ինչ օգուտ չատ անգամ մարդուս կը պատահի, այս տեսակ բաներ։

Վերջապէս դուռը ով ըլլալը խնացուեցաւ, մեր նոր փեսացուն և կաթ փեսան սրճարանէն կուգային։

Հարկաւ ծանօթ մէկը ըլլալու էր, որ նոր փեսան կուզեն տասնկ յանկարծ անուանել, ուստի Արտալ ակամայ սրճարանը երթալով Դաւիթը հոն գտաւ, որ իրեն կսպասէր։

— Ինչ լուր նայինք Արտալ աղայ ըսաւ նա, յուսամ թէ գործը կարգին է։

— Կարծածէդ աւելի։

— Շատ գէմ կեցաւ։

— Փիշ մը։

— Ինչպէս։

— Ձու կարծածիդ չափ դժուարութիւն չկար գործին մէջը։

— Ինչպէս կըսես։

— Արդէն Սաթինիկ երկար ծեծող ամուսին մը ունենալու շատ ախորժակ չունի եղեր։

— Ո՞վ Սաթինիկը, ըսաւ Դաւիթ զարմանալով։

— Հապա ով պիտի ըլլայ։

— Ես այդպէս չէի կարծեր։

— Եւ անոր համար ինքզինքդ ծանրէն քաշեցիր այնպէս չէ Դաւիթ աղայ, և մինչև որ տասն և հինգ հազարի գլուխ կապիտիր նէ դժուարութիւններ չտրուցիր։

— Չարկաւ, ըսաւ Դաւիթ, միթէ զդջացար այդ սակարկութեան վրայ։

— Ո՛չ ըսաւ Արտալ խօսքը դարցնելով, այդ մասին չէր իմ ըսելիքս, միայն թէ կարծածիդ պէս գործը ծանր չէր։

— Ինչէն պիտես։

— Վասնզի երբ մանեակ մը անոր պարանոցը անցուցի և մատն ալ մատանի մը, և ոսկւոյ քսակ մալ տուի, այն ատեն ամեն բան լըմնցաւ։

— Եւ ոչ իսկ իւր մայրը յիշեց, հարցուց Դաւիթ, որուն զարմանքը չափէն աւելի էր։

— Էհ, մայրը յիշեց հարկաւ, բայց ես ալ իրեն յիշեցուցի թէ, ամուսնացող անձ մը՝ քիչ ժամանակուան համար հայրն ու մայրը մոռնալ պէտք է։

— Եւ նա ալ հաճոզուեցաւ։

— Անտարակոյս, միթէ չէս հաւատար։

— Ուզես չուզես պիտի հաւատամ։

— Այո՛, ալ հաչտուած ենք, Դաւիթ աղայ, դուն իմ խօսքիս հաւատարմութիւն ըրէ, վասնզի այս իրիկուն պատուելու արուեստութիւն անպատմ առի իրմէն, եթէ կը բարեհաճիս հետս եկուր տուն երթանք և միասին մէկ քանի հատ մալ կը վչենք։

— Ո՛չ այդ անկարելի է. այժմ Սաթինիկ գիս տեսնալ չըլլար, ամուսնանալնէդ վերջը շատ կը տեսնուինք, ըսաւ Դաւիթ, խորամանկութեամբ. վասնզի Դաւիթ Սաթինիկ քնութիւնը լաւ կը ճանչնար և երբէք չէր յուսար որ Արտալի հետ ամուսնանալու հաւանութիւն պիտի տար,

Դաւիթ միայն կը կարծեր թէ, դործը մինչև այս կէտը հասնելէն ետև Սաթինիկ խոյս պիտի տար, և որուն հոգ, ինքը արդէն բաւական առակ ձեռք ձգած էր անկից վերջը ինչ կըլլար թող ըլլար։

Բայց ինչպէս որ ըսինք Դաւիթ երբէք չէր հաւատար, ուստի ըսաւ Արտալին թէ, ուրեմն այս իրիկուն անպատճառ պիտի ամուսնանանք։

— Էհ արդէն ըսի քեզի։

— Իմ հարցունելուս ալ գլխաւոր պատճառը կայ, վասնզի

Մարգար աղան յատուկ գիս այս բանիս համար խրկեց որ՝ այս իրիկուն գործը լըմնցնես ։

— Այո՛, արդէն ամեն բան պատրաստ է, ըսաւ Սրապ, կէս գիշերուն քահանան պիտի գայ և պսակը պիտի ըլլայ ։

— Ինծի նայէ Սրապ աղայ, կատակը մէկդի թողը, իրօք Սաթինիկին հաւանութիւնը առած ես ։

— Խենդ էս ինչ էս մարդ, կատակ ընողը ով է ։

— Զըլլայ թէ իւր վրայ բռնութիւն բանեցնէս, Սրապ աղայ, վերջը գէշ կըլլայ գործը ։

— Կերդնուիմ որ ըսածներս ճշմարիտ է Դաւիթ աղայ, եկուր ըսի միաւորենք տուն երթանք որ դու ալ հաւոդուիս ,

— Կեցցէս Սրապ աղայ, ուրեմն օղի բերել տուր նայինք, քեզի հետ մէկմէկ հատ խըմենք ։

— Բայց այս տեղը սրճարան է ելիր գինետուն մը երթանք ։

Ուստի ելան Սերասող գինետուն մը իջան ։

Ձամբան Դաւիթ միշտ կը մտածէր ։

Երբոր գինետունը հասան և օղիի գաւաթներն սկսան պարպել ։

— Ի՞նչ կը մտածես Դաւիթ աղայ՝, ըսաւ Սրապ ։

— Այն կը մտածեմ պատասխանեց Դաւիթ, ինչպէս գիւթեցիր այդ աղջիկը, միթէ խնացուցիր որ իւր նշանածը բանան է ։

— Ոչ թէ միայն խնացուցի, այլ ըսի նաև թէ քանի տարի թիւարանը պիտի մնար և թէ ինք ալ գուցէ անոր հետը պիտի բանտարկուէր, որ ես առաջուց ասոնք դիտնալով կերպով մը՝ գինքը սիրելուս համար իւր վրայ հակեր էի, և գինքը փորձանքէն ազատելու համար էր որ Ազգային հիւանդանոցը վոխադրել տուեր էի ։

— Եւ այսպէս զանի լաւ մը հասոզցիր ։

— Այո՛ ։

— Անանկ որ, ալ այսուհետև Սաթինիկ քուկդ պիտի ըլլայ ։

— Եւ արդէն իսկ եղած է, միայն պսակը կըպակաչ նա ալ այս գիշեր պիտի լըմնցուենք ։

— Շատ աղէկ Սրապ աղայ ըսաւ Դաւիթ, հիմայ ձեր գործը լըմնցաւ միայն մէկ բան մը մնաց ընելիք ։

— Ի՞նչ է, ըսէ նայինք ։

— Չիմա կը մնայ ձեզ վճարել ինձ տասնըվեց հազար դահեկանի մնացած գումարը ,

— Այդչափ չուտո՞վ, ըսաւ Սրապ, որ արդէն գլուխնալ տաքնալ սկսեր էր օղիէն, և մէկէն իմէկ սիրտը նեղացաւ դրամի խօսք լսելուն ։

— Այո՛, ըսաւ Դաւիթ, վասնզի կարելի է վաղը Տրդատ բանտէն կելնէ և գիս սպաննէ, ուստի չուտ ըրէք այդ գումարը հատուցէք որ ես ալ այսօր կամ վաղը ճամբայ պիտի ելնեմ Երուսաղեմ երթալու համար ։

— Շատ աղէկ ըսաւ Սրապ, Տրդատայ անուանէն քիչ մը դող ելնելով, վաղը առաւօտ սենեակս եկու քու հաշիւդ տեսնենք։

— Ներեցէք Սրապ աղայ, ձեր առաջարկութիւնը չեմ կրնար ընդունիլ ։

— Ինչու համար ըսաւ Սրապ ։

— Կարելի է մինչև վաղը ինչ կըլլայ ինչ չըլլար, թէպէտև դուն վախու տեղ մը չունիս վասնզի հարուստ ես, այլ ես աղքատ ըլլալուս ամեն ժամանակ վախ ունիմ ։

— Ինծմէ կը կասկածիս ուրեմն, որ քեզ խօստացած դրամը չվճարեմ եթէ կուզես ընկալագիր մալ տամ ։

— Ոչ կասկածելու համար չէ · միթէ այսչափ ժամանակէ ի վեր է ձեղնէ ընկալագիր ուզեցի, ես քալ դիտեմ որ քու խօսքդ դրամ է, բայց այժմ ստակի պէտք ունիմ, վերջապէս հիմայ ստակ կուզեմ ։

— Քանի որ ինծմէ կասկած չունիս, հիմակուան վաղուան մէջ շատ տարբերութիւն չկայ, վաղը առաւօտուն սենեակս եկուր գքեզ գոհ կընեմ խօստացածէս աւելին վճարելով, որովհետև այժմ պատրաստ դրամ չունիմ ։

— Դեռ ժամանակ կայ կրնաս բերել տալ ։

Այս խօսքին վրայ Սրապին սիրտը նեղացաւ, վաղուընէ առաջ չեմ կարող տալ քեզ խօստացած դրամն Դաւիթ աղա ըսաւ ։

— Ես ալ քեզ կըսեմ թէ, ըսաւ Դաւիթ, գոյնը նետելով, վաղուընէ առաջ պիտի առնեմ քեզնէ այն գումարը, ապա թէ ոչ ։

— Ապա թէ ոչ , ինչ , ըսաւ Սրապ կատղելով ։

— Դուն ալ այս երիկուն չը պիտի կրնաս պահպանել , ըսաւ Դաւիթ , նոտած ախոյեն երեւելով ։

— Սրապ՝ որուն կատաղութիւնը արտաքոյ կարգի էր , ինքզինքը զսպել այս վայրկեանիս , որ եթէ ձեռքին դար Դաւիթի անշունչ դիակը գետինը կը փռէր · ուստի ձայնը մեղմացնելով ինծի կըսպառնայս Դաւիթ ըսաւ ։

— Գիտի որ դուն չես ուզեր հաւատացնել ։

— Սրապ քանի դիտէր որ նոյն վայրկենին Դաւիթի ձեռքը ինկած էր , եթէ ըսնի դոն չըներ իրօք անկարելի էր նոյն պիղծը Սաթինիկի հետ ամուսնանալ , ուստի Դաւիթի ձեռքին բռնելով ահեղ քաղցրութեամբ մը՝ նոտէ կաղաչեմ ըսաւ , դուն իմ լաւ ծնողներս սպաս հոգիյար , ես չըսի քեզի թէ երբէք չըպիտի հաւատացնեմ , այլ հինգ պատրաստ դրամ չունենալուս առաւօտուն անպատճառ կը հաւատացնեմ և քու յուսացածդ ահեղի քեզ դոն կընեմ ըսի ։

— Դաւիթ զինքն բռնուելու մարդ չէր · սրտին խեղդը հասած էր որ՝ այս եղելութիւններուն հետեւանքը ազնիւ չէր , ուստի իւր նպատակին էր , երբ նոյն չարիքէն ձախոյ ելնելով Երուսաղեմ երթալ , վերջապէս Կ. Պոլիսէն հեռանալ , ուստի ըսաւ ։

— Սրապ աղայ , քանի որ դուն քու նպատակիդ հասար , Սաթինիկ քու ամուսնդ եղար , ալ սպասելու ժամանակ չընեմ , հինգ ոտակ կուզեմ ։

— Սրապն ձարը հատնելով սկսաւ մտածել , այս մարդը կը խորհեր ոտն ոտնիկը դժուար բան մը չէ եւ այնուհետեւ զանի ստորերկրայ յարկի մը մէջ փակելու համ մինչեւ վաղը · և վաղնալ լաւ ծեծ մը տալով տունէն դուրս ճամբելու համ · ուստի այս որոշումը հաստատ միաքը դնելով ըսաւ ։

— Դաւիթ աղայ , եկիր միասին տուն երթանք հոն պատրաստ ունեցած դրամն քեզ կուտամ ։

— Ո՛չ ըսաւ Դաւիթ , դինեւոան սպասաւորը տուն կը խրկես Բարեկը կանչել կ՛ուզես և անոր հրաման կընես սկզբ եղածը բերելու ։

Աւօր ըսելիք չեկաւ , Սրապի խորհրդածութիւնները օդը ցնդեցան , վերջապէս վրէժխնդրութիւնը ուրիշ յարմար ժամանակի մնաց ։

— Ալ այսուհետեւ հաւատարմութիւնը վերցաւ այնպէս չէ Դաւիթ աղայ , ըսաւ Սրապ , ուրեմն այսուհետեւ իրարու հետ չը պիտի տեսնուինք ։

— Կարելի է ոչ · վասնզի՝ ես արդէն զղջացայ քեզի օգնելուս , դուն հարուստ բայց անխիղճ ես , այլ ես աղքատ և խըղճոտ եմ , արդէն խիղճս միս կը խայթէ խեղճ Տրդատին համար որ՝ անդունդը գահավիժեցինք , այո , աղքատութիւնը և չքաւորութիւնը միայն պատճառ եղաւ ինծի որ քու արբանեակդ ըլլամ , ըսաւ Դաւիթ աչքերը լցուելով ։

— Սրապ Դաւիթի այս խօսքերէն դողաց , հասկցաւ որ չատ խօսեցնել տալու ժամանակը չէ , ուստի ձեռքը ծոցը տանելով քսակը հանեց և մէջը գտնուած ութսունչորս դուսարը որ երեսուն հատ Օսմանեան ոսկի էր , Դաւիթի ձեռքին մէջ լցուց ։

— Առ ասիկայ Դաւիթ աղա , քանի որ հետս տուն դալ չես ուզեր քովս գտնուածը քեզի տամ · դուն իմ մտերիմ բարեկամս ես , ներում կը խնդրեմ որ զքեզ վշտացուցի , ատի կաղաչեմ , առ այս գումարը առ հաչիւ , և միացածին համար ալ ընկալըպիր մէ տամ առաւօտուն եկուր միացածն ալ առ ։

Դաւիթ թէպէտև քիչ մնալ ընդխմութիւն ըրաւ · բայց վերջապէս ստակներն ու պարտամուբհակը առաւ և նոր վեսան ջորհաւորելով անկից հեռացաւ ։

Սրապ նոյն պիղծը կարծեցեալ Սաթինիկի հետ ամուսնացաւ , որ հետևեալ առաւօտուն , մեր արդէն պիտցած սպասուհին , այլևայլն Նիկոմիդեացի Սարգսիկը՝ իբրև Սաթինիկ , Տիկին Սրապ եղած էր ։

ԳԼՈՒԽ ԺԵ·

ՊԱՐՏԱՄՈՒՐՀԱԿԻՆ ՓՈԽԱՐԻՆԸ

Դաւիթ Սրապէն բաժնուելէն ետքը որ սաստիկ բարկացած էր, ամբողջ տակը որոշեալ ժամուն չ'տանալուն համար, կուզէր անկից վրէժը լուծել։

Բայց ինչ օգուտ ալ ամեն բան լըմնցաւ, կըսէր խրովի· թէպէտեւ ձեռքս պարտաւորիմ մը ունիմ, բայց դարձեալ պիտի չկրնամ տակ չըվիսի կրնամ կորզել այս մարդէն, ինչ եւ իցէ, նայինք առաւօտուն ինչ կընենք։

Բայց կը մոռանայր Դաւիթ, ես երբէք չէի յուսար որ Սաթինիկ այսչափ դիւրահաւան ըլլար եւ այսչափ չուտով Տրդատը մոռնար, արդարեւ կըսէր· ես միայն չահու համար Մարգարի ձեռաց դործիք եղայ, բայց երբէք չէի յուսար որ այն գեղեցիկ Սաթինիկը՝ այն հազուագիւտ օրիորդը, Սրապի պէս ծեր եւ դաժան մարդու մը կինը պիտի ըլլար, ո՛չ, ո՛չ, այս հաւատալու բան չէ։

Բայց կարելի է, կը խորհէր Դաւիթ ինքնիրեն, Սրապ կախարդի մը դիմած ըլլայ, եւ անկից դեղ մը առնելով Սաթինիկի խմցուցած ըլլայ անոր խելքը առնելու համար, ինչպէս որ կինս կըսէ թէ՝ այս տեսակ չատ բաներ կրնան ընել կախարդները, աս ալ առանկ ըլլալու է· ապա թէ ո՛չ Սաթինիկը Տրդատին բաժնելը Աստուած միայն կարող էր։

Դաւիթ մտատանջ դադափարներով, եւ իր ցնդած գլուխով՝ խորհրդածութիւններ ընելով· ուղղակի Բերայ Մարգարի տանը դուռը ձեռք առաւ։

Մարգար որ արդէն ուրախութենէն տուն դացած եւ լաւ հացկերոյթ մը պատրաստել տուած էր, եւ անհամբեր Դաւիթի դալուն կ'սպասէր, երբ նա ներս մտնելով բարեւ տուաւ։

— Կեցցէս Դաւիթ աղա, ըսաւ Մարգար, դրաւ կը դնեմ որ լաւ լուրեր ունիս ինծի տալու։

— Տիկին Սրապին վրայօք լուրերու կը սպասէիր այնպէս չէ Մարգար աղա։

— Տիկին Սրանչ, օ, կեցցէս Դաւիթ աղա· կեցցէս։

— Ի՞նչ դիտցար· ես այս իրիկուն հարանեւոր էի, բայց ինչ եւ իցէ։

— Դիտեմ, դիտեմ Դաւիթ աղա, դուն ամենէն աւելի պիտի կը մոռածես· արդարեւ Սրապն ալ այնպէս առանձին թողելու չէր, հիչ որ չենէ կինս անդամ հարսնիք ղրկելու էի։

— Ինծի պէտք չէր, ըսաւ Բրաբ։

— Տրդատին նշանածը ձեռքէն առնելնուս համար դժդրդեկաւ, ըսաւ Մարգար։

— Այդ կողմէն ուրախութիւնս մեծ է, ըսաւ Բրաբ, բայց Տրդատը ալ բանտէն պիտի հանես ա։

Տրդատը ալ բանտէն պիտի հանեմ բանտէն բայց դեռ ժամանակ կայ,

— Դաւիթ այս խօսքին վրայ, ինչ կըսես Մարգար աղա, չենեռս այս օրերս բանտէն հանես, վերջը աղէկ չըլլար ըսաւ։

— Դուն մտ սա դաւաթը՝ նոր վիճակին կենացը մէմկ հատ խըմենք, կնոջս խելքը չի հանիր առանկ բաներու։

— Դաւիթ նորէն չսկսիր առաւ և դաւաթները պարպուելէն ետև· Տիկին, ըսաւ Բրաբին, իրաւունք ունիս Տրդատը ես ալ կը մեղքնամ, որ իւր հօրեղբօրը Մարգար աղայի պէս աղնուական մարդու մը խօսքը մըտիկ չընելուն, այս պատիժը կրելու արժանի եղաւ։ Բայց կը յուսամ որ՝ օր մը խելքը գըլխովը կ'դայ մեղայ ըսելով և Մարգար աղային ոտքը կիյնայ, այն ժամանակը հարկաւ պիտի երթ բանտէն, բայց այս օրերս թող մնայ, այնպէս չէ Մարգար աղայ։

— վեց ամսէ մը չափ թող բանտը մնայ, անկից վերջը ես դիտեմ ինչ ընելիքս, ըսաւ Մարգար։

— Վ֊եց ամիսը չատ է, ըսաւ Բրաք։

— Ինչ ըսիր կընիկ, պօռաց Մարգար, ան մարդը որ հայրը մեռցնել ուզող մարդուն աղջիկանը հետ կարդուիլ կուզէ, այն մեռնող հայրն ալ իմ եղբայրս ըլլայ, ես ան չան տղան բանը չ'սպաննեմ։

— Հիմայ Գէորգին աղջիկը Սրապին կինիկը եղաւ, ալ ինչ մնաց այդչափին ալ բաւական է, ըսաւ Բրաք։

— Տիկին ըսաւ Դաւիթ֊քիչ մալ թող մնայ, քանի մը օր անցնի֊վերջին ես ալ քեզի հետ միասին պիտի աղաչեմ Մարգար աղային որ Տրդատը բանտէն հանել տայ֊հիմայ մեր ուրախութիւնը կատարեալ է վրէժնիս լուծեցինք, եթէ Տրդատը շուտով բանտէն ելնելու ըլլայ, անիկայ դիտես ինչ տատանայ է նորէն գլուխնուս բան մը կը բանայ։

— Խելքը չի հասնիր, ըսաւ Մարգար, կին չէ մի, մազերը երկայն խելքը կարճ է։

— Նայէ ձեզի ըսեմ, ըսաւ Բրաք, եթէ Տրդատ ալ Գէորգին նման բանտին մէջ մեռնի, այն ատեն հետդ չը պիտի հաշտուիմ, ըսաւ խօսքը Մարգարին ուղղելով։

Այս խօսքերուն վրայ Դաւիթ դողալ սկսաւ, վասնզի Տրդատայ բանտէն ելնելը աւելորդ դործին չէր գար, բայց բանտին մէջ Տրդատայ դանուած վիճակն ալ յիշելով խղճի խայթը պինքը տանջել սկսեր էր, Դաւիթ իւր ընելիքը որոշած էր, իւր նպատակն էր հետևալ օրը Պոլիսէն փախչիլ։

— Մարգար իւր կնոջը սիրտը հանդարտեցնելու համար ըսաւ թէ, դուն ուղածիդ չափ հետս կուռ, սրդոլէ֊բայց ես եկող շաբթու քեզ հետ պիտի հաշտուիմ։

— Ինչ պիտի ընես նայիմ, ըսաւ Բրաք։

— Ես քեզի ինչ խօստացած եմ, երբ Գէորգին վրէժս կատարեալ լուծէի։

— Երեստակեմ պիտի տանիմ։

— Կեցցես կինս, դուն չատ հաղուագիւտ կին մը ես, լեցուր նայինք սա պատմիները֊առ նայինք Դաւիթ աղայ քեզ ալ հետ պիտի տանինք։

Այս և տասնց նման խօսակցութիւններով լաւ մը ուռել

խմելէն վերջը, եւ նոյն գիշեր Դաւիթ քանի մը հազար դահեկան ձեռք ձգելէն վերջը, հրամաններ տուաւ Մարգարէն հետևալ օրը Տիկին Գէորգին այցելութիւն տալու, և ինչ վիճակի մէջ ըլլալին անոր խնայնելու համար։ Ըստի առաւօտուն կանուխ Դաւիթ ուղղակի Տրդատայ երթալ, նախ Արտալի սենեակը երթալով պարտաւորհակին փոխարենը ընդունելու։ Եւ մինչդեռ նոր Թանի մեր արդէն դիւցած սենեակը մտաւ, դեռ նոր վճռան եկած չէր, երկու ժամ սպասել հարկ եղաւ՝ որ վերջանայ եկաւ։

— Երկու ժամ է քեզ կ'սպասեմ ամիրայ, ըսաւ Դաւիթ։

— Սրապ Դաւիթը տեսնելով գոյնը նետեց, կարծեմ այս իրիկուն քուն մտած չես։

— Դաւիթ խօսքը փոխելով ըսաւ֊հարկաւ քունս չը տարաւ, վասնզի պիտի հարցնէի քեզ թէ՝ ամուսնիդ գո՞հ ես։

— Անտարակոյս գոհ եմ, ըսաւ Արտալ, բայց քեզի ինչ։

— Իրաւունք ունիս ամիրայ, քանի որ գործդ լրմնցաւ ալ բարեկամներուդ պէտք մը չունիս։

— Է՛հ, քեզ նման մարդիկ ինչ բարեկամութիւն կրնան ընել մինակ ատակով գործ տեսնել։

— Է՛հ ինչ ընեմ֊ես ալ ատակի կարօտ մարդ մը եմ, դուն մեծ շահ մը ունեցար աննման օրիորդի մը հետ ամուսնանալդ՝ ես ալ միջնորդութեան գործ մը կատարեցի, քու երջանկութեանդ պատճառ եղայ հարկաւ վարձքս պիտի տանիմ։

— Ինչ վարձք կը պահանջես ինծմէ, ըսէ նայիմ։

— Տասն երկք հազար դահեկան ինծի վճարելու խօստացած չե՞ս, միթէ այնպէս չէ մեր սակարկութիւնը

— Ադէկ֊վերջը։

— Վերջը մի։

— Ըսէ նայինք, ըսէ։

— Երկք հազարը տուած էիր արդէն, հազար դահեկան Սահինիկի հիւանդանոց մտած օրը տուիր, եղաւ չորս հազար։ Երեսուն ոսկի ալ երկու տուիր, եղաւ եօթը հազար։

— Ինչ, ոսկին հարիւր դահեկանէն հաչիւ ըրիր։

— Հապա ինչ ալիտի ընէի :

— Ո՛չ . ես թղթատրամ ալիտի տամ քեզի :

— Բայց առաջին անգամ երէք հազար դահեկան մեծալիք դրամի՝ երբ երեսուն ոսկիի վոխանակեցիր այդպիսի բան մը չըսիր :

— Այ՛ . բայց այն ժամանակը գործը բոլորովին գլուխ ելած չէր , որ այսօր ամեն բան լըմնցաւ :

— Իրաւունք ունիս , գործդ լըմնցաւ ա , հիմայ ուզածիդ պէս կրնաս ընել նայինք . յանցանքը ինչ է որ քեզի հաւատարմութիւն ըրի , ուրեմն թղթատրամ ալիտի տաս , շատ աղէկ , առ սա պարտաւորհակդ և ինչպէս կուզես նէ այնպէս վճարէ :

Դաւիթ , Սրապի տուած պարտաւորհակը իրեն ներկայացուց :

Սրապ զանի՝ յանիշտակելով մտատուր նետուեց :

— Ինծի նայէ Դաւիթ ազայ ըսաւ Սրապ , ամա դինացինդ ինբրաւ կոլոտատուելու մարդ մը կը նմանիս . դուն այս գործին մէջ արդէն բաւական դրամ կորզեցիր . աղէկ վարձատրուեցար , և իրիկուան ըրած կոլոտութեանդ վախարէն կինացնեմ քեզի թէ , ալ այսուհետև տակ մալ չըսիտի տամ , և եթէ չես ուզեր որ տուածներս ալ ձեռքէդ առնեմ , առածներուդ համար շնորհակալ ըլլալով չուտով ելիր գընա սրկից :

— Ի՞նչ ըսիր , ըսաւ Դաւիթ բոլորովին մոխրագոյն դառնալով , եթէ դուն գայլ ես , ես ալ չուն եմ . տեսնենք ով գլուխ կելնէ : Ես լաւ գիտէի քու ինչ առիւծանի խարդախ մարդ ըլլալդ , բայց կարծես թէ Գէորգին աղջկանը հետ կարդուելովդ ամեն բան լըմնցաւ : Ո՛չ , փառք Աստուծոյ դեռ Մարգար կենդանի է կրնամ զքեզ Պոլսէն վախցնելու չափ հալածել , վասնզի՝ դեռ չ՚ որ գիտէ քու ատիկայ առևանգութիւնդ ատիկայ առևանգութիւն մը է կը հասկընան : Ես ատիկայ ալ ես գիտէ տարաձայնեմ , ապա թէ ոչ , շուտ ըրէ տակներս հաւրէ :

— Կամաց եկուր . ըսաւ Սրապ , զանի ծաղրելով , կարծես թէ այդ խօսքերովդ այդ սպառնալիքներովդ գիս գիտի վախցընես , ալ ամեն բան լըմնցաւ , ինչպէս որ կրսէ Տաճկական

առածը , Գլխը առնողը Իսկիւտարը անցաւ . Հասկցար մի՛ ըզլաս , շուտ ըրէ սրկից հեռացիր , Մարգարին աղէկցուխեամբը ալ իմ աչքս վախցնելու բան մը չունիս , աղէկ ըսիր թէ ես գայլ եմ . և գիշատիչ գայլ եմ . ալ այսուհետև Մարգարին ալ խեր՚ը անիծեմ քուկդ ալ , բաւական է որ Գէորգին աղջիկը իմ տունս սինիս եղաւ . նա գիս կը սիրէ և իւր մայրն անգամ տեսնել չուզեր : Սա անպիտանին նայէ , իբրև առևանգուխիւն ընող մկը գիս ոստիկանութեան ձերբակալել սիտի տաս այնպէս չ՚ : Ինծի աղէկ նայէ , ես Տրդատը չեմ որ առանց ինքզինքս կատղեցնել արդարացնելու անբանի մը պէս բանտարկուիմ , առևանգուխիւն մի՛ . հըմ . աղէկ մտածեր էս , բայց երբոր տունս նացած ըլլաս տուգուի , երբ տեսնես ըսէ թէ գիս կը սիրէ այն տեղն ինչ պիտի ընես նայինք , ըսաւ Սրապ :

— Ինծի նայէ պոռաց Դաւիթ , ես քու խերդ կանիծեմ հիմայ ինծի տակ պէտք չէ սա ընկալագիրը ես տուր :

— Դուրս կորիր ասկից , պոռաց Սրապ :

— Ասկից դուրս չը սիտի ելնեմ , մինչև որ կամ տակները և կամ ընկալագիրը ինծի չ՚յանձնես , պոռաց Դաւիթ ոտքը գետինը զարնելով և Սրապի օձիքէն քաշելով :

Սրապ զանի մկ կողմ հրեց , և Բարսեղ , սա մարդը դուրս հանէ պոռաց իր ծառային :

Բարսեղ սենեակին դռնէն մտիկ կընէր , ուստի չիմանալ ձևացուց , Դաւիթ նստած տեղէն յանկարծ ցատկելով , Սրապին օձիքէն քաշեց և զանի սենեակին մէջ տեղը գետինը զարկաւ . եւ մինչդեռ Սրապ ոտքի վրայ չելած . Դաւիթ անտուկը բանալ ուզեց , բայց յոյսը պարապ ելաւ որովհետև կղպած էր :

Սրապ Դաւիթի վրան յարձակեցաւ , բայց Դաւիթ իր նպատակն իրագործած և բոլորովին կատղած Սրապի գլխին բերնին ուժով մկ քանի ապտակներ իջեցնելէն եաև , որով հետև Դաւիթ Սրապէն շատ ուժով էր , երկրորդ անգամ զանի գետինը զարկաւ , և երկու ձեռքով Սրապին վզէն սկսաւ սեղմել :

Բարսեղ , որ այս տեսարանը անտարբերութեամբ կը դիտէր երբ իւր տերոջը լաւ ծեծ մը ուտելը և խեղդուելու վիճակին մէջ գտնուելը տեսաւ , ինքնալ կերպով մը իւր վրէժն

ալ առած հանարելով եկաւ միջանաեց, և Դաւիթին ձկջքէն բռնելով բաղմոցին վրայ նետեց։

— Երբ Արտ ինքզինքին եկաւ, բռնէ այս մարդը Բարսեղ ըսաւ և մի թողուր որ դուրս ելնէ։

— Ինչու համար, ըսաւ Բարսեղ։

— Չի տեսար որ պիտի խեղդէր։

— Չե տեսայ։

— Ուրեմն բռնէ սըտոր ձեռուընները, և զայս ըսելով Արտ երկայն ծխափայտ մը առաւ։

— Դաւիթ դռնապահ մըտիկ կընէր և քայլ մը առաւ երթալու։ Կեցիր պօռաց Բարսեղ, դուն ալ կեցիր ըսաւ, իր ակրոջը բռնած ծխափայտին ծայրէն բռնելով, ինչու համար այս մարդուն ընկալագիրը ձեռքէն առիր։

Պէտք է դիտնալ թէ Բարսեղ ալ չահ ունէր նոյն ընկալագրէն, ուստի անոր համար կը հարցնէր իր ակրոջը թէ, ինչ պատճառաւ չի վճարէր Դաւիթին առակը։

Արտային վրէժխնդրութիւնը սոսկալի էր. հակըցաւ թէ այս միջոցին անպատճառ Բարսեղին օգնութեանը կարօտ էր։

— Բարսեղ պռաց, ձգէ ծխափայտը, բռնէ սա անպիտանին ձեռուընները, անոր տալիք առակիս կեսը քեզի կուտամ, ահա ասկի, չես հաւատար, առ այժմ այս գուսպարը, ըսելով. ծոցէն բաւական թղթադրամ հանելով Բարսեղին երկնցուց։

— Դաւիթ որ այս տեսարանը կը դիտէր, ուղեց կծիկը ձգել, բայց Բարսեղ զանի բռնեց։

— Թող պիս ըսաւ Դաւիթ, որ Բարսեղի զօրաւոր բազուկներէն յաղթահարած էր. Թող պիս, ապա թէ ոչ Տրդատայ բանտը մնած օրը կեղծ թղթադրամներուն դործը դիտես ա, եթէ պիս չը թողուս, ուղղակի ոստիկանութեան դուռը պիտի երթամ և ամեն բան պատմեմ։

— Դաւիթ այս խօսքերը ըսած ժամանակը, Բարսեղ զանի ուժով բռնած էր որ չի փախչի։ Արտ ասկից օգուտ քաղելով իր ձեռքի ծխափայտովը մկ քանի անդամ Դաւիթի գլխուն և ուսերուն իջաւ որ ծխափայտը կտոր կտոր եղաւ։

— Բարսեղ Դաւիթի ըրած այն յայտարարութեան վրայ

և տէրջն ալ տուած հարուածներուն վրայ զանի թողուց, և չուտով կորսուէ գնաց ըսաւ, ապա թէ ոչ զքեզ կ'պատնեմ։

Դաւիթ արտոյնօք դուրս ելնելով ուղղակի ոստիկանութեան կողմը սկսաւ երթալ, բայց նախ տրամարան մը նատելով սկսաւ մտածել, դէչ խելք չըրաւ վտանգի քիչ մը մտածելուն պէս բարկութիւնը չուտով իջաւ, որ պինքը վտանգի դնելէն իզատ չահ մը չը պիտի կրնար ունենալ։

Յիրաւի կըսէր Դաւիթ իւրովի, եթէ այն կեղծ թղթադրամներուն վրայօք ծանօթութիւն տամ ոստիկանութեան, այն առեն Բարսեղ բանտը պիտի երթայ. առկից ինչ կելլէ մինչդեռ ես, Արտային սկսաք է վրէժս լուծեմ։

Երթամ Սահմինիկի մօրը խմացնեմ եղելութիւնները, և այն առեն Տիկին Գէորգ պիս պիտի անիծէ և ես արժանի եմ այդ անեծքին։ Ո՛չ անիծեալ ազգատութիւն, առեն բան ընել կ'տաս մարդու։ Եւ քիչ մը մտածելով, արդեօք երթամ Տրդատայ խմացնեմ եղածները, ո՛չ, ո՛չ, այն առեն նա ալ յուսահատութենէն ինքզինքը պիտի սպաննէ, բայց դոնէ երթամ Տիկին Գէորգին խմացնեմ, որ դոնէ Տրդատը բանտէն ազատի և անկից կծիկը գնեմ Պօլսէն փախչիմ. Տարկաւ Տրդատ բանտէն ելնելէն ետքը, եղածները պիտի խմանայ, և Արտային աղիքները դուրս թափէ, որ այն առենը սորվի պարտատիրոջ ձեռքէս խլելը, և անոր փոխարէն ինձի գաւազանի հարուածներ տեղացնելը։

Դաւիթ իւր որոշումն ընելով, ուղղակի կեռիք Բաչայ մէր սրդէն պիտցած Աեպուհի տունը սկսաւ երթալ, առանց դիտնալու որ Տիկին Գէորգ և Սահմինիկ հոն կը գտնուէին ինչպէս ալ ընթերցողք արդէն դիտեն։

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

ԿԵՏԻԲ ԲԱՇԱՑԻ ՏՈՒՆԸ

Մինչեւ ցարդ տեղի ունեցածները հասկցանք, բայց ասկից վերջը պիտի իմանանք թէ՝ ինչ ըրաւ Սաթինիկ նոյն օրը, երբ Տրդատ չուտով գալու խօստանալէն վերջը անկարող գըտնուեցաւ այս մասին։

Արդէն գիտենք թէ Տրդատայ մկրնելէն ետեւ, Սրապ Սաթինիկի տունը եկած էր, և այս պատճառաւ էր որ Տիկին Գէորգայ ալ սիրտը նեղանալով և Տրդատին գալուն չ'սպասելով, Սրապի մկրնելէն անմիջապէս վերջը Սաթինիկին հետ միասին Կէտիկ Բաշայ Սեպուհի տունը գացած էր, պատուիրելով Սուրբիկին որ՝ Տրդատ եկածին պէս ուղղակի Կէտիկ Բաշայ գայ։ Տիկին Գէորգայ նպատակն էր Դաւիթը գտնելով լաւ մը յանդիմանել, վասնզի կը կասկածէր թէ Սեպուհի Պօղիսէն մկրնելէն 'ի վեր Դաւիթ պարապ ժամանակ գտնելով, Արապը համոզած ըլլայ, որ այս յանդգնութիւնն ընելու հաւանութիւն ընծայէ։

Երբ Սաթինիկ և իր մայրը Կէտիկ Բաշայ Սեպուհի տունը գացին, Մարիամ պիրենք խնդութեամբ ընդունեցաւ. որպիսի ուրախութիւն, ըսաւ, աւուրնոյս երթալէն 'ի վեր է որ ձեզ տեսած չունիմ, բարի եկաք, ընորհակալ եմ որ պիս չէք մոռնար։

— Դուք աւելն ժամանակ մոռցեր էիս էք, ըսաւ Տիկին Գէորգ, բայց այսօր սրտնեղութիւն ունեցայ։

— Ինչ է ձեր սրտնեղութեան պատճառը նայինք, ըսաւ Տիկին Սեպուհ։

— Ձեր ամուսնոյն բացակայութիւնն է։

— Եւ ինչու համար սրտերնիդ նեղացած է այդ մասին։

— Վասն զի ձեր դրացին, ձեր ամուսնոյն Պօղոսէն հեռանալէն օգուտ քաղելով վատակի ելեր է։

— Ո՞վ է այդ ըսած։

— Դաւիթը։

— Եւ ինչ տեսակ չահ է ըսածնիդ։

— Ահաւասիկ քեզ պատմեմ, այսօր Սաթինիկս ամուսնութեան ուղեցին, եւ ես լաւ գիտեմ թէ քու բարի դրացիդ է միջնորդը, ըսաւ Տիկին Գէորգ։

— Բայց ո՞վ էր ձեր աղջիկը ամուսնութեան ուզողը, ըսաւ Տիկին Սեպուհ։

— Ո՞վ կը կարծես որ ըլլայ։

— Չեմ գիտեր։

Սաթինիկ կը ծիծաղէր։

— Կաղաչեմ ըսէ, ըսաւ Տիկին Սեպուհ։

— Սա խուճած Սրապը, պատասխանեց Տիկին Գէորգ։

— Իրաւ կըսէք, ժամանակ մը մտիկ ըրինք ատիկայ, և ամուսինս բաւական ձանձրանալէն ետեւ վերջապէս զանի վրնընեց։

— Բայց այսօր նորէն յանդգնաբար իմ տունս գալով նորէն կրկնեց, և մանաւանդ սպառնացաւ ալ, եթէ աղջիկս իրեն չի տամ, ինք գիտէ եղեր ինչ ընելիքը։

Ջայս ըսելով Տիկին Գէորգ սկսաւ պատմել այն օրուան Սրապի ըսածները և ըրածները, և բաւական ըսելնուն ետնդնուն վերջը, որուշում տուին որ նոյն գիշերը Դաւիթը կանչեն և անկից բացատրութիւն խնդրեն։

— Բայց Տրդատայ խոսացնելու չէ։

— Ինչ ձնաս ունի մեզի գըօսանք պէտք է, ըսաւ Սաթինիկ։

Այս տեսակ խօսակցութիւններով օրը իրիկուն էր եղած, բայց Տրդատ դեռ երեւան չիկար։

— Ժամը տասն և մէկն է, ըսաւ Սաթինիկ, դեռ Տրդատ չերեցաւ։

— Ժամը մէկին հազիւ կ'զայ, ըսաւ Մարիամ։

— Այս իրիկուն կանուխ պիտի դար, ըսաւ Սամփնիկ։

— Ուրեմն ժամադիր եղած էիք, ատանայ աղջիկ, ըսաւ Տիկին Սեպուհ։

— Բայց ուր պիտի երթայիք։

— Չեզ այցելութիւն պիտի ընէինք։

— Անհաւատիկ հոս էք, ուրեմն հարեւանէ հիմա կ'գայ։

— Անուանիդ նամակ առիր, ըսաւ տիկին Գէորգ Մարիամին։

— Դեռ տասն և հինգ օր չեղաւ ըսաւ Տիկին Սեպուհ, վասնզի՝ ամուսինս ըսաւ թէ, տասն և հինգ օրէն նամակս ձեռքդ կը հասնի։ Որովհետև ամէից Պերութ եօթն օրուան ճամբայ է չոգենաւով. ցաւոք ելածին պէս նամակ պիտի խրկէր, այսօր տասն և չորս օր է երթալը վաղը նամակ պիտի առնեմ։

— Աստուած տայ ժամ առաջ գործը կարգի դնէր։

— Աստուած լսէ բերնիդ։

— Ո՞րչափ գումար է իր առնելիքը։

— Հարիւր եօթանասունը հինգ հազար դահեկան։

— Երկու տիկիններըը խօսքի բռնուած էին, բայց Սամփնիկ տակտ ժամացոյցը կը նայէր, և երբ վոզոցէն մէկը անցնէր և կամ տանը զրանը մօտ դղրդիւն մը լսէր իւր նշանածը կսբասելով կը խարուէր։

— Մութը կոխեց, ըսաւ Տիկին Գէորգ, Տրդատ ձեր մնաց։

— Սամփնիկ տխուր էր չէր խօսէր։

— Ձէք գիտէր որ շատ դիշեր ուշ կուգայ. և երբեմն ալ գործը սահմոզական ըլլայ նէ հիւր գործարանը կը կենայ։

— Բայց այսօր անպատճառ պիտի դար, ըսաւ Սամփնիկ։

— Միրելիս, ըսաւ Մարիամ, կարելի է գործարանէն չի կրցաւ հրաման առնալ շուտով դալու։ Որովհետև ամրութեան գործ է, եթէ սահմոզական պատճառ մը կայ անհնարին է Տրդատ չի կրնար դալ, ատոր համար մի տրտմիր, և իմ ալ պիտոյ մի վշտացներ. երկու շաբաթէ որ ձեզ տեսած չեմնիմ, ելիր նայիմ, ձեռքդ ինձի տուր, կերակուրի ժամանակ է ժամը դիշերուան մէկը դնաց, Տիլդատիժ նշանածիդ խօսամնաղանցութեան կերակուրին ուտենք։

Վերջապէս կերակուրի լոյսն սեղանին վրայ ալ բաւական խօսակցութեամբ դրաղելէն յետոյ կերակուրնին ալ կերան։ Սեղանէն ալ եկան և սուրճերնին խըմելէն ետքը բաւական ժամանակ ալ նստան, շատ խօսեցան և շատ տեսակ կատակներ ալ դացին, բայց Տրդատ երեան չելար. անցաւ այս առաջին գիշերը միւսով, վասնզի՝ թէ Սամփնիկը և թէ տիկնոջը ինքնիրեննուն որոշում տուած էին որ Տրդատ նոյն գիշերը տասը պզտկան գործով մը Զէյթին պուռնիի գործարանը կեցած ըլլայ։

Առաւօտուն Սամփնիկի դեղեցիկ աչքերը կարմրած էին, յայտնի բան էր որ նոյն գիշերը քուն մտած չէր, վասնզի քաջ գիտէր թէ Տրդատ երբէք խօսամնաղանց չէր դանուէր։

Առաւօտուն Տիկին Սեպուհ Տրդատայ վրայ չարաղուշակ երազներ տեսած ըլլալը կը պատմէր, ուստի ծառանին խրկեցին Դաւիթը կանչելու համար որ առջի իրիկուընէ մուտքած էին, բայց ոչ թէ Տիկին Գէորգայ ըսածին նման դանի նախատելու, այլ ուղղակի Զէյթին պուռնիի գործարանը խրկելու և Տրդատայ հոն ըլլալը ստուդելու համար։

Բայց Դաւիթ նոյն գիշերը տուն եկած չէր։

Տիկին Գէորգ Սամփնիկի հետ միասին Սամանթայ իրենց տունը երթալ կուզին, բայց Տիկին Սեպուհ չկրցաւ պիրենք։

Նոյն օրն ալ վարանումով և կատածանօք իրիկուն եղաւ։

Այս այն օրն էր որ Տիկին Գէորգի և Սամփնիկի սպասուհին Սուրբիկը իրր Սամփնիկ Աղդային Հիւանդանոցը կը փոխադրուէր։

Ժամը տասներկուքն եղաւ դեռ Տրդատ չեկաւ. գիշեր եղաւ դեռ ոչ ոք, և նոյն գիշերնալ այսպէս թէ կատածանօք և թէ յուսով անցաւ։

Խելքները կը յուսային թէ կէս գիշերուն դար, և կամ առաւօտուն կանուխ դար, ինչպէս որ շատ անդամ կը պատահէր թէ՝ Տրդատ օրերով գիշեր ցորեկ աշխատելէն վերջը, եթէ գործը աւարտէր կու գիշերուան անդամ տուն կը դառնար, բայց եթէ գիշերը կենալ հարկ ըլլար, առաջուընէ նամակ մը կիմացնէր թէ չ'պիտի դար։

— Առաւօտուն Տիկին Սեպուհի սպասուհուը, նախ Սամա-

Քիւշ Տիկին Գէորգայ տունը խրկեցին, ապատուհին այնիքն Սուրբիկին պատուիրելու համար թէ՝ տանը դուռները լաւ մը գոցելով ուղղակի Կեռիք Բաչայ գայ։ Նաեւ պատուիրեցին ծառային թէ անկից ուղղակի Զէյթունն Գուռնիի դործարանը երթալով Տրդատը տեսնէ եւ երկու օրուընէ Ի՛վեր չիգալուն պատճառը իմանայ։

Նոյն օրը իրիկուն կըլլար երբ ծառան տուն դարձաւ, ամենէն առաջ Սաթինիկ ընդառաջ վազեց եւ տանը դուռը բացողն ալ ինքն էր։

Սպասաւորն յոդնած եւ քրտնած էր։

— Շուտ ըսէ, Թորոս ինչ լուր ունիս Տրդատէն գինքը տեսար։

— Ի՞նչ լուր կրկնեցին Տիկին Գէորգ եւ Տիկին Սեպուհ նոյնպէս ընդառաջ գնալով։

— Ոչինչ տիկիններ լուր մը չունիմ,

— Ի՞նչպէս լուր մը չունիս ծօ տղայ։

— Բան մը չիկայ։

— Ի՞նչպէս բան մը չիկայ։

— Սուրբիկը տունը չիկայ։

— Ո՞ւր է գացեր, ըսաւ Տիկին Գէորգ։

— Դուռը այնչափ զարկի որ դրացիները ասացին թէ մարդ չիկայ, անցեալ օր կառքով գացեր է։

— Ո՞վ կառքով գացեր է, Սուրբիկը։

— Հա, դրացիներ ասացին։

— Տէր Աստուած, այս մարդն ալ ըսածը չդիտէ, Սուրբիկը ձեր պիտի երթայ կառքով, ըսաւ Տիկին Գէորգ։

— Ո՞վ դիտէ, ըսաւ Սաթինիկ, այդ Նիկոմիդեացի աղջիկը արդէն ինքնիր խելքին հաւնած էր, ձվ դիտէ, ուր գացեր է վերջը կիմանանք։

— Տրդատէն ինչ լուր նայինք ծօ Թորոս։

— Զէյթնի պուռնիի դործարանը գնացի, վարպետներ ասացին թէ երկու օրէ Ի՛վեր է որ Տրդատ երեւան չիկար։

— Տէր Աստուած ինչ եղաւ արդեօք։

— Ես այն մարդ, որ իւր գլուխը գլխարկ ունի, ասաց թէ Տրդատ կուգեմ։

— Իւր վարպետն ըլլալու է։

— Շուտով գընա նայէ, Դաւիթ աղան եկեր է։

— Այս անպիտանն ալ բան մը չի կրնար հասկցնել, ըսաւ Տիկին Սեպուհ։

Սաթինիկ արդէն տխուր էր, իւր տեսած երազները կատարուել սկսեր էին։

— Մի տրտմիր աղջիկս, ըսաւ Տիկին Սեպուհ։

— Ես անտարակոյս եմ որ դժբաղդութիւն մը պատահած է անոր ըսաւ Սաթինիկ։

— Անհոդ եղիր բան մը չիգայ ըսաւ Տիկին Սեպուհ։

— Թորոս գալով խնացուց թէ Դաւիթ աղան հոն չէր։

— Բայց ընթերցողք արդէն գիտէն անոր ուր ըլլալը, վասնզի այս գիշեր էր որ մեր Սրապ աղան փեսայ կըլլար, և Դաւիթն ալ Սրապը նեղը խօթելով ձեռքէն պարտամուրհակ առած և ուղղակի Մարգարի տունը գացած էր։

Վերջապէս ժամը տասներկուքն էր, տանը դուռը զարնուեցաւ։

Եկողը կին մը էր հետն ալ օրիորդ մը կար։

— Բարի եկար Գալիկ տուտու ըսաւ տիկին Սեպուհ։

— Շնորհակալեմ իմ բարի տիկինս, Քրե լաւ պիտի լուաք։

— Եկող կինը լաւ լուացող կին մը էր, որ շատ անգամ Տիկին Սեպուհի տունը կը ծառայէր։

— Դեռ չը պիտի լուամ, ըսաւ Տիկին Սեպուհ, բայց այս գեղեցիկ օրիորդը ձվ է։

— Ի՛րաւ շատ աղուոր է, ըսաւ կինը։

— Իրաւոր քիչ մը Սաթինիկ կը նմանի, ըսաւ Տիկին Գէորգ։

— Վայ Սաթինիկը հոս է եղեր, հարսնիքնիդ երբ է նայիմ։

— Դեռ յայտնի չէ վրայ բերաւ, տիկին Սեպուհ։

— Վախճամ քեզ ալ դժբաղդութիւն մը պատահեցաւ այս աղջկան պէս, վասնզի այս օրիորդն ալ նշանած էր, բայց նըշանածը ճկնորս ըլլալուն ուրիշ հարուստ մարդու մը հետ պիտի կարգենք։

— Այդ ինչ մեղք բան է ըրածնիդ, ըսաւ տիկին Գէորգ

ձկնորս ըլլալը ինչ ձեռս ունի, քանի որ այդ ալ խեղճ աղջիկ մը կերևի, վանզի գրեթէ մերկ է։

— Ո՞վ է այդ հարուստ մարդ ըսածդ, հարցուց Տիկին Սեպուհ, ես ալ աղէկ մը չեմ դիտեր, կմկմաց կնիկը, միայն թէ անցեալները Քաղիեղոն տարի հետս այնտեղ գացած տունս մկիը տեսնելով չատ հաւնեցաւ, եկող շաբթու անպատճառ հարս պիտի ըլլայ, ուստի կը խնդրեմ տիկին որ դուք ինչպէս որ առաջուընէ ինձմէ ձեր բարի տպորութիւննէն այս տեսակ խեղճ որբ աղջիկներուն օգնել, ահա այս պատճառաւ է որ ձեզ կը դիմեմ։

— Բայց ըսաւ տիկին Սեպուհ, դուն կըսես թէ՝ այս աղջիկը որբ մը է, և թէ ձկնորսի մը նշանած է, ինչ ձեռս ունի իր նշանածը թող ձկնորս ըլլայ բաւական է որ սրիկայ չըլլայ, և ասկից ինչա նշանածը գիտէ որ ուրիշին հետ կամուսնացնէք։

— Տիկին ըսաւ կինը, այն մարդը որ բաւական հարստութիւն ունի, ամենևին չուզեր որ ձկնորսը իմանա թէ իր նըշանածը ուրիշ մը պիտի առնէ։

— Բայց եթէ իմանալու ըլլայ։

— Ան առեն ամեն բան լըմնցած պիտի ըլլայ։

— Ինչպէս ամեն բան լըմնցած պիտի ըլլայ, ըսաւ տիկին Սեպուհ։

— Վանզի ես խօստացայ և հոգն ալ վրաս առի վաղը պիտի ամուսնանայ։

— Ես ըսած խօսքերէդ բան մը չի հասկցայ ըսաւ տիկին Սեպուհ, բայց ինչպէս կըլլայ որ դուն խօսք կտաս այդ աղջիկը ամուսնացնելու, և այդ հոգը վրադ կառնուս, արդեօք ամենևին ազգական չունի այդ աղջիկը, և մեր կը բնակի։

— Իմ դրացիս վարձաւորներուն պահպան է այս աղջիկը, մինակ հայր մը ունէր նա ալ դինուորութենէն փողցներուն մէջը մեռաւ, մայրը չատոնց մեռած էր, ուստի դրացիս վարձաւորներն ալ աղքատ են, և ինչպէս որ բոի իրենց հացը հասպիս կարող են ճարելու, նոյնպէս այն ձկնորսն ալ։ ուրեմն մեղը չէ որ ասանկ գեղեցիկ աղջիկ մը նոյն թշուառութեան

մէջ ամուսնանայ, իմ ըրածս բարեգործութիւն մը է թող երթայ հարուստ մարդու մը կին ըլլայ։

— Քանի որ այդպիսի հարուստ մարդու մը կին պիտի ըլլայ, հարկաւ այդ հարուստ ըսած մարդդ գիտէ այս աղջկան աղքատ ըլլալը, այնպէս չէ՞։

— Տարակոյս չի կայ։

— Ուրեմն ուրիշի ձեռնտուութեան ինչու՞ կը դիմես։

— Բայց Տիկին, չես տեսներ գրեթէ բոլորովին մերկ է, իւր վրայի հագած չըչազգեստն ալ դրացիս աղջկանն է։

Տիկին Սեպուհ որ այս տեսակ բարեգործութիւններէ ետ չէր մնար ձեռքէն եկած օգնութիւնը չ'զլացաւ։ Նոյնպէս Տիկին Դէորգ և Սաթինիկ, պէտք եղածը հոգալով զանոնք ճամբեցին։

Հիմայ ընթերցողք պիտի հարցնեն թէ՝ այսպիսի անակընկալ պարագայի մը մէջ ատանկ պարզ դէպք մը յիշելով ինչ ըսել կուզենք, վանզի չատ բնական բան է աղքատի մը ձեռնտուութիւնը, մանաւանդ այս տեսակ թշուառ ամուսնացելոց համար չատերը ձեռքերնուն եկած օգնութիւնը կընեն։ ուստի՝ պատմութեան մէջ յիշուելու արժանի դէպք մը չէ պիտի ըսեն, կարելի է, բայց հարկաւ այս փոքրիկ դէպքն ալ մեր պատմութեան հետ յարաբերութիւն ունենալը՝ տարօրինակ կերպիւ պիտի տեսնեն։

Այո՛, պիտի տեսնեն և մանաւանդ պիտի խնդան թէ, այս տեսակ ոչչափ դժբաղդ օրիորդներ հարուստ մարդոց ամուսնանալու պատրուակաւ, ինչ դառն վիճակներու ենթակայ եղած են և կըլլան մինչև յաւետ։

ԳԼՈՒԽ ԺԷ·

ԴԱՒԻԹԻ ՎՐԷԺԽՆԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

Երեք օրէ ՚ի վեր էր որ՝ Սեպուհի տունէն Դաւիթը կը փնտռէին որ երևան չի կար ։

Վերջապէս տանը դուռը զարնուեցաւ , եկողը Դաւիթն էր , երբ ներս մտաւ Տիկին Սեպուհ զինքը դիմաւորեց ։

— Վեր ելիր Դաւիթ աղայ , ըսաւ , այսպիսի դրացնութիւն կըլլա՞յ , երկք օրէ ի վեր է որ քեզ կը խնդրենք , չես գիտեր թէ ինչ վիճակի մէջ կը տառապինք , վաղուն երկք օր է որ մեր զաւակը՝ Տրդատը չի կայ ։

Դաւիթի այժմեան վիճակը խիստ ծանր էր , վաղուն ամեն բան չդիտնալ պէտք էր ձևացնել , ուստի չուզեց վեր ելնել ։ Ինչպէս որ կըսէն դող սիրտը դող , ահա այսպէս այս վայն ալ չէր հաճարձակիր տանը տանդուխտն վեր ելնելու ։ Վերջապէս վեր ելնելով Տիկին Գէորգը դիմաւորեց , որ այս վերջինին աչքերը արտասուաթ լցուած էին ։

Դաւիթի գոյնը մինչեր դարձաւ , տարակոյս չկայ կը մտածէր ինքնիրէն ամեն բան խմացած ըլլալու են , պէտք է փոխարկի մը պատրաստուիլ ։ Վաղուն , հիմայ այն մորը հետ դեմ առ դեմ կը գտնուէր որուն զաւակը յափշտակած էր ։ Ի՞նչ պիտի ըսէր Դաւիթ երբ Սաֆինիկի մայրը իր զաւակը խնդրէր · ինչ պիտի պատասխանէր , երբ մայրական բերանը Տէրոջը վրէժխնդրութեան կոչնակը հոչչէր , այս մարդուն դլուխը խլելու ։

Ահա ասոնք կը մտածէր Դաւիթ · վաղուն արդէն զղջացած էր իր ըրած չարագործութիւններուն վրայ , մանաւանդ նոյն օրը՝ երբ չարագործ Սրասլի ձեռքի ծխամորայը իր դլուխն վրայ բարձրացաւ · այժմ եթէ Տիկին Գէորգ իր զաւակը պահանջէր Դաւիթ իր որոշումն ըրած էր , իսկոյն անոր ոտքը խնայելով՝ ներսէն պիտի խնդրէր , և վերջապէս ամեն բան պիտի խօստովանէր , ահա այս կերպիւ լուին մտատանջութեան մէջ կ՚ապասէր ։

Բայց Տիկին Գէորգ դեռ բան մը չէր ըսած ։

— Միայն Տիկին Սեպուհ , Դաւիթ աղայ ըսաւ , ինչու չես խօսիր արդեօք դու ալ անհոդ ես մեր Տրդատին համար ։

— Դաւիթ կեղծաւորութեամբ , ինչու ըլլամ՝ անհոդ ըսաւ ։

— Վաղուն երկք օրէ ՚ի վեր քեզ կը խնդրենք և չես գար յանկարծ Տիկին Սեպուհ ։

— Բայց Տրդատ ձեր է գացեր ըսիք , ըսաւ Դաւիթ ։

— Գանի օրէ ՚ի վեր է որ Տրդատ երևան չիկայ ըսի քեզի , և յայտնիս քու վրադ դրած ենք որ անոր վրայօք տեղեկութիւն առնուս ։

— Կարելի է գիշերները ալ կաչխատի և անոր համար չ՚կրնար գալ ։

— Ո՛չ ըսաւ Տիկին Գէորգ , երէկ Թօրոսը նախ Քուլէյի գործարանը խրկեցինք բայց Տրդատը ՚հոն չէ եղեր , գործարանի բանուորները և մանաւանդ իր անդիլայի վարպետը հարցուցեր են թէ , ինչու համար Տրդատ գործարանը չէր գացած , կը հասկնա՞ս Դաւիթ աղայ , անոնք այս երիտասարդին դէմ խառն փորձանք մը եկած է ։

Սաֆինիկի խօսքը դեռ չէն ըներ , կը մտածէր Դաւիթ իւրովի ։

— Գանի օր է ի վեր է որ Տրդատ երևան չիկայ, ըսաւ Դաւիթ ։

— Չորս օր է այսօր , ըսաւ Տիկին Գէորգ ։

— Բայց դուք առանձին եկաք Կեսարիա , հարցուց Դաւիթ Տիկին Գէորգի ։

— Մեր հոս գալուն բուն պատճառը դուք էք ըսաւ Տիկին Գէորգ զայրացմամբ Սրասլի ըրած կոպտութիւնները յիշելով , և լաւ մը պիտի յանդիմանէր զանի , բայց Տիկին Սեպուհ չուզեցաւ , ըսել ուզելով թէ հիմայ ժամանակը չէր ։

Դաւիթ դողալ սկսեր էր Տիկին Գէորգի ըսած խօսքերուն վրայօք, և կարծեր էր թէ՝ Սաթինիկին բացակայութեան հաւմարը կը պահանջէր։

Բայց այնպէս չեղաւ, վասնզի՝ Սաթինիկ որ Տրդատայ աներեւոյթ ըլլալուն սրտմաչուքէն հիւանդ եղած և անկողին ինկած էր. երբ տանը դուռը զարնուիլը և Դաւիթի գալը իմացաւ իսկոյն անկողինէն ցատկեց ելաւ, և Տիկին Գէորգի յիշեալ խօսքերը ըրած ժամանակ յանկարծ սենեկին դրան մէջ տեղը երեւեցաւ։

Որչափ մեծ եղաւ Դաւիթի զարմանքը, երբ այսպէս յանկարծ Սաթինիկ իր աչքին առջեւ տեսաւ. այն Սաթինիկը՝ որ ինքն էր Բարսեղին հետ միատեղ Ազգային Հիւանդանոցը վարադրել տուողը. այն Սաթինիկն էր, որ՝ Տրդատէն բաժնուելով Սրապի հետ ամուսնանալու հաւանութիւն տուած և ամուսնացած էր, վերջապէս այս այն Սաթինիկն էր, որուն պատճառաւ Դաւիթ բաւական դրամ կորզած էր, թէ Սրապէն և թէ Մարգարէն, և այժմ այս այն օրիորդն էր, որ նոյն պահուն նաեւ իր դանուած սենեկին դրան մէջտեղը կեցեր էր։

Արդեօք նոյն օրիորդն էր թէ ոչ նորա ուրուականը։

Դաւիթ բերանը բաց և աչքերը անշարժ մնացած զանի կը դիտէր։

Մինչդեռ մեր պատմութեան դիւցազնուհին քաղցրաձայն և արտասուալից աչօք հետեւալ խօսքերը ըրաւ։

— Բարի եւ եկեր Դաւիթ աղայ, ինչ լուր Տրդատէն իմ նշանածէս,

— Դաւիթ իսկոյն ոտքի վրայ ելնելով, վազեց Սաթինիկի ձեռքը բռնեց, և դուք հոս օրիորդ, դուք հոս ինչ բան ունիք, ըսաւ։

Սաթինիկ այս մարդուն երեսը նայելով զարմացաւ թէ, խենթ է, ինչ է, վասնզի՝ չատ ժամանակ դինքը հոն տեսած էր, և երբէք այս տեսակ հարցում մը ըրած չէր։

— Հապա ձեր սիրտ ըլլայի, ըսաւ։

Մարիամ և Իսկուհի առջած անոր երեսը նայիլ սկսան թէ արդեօք գինով էր։

Դաւիթ իսկոյն ինքզինքը ժողվեց, հասկնալով որ մեծ անխոհեմութիւն էր ըրածը։

— Եւ ներեցէք օրիորդ, ըսաւ, ես կարծեցի թէ դուք ալ Տրդատին հետ միատեղ գացած էք։

— Ո՞ւր է գացեր Տրդատ, ըսաւ Սաթինիկ աչխուժիւ Դաւիթի ձեռքէն բռնելով, կաղաչեմ ըսէ, ի սէր երկինից ըսէ, ո՞ւր է նա, ինչո՞ւ չեկաւ։

— Բայց, ո՛չ, օրիորդ, ո՛չ, ես.... կարծեցի թէ.... մայրը այնպէս կըսէր.... թէ դուք ալ միատեղ գացած աներեւոյթ եղած էիք։

Դաւիթ դժուարաւ դատ վերջին խօսքերը արտասանելու, վասնզի՝ սկիզբն ի սկզբ Սաթինիկի տեսքը զինքը ապշեցուց, ուստի սկսաւ մտածել, ուրեմն Սաթինիկ հոս է. բայց Սրապի հետ ամուսնացողը ով է։

— Ինծի նայէ Դաւիթ աղա ըսաւ Սաթինիկ, դուք շատ կըմտածէք և չէք ըսեր թէ Տրդատ ինչ եղած է, արդեօք գլուխը վտանգ մը ելաւ, արդեօք ծոծը խզդուեցաւ, ըսէ կաղաչեմ, զմեզ անստուգութեան անձկութենէն ազատէ, կըսէր, մեր դիւցազնուհին արցունք թափելով, նոյնպէս նաեւ Տիկին Սեպուհ և Տիկին Գէորգ նոյնը կը թախանձէին։

— Ինծի նայեցէք, ըսաւ Դաւիթ, ես մինչդեռ հոս չեկած դուրսէն լսեցայ թէ, դուք օրիորդ, ձեր նշանածին Տրդատին հետ ձեր Սամաթիոյ տունէն առած գալած էք, և կամ ճշմարիտը կուզէք, ըսին թէ՝ Մարգարէն երկիւղէն Տրդատ ձեզ առած վախած է։

— Զարմանալի բան ըսին տիկնայք, ուր սիրտ վախչէին. և Մարգարէն ով կը վախնայ, ըսաւ Սաթինիկ գոռոզութեամբ։

— Այդ մասին ձեզի ըսելիք մը չունիմ օրիորդ, բայց սա ճշմարիտ է թէ ձեր Սամաթիոյ տունէն մկիր առևանգուած է։

— Գիտի կըսենք թէ Տրդատ չորս օրէ երեւան չիկայ, մարդ դուն խօսք չես հասկնար, դնդեր ես, պօռաց Տիկին Սեպուհ։

— Բայց ես ալ կըսեմ թէ ձեր տունէն աղջիկ մը վախած է

և մեկուն հետ ամուսնացած է, ըսաւ Դաւիթ իւր խօսքը Տիկին Գէորգի ուղղելով։

— Ներուն հոգ ըսաւ Տիկին Գէորգ, կարելի է մեր սպասուհին Նիկոմիդեացի Սուբբիկը ըլլալու է. ինչպէս որ Թօրոս ըսաւ, երէք օր է ի վեր է որ նա ալ չի կայ, այժմ ով կը մտածէ անոր համար։

Այս խօսքին և այս յայտնութեան վրայ Դաւիթ արտաքոյ կարգի ծիծաղ մը է վրդուց, հասկցաւ թէ իւր Սաթինիկ կոչուած և Սրապի հետ ամուսնացած աղջիկը՝ Նիկոմիդեացի Սուբբիկն էր։

Ալ ով կարող էր պատմել Դաւիթի ուրախութիւնը։

Սաթինիկ սաստիկ բարկանալով ձգեց իւր սենեակը քաշուելու։

— Այսօր դուն դինով ըլլալու ես, ըսաւ Տիկին Սեպուհ զայրացմամբ, և Տիկին Գէորգ միայն հարցուց թէ ինչու համար կը խնդար։

— Դաւիթ ըսաւ թէ, իւր սխալմունքը ուղղուած ըլլալուն համար, և Տիկին Սեպուհի դառնալով, Ներեցէք Տիկին ըսաւ ես դինով չեմ, բայց գալով Տրդատին գանի ես սիրտ դանեմ ուր ըլլալը դուք անոգ եղէք. ես ահա կերթամ. զայս ըսելով ուղղակի տունէն դուրս ելնելով իսկոյն իւր չունջը փուշ փայտի նետուածոյցը առաւ, և անկից նետ նետելով Իսակիւատար անցաւ Սրապի տունը երթալու։

Հիմայ մենք ալ ընթերցողը Դաւիթին հետ մեր նոր վեպային տունը սիրտ տանինք Իսակիւատար Պաղտար պաշի։

Երբ Դաւիթ յիշեալ տանը դուռը ձեռք առաւ, արդէն կէս օրը անցեր էր։

Սրապի ազատաւորը դուռը բացաւ, և Դաւիթ ընտանեբար մէր ելաւ. Սրապի կինը կարծեցեալ Սաթինիկը նոյն իսկ Նիկոմիդեացի Սուբբիկն էր որ գԴաւիթ դիմաւորեց, նոր հարսերու սովորական եղած հաղուստովը և քիչ մը դող ելած։

Դաւիթի խնդուքն անպատմելի էր, տարակոյս չի կար որ Սուբբիկն էր նա աչքովը տեսաւ և հաւատաց։

— Բայց Տիկին Սրապ՝ այսինքն Նիկոմիդեացի Սուբբիկը ինչ

չու դող ելաւ, վասնզի Դաւիթը շատ անգամ Տիկին Սեպուհի տունը տեսած էր, վասնզի ինքն ալ իւր այժմեան վիճակին վրայ զարմացած էր և կը կասկածէր թէ ինչպէս եղած էր որ Սրապի նման հարուստ մարդ մը, որ երբէք դինքը տեսած չէր, այսչափ իւր վրայ սէր ունենայ, և առանց իւր ծառայական վիճակին նայելու դինքը իբրև թագուհի ընդունի, և վերջապէս հետը ամուսնանայ։

Առաջին օրուընէ՝ իմէր այս սատանայ աղջիկը շատ կըմտածէր որ այս գործին տակը դաղտնիք մը կար և վազ կամ անագան երևան պիտի ելնէր։ Բայց այս կասկածները շատ չուշացան, վասնզի՝ մէկ քանի անգամ իւր ամուսինը դինքը Սաթինիկ անուանեց, մանաւանդ այն օրը որ Սրապ դինքը Հիւանթինիկ անուանեց, դանոցէն առնելով ուղղակի Պաղտար պաշի վոխադրեց, և նոյն իրիկունն ալ մէկէն իմէկ իւր հետը պսակուիլ առաջարկեց, այն տանն ալ տարակոյս չի մնաց, հասկցաւ թէ ինքը Սաթինիկը՝ իւր ամենօրը աղջիկը կարծուած էր և այս առևանգութիւնը անոր գլխուն պիտի յանդիպէր։

Բայց երէք իրօք առևանգուողը Սաթինիկը ըլլար հարկաւ գէմ պիտի կենար, և ով գիտէ դուցէ վերջէն ինչ պիտի պատահէր, բայց իւր ամրուհոյն տէղ ինքը դտնուեցաւ, ալ սխալմունքը հասկցաւ ալ եղածը եղաւ, հիմայ այս գիպուածէն մեծ շահ հանելու էր, վերջապէս Սուբբիկ իւր որոշումն ըրած էր, ինչպէս որ վերջը պիտի տեսնենք։

Դաւիթ Տիկին Սրապին որպիսութիւնը հարցնելէն, և անոր ամուսնութիւնը ընորհաւորելէն ետև։

— Աղջիկս ըսաւ, շատ գոհ եղայ երբ լսեցի թէ՝ Սրապ աղային հետ ամուսնացած էք, վասնզի ինքը շատ հարուստ է, քեզ նայիմ ձեռքէդ եկածին չափ անկից քաշելը նայէ վասնզի ամուսինդ շատ ազահ է։

— Ինչ ըսել ուզէդ չեմ հասկնար ըսաւ Սուբբիկ, ինչ հարկ կայ այդ տեսակ ընթացք բռնելու քանի որ ինքը գիս շատ կը սիրէ, և ինչպէս որ կըտեսնես բաւական ազամանդներ տուած է,

— Այո՛, ըսաւ Դաւիթ, անոր օղերը մանեակը և մատնիներն

եւ ապարանջանները ուշադրութեամբ քննելով, որ առ նուազն յիսուն հազար դահեկան արժէք ունէին։

Մենք աշխատեցանք մեռեալ Դաւիթ՝ գլուխը երերցնելով, կարկանդակը ուրիշը կերաւ։

— Ինչ ըսել կուզես, ըսաւ Սուրբիկ։

— Հիմայ պիտի ըսեմ ինչ ըսել ուզելս, վասնզի՝ դիտցած ըլլաս թէ քու ամուսնութեանդ պատճառը ես եմ։

— Իրաւ կըսես, ինչպէս կըլլայ որ դուն պատճառ եղած կըլլաս իմ ամուսնութեանս։

— Էյ, դուն ինչպէս կըլլայ որ, քու սպասաւոր վիճակիդ մէջ Սրապի նման հարուստ մարդու մը հետ անակնկալ կերպիւ կամուսնանաս, և այն ալ մէկ գիշերուան մէջ։

— Ինչ ըսել ուզելդ չեմ հասկնար, միթէ ամուսնութիւնը վիճակի տարբերութեան վրայ հիմնեալ է, չատ անգամ տեսնուած է թէ երեւելի մարդիկ ստորին կարգէ ընտանեացմէ աղջիկ առած ամուսնացած են. ինչպէս որ իմ ամուսինս ալ նոյն տեսակէն է. ինքը հարուստ է ես ալ աղքատ եմ, բայց նա իմ վրայ սաստիկ սէր ունենալուն հետս ամուսնացաւ։

— Սիրելիս, ըսաւ Դաւիթ խորամանկ ձայնով մը, ես քեզի մեղքնալուս այսօր առանձին քեզ հետ տեսնուելու եկայ, հարկաւ քու օգտիդ համար, քիչ մը առաջ ըսիր թէ աղքատ ես, աղքատութեանդ համար ըսելիք մը չունիմ, վասնզի ես ալ նոյն տեսակէն եմ, բայց քու ամուսինդ դիտէ՞ որ՝ դուն սպասաւորուհի մը ես, դիտէ՞ որ դուն Նիկոմիդեացի ես, դիտէ՞ որ դուն փոքրիկ ամուսկանաւ մը Տիկին Գէորգ և օրիորդ Սաթինիկի կը ծառայէիր, ըսէ նայիմ։

Այս հարցումներուն վրայ Սուրբիկ տակնուվրայ եղաւ, վասնզի լսածները խիստ իրաւացի էին։

— Ձես պատասխաններ, շարունակեց Դաւիթ, քիչ մը առաջ ըսի քեզի թէ՝ քու ամուսնութեանդ պատճառը ես եմ, սխալմամբ մը միայն Սրապ քեզի հետ ամուսնացած է, փոխանակ քու ակրուհդդ աղջիկանը Սաթինիկին հետ ամուսնանալու, հասկցար ինչ ըսել ուզելս, բայց շատ աղէկ եղաւ որ Սրապ

քեզի հետ ամուսնացաւ, վասնզի՝ ես էի այս խաղը խաղցողը քու ամուսնիդդ վրէժ մը լուծելու համար։

Այս խօսքերուն վրայ Սուրբիկ մտատանջութեան մէջ ինկաւ, թէպէտև քիչ մը կը ճանչէր Դաւիթը և կը կասկածէր թէ՝ չըլլայ որ նա Սրապի կողմէն խրկուած քննիչ մը եղած ըլլայ, ուստի անոր լսածները հերքելով մը պատասխանեց։

— Դուք լսաւ վրէժխնդրութիւն ունիք եղեր ամուսինէս, ատիկայ ինծի վերաբերեալ չէ, Սրապ ինծի աղաչելով հետս ամուսնացաւ, ես ձեր լսած խօսքերէն բան մը չեմ հասկնար. աշխարհիս մէջ եղած բան է որ մարդս իր չգիտցած օրիորդին հետ սխալմամբ ամուսնանայ. ո՛չ, ո՛չ, առնիք հաւանական խօսքեր չեն որ դուս համոզել կը կարծես։ Եւ մինչև անգամ գիտցած ըլլաս որ մինչդեռ Սրապ կաղաչէր հետս ամուսնանալ՝ ես խնացուցի իրէն թէ ուրիշի նշանած եմ, այսու ամենայնիւ դարձեալ ոտքս ինկալով աղաչեց ընծայներ տուաւ, որ նշանածս թողում, նոյն իսկ հիւանդանոցին մէջ, այսչափ թախանձելէն վերջը դժուար հաւանութիւն տուի նոյն ամուսնութեան, և գլխաւորաբար այն բանտէն ազատելու համար որուն պատճառը չեմ գիտեր, թէ՝ ինչու համար գիս յանկարծ հոն փակեցին։

— Լաւ, ըսաւ Դաւիթ. ձեզի ամէն բան պիտի պատմեմ. բայց, դուք ըսիք թէ նշանած մալ ունիք եղեր։

— Այ՛ո։

— Ո՞ւր տեղացի էր նշանածդ։

— Պարտիզակցի։

— Արհեստը ինչ էր։

— Երկաթագործ։

— Դուն քու նշանածիդ առանց անունը տալու, կարծեմ Ըբրահամն ըսիր թէ երկաթագործ նշանած մը ունէիր։

— Այ՛ո, և նա ալ գիտեմ անոր խօսքը մի ըներ ըսաւ. նաեւս այդ մասին ինծի երկիւղ ալ տուաւ թէ՝ նշանածս դրամանենդ է եղեր, և թէ բանտն է եղեր, և անոր համար պիտ Հաւանդանոց տարեր են որ՝ իբր մեղսակից ես ալ ոստիկանութեան ձեռքը կրնալով չի բանտարկեմ։

— Դաւիթ սկսաւ ծիծաղիլ, էյ դուն ինչ ըրիր ըսաւ։

— Շիտակը ըսելով հաւատացի, և երկիւղս կը դադրի։

Դաւիթ սկսաւ մտածել թէ, ինչպէս իրենց նիւթած դաւադրութեան՝ դիպուածն ալ օգներ էր։

— Դուն, ըսաւ Դաւիթ, սխալմամբ ոխակալութեան մը զոհ եղած ես. բայց այն կոյր բաղդը մինչև ցարդ քեզ օգնած է. կը հասկնամ ըսածս, այս գաղտնիքը վաղ կամ անադան երևան պիտի ելնէ, և այն ատեն պիտի կորսուիս. ուստի կխնայեմ քեզի որ դեռ ժամանակ ունիս քու ապագադ երջանկացնելու, և մանաւանդ ապահովելու։

— Ըսածներդ չեմ հասկնար, ըսաւ Սուրբիկ։

— Ահաւասիկ քեզ պատմեմ եղելութիւնը. քու ամուսինդ Սրապ՝ օրիորդ Սաթինիկը ամուսնութեան ուղած էր. բայց թէ Տիկին Գէորգէն և թէ օրիորդէն մերժուած էր, ուստի Սրապ այս մասին իր պահանջումը քանիցս կրկնելէն վերջը, օր մալ կելնէ տուներնին կերթայ, ինչպէս որ դուն ալ դիտցած ըլլալու ես։ Ջերմեցուցեր, պատուաւոր կերպով մը կը վռնտուի. ուստի այնուհետև միտքը կը դնէ օրիորդէն վրէժ լուծելու առևանդութիւնով մը. թէպէտև դժար էր այս տեսակ գործ մը դիւրաւ գլուխ հանելը, բայց Սրապ ատոր ճարը կը դանէ. կառավար մը կը վարձէ և կարծեցեալ Սաթինիկը՝ այսինքն քեզ Աղտային Հիւանդանոցը փոխադրել կ'տայ։

Թէպէտև հիւանդանոցի տեսչութիւնը քեզ հոն տանելնուն պատճառը կը հարցնէ, բայց Մարգար և Սրապ կանխաւ այդ կէտը մտածած լինելնուն քեզ դրպարտած էին, թէ կրօնափոխութեան դիմած լինելուդ այդ ընթացքը բռնելու պարտաւորած են. ուստի մէկ քանի օր հոն կենալուդ պիտի հաղորդին զքեզ որ այդ նպատակդ եւս կենաս, ինչպէս որ վերջն ալ Սրապ այդ պատրուակաւ հիւանդանոց եկաւ քեզ տեսնելու, և քու մերդ փոխուած և իրը թէ դղջացած լինելուդ պատճառաւ քեզ անկից առաւ, հասկցար։

— Ա՛հ, այդ ինչ անաւղի դրպարտութիւններ են։

— Ահա, այս կերպով, Սրապ օրիորդ Սաթինիկը անճամբ չի ճանչնալուն անշուշտ կը կարծէ որ դուն Սաթինիկն ես, ուս-

տի քու դիացած կերպովդ քեզ հասկնալով կառնէ հոս կը բերէ, և իբր թէ մօրմէդ գաղտուկ հետդ կամուսնանայ, բայց սա ալ դիտցած ըլլաս որ Պատրիարքարանը ամենևին տեղեկութիւն չունի ձեր ամուսնութենէն անոր համար ապօրինաւոր է, ուստի Սրապ ուզած ժամանակը քեզ կրնայ թողուլ, այսու ամենայնիւ մտածէ միանգամ որ, եթէ Սրապ իսկապես ըլլայ թէ դուն Սաթինիկը չես, այն ատեն ինչ կըլլայ քու վիճակդ։

— Ա՜յս խօսքերուն վրայ Սուրբիկ դող եղնելով, ինչ ընեմ հիմայ ըսաւ։

— Կեցի՛ր ըսաւ Դաւիթ որ, իբր նպատակին հասած կերեւէր, դիտես ըսաւ, Սրապ ուրիշ ամուսին մը ունէր որ զանի սպանեց, և սկսաւ, Սրապի հանգուցեալ ամուսնոյն պատմութիւնը պատմել։

Սոյն պատմութեան վրայօք խեղճ աղջիկը՝ իբր վիճակին ծանրութիւնը զգալով, սկսաւ լալ, խեղճը կարծէր էր պահմը թէ, յանկարծ բաղդը բանելով երևելի մարդու մը կին եղած էր, որուն յուսովը իր առջի նշանածն ալ թողեր էր։

Մի լար աղջիկս, ըսաւ Դաւիթ, ես քեզի օգնելու համար եկած եմ, ինչպէս որ ըսիր, քու բաղդդ նորէն բանեցաւ որ՝ ես դիպուածով գործին ինչ ըլլալը իմացայ, և անոր համար եկայ քեզ ազատելու։

Բայց կը մտածէր Սուրբիկ, կարելի էր այս մարդուն ըսածները սուտ եղած ըլլային։

— Դաւիթ հակցաւ անոր մտածելուն պատճառը։

— Քեզի բան մը պիտի հարցնեմ պատասխան տուր, ըսաւ, երբէք Սրապ քեզի Սաթինիկ անունը կ'տայ։

— Ա՛յո միշտ Սաթինիկ կանուանէ զիս։

— Էյ դուն չգիր ըսեր թէ՝ Սուրբիկ է անունդ։

— Ո՛չ, Սաթինիկ է եղեր Սուրբիկ է եղեր, ինչ տարբերութիւն ունի երկարել, բայց իմ մտածմունքս այդ մասին չէ յաւելցուց Սուրբիկ, իրաւ Սրապ միշտ Սաթինիկ անունը կ'տարբեր, բայց ես չեմ յուսար թէ ամուսնութեան մէջ այս տեսակ սխալմունքներ տեղի ունենան, որուն օրինակը վիպասանութիւններու մէջ միայն կը տեսնուի։

— Ինչու չէ, ըսաւ Դաւիթ, իմ հաւս ամուսնացած ժամանակը՝ այն ատեն պսակը գիշերանց եկեղեցին կընեն եղեր, չորս հարս, չորս ալ փեսայ կայ եղեր եկեղեցին, պսակուած ժամանակնին՝ սխալմամբ հարսին մկը ուրիշ փեսայի մը հետ պսակեր են։

— Կատակը մկդի թող, ըսաւ Սուրբիկ, ինչ ընեմ հիմակ այս մարդուն ձեռքէն ազատելու։

— Իմ ըսելիքներս եթէ լաւ մտիկ ընես, տարակոյս մի ունենար հիմայ քեզ պիտի ազատեմ։

— Պատրաստ եմ քեզ մտիկ ընելու։

— Մինչև անդամ եթէ ամուսնդ թողուլ առաջարկեմ յանձնառու պիտի ըլլաս։

— Միթէ կը հարցնես։

— Ըսել է թէ պատրաստ ես։

— Այ՛ և նայն իսկ այս վայրկենիս։

— Կեցցէս ուրեմն. ըսել է թէ երբէք ամուսնդ չես սիրեր։

— Զիս ծաղր կընես Դաւիթ աղայ։

— Չէ ինչու ծաղր ընեմ կարելի է սէր տուած ես։

— Այն խոժոռ մարդուն, կուզը վերցնէ։

— Բայց անոր հարստութիւնը։

— Ինծի տուածը բաւական է։

— Կեցցէս, շատ խելացի աղջիկ ես եղեր, հիմակ հասկցայ. դիս մտիկ ըրէ, Սրապ քուկին ուր տեղացի ըլլայդ և ով ըլլալը չգիտեր այնպէս չէ։

— Տարակոյս չի կայ։

— Ասկից՝ ի զատ քու երկաթագործ նշանածդ ալ չգիտէր որ դուն ամուսնացած ես այնպէս չէ։

— Ճիշտ է, բանէ մը տեղեկութիւն չունի, մանաւանդ մայրս ալ չգիտէր։

— Ըսել է թէ դժուարացեր ես անոնց խաբացնելու, սատանայ։

— Շիտակը ըսելով Դաւիթ աղայ, ես ալ կասկածի մէջ էի. քանի որ Սրապ Սաթինիկ անունը կ՛ատար ինծի, հասկցայ որ ասոր տակը դալանիք մը կար, անոր համար ձայն չէի հաներ, շիտակը ինչ մեղքս պահեմ, վիճքս վախչել էր։

— Ուրեմն չուտ ըրէ, ելիր ինչ որ ծանրագին բաներ ունիս նէ ծրար մը ըրէ, հետս եկուր քեզ ուղղակի Նիկոմիդեայ տանիմ։

Սուրբիկ հինդ վայրկեանի մէջ պատրաստուեցաւ։

Քանի որ աղջիկը պատրաստութիւն կը տեսնէր, Դաւիթ միտք էր մտածել, թէ և Սրապէն վրէժը կը լուծէր, բայց այս մասին իրեն չահ մը չկար, ուստի մտածեց և ճարն ալ գտաւ, մինչ աղջիկը պատրաստուեցաւ հետը դուրս ելնելու, Դաւիթ վարանելով ըսաւ թէ, գլխաւոր մտածելու կէտը մոռցանք առանց ուշադրութեան առնելու։

— Ի՞նչ էր մոռցածդ։

— Սրապ պիտի իմանայ որ ես հոս եկած եմ ինչպէս որ խոհարարդ ալ տեսաւ և այն ատեն քեզ պիտի դանէ։

— Բայց հարկաւ դուն զիս չ՛պիտի մատնես։

— Քաւ լիցի, բայց խոհարարդ։

— Անիկա քեզ չի ճանչեր։

— Իրաւունք ունիս, բայց պիտի պատմէ Սրապին թէ ինչ դէմք ունիմ այն ատեն պիտի մատնուինք։

— Աղջիկը դող ելաւ, Դաւիթ իրաւունք ունէր։

— Բայց դող մի ելլեր, ըսաւ Դաւիթ, ատոր ալ ճարը կայ, բայց ես ալ ինչ կըսեմ ըսաւ խորամանկութեամբ հառաչելով, ստակ չունիմ. ան եթէ ստակ ունենայի վաղն առաւօտ կնոջս հետ ես ալ Երուսաղէմ կը փախչէի այն ատեն ամեն բան կը լմնար։

— Այդ է միայն մտածմունքդ, ըսաւ աղջիկը, և խոհարարը դուրս բանալով ոակւով լեցուն քսակ մը տուաւ, որուն մէջ երկու հարիւր հատ քսաննոց ոսկի կար, ամենքն ալ մաքուր և փայլուն կարծես թէ փողերանոցէն նոր ելած էին։

Ալ ձվ կարող է պատմել Դաւիթի զգացած ուրախութիւնը, բայց ինքզինքը զսպելով, ուրիշ ստակ ունիս հարցուց։

— Ինծի պէտք եղածին չափ ունիմ, այդ ոսկիները ինծի երէսառէտ տուած էր, ատկից իզատ բաւական դոհարեղէններ ալ ունիմ։

— Օ՛ն ուրեմն երթանք, ըսաւ Դաւիթ, բայց նախ խոհարարդ պատրուակաւ մը ճամբէ։

Խոհարարը ճամբուելէն վերջը, արագ քայլերով ուղղակի

Թագաւոր Անմէտ դացին, և անկից վառք մը նաւելով այն իրիկունը Քարդալ գնացին, որ հեռւեռալ օրն ալ Նիկոմիդիայ պիտի երթային։

Դաւիթի ուրախութիւնը անպատմելի էր, վասնզի իւր վրէժը լուծեր էր, ի բաց առեալ ոսկւոյ քսակը որ ծոցը դրած ըլլալով աջ ձեռքովն ալ ամուր բռնած էր։

ԳԼՈՒԽ Ը.

ՏՐԴԱՏ ԲԱՆՏԻՆ ՄԷՋ

Տրդատ իւր ընտանեաց և բարեկամաց կողմէն ամէն տեղ կը փնտռուէր, չտեսնուն կը հարցուէր, և ոչ ոք պիտեր անոր ուր ըլլալը։ Շատերը կըսէին և կամ կարծիք կը յայտնէին թէ՝ Տրդատ աղջիկ մը առած փախուցած էր. ինչպէս որ Սամթիոյ մէջ յիշեալ աղջկան աներևոյթ ըլլալը՝ բաւական տառապանութիւններու տեղի տուած էր, վասնզի անոր Աղգաւին Հիւանդանոցը փոխադրուած ըլլալը ոչ ոք պիտեր։

Ահա այս պատճառաւ Սեպուհի տունը սգաւոր կերպարան մը առած էր, հառաչանք և արտասուք, այսպէս ուժ օր չտեսնուելնէ վերջը, օր մը Տիկին Գէորգի ուղղեալ նամակ մը կ'գայ Դաւիթի ստորագրութեամբ, որուն մէջ Դաւիթ կհամարձէր թէ Տրդատ կեղծ թղթատրաններ չինած ըլլալուն ոտիկանութեան բանտը դրուած էր, և թէ ինքն ալ անոր իբր մեղսակից ամրաստանուած ըլլալուն իւր կինը հետը առնելով վախած էր

Բոլոր նամակին պարունակութիւնը այսչափ էր, երբ Տիկին Գէորգ և Սեպուհ կինը այս նամակը կարդացին. զգացած տպաւորմնին անսահման էր։

— Բայց Սաֆինիկ նամակը կարդալով մայր իմ ըսաւ, այս գործին մէջ Մարգարի ձեռքը կը տեսնեմ, անպատճառ դաւադրութիւն մը կայ. ես երբէք կարող չեմ հաւատալու որ՝ իրօք Տրդատ դրամներ մը եղած ըլլայ, քան թէ. ես անձամբ պիտի երթամ զանի ոտիկանութեան բանտը փնտռելու։

— Ո՛չ աղջիկս, ըսաւ Տիկին Սեպուհ, քու ասիկանութեան դիմելուդ հարկ մը չի կայ. Տղատ գործարանին մէջ ամենուն սիրելի է անոր Անգլիացի վարպետին կը դրնեք:

— Աւելի լաւ է անձամբ երթալ գործը անոր վարպետին իմացնել, ընդմիջեց Տիկին Գէորգ:

Ասանկ որոշում տալով չուտով կառք մը բերել տուին և ուղղակի Զէյթուն պուռնիի տէրութեան գործարանը ճամբայ ելան:

Տղատայ Անգլիացի վարպետը Պարոն Ուիլեամ որ քանիերուն և ճարտար մարդ մը էր, բնիկ Լօնտոնացի երեւելի ընտանիքէ, որ իւր ընտանիքովը 'ի միասին Պոլիս եկած էր՝ և գործարանի մէջ տնօրէնութեան պաշտօն ստանձնելով, գործարանին կից տուներէն մէկը կը բնակէր:

Ինչպէս որ Պարոն Ուիլեամ, նոյնպէս իւր ընտանիքը՝ Տղատը իրենց զաւակին պէս կը սիրէին:

Մեր ուղեւորները առանց դիմելով Տղատայ դխուն եկածը պատուիրեին:

Պարոն Ուիլեամ բոլորովին ապշեցաւ, առի զրպարտութիւն է կրսէր, որովհետև ինքը Տղատայ հաւատարմութիւնը և մանաւանդ անոր սրտին վեհանձնութիւնը խիստ լաւ կը ճանչէր:

Ուստի բոլոր ընտանեօք մեր հիւրերը մխիթարելով յոյս տուին քիչ առենէն Տղատը բանտէն հանելու:

Արդարև Պարոն Ուիլեամ այս մասին բաւական աշխատեցաւ. նախ և առաջ խոկաց արքունի Թնդանօթարանի նախարար Բաշային դիմեց որ ընդհանուր տէրութեան գործարաններու վերատեսուչն էր միանգամայն, Բաշան խոկաց ոստիկանութեան նահակ դրելով տեղեկութիւն խնդրեց, որուն պատասխան արուեցաւ թէ, Տղատ իրը դրամանենգ տմբաստանուած, և մանաւանդ իւր գրպանէն կեղծ թղթադրամներ գտնուած ըլլալուն, բանտարկուած էր և մինչև քննութեան վերջն հաղորդակցութենէ արգիլուած պիտի մնար:

Այս լուրին վրայ չատ զարմացաւ Պարոն Ուիլեամ, և մանաւանդ կասկածի ալ դնաց, թէ և չէր հաւատար որ Տղատ

այսպիսի բան մը ըրած ըլլար, բայց կարելի էր ուրիշ դրամանենգի հետ յարաբերութիւն ունեցած ըլլար. այսու ամենայնիւ աղաչեց նախարարին որ բարեհաճ ըլլայ Տղատայ ազատ թողուելուն համար, և ինքը երաշխաւոր պիտի ըլլար և եթէ Տղատայ պատասխանը տեսնուելով յանցաւոր ելնէր, այն ատեն թող արժանի եղած պատիժը կրէր կըսէր:

Բաշան պէտք եղածը կընեմ ըսաւ, և մէկ քանի օր վերջը Պարոն Ուիլեամ կանչելով ըսաւ թէ՝ Տղատ այն թղթադրամները թէև ինքը չինած չէ, բայց ուրիշին փոխանակել տուած մէջողին ոստիկանութեան կողմանէ ձերբակալ եղած էր. և այս պատճառաւ դժուարութիւն եղած մէջողին իւր մէջ ընկերները փախած էին, եւ կը խրատէր Պարոն Ուիլեամը որ այս տեսակ մարդոց պաշտպանութիւն ընելէ հեռի կենայ:

Ուստի, Պարոն Ուիլեամ այս կողմէն յոյսը կտրելով ուզեց բանտը դիմել, և Տղատէն տեղեկանալ գործին ինչպէս ըլլալը վասնզի՝ երբէք չէր հաւատար որ Տղատ այդպիսի բան մը ըրած ըլլայ:

Այժմ մենք ալ, մեր ընթերցողին հետ դէպի բանտը երթանք, թէպէտև ախորժելի տեղ մը չէ, բայց մենք պիտի երթանք տեղեկութիւն առնելու և պիտանալու համար թէ՝ ինչպէս տեղ էր Տղատայ արգիլուած տունը:

Նախկին ոստիկանութեան դուռը ուր տեղ ըլլալը ամեն մարդ պիտի որ եթէ դիպուածով մէկը նոյն փողոցը մտնելու ըլլար պէտք չէր ուրիշին հարցնել, ժողովրդեան բազմութիւն մը ուր առաւօտէն մինչև իրիկուն հոն կերթեւեկէն, և թէ անոր ամեն կողմերը կը թափառին, նոյնպէս ոստիկաններու և ոստիկանութեան պինւորներու բազմութիւնն յայտնի կը ցուցնեն ոստիկանութեան դուռը:

Ոստիկանութեան դրանը դիմացն էր բանտը, որուն դրան առջև միշտ սպասաւորներն անպակաս էին, կիներ, ծերեր երիտասարդներ, որոնք իրենց բանտարկեալները տեսնելու կուզային. առաւօտէն մինչև կէս օր հոն դիմել պէտք էր եթէ ժամանակը անցնէր, այլ չէին թողուր բանտարկեալը տեսնելու դացողներուն, ինչպէս որ սովորութիւն է:

Բանաը կամ բանտարկութիւնը երեք չորս կարգերու բաժնուած էր, առաջինն էր առ ժամանակեայ բանտը, բայց առանց վճռի որուն Տաճկերէն « Թաբռա Աչմաք » անունը կուտան. օրինակի համար եթէ մէկը որ և իցէ յանցանքով մը ձերբակալուէր և մինչև որ դատը տեսնուէր իրեն հիւր հոն պէտք էր սպասել:

Միւսն է արդելարանը և կամ « Թոլխա » ըսուած տեղը, որ եթէ յանցանքը՝ յայտնի ապացոյցներով հաստատուած ըլլայ և յանցաւորը չուզէ զանի խօստովանիլ, այն առենը հոն կարդիլուի՝ որ և իցէ մէկուն հետ յարաբերութիւն չընելու պայմանաւ, ասոնք վոքրիկ սենեակներ են՝ որ հոն բնակողներուն բաւական ներքուստ ազատութիւն կրնան պատճառել:

Հոս բանտարկեալը եթէ յանցանքը խօստովանի այն առենն կուզայ դատաստանը և այնուհետև վճիռը, բայց մինչև որ դատաստանը տեսնուի և վճիռը տրուի, յանցաւորը «Թոլխէն» հանուելով ընդհանուր յանցաւորներու սրահը կը թողուի, որուն Տաճկերէն Ումա անունը կ'տան:

Ասոնց վերջինը յայտնի է, յանցաւորը իւր գործած յանցանքին համեմատ կը բանտարկուի, և կամ կաքսորի, և կամ բերդարգելութեան կը դատապարտուի:

Բայց մենք Տրդատը ընդհանուր սրահը պիտի դտնենք վանդի՝ նա արդելարանէն ելած էր:

Հոն իւր ընկերներն էին, դրամանենգները, գողերը, քսակահատները, մարդասպանները, և ուրիշ այլ և այլ յանցանքներով կամ անզգուշադործութեամբ բանտարկուած մարդիկներ, որոնք ամեն ազդէ խառն 'ի խուռն ըլլալովին հանդերձ՝ իրարու հետ հաւասարութեամբ կը վարուին:

Հոս երբէք կրօնական վէճ չիկար այլ ամենքն ալ իրը մէկ ազդ մէկ եղբայր իրարու հետ սիրով էին, 'ի բաց առեալ իրար կողոպտելու սովորութիւնը՝ որ բանտարկելոց գլխաւոր օրէնքներէն ըլլալով, այս մասին ալ իրարու հետ սիրով կը վարուին:

Ինչպէս որ մեր Տրդատն ալ առաջին անգամ հոս եկած ժամանակը իւր քովը գտնուած մէկ քանի գրաստը չուզեր էր բանտապետին յանձնել, որ իրատէր էր վինքը քովը բան մը չ'պահելով իրեն յանձնելու:

Բայց Տրդատ իւր խելքովը իրը թէ խոհեմութիւն ըրեր էր քիչ մը ստակ քովը պահել, ինչպէս որ վերջէն գղջացաւ:

Առաջին անգամ որ բանտը՝ այսինքն այս սրահը մտաւ, հինգ վայրկեանէն վերջը տեսաւ որ գլուխը բած էր « Ֆէսը » կորնցուցեր էր, երբ իւր մօտը եղողներուն հարցուց անոնք ըսին թէ ներս մտած ժամանակը արդէն գլուխը բաց էր:

Բանտարկեալներէն մէկը գինքը խրատեց որ երբէք կրկնները և վերարկուն չի հանէ, այլ զգոյշ կենայ որ անոնք ալ չի կորնցունէ:

Տրդատ որ նոյն գիշերը կէս ժամ չափ հագիւ քնացած էր, երբ արթնցաւ իւր աչքերը սրբելու համար թաշկինակ չի կար. ձեռքը գրպանը խօթեց, ոչ ստակ կար և ոչ ալ սիկառ մը չնելու ծխախոտ, բոլոր գրպանները պարապ էին:

Այսու ամենայնիւ երբ Տրդատ սիկառ խնդրեց, իրենց նորեկ ընկերին խնդիրը չուտով կատարեցին, բայց անոր կորանցուցած բաները ոչ ոք գիտէր:

Ահա այս տեսակ ընկերներու հետ Տրդատ բանտին մէջ բաւական ժամանակ կեցաւ: Թէպետև Պարոն Ուլիեմ գնաց գինքը տեսնելու՝ և յոյս տուաւ անոր չուտով ազատուելուն, բայց օրեր ամիսներ անցան և դեռ ազատութեան լուր մը չառաւ. իւր բարեկամներէն չառաւը թէ և խնացան Տրդատայ գլխուն եկածը, բայց մեր ընթերցողին 'ի գատ ոչ ոք գիտէր գործին ինչ ըլլալը, անոր համար չէին հասարակը այս տեսակ յանցանքով մը դատապարտել՝ և բանտարկեալ ընկերի մը այցելութիւն ընելու:

Թէպետև Սամինիկ իւր մօրը հետ քանիցս ազերսագիր տուաւ անոր ազատութիւնը խնդրելով՝ և մանաւանդ զանի տեսնել փափաքելով, բայց ասոնց ազերսագիր տուած ժամանակները Տրդատ յարաբերութենէ արդիլուած ըլլալուն հրաման չի տուեցաւ հետը տեսնուելու, և չառաւն ալ երկիւղ տուին ըսելով թէ՝ եթէ ասիկանութիւնը իմանար որ ասոնք Տրդատայ ընտանիքն էին, այն առեն կարելի էր տուներնին խուզարկութիւն ըլլար՝ և թէ իրենք ալ բանտարկուէին:

Ա. յս խօսքին վրայօք Սաֆինիկ և իւր մայրը այնպիսի երկիւղ ղգացին որ մէկ մալ ոտիկանութեան դուռը երթալու չի համարձակեցան, եւ տանը մէջ ալ վախերնուն միւտ դողի մէջ էին, մանաւանդ երբ տանը դուռը զարնուէր, ահա այս պատճառաւ Սաֆինիկ օր օրի կը հալէր կը մաշէր։

Տիկին Սեպուհ խրատեց զՍաֆինիկ և անոր մայրը որ քիչ մը ժամանակ Պոլիսէն հեռու բնակին, մինչև որ իրենց պաշտպանը՝ Սեպուհ իւր գործէն ձերբազատնայ, այն ժամանակ կըսէր, Տրդատ չուտով բանտէն կելնէ, վասնզի ամուսինս շատ նախարարներու ծառայութիւն ըրած է անոնց աղաչելով Տրդատը չուտով կազատէ բանտէն։

Տիկին Գէորգ, Տիկին Սեպուհի տուած յորդորը լաւ համարելով և արդէն ալ Արմաչ ուխտ ունենալուն, Սաֆինիկին հետ միասին նաև նստելով Նիկոմիդեայ դնաց, ուր մէկ քանի դիչեր հոն կենալէնետև Արմաչու վանքը դնաց, և հոն ալ ուխտերնին կատարելէն վերջը Պարտիզակ բարեկամ ունենալով, երան հոն դացին քիչ մը ժամանակ հոն մնալու համար։

Անա այսպէս Տրդատ մնացեր էր բանտին մէջ։

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

ՋԿՆՈՐԱՒՆ ՆՇԱՆԱԾԸ

Քիւմ Քաբուցի դուբսի վոքրիկ դիներտուններուն մէկուն մէջ երկու ձկնորս նստած իրարու հետ կը խօսակցէին, ասոնց մէկ մին հագիւ քառասուն տարեկան առոյգ երիտասարդ մը էր, և միւսն ալ վաթսուն տարեկան մէկն հասակաւ մարդ մը որ կերևի թէ այն երիտասարդին հայրը ըլլալու էր։

— Ինծի նայէ տղաս, կըսէր այս վերջինը, ասանկ բանեբու համար մտածել և հաւաչել պէտք չէ, աշխարհս աղջիկները չի հատան ա, ան չէ եղեր թէզ միւսը ըլլայ. ինչ կենիը աչքերդ կը սրբէս ասոնց չէ, անցեալ դիշեր երբ ձուկ բռնելու գացեր էինք. երբ յանկարծ վոթորիկ եղաւ նէ; ամենէս կարինը դուն էիր որ մեղի սիրտ տալ սկսար, թէ՝ վտանգէ չի վախնանք, հիմա ինչո՞ւ այդ աեսակ ոչինչ բանի մը համար կուլաս, խեղը անիծեմ այն աղջկանը ես քեզի աւելի դնդեցիկը դանեմ, անիկայ ոչ հայր ունէր և ոչ մայր, ով գիտէ որքան գաւակն է։

— Ինծի նայէ հայրիկ, ըսաւ երիտասարդը, ես այն աղջկանը ոչ հարստութիւնը փնտռեցի և ոչ ցեղը. ես ձի չեմ առներ կոր, իմ սիրտս անիկայ սիրած էր. երկք տարի է՝ ի վեր ան կը սիրէի. խելացի էր, որբ էր, աղքատ էր, ես ալ աղքատ եմ, բայց անիկայ կրնայի ապրեցնել, ինչպէս որ ինքն ալ նոյն աղքատ վիճակին մէջ օր մը ինծի դանդատ մը ըրած չէր, ուստի չորս ունէի որ ինծի ընտիր առուսին մը պիտի ըլլար. ըսելով այս երիտասարդը ցաւագին կատաղեցաւ։

— Նոյն միջոցին ուրիշ ձկնորս մը խանութէն ներս մտնելով առանց բարև տալու, ել ծօ Նիկողոս պօռաց, ես հասկցայ աղջիկը որի պիտի տան եղեր նէ, սա լաթ լուացող Գալիկը չի կայ, այս իրիկուն աղջիկը Իսկիւտար փոքր Զամլըճայի կողմը այդի մը պիտի տանի եղեր, հասկցաք. ահաւասիկ այս չալ մնացածը իմ գիտնալու բանս է։

— Նիկողոս, նոր եկող ձկնորսին վիզը փաթթուելով դուն իմ կեանքս պիտի ազատես ըսաւ, բայց ինչպէս եղաւ որ իմացար աղջիկանը այս իրիկուն երթալը. ես չաբաթ մը է զանի տեսած չունիմ։

— Մահտէսի Մանուկին նաւուղը պիտի երթան հասկցար, ան ինծի իմացուց. այս մարդը թէ և հայրդ է, ըսաւ երիտասարդին հօրը համար զանի մատովը ցցնելով, բայց անճարակ է։

— Իրաւ է ըսաւ հայրը. ես միևնակ զաւակս կը մեղքնամ բայց ձեռքէս բան մը չի գար։

— Իմ ձեռքէս չատ բան կուգայ, ըսաւ այս նոր եկող մարդը, որուն անունը Պէտրոս էր, և դիմելով դաւաճիններէն լեցուր պօռաց։

— Գաւաճիները պարպելէն ետքի, Նիկողոս ըսաւ, երիտասարդին դառնալով, հիմակ չուտով նաւ կը մտնես չիտակ Իսկիւտար Ենի մահալլէ կերթաս, հոն Եօրկիին գինետունը կը նստիս մինչ մըզի կսլասես, իմացար։

— Մինչև ջրը պիտի ազատեմ։

— Մինչև գիշեր, մինչև լոյս. անպիտան, դուն միևնակ տպաւորդ նայէ մնացածը մեր գիտնալու բանն է, այսօր ուրբաթ է, անանկ չէ՞, վաղը շաբաթ, կիրակի օրը նշանածիդ հետ քեզ պիտի կարգենք, ալ ըսելիք մը չունիս ա, կուզես նէ դարձեալ աւանակի պէս լաց, մենք ձկնորս նաւաւոր այս տեսակ մարդիկ ենք, նայինք այդ քու նշանածդ ձեռքդ առնողը հարուստ է եղեր, ամիրայ է եղեր, տեսնենք մեր ձեռքէն ինչպէս պիտի ազատի, շուտ ըրէ ել նայիմ։

Անա այսպէս խօսակցելէն և լաւ մը գաւաճիները պարպելէ վերջը, այս երեք մարդիկը իրարմէ բաժնուեցան Իսկիւտար երթալու համար։

Իսկիւտար Պազլար պատկէն դէպի Նուհ Գուլուսիի կողմը գացած ժամանակդ՝ ձախ կողմդ փողոց մը կը մտնես, ուր քիչ մը առաջ երթալէդ ետև փոքր Զամլըճայէն մինչև Քադիկդն և մինչև Մարմարայի ընդարձակ ծովը՝ ընդհանուր տեսարանով կը ներկայանայ մարդուս աչքին։

Մօտէն այգիներու զբուխտի նման տերևներու դեղեցիկ տեսարանները. և մարգագետիններու և խիտ թփերու շարքը, և բնական ելևէջներու՝ և խոռոչներու ձևերը, կարծես թէ քաղաքէն հեռու դաշտի մը մէջ կը գտնուիս։

Կը պատմուի թէ՝ այս փողոցէն քառորդի մը չափ դէպի յառաջ երթալէդ ետև պարտեզի մը մէջ հին տուն մը կը գըտնուէր, որուն բոլորտիքը ծառերով ծածկուած ըլլալով մեկէն մեկ աչքի չէր զարնուէր, մանաւանդ ճանապարհէն բաւական հեռի լինելուն անցորդաց ուշադրութիւնը գրաւած չէր։

Այս տանը պատուհաններուն ապակիներէն մեծագոյն մասը կոտրած և անոնց տեղ տախտակներ գամած էր. և երբ մտը երթալով մեկը տանը մէջը մտնել ուզէր, պիտի տեսնէր թէ՝ անոր վարի յարկը՝ պատէ չինուած, և վրայի յարկն ալ տախտակէ չինուած փոքրիկ տուն մը էր։

Տունէն ներս՝ հողէ բակ մը և երկու կողմէ երկու փոքրիկ սենեակներ կային, որուն պատերուն ոմանք փլած և տեղ տեղ ալ թղթի կտորներ փակած էին. այս սենեակներէն մեկուն մէջ դուռ մը կը բացուէր և անկից սանդուղով մը վերի յարկը կելնուէր, ուր մէջէ մէջ երկու սենեակ կային. առաջինը պարզ բազմոցով մը և առանց աթոռի, և երկրորդը առջինէն բոլորովին տարբեր, այսինքն գետինը գորգերով և աթոռներով զարդարուած և այս սենեակին պատուհանները՝ որ ամենքն ալ ամրողջ և կանաչ վարագոյրներով զոցուած էին. սենեկին մէջ որմին վրայ մեծակակ հայելի մը և քովը սեղան մը և բաւական մաքուր անկողին մը, ահա այս սենեակին բոլոր կարասին այսչափ էին։

Այս տանը մէջ ընդհանրն թէև չորս սենեակ կային, բայց միևնակ հիւրերու համար յատկացեալ սենեակն այս էր միւսները ախոռի նման բաներ էին։

Ձիշտ տան մէջ շատ անդամ արանց և կանանց բազմութիւն մը լրտեսած խառն ի խուռն երդելով պօռալով խաղացած ժամանակին, առէլ պատահած էր որ՝ ոստիկանութեան զինուորներու կողմէն առանց ուրախութիւնը ընդմիջելով, տանը դուռը զարնուած, և ներս մտնելով տանը ամեն կողմը խուզարկած, և ծեր պարախոպանէ մը և անոր կնոջմէն ի զատ մէկը դտած չէին հոն։

Ոստիկանութեան զինուորները՝ հարցուցած էին թէ՝ այնչափ բազմութիւնը ձեր էին գացած, որ քիչ մը առաջ անոնց ուրախութեան ձայները լսած էին։

Պատահական կ'ընդունէին թէ՝ իրենց ականջին այդ տեսակ ձայներ եկած են, ինչպէս որ շատ ժամանակ իրենց ալ այդ տեսակ ձայներ կուգար եւ թէ ճիւաղներ էին անոնք՝ որ շատ գիշեր երեսան կելնէին, բայց իրենք վախերնուն տեղնէն չէին շարժէր, և մանաւանդ դժդոհ էին այն տունը բնակելու, բայց ինչ օգուտ աղքատութիւնը զիրենք ստիպած էր ակամայ հոն բնակելու։

Ոստիկանութիւնը՝ թէ և առանց տուած բացատրութիւններէն գոհ չէր ըլլար, բայց ըրած խուզարկութիւններն ապարդիւն ելլելուն, շատ անդամ ալ երթալ ձեւացնելէն յետոյ նորէն ետ դառնալով գարանի կը մնային, և երբեմն ալ մինչև ի լոյս կը հսկէին, բայց երբէք մարդ տեսած չէին հոն. թէև երբեմն ալ կասկածելի մարդոց հետքեր մինչև այս տանը կողմը տեսնուած, և անկից վերջն ալ կորսնցուցած էին։ Վերջապէս ոստիկանութիւնը այս տանը վրայ յատուկ իւր ուշադրութիւնը դրաւած էր և միւս հակողութեան ներքև էր։

Բայց ինչ էր արդեօք պատճառը որ այս տանը մէջ պահ ատ մարդիկ չէին գտնուէր։

Անհատական դաղտնիքը։

Այս տանը դուռը ինչպէս որ սովորաբար ներքին կողմը կը բացուէր, բայց և այնպէս դուռը բաց մնացած ժամանակը՝ ներս մտնողը չէր կրնար տեսնել ուրիշ փոքրիկ դուռ մը, ուր տանը դուռը բացուած ժամանակ ներքին կողմը գտնուելով զանի կը ծածկէր։

Այս գաղտնի դուռը՝ որ երթէ դիպուածով մէկը բանար, պարապ դարանէ մը զատ ուրիշ բան չը պիտի տեսնէր։

Բայց երթէ տանը տէրը այս դուռը բանալ ուզէր, այն տանն գաղտնի ղսպանակ մը վերցնելով ամբողջ դարանը իմանային իրեւ դուռ կը բացուէր, ուսկից սանդուխով մը քսան ոտք վար իջնելով այն տորերիկեայ հին չէնքերէն մէկուն մէջ կը մտնուէր որուն նախանները Գալաթայ գանազան կողմերը շատ կը գտնուին. տորերիկեայ անադին չէնքեր՝ որոնք ձեռնվաչուց և կամ հին Հռովմայեցւոց գործերն ըլլալը գրեթէ աւետած է Գալաթայ բնակիչներուն։

Այս տորերիկեայ չէնքը ընդարձակ սրահ մը էր, երեսուն կանգուն լայնութեամբ և քիսուն կանգունի չափ երկայնութեամբ, այնպիսի անադին մարմարիոնէ սիւներու վրայ հաստատուած էին անոր կամարները՝ որոնք կարծես թէ յաւիտենականութեան համար հիմնուած էին։

Այս տեղ ամեն բան կար, աթոռներ, նստարաններ, անկողիններ, և ուրիշ սէտք եղած կահկարասիք, և մեծ կանթեղ մը որ ամեն ժամանակ վառ կը պահուէր։

Ահա այս էր գաղտնիքը՝ որ այս տունը մնողները որ և իցէ պարագայի մէջ կարող էին մէկէն ի մէկ հոն պահուիլ ազատ մնալով։

Այն օրը որ ձկնորսները Իսկիւտար երթալին տեսանք, այն օրուան իրիկունը որ ժամը գիշերուան մէկն էր ըստ Տաճկաց, տանը տէրը իւր կնոջը, Գամինկօ, ըսաւ, այս իրիկուան համար ամեն բան պատրաստ է։

— Այո՛, ինչպէս որ ուրիշ ամենէն յարմար պարագաներու մէջ։ Բայց ինչպէս պիտի ընենք, չիտակը ըսելով այս մասին շատ կը մտածեմ։

— Ինչ կը մտածես։

— Այն կը մտածեմ թէ՝ ձօրմէն երթէ վաղը գիշեր դալուընալով, որչափ աղէկ պիտի ըլլար, այս իրիկուն գէշ նշաններ տեսայ կը վախնամ որ դիպուածոյ փորձանք մը չի պայ։

—Էյ անվիտ կին դուն ալ, մինչև այս տարիքը մեկեր ենք շատ փորձանքներ տեսեր ենք, շատ վտանգներէ անցեր ենք,

հիմայ կեցեր ինծի երազ տեսեր և դուշակութեան ես ելեր , մեզի ստակ պէտք է ան նայինք ։

— Բայց ինչպէս պիտի ընենք , երկու սպակ մէկէն ինչպէս պիտի ըլլայ , մէկը Հայ , մէկը Ցոյն ։

— Հայերը ստորերկրեայ սենեակը կիջեցնենք ։

— Ֆուկին խելքիդ է եկեր , այսչափ ժամանակուան գաղտնիքը ուրիշին հաղորդել կըլլայ մի ։

— Անոնք ինչ գիտեն գաղտնիք ըլլալը , զդայլ կեցիր դուն չըլլայ որ ըսես թէ այս ստորկրեայ սենեակը գաղտնիք մը է · եթէ այդ տեսակ բան մը ըսես և կամ պատուիրէս որ գաղտնիք մը է ուրիշի չըսեն , այն ատեն դուն պատճառ կըլլաս գաղտնիքդ յայտնելու ։

Շատ մարդիկ իրենց գաղտնիքը ուրիշի յայտնել չեն ուզեր , բայց անմտութեամբ դիմացինին կապսպրեն որ մարդու չըսեն , այն ատեն ակամայ դիմացինին ուշադրութիւնը կը հրաւիրէն իրենց գաղտնեացը վրայ · հակառակ , ինչ ըսի նէ , եկողները հիւր են , այս իրիկուն պիտի կենան , վաղը երթան ։

Նոյն պահուն մարդ մը՝ դեռահաս կին մը իւր թևը զարկած դէպի տանը դուռը մօտեցան , ուր տանը տէրերը նստէր կը խօսակցէին · տանը տեսնելով ոտքի վրայ ելան և հրամեցնէք Պարոն Ձօրճի բարի եկաք , ըսին ։

— Օրիորդը ազուր է , ըսաւ Գաթինկո Ձօրճիին , անունը ինչ է ։

— Անունը Մարի է , ըսաւ Ձօրճի հասնեցաւը հինգ , չորս տարի է կաշխատի այս օրիորդը ձեռք ձգելու , բսաւ կամաց մը , և հազիւ հասնեցի գինքը առնանգելու ։

— Շատ աղէկ ըրիր վեր եկեք ըսելով այս նոր հիւրերը վերի զարդարուած սենեակը հրաւիրեցին ։

Անոնք ինչպէս որ իմացանք Ձօրճիին , այս մարդը Բերայի դատարկապորտներէն էր , որ հարուստ ընտանիքէ օրիորդ մը կորզած հոս կը բերէր գաղտնի պսակուելու ։

Մինչդեռ տանը տէրերը իրենց հիւրերը կը մեծարէին , նոյն միջոցին երկու կին ևս եկան մէկը քառասունը հինգ տարեկան չափ , հաստ փոքրիկ և գեղեցիկ օրիորդ մը՝ որ հազիւ տասն և վեց տարեկան կար ։

— Անոնք տեսնելով Գաթինկո ուրախութեամբ ընդառաջ վազելով , բարի եկար Գալիկ տոքտոր ըսաւ , կերևէր թէ տանը տէրը այս նոր հիւրերէն աւելի շահ ունէր ։

— Բարի տեսանք Գաթինկո , ըսաւ կինը · չատոնց է իրար չէինք տեսեր Մարգար աղային տունէն ելնելէդ ի վեր ։

— Մարդս բարեբաղդ է եղեր , լուռ կեցիր , ըսաւ Գաթինկո , օրիորդը ակնարկելով ։

— Բայց աժան չվիտի յանձնեմ ես այս օրիորդը , Գաթինկո գիտցած ըլլաս մինչև որ ոսկիները ձեռքս չի հասրուի ։

— Հապա ես , ինչ գիտցար ։

— Թող ատոնք իրարու հետ խօսին և դաւաճանութիւնները նին յառաջ տանին անմեղ օրիորդը թակարդը ձգելու համար , զոր ընթերցողը ատոնք մի անգամ տեսաւ Կետիք Բաչա Սեզուհի տունը ուր Տիկին Սեզուհէն օգնութիւն հայցելու եկած էին ։

Ա,յժմ երբ այս նոր հիւրերը այս տունը կուգային , մարդը հեռուէն ատոնց հետևելով և մութին մէջ առանց տեսնուելու ետևնուն կ'գար , և երբ ատոնք տունէն ներս մտան , ինքն ալ տանը ետին պահուըտեցաւ ։

Բայց այս օրիորդը ինչպէս եղեր էր որ այն կնոջ հետ այսպիսի օտար տեղ մը եկեր էր · պատճառը ուրիշ բան չէր այս օրիորդը որբ և ազքատ էր , բայց վերջին աստիճան գեղեցիկ , ուստի գինքը հարուստ մարդ մը ուզեր էր առնուլ , բայց նշանած ըլլալուն գաղտուկ վախուցեր էին , և անոր համար այս տունը կը բերէին որ հարուստ մարդը պիտի գար գինքը անկից առներ և հետը պսակուէր , ահա այս էր օրիորդին համոզումը ։

Ուստի քիչ մը վերջը , ձեռքը լապտերով մարդ մը ևս եկաւ օրիորդին եկած ըլլալուն վրայօք տանը տէրոջմէն տեղեկութիւն առաւ · ատոր ետևէն ալ նոյնպէս մէկը կը հետևէր մութին մէջ առանց տեսնուելու ։

Լապտերով մարդը խմանալով աղջկան հոն եկած ըլլալը՝ խոհն ետ դառնալով արագ գայլերով հեռացաւ , անոր հետևող մարդն ալ կուգէր նորէն ետևէն երթալ · բայց տանը

Հոն պահուըտող մարդը կամաց մը անոր մօտենալով թեւէն բռնեց և պատուիրեց որ լուռ կենայ :

— Վայ Պետրոս դուն ես , ըսաւ միւսը :

— Լուռ կեցիր , ես երկու ժամէ ի վեր որ այս տեղուանքը կը թափառիմ , հասկցար , ներսը ուրիշ սրիկայ մը կայ որ ուրիշ աղջիկ մը փախուցած է և կարծեմ յոյն է , ըսաւ կամաց մը :

— Մերինին մարդը տեսար ըսաւ միւսը :

— Ո՛վ , լապտերով եկողը :

— Հա , զանի ճանչցիր :

— Ո՛չ :

— Գիտես ով է :

— Ո՛վ է :

— Բարսեղն է :

— Ո՛ր Բարսեղը · Սրապին մարդը :

— Աղէկ գիտցար

— Բայց անիկայ հոս ինչ բան ունի :

— Լաթ լուացող Գալիկը , աղջիկը՝ մեր նաւը բերած ժամանակը այս մարդն ալ հետ էր , թէ որ հետ չըլլար ես գիտէի այն կնոջը ինչ ընելիքս :

— Հիմակ աղէկ մը հասկցայ , ըսաւ Պետրոս , աղջիկը հոս նետեցին , ըսել է որ Սրապ ալ հոս պիտի գայ , և ով գիտէ ինչ պիտի ընեն խեղճին՝ ուրեմն ամապարենք , դուն հոս սպասէ , և սա պատուհանէն գազտուկ մը տանը մէջ մտիկ ըրէ , ես սա վարի պարտեզը պիտի երթամ հոն խրճիթին մէջ յոյն բարեկամ մը ունիմ , որ հանած վարածին մէկն է , և այս տունին վրայօք չատ բաներ պատմած է ինծի , երթամ անիկայ առնեմ , անիկայ այս տանը տիրոջը բարեկամն է , թող գայ անուշադիւնով աղջիկը ուզէ , որ առանց ձայն հանելու առնենք երթանք Սրապը չեկած , ապա թէ ոչ կենդանի է Տէր , արիւն պիտի թափուի հիմակ այս տանը մէջ :

— Շատ աղէկ դուն գնա , ես հոս կ'սպասեմ , բայց շուտով եկուր :

Երբ Պետրոս՝ պարտիզպանը կանչելու գնաց , նաւավարը

տանը հոն պահուած ներսի կողմը մտիկ կընէր , որ նոյն ժամուն հետևեալ խօսքերը կը լսուէին :

Ձօրձին տանը տիրոջը սպասնալով կը հրամայէր որ շուտով այն երկու կիները դուրս հանէ , ես չեմ ուզեր որ , կըսէր , իմ գաղտնիքս ուրիշներն ալ իմանան :

— Ձեր գաղտնիքը մեկը չիմանար , ըսաւ ծերը , դուք հոգ մի ընէք :

— Բայց ես քեզի կըսեմ որ դուրս պիտի ընես :

— Անկարելի է դիշերանց զանոնք դուրս ընելը :

— Ինծի նայէ ես թշնամիներ ունիմ , կըսէր Ձօրձի , կարելի է հետևէս հոս գան , ինչպէս որ նաւ մտնելիս տեսան , ուստի չեմ ուզեր որ ես հոս ըլլալս մարդ գիտնայ հասկցար , հիմայ պէտք է տանը մէջ գտնուած բոլոր ճրագները մարել , ապա թէ ոչ ես հիմայ կելնեմ ուրիշ տեղ կերթամ , վերջը դուն մնացէք քու չհոգ պիտի կորանցնես :

— Դուն հոգ մի ըներ , ըսաւ ծեր պարտիզպանը , ես հիմայ զանոնք ատորերիկայ յարկը կիջեցնեմ և բոլոր ճրագներն ալ կը մարեմ :

— Ինչ կուզես ըրէ , միայն թէ ձայն չը պիտի ելնէ տանը մէջ :

Ուստի ծեր պարտիզպանը իւր կինը համոզելով երկու կիները ատորերիկայ յարկը իջեցնել տուաւ :

Ա.յս եղած խօսքերը նաւավարը դուրսէն մտիկ կընէր , և լսեց միանգամայն երկու կիները վար իջեցնելու որոշումը , բայց չէր կրցեր իմացեր թէ ատորերիկայ յարկը ինչ էր , և կամ հոն ինչ պիտի ընէին այն երկու կանանց :

Թաղուհք Պետրոսը որ երթայ իրեն օգնական դտնելու , և միւս նաւավարն ալ որ դուրսէն տանը մէջ մտիկ ընելու աչալուրի , և տեսնենք թէ՝ Ձօրձիին երկիւղը իրաւացի էր թէ ոչ :

Մինչև ցարդ ոչ ոք գիտէր որ՝ այս տունէն տասը վայրկեանի չափ հեռուն երեք հատ գինեալ մարդիկ կէս գիշեր ըլլալու կ'սպասէին . այս մարդիկը Ձօրձիին աղջիկ մը փախուցած ըլլալը տեսած և անոր համար գէտք եղածը որոշած՝ և ի գործ դնելու պատրաստուած էին :

Սրդէն անոնցմէ մէկը մէկ քանի անդամ տանը բոլորտի-

քը աչքէ անցուցած՝ և Ձօրձիին գանուած սենեակը դիտած էր · ուստի երբ տանը բոլոր ճրագները մարեցան , մինչև կէս գիշեր ըլլալուն սպասելու որոշումը մկկոյ դրին , և սկսան քիչ քիչ տանը մօտենալ · բայց երբ տեսան որ երկու մարդ ևս դէպի այս տունը կուգային , մկկը լապտեր բռնած միւսն ալ եաևէն, այն առեն ստիպուեցան նորէն պահուելու , ինչպէս որ մեր նաւավարնալ քիչ քիչ հեռանալով Պետրոսին գալուն կսպասէր :

Պետրոս Ցոյն պարտիզպանին հետ չուտով ետ դառնալով երբ երկու կանանց ստորերկրեայ յարկը իջնելն իմացան , այն առեն պարտիզպանը ուրախութեամբ , անհոգ եղիր ըսաւ Պետրոսին , գործդ դիւրաւ յաջողեցաւ , ստորերկեայ յարկը ուրիշ մուտք մալ ունի սա զառի վայրին մկ խորչին մէջ , որ ինձմէ և տանուտերէն ի զատ ոչ ոք գիտէ , եկէք եաևէս ըսելով , նաւավարը՝ և Պետրոսը իւր եաևէն քաշելով դէպի զառի վայրէն վար իջեցուց :

Ինչպէս որ տեսանք , երկու մարդոց ալ այս տանը մօտենալը , ասոնք ուրիշ մարդիկ չէին մկկը Բարսեղն էր , միւսն ալ Սրապը , այսինքն կարծեցեալ Սաթինիկի նոր ամուսինը , բայց ինչ բան ունէր հոս :

Այն օրը որ Տիկին Սրապին Դաւթի հետ դէպի Ղարադաղ ուղևորելը տեսանք , այս այն օրուան իրիկունն էր որ Սրապ ուրիշ ոճրագործութիւն մալ սիտի գործէր , խեղճ մկնորսին նշանածն էր որ ձեռքէն խլելով ուզ գիտէ ան ալ ուր սիտի պահէր · ուստի Սրապ դեռ տուն չէր գացած և Սուբքիին վախուստը չէր իմացած · այլ Բարսեղի հետ Եէնի մահալլի գինետուներուն մկկուն մէջ նստած , և առատօրէն խմելով գինովցած ելեր այս տունը կ'գար , իւր նոր ձեռք ձգած որսը խարխաշելու :

Պարտիզպանը՝ Սրապը ներս հրամցնելով , նախ որոշեալ դրամը կանխիկ առաւ , որ էր գին մատնութեան , և ուղղակի ստորերկրեայ քարայրը իջեցուց , ուր երկու կինները հոն կը կենային :

Նոյն միջոցին , այն երեք գինեալ մարդիկը որ դուրսէն

Ձօրձին կը հսկէին · տանը սիրոջը փողոցին դուռը իջնելը պատճ առնի համարելով իրենց յատուկ եղած ճարպիկութեամբ մը տանը պատուհաններէն վեր ելնելով , և Ձօրձիին գտնուած սենեկին միս սենեակին պատուհանը վերցնելով հետզհետէ ներս մտան , և առանց ձայն հանելու հոն պահուեցան :

Բարայրին մէջ Սրապ երկու կիներուն մատենալով կնոջը հրամայեց որ՝ օրիորդին հետ գինքը առանձին թողու , Գալիկ առանց դեմ կենալու սանդուղներէն վեր ելաւ , ուր Բարսեղ հոն գտնուելով անոր թևէն բռնեց , և տանը դուռնէն դուրս հանելով պետք եղած դումարը ձեռքը տուաւ և ապահրեց որ ուղղակի Սրապի տունը երթայ և իրենց գալուն սպասէ , առանց որ և իցէ մեկուն բանալը ըսելու :

Այս կինը թէպէտև Սրապի նպատակին ինչ ըլլալը չէր գիտեր , թէ և անոր ամուսնացած ըլլալն ալ չէր գիտեր , այլ միամիտ և ամլիկ կին մը ըլլալով՝ կարծեր թէ բարիք մը կընէ խեղճ աղջիկ մը հարուստ մարդու մը հետ ամուսնացնելով , ինչպէս որ այն օրիորդն ալ սոյն կերպով համոզած էր :

Սրապ օրիորդին հետ առանձին կը մնար այնպիսի տեղ մը, որ խեղդը Այմէ ՝իզատ օդնական մը չունէր առ երեսին :

Հիմայ պիտի պարտաւորինք նորէն տանը վերի յարկը ելնելու : Այն երեք գինեալ մարդիկ որ իրենց պահուած տեղը կեցեր էին , որոնց նպատակն էր Ձօրձին սպաննել , և աղջիկը անոր ձեռքէն յափշտակել :

Ուստի սպասելով որ արդարև Ձօրձի՝ իրենց քովի սենեակը նստած օրիորդին հետ կը խօսէր , ուր երբեմն տանը տերն ալ նոյն սենեակը մտնելով կելնէին : Ուստի երբ տանը տերը վերջին անգամ մը ևս անոնց քովէն դուրս ելաւ , նոյն միջոցին այս երեք գինեալ մարդիկ սենեակին դուռնէն ներս դիմելով ուղղակի Ձօրձիին վրայ յարձակեցան բաց դաշոյններով :

— Ձօրձի , որ առ ՝իզդուշութեան իւր առջեանակը միշտ քովը պատրաստ դրած էր , իսկոյն իւր վրայ յարձակողներուն այնպիսի ճարպիկութեամբ երեք անգամ կրակ ըրաւ , որ անոնցմէ մկկը մեռած , եւ երկուքը վիրաւոր՝ գետինը գլորեցան , եւ ինքը առանց վիրաւորելու եւ առանց իւր նուաղ-

եալ տարիածոյն ուշադրութիւն ընելու , ատրճանակ ի ձեռին կատաղաբար իսկոյն ստորերկրեայ յարկը դիմելով սանդուղներէն վար սկսաւ իջնել :

Ա.յս միջոցին ստորերկեայ յարկը տեսնենք ինչ վիճակի մէջ էր :

Սրապ՝ օրիորդը առանձին գտնելուն , իսկոյն անոր վրայ խնելով զանի բռնաբարել ուզեց , բայց աղջիկը՝ մկկէն ի մկկ զարմանալով եւ միանգամայն զարհուրելով դէմ կենալ ուզեց , վասնզի խեղճ օրիորդը գործը իւր կարծածին հակառակ դըտաւ , այսինքն փոխանակ առուանոյ վայրենի իդամոլ մը :

Ուստի Սրապ , որ արդէն գինով ալ էր , օրիորդին վերջին ծայր ընդդիմութիւնը տեսնելով իւր ծոցը պահած դաշոյն ունէր , զանի քաշելով սկսաւ սպառնալ որ անձնատուր լինի :

Ա.յս վիճակը տեսնելով օրիորդը՝ և ինքզինքն ալ այնպիսի տագնապի բանտի մը մէջ առանձին կարծելով , օդնութիւն պոռաց և նուաղեցաւ :

Սոյն միջոցին մեր երեք բարեկամները որ ստորերկրեայ յարկին մէկ ուրիշ դաղտնի մուտքէ մը ներս կը մտնէին , Սրապին և օրիորդին մէջ տեղ անցածը դուշակելով ահարկու և սպառնալից ձայնով մը պոռալով , Սրապին վրայ յարձակիլ սկսան : Սրապ որ ինքզինքը՝ օրիորդին հետ առանձին կը կարծէր · այնպիսի անյուսալի վայրկենի մը մէջ մէկէն իմէկ ահռելի ձայներ ոռնաձայներ , նաեւ կամարին տուած արձագանքը՝ լսելով , այնպիսի տագնապ զգաց , որ կարծելով թէ՝ նոյն իսկ ստորերկրեայ ոգիներ իւր վրայ կյարձակէին օրիորդը պաշտպանելու : Գրեթէ խենդեցած էր վախէն · ուստի՝ բաց դաշոյնը ձեռքը դէպի սանդուղին կողմը սկսաւ վազել , որ նոյն տեսն ձօրմին հետզհետէ պարպած երեք հրացանի ձայներն ալ խորունկէն դալով , նոյն ստորերկեայ յարկին մէջ տագնապի եւ նոր արձագանք կուտային :

Սրապի տագնապը անտանելի էր · բայց մինչդեռ սանդուղին առաջին ոտքը կարծեր էր կոխել , ահա նոյն վայրկենին էր որ ձօրմի ալ դէպի հոն կը փախչէր ապաւինելու դրեթէ ինքզինքէն ելած , երբ միանգամ այս երկու կատաղիները

իրարու դէմ առ դէմ եկան , չենք գիտեր թէ՝ նախ ով տուաւ մահացու հարուածը՝ իւր դէմը եկած արդելքը բառնալու համար · բայց ատ չափ գիտենք միայն , որ Սրապի ձեռքի դաշոյնը՝ մինչեւ երախակալը ձօրմիին սիրտը մտած էր , և ատրճանակի հարուած մալ՝ Սրապի անչունչ դիակը սանդուխին ստորոտը գլորած էր :

Մինչդեռ ձօրմի նորէն սանդուխէն վեր վազելով տանը դուռնէն դուրս յարձակեցաւ , ունայն տեղը գիշերային պատահական դիպուածները սպառնացան դինքը կեցնելու , վասնզի տանը դուռնէն երեք քայլ անդին նա ալ գետինը գլորեցաւ մահացու կերպիւ վիրաւորուած :

Ա.յս դիպուածէն մէկ ժամ վերջը , ձկնորս Նիկողոսը որ դինեւան մէջ արտում տեսուր սպասելով դինիի դատարկները կը պարպէր , իւր նշանածին և բարեկամաց հետ միասին յաջողութեամբ դէպի Գում Գաբու կը նաւարկէին , ձկնորս Պետրոսի խօստացածին համեմատ նոյն դիրակին հարսանեաց հանդէսը կատարելու :

ԳԼՈՒԽ Ի·

ՏՐԴԱՏ ԲԱՆՏԻՆ ՄԷՋ ԻՆՉ ՏԵՍԱԿ ՄԱՐԴՈՒ ՀԱՆԴԻՊԵԼԸ ԵՒ ԲԱՆՏԷՆ ԵԼՆԵԼԸ

Տրդատ ոստիկանութեան բանտին մէջ կը հեծէր, որ վերջապէս քննութիւնը աւարտելով, և իբր դրամանենգի օձնական ամբաստանուելով երեք տարի բանտարկութեան դատապարտած էր։ Այս յուսահատութեամբ Տրդատ օրերը կը հաշուէր, որ ամիսներու և տարիներու չափ կը տեւէր իրեն համար· բանտին մէջ բարեկամութիւն ընելու մէկը չի կար· երբեմն Տրդատ իր անմեղութիւնը միւս բանտարկեալներուն պատմելով կը յուսար որ գոնէ իրեն ցաւակից մէկը գտնէր, բայց երբ իր պատմութիւնը կիմանային՝ կ'սկսէին ծիծաղիլ։ Ինծի նայէ անմեղ մարդը հոս չի դար, ըսաւ ատոնցմէ մին, թէպէտև ամենքնիս ալ քեզ նման անմեղ ենք, եթէ ոստիկանութիւնը մեզ հարցաքննելու ըլլայ, բայց չիտակը ըսելով ամենքնիս ալ մեզ տրուած պատժոյն կրկնապատիկը կրելու արժանի մարդիկներ ենք, և սիրտ կրկինք նոյնը եթէ ոստիկանութեան առջև ճշմարիտը խօստովանելու ըլլայինք· դուն ալ աղէկ ես ըրեր որ չիտակը չես խօստովաներ, եթէ չիտակը զրուցելու ըլլայիր այն ատեն հարիւր դրամանենգ ըլլալը պիտի խօստովանէիր, և տասնեհինգ տարի բանտը պիտի ուտայիր։

Անդիէն միւս մալ կըսէր, ինծի նայէ վարպետորդի, ես ալ քեզի նման ըրի, ես լաւ և վարպետ աւազակ մը եմ, իմ ընկերներուս դիմեր ժամանակ աւազակութիւն ըրած ատեններս

բռնուելնուս, բայց բոլորովին ուրացանք յանցանքնիս· որովհետև չաթաթ մը առաջ ալ ուրիշ տուն մը կողոպտած և մարդ ալ սպաննած էինք· բայց հարցաքննութեան ատեն անանկ պինդ բերան կեցանք որ հազիւ հինգ տարի բանտարկութեան վճռով ազատեցանք։

Վերջապէս խելացութիւնը այդ է կըսէր ուրիշ մը, պէտք չէ որ ամէն չարագործ իւր գործած յանճանքին ճշմարիտը խօստովանի արդարութեան առջև, ասիա թէ ոչ անդունդը գացիր։

Տրդատ այս և ատոնց նման խօսակցութիւններուն ուրիշ պատասխան չունէր, այլ միայն, լալ և հառաչել։

Աստուած մեծ, կը պօռար Տրդատ, դու անմեղներու պաշտպանն ես· ո՞ւր է քու արդար դատաստանդ։

Բանտարկեալները ծիծաղելով, դուն կրօնաւոր ըլլալու ես եղեր կըսէին, սխալեր ես որ՝ դրամանենգ ես եղեր։

Օր մը երբ այս տեսակ խօսքերով նորէն մեր բանտարկեալը կը զայրացնէին, ոստիկանութեան պնուորները ուրիշ բանտարկեալ մը բերին բանտապահներուն պօռալով, առէք ձեզի ուրիշ սրիկայ մնալ։

Բանտարկեալները իսկոյն նոր եկող հիւրերնուն չորս կողմը առին, բարի եկար բարեկամ ըսելով, տեսնենք որերնուս դասն էս։

— Ահաւասիկ, ըսաւ բանտարկեալներէն մին, այս պալոնները մարդասպան են, ատոնք գող են, ըսաւ մատով ուրիշները ցցնելով, ահաւասիկ քսակահատներ, բայց եթէ դրամանները ցցնելով, ահաւասիկ քեզի ընկեր մալ, ըսաւ Տրդատը ցցնելով։ Նենգ ես, ահաւասիկ քեզի ընկեր մալ, ըսաւ Տրդատը ցցնելով։

— Տրդատ որ դանօնք կը դիտէր, նոր եկող սրիկային մօտենալով յանկարծ անոր օձիքէն բռնեց· ահ այս մարդն էր, պօռաց, այս մարդն էր որ կեղծ թղթադրամներ իմ ծոցս խօսուց, այս մարդն էր որ կեղծ թղթադրամներ իմ ծոցս խօսթեց, այո այս սրիկան էր պէտք է որ գանի խղճամ կըսէր, և նոր վրէն բռնելով։

— Բայց միւս բանտարկեալները չի թողուցին, ըսելով հիմայ այս պարոնը նոր է եկեր պէտք է գանի մեծարել, և վերջը եթէ խեղդել հարկ ըլլայ բան մը կըսենք, նախ տեսնենք ծոցը դրամ ունի, ըսելով սկսան խուզարկութիւնները ընել։

Այս նոր եկող բանտարկեալը՝ ինչպէս որ ընթերցողը արդէն գուշակած ըլլալու է· Բարսեղն էր, նոյն գիշերուան արկածէն իր տէրը կորանցնելէն ետև բոլոր նոյն տանը մէջ դանուողներուն հետ ոստիկանութեան դուռը տարուելէն գիտի, բայց առնանդեալ ցոյն օրերդէն որ՝ իր ծնողաց յանձնուած էր, Բարսեղ միւսներուն հետ բանտը զրուած էր ուր այժմ Տրդատայ հետ կը միանար։

— Բարսեղ երբ Տրդատ իր վիզը սեղմել ուզեր էր, զանի ճանչելով իրաւունք ունիս բարեկամ ըսաւ, դիս թշնամանելու բայց նախ լսեր մտիկ ըրէ և եթէ դիս յանցաւոր գտնես այն ատեն ուզածդ ըրէ։

— Տրդատ որ արդէն բարի սիրտ մը ունէր, անոր այս վարմունքէն հասկցաւ թէ դործին մէջ խորհրդաւոր կէտ մը ըլլալու էր, ուստի Բարսեղի ձեռքէն բռնելով ներէ լինծի ըսաւ, որ քեզ հետ այսպէս վարուեցայ· որովհետև քաջ դիտէս թէ դուն ես պատճառը իմ այս վիճակիս մէջ գտնուելուս, բայց ինչ կուզէիր լինծմէ· ես քեզի ինչ ըրած ունէի, և կամ ինչ էր պատճառը որ լինծի հետ կուռի բռնուելով այն կեզծ թղթադրամները իմ ծոցս խօթեցիր։

— Ես, ըսաւ, Բարսեղ քաւ լիցի, ես երբէք քեզի հետ գործ մը չունէի և երբէք քեզ չէի ճանչեր, բայց այսու ամենայնիւ յանցաւոր եմ, և այս յանցանքս ալ տգիտութիւնս է միայն, որ՝ լինել դժբաղդ ըլլալովս՝ չարագործներու ձեռաց կոյր գործիք եղայ ապրուստի մը համար միայն, որ այսօր վերջապէս ահա իմ վարձքս առի։

— Բայց ով էին այդ չարագործները և ինչ կուզէին լինծմէ, որ դիս այսպէս զրպարտութեամբ մատնեցին քու ձեռքդ։

— Իմ տէրս Սրապն էր, որ ասկից առաջ ատրճանակի գնդակով մը իր գլուխը չախչախուելով չարաչար մեռաւ։

— Ո՞վ է այդ Սրապ ըսածդ, ես զինքը չեմ ճանչեր։

— Քու հօրեղբօրդ Մարդարին բարեկամը։

— Հը ըսաւ Տրդատ, իմ հօրեղբօրս Մարդարին բարեկամը։

— Որ անոր խորհրդովը քու նշանածդ ձեռքէդ յափշտակեցին, ըսաւ Բարսեղ։

— Իմ նշանածս յափշտակեցին, չեմ հասկնար ինչ ըսել ուզես, ըսաւ Տրդատ զոյնը նետելով։

Այն ատեն Բարսեղ սկսաւ պատմել, թէ ինչ կերպով Սաթինիկ առնանդուելով վերջապէս համոզուէր էր Սրապին հետ ամուսնանալու, և թէ անոր համար էր որ զինքը՝ զրպարտութիւնով մը բանտը նետել տուած էին, իր հօրեղբօրը Մարդարին խրատովը։ Ասոնք այս մասին ինչ որ գիտէր, և կամ ինչ որ եղած էր ամենքն ալ պատմեց· յաւելլուց նաև թէ դեռ երէկ ամիս չկար որ Սաթինիկ Սրապի հետ ամուսնացած էր, և թէ այն ժամանակէն ի վեր հարկաւ այրի մնացած ըլլալուէ էր, վասնզի ինքը՝ երէկ ամիս Իսպիւտար ոստիկանութեան բանտը մնալէն ետև այժմ հոս բերուած էր։

Տրդատ երկու ձեռքը ճակտին տարաւ, կարծէս բանտին կամարը գլխուն վրայ կը դառնար· պազ քրտինք մը սկսաւ իր գունատեալ այտերէն վար իջնել, իր ձեռները սառիլ սկսան, սիրտը այնպէս ուժգնին մը կը բաբախէր, որ կարծես թէ պիտի պայթէր։

Եւ անշուշտ սոսկալի հետևութիւն մը յառաջ պիտի գար անոր անձին վրայ, և կամ ուղեղը ջնասուելով խելքին պիտի գար, եթէ նուազումը վրայ հասնելով անոր անձը թմրած դեռևին չ'գըտներ· Տրդատ կէս ժամու չափ նուազումէ յետոյ՝ դժարաւ խելքը գլուխը եկած էր, և երբ ինքզինքին եկաւ սկսաւ առաջ արցունք թափել։

Տրդատ ոչ թղթադրամներու գէպքը, և ոչ իր բանտարկութեան կնճռքը· և ոչ իր հօրեղբօրը թշնամութիւնները կը մտածէր, այլ կը պարտաճար Սաթինիկի բռնած ընթացքին համար, որ համոզուած էր վերջապէս իր սէրը ոտնակոխ ընելով ուրիշի մը հետ ամուսնանալու հաւանութիւն տալ։

Ինքը՝ որուն սիրուն համար, և իր ուխտին հաւատարիմ մնալու համար, այսչափ տառապանք կրելու դատապարտուած էր, և տակաւ ալ պատճառը ուրիշ բան չէր, այլ միայն հօրեղբօրը կամացը հակառակ Սաթինիկի հետ ամուսնանալ ուզելը՝ որ Մարդար իրեն դէմ զայրացուցեր էր։

Ո՛հ կըսէր Տրդատ, իրաւունք ունէր հօրեղբայրս, կարելի

է Սաթինիկի հայրը՝ Գէորգը իմ հօրս մահուանը պատճառ եղած ըլլայ. ինչպէս որ անոր աղջիկն ալ իմ մահուանս պատճառ պիտի ըլլայ:

Ո՛հ Սաթինիկ կըսէր Տրդատ հառաչելով. քու դէղեցիկ աչքերդ արտասուք լցուած կը կրկնէիր, կը սիրեմ զքեզ Տրդատ. և այդ բառերը՝ ոչ թէ բերնէդ այլ սրտիդ խորերէն կելնէր իմ սիրտս խորտակելով: Ո՛հ սպաննեցիր զիս անդութ, ո՛հ, ես խաղուած ըլլամ այնպիսի օրիորդէ մը, այնպիսի կրթեալ և իմաստուն օրիորդէ մը, ո՛հ անատնելի է այս:

Բայց կը մտածէր Տրդատ, իրաւունք ունէր Սաթինիկ կըսէր, ինչ գիտէր նա, որ զիս անկից յաւիտեան բաժնելու համար այն վատանուն դործը իմ վրաս ձգելով զիս զրպարտեցին, ինչ գիտէր որ իմ բոլոր քաշած տառապանքներս իրեն համար էր միայն: Լաւ է մտածէր Սաթինիկ, լաւ է պատուաւոր և ծեր ամուսին մը երբ հարստահ ալ է, քան թէ անպատիւ և աղքատ երիտասարդ մը՝ որ դրամանենդ մը է:

Ո՛վ Սաթինիկ կը հառաչէր Տրդատ, եթէ իրօք ես անպատիւ դործ մը ըրած ըլլայի, այն ատեն իրաւունք ունէիր ինձմէ յաւիտեան բաժնուելու, բայց դոնէ միանդամ, թող դայիր իմ բանտիս մէջ զիս տեսնելու, և ճշմարտութիւնը իմանալու:

Թողունք Տրդատ իւր հառաչանքներուն հետ, որ քիչ մը ժամանակ ևս իւր անմեղ նշանածին գլխուն անեծքներ թափէ առանց անոր վիճակին վրայ առտիդ տեղեկութիւն մը ունենալու, այլ երթանք նորէն Տրդատայ վարպետը Պարոն Ուլիեմը դտնենք, և տեսնենք թէ ըրաւ իւր աշակերտը բանտէն հանելու:

— Արդէն մեր պատմութիւնը սկսելէն իվեր 1853 թուականին Հոկտեմբեր ամսոյն մէջն էինք, որ Գըրըմի պատերազմը սկսած և թէ Անգլիոյ և Գաղղիոյ նաւատորմիղները Տարտանելի նեղուցէն ներս մտնելով եկած Պէյքօզի և Պէշիկթաշի առջև խարսխած էին, և այս նաւերուն մէջ որ՝ ծովային և ցամաքային զինուորներով լեցուն էին, որոնք ցամաք ելած Պօլսոյ այլ և այլ կողմերը հաստատուած էին:

Անգլիացի ցամաքային զինուորներէն զօրապետ մը՝ որ Պա-

րոն Ուլիեմի հօրեղբայրն էր, և երբ Պարոն Ուլիեմ իւր հօրեղբօրը դալուստն իմանալով այցելութեան գնաց, զօրապետը խնդրեց անկից որ Անգլիարէն և Տաճկերէն լեզուներու տեղեակ թարդման մը խրկէ իրեն, որ երկու օրէն ճամբայ ելնելով պատերազմի դաշտը պիտի երթայրն:

Պարոն Ուլիեմ այս միջոցը պատեհ առիթ համարելով, և ուղղակի ոստիկանութեան նախարարին դիմելով, Տրդատայ ազատութիւնը խնդրեց:

Ոստիկանութիւնը անոր աղաչանքը ընդունելով, հրաման ըրաւ որ Տրդատ բանտէն հանելով ուղղակի Անգլիական նաւատորմին յանձնուի:

Ուստի պարոն Ուլիեմ նամակ մը դրելով Տրդատայ իմացուց անոր ազատութեան ձեռք ձգուիլը, և թէ ինչ պաշտօնի երթալը, և միանդամայն կը խրատէր զանի որ մէկ մալ այն տեսակ անձանց հետ յարաբերութեան մէջ չդտնուի:

Տրդատ այս նամակը առնելով թէ և սաստիկ վիրաւորեցաւ Պարոն Ուլիեմի վերջին դրածներուն համար, բայց ինչ հարկ կայ իմ վարպետիս դանդատիլ, կըսէր ինքնիրեն, որ օտարական մը ըլլալովին հանդերձ՝ թէ և զիս յանցապարտ կարծած՝ միջոցին անդամ իմ բարիքս կը մտածէ, քանի որ իմ սիրելիներս և բարեկամներս զիս կը լքանէն:

Այն նամակը ընդունելէն մէկ ժամ վերջը ոստիկանութեան զինուոր մը դալով Տրդատը հետը առաւ, և նաւակ մը դնելով ուղղակի Անգլիական պատերազմական նաւերէն մէկը տարաւ, որուն հրամանատարին նամակ մը ունէր ուղղուած և Տրդատը հոն յանձնեց:

Ահա այսպէս Տրդատ ազատեցաւ այն բանտէն իւր հրաժարականը տալով, ոչ թէ միայն իւր ընկերներուն այլ Սաթինիկն և Պօլսոյ ալ միասին մնաս բարով ըսելով:

ԳԼՈՒԽ ԻԱ.

ՍԵՊՈՒՀԻ ՁԱՄԲՈՐԴՈՒԹԵՆԷ ՎԵՐԱԴԱՐՁԸ ԵՒ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Մ ՕՐԴԱՐ ինչպէս որ խոստացեր էր իւր կնոջ Երուսաղէմ երթալու երբ իւր վրէժը կատարեալ ըլլար • արդ ուրիշ պատճառ մը չկրնար իւր խոստացածն 'ի գործ դնելու, վասնզի Գէորգ բանտին մէջ մնացեր և Մարգար իւր անիրաւի պահանջքներուն վախարէն բոլոր Գէորգի ունեցած ապրանքները գրաւած էր առանց անոր ընտանեաց ապրուստ մը անդամ ձգելու, Տրդատը բանտը նետել տուած էր, և Սաթինիկ ալ Տիկնին Սրտակ եղած էր, ալ ինչ կրնար իրեն խնդալ և ուրախ լինել :

Ուստի մինչդեռ այն իրիկունը՝ երբ Սրտակ իւր անօրէնութիւններուն վախարէն ատրճանակի գնդակ մը կընդունէր իւր ճակտին, Մարգար նախ և առաջ Պրուսայի բաղնիքները երթալ ուզելով, այն օրը իւր կնոջը Բրաբիոն հետ նաւ նստած Պանորմա կերթար, հոն մէկ քանի օր կենալէն վերջը Պրուսայ պիտի անցնէր, որ այնուհետև Իզմիւռնիա երթալով անկից նաւ պիտի մտնէին Երուսաղէմ երթալու :

Թողունք այս անօրէնը որ վայրենի ուրախութեամբ յաղեցած իւր ճամբորդութիւններն ընէ, հարկաւ Տիրոջը արդարութիւնը նա ալ պիտի պատուհասէ ինչպէս որ Սրտակինը տեսանք • ալ մենք երթանք մեր պատմութեան դիւցազնուհին վիճառունք,

Բաւական ժամանակ անցեր էր որ Սաթինիկ Սրտակ ուխտի երթալէն եւս Պարտիզակ գիւղը կը բնակէր իւր մօրը հետ :

Պարտիզակ գիւղը Պօլսեցւոց արդէն ծանօթ է, որ Նիկոմիդիոյ դիմացը ծովեզերքն մէկ ժամու չափ հեռաւորութեամբ ընդարձակ գիւղ մը է, որուն բնակիչները ընդհանրապէս մեր աղգայիններէն են :

Սաթինիկի բնակած տունը գիւղին եղերքը ըլլալով ճանապարհին վրայ կը նայէր, ուստիև գիւղը մանուշները նոյն ճամբէն պիտի անցնէին : Այս տունը ընդ ամենը մէկ ու կէս սենեակէ բաղկացեալ գիւղային փոքրիկ խրճիթ մը էր, սենեկին մէջ անկողին մը՝ բազմոց մը և մէկ վառարան մը կար Պօլսոյ խոհանոցներու վառարանի նման, որուն մէջ փայտ վառելով թէյ կերակուր եփելու և թէյ սենեակը տաքցնելու կը ծառայէր • 'ի բաց առեալ վառարանին մուխը որ հողմը վերէն զարնելով երբեմն սենեակին մէջը բնակողները խղդելու կսպառնար, եթէ խելոյն պատուհանները բանալու չհամարձակէին, որոնք արդէն կիսովին ալ կտրած և թուղթերով փակուած էին ցուրտէն պաշտպանուելու համար :

Սաթինիկ հիւանդացած և բոլորովին կերպարանափոխ եղած էր, այնպէս որ մէկ քանի ամիս առաջ զանի տեսնողները այսօր չ'պիտի կրնային ճանչնալ • խեղճին երեսի ներքը այսօր չ'պիտի կրնային ճանչնալ • խեղճին երեսի դէմքը նետած, աչքերը խորունկցած և մանաւանդ ջղային դող

ճշմարիտ քրիստոնէի մը կը վայել սրտանց տանիլ այն ամեն նեղութիւնները՝ որ մեր վրայ կը հասնին :

Սաթինիկ լուռ կեցած մըտիկ կընէր , թէպէտեւ կարօտ չէր այս տեսակ մխիթարական խօսքերու , բայց իր մայրը չի վշտացնելու համար համոզուած կերեւէր . բայց սոյդը ըսելով բան մը կարող չէր այս օրիորդը մխիթարելու :

Տիկին Սեպուհ ալ Պօղոսին իր նամակը միշտ անդադար ընելով , Տրդատայ համար կը զրկէր , և յոյս կուտար քիչ առեն նէն անոր բանտէն ելնելու որոշուած ըլլալը խնացնելով : Բայց երբ Սաթինիկի հիւանդ ըլլալը խնացաւ նամակ գրեց թէ Տրդատ բանտէն ելեր էր և թէ քիչ օրէն պիտի գար պինքը տեսնելու :

Ցայտնի բան էր որ սուտ էր Տիկին Սեպուհի գրածները , այլ միայն Սաթինիկի հիւանդութեան անդեղային էր Տրդատայ բանտէն ելնելուն լուրը . թէպէտեւ Մարիամ վերջին անգամ խնացաւ Պարոն Ուլեմէն Տրդատայ բանտէն ելնելը և Անդղիացոց քով թարգման երթալը , բայց դադրեցաւ Սաթինիկի խնացնելու :

Տիկին Սեպուհ Տրդատայ բանտէն ելնելուն առաջի անգամ ինքն ալ չի հաւատաց , վասնզի՝ եթէ իրօք բանտէն ելած ըլլար , տարակոյս չիկար որ առանց պիտի գար պինքը տեսնելու , բայց երբ սոյդը խնացաւ , և միանգամայն ինչ պայմանաւ Պօղոսին հեռանալը գիտցաւ , այն ատեն հաւատալով դադրեցաւ Սաթինիկին խնացնել : Տիկին Սեպուհ երբէք չէր գիտեր ինչ որ Տրդատ խնացած էր Բարսեղեն . այսինքն չէր գիտեր Սաթինիկի Սրապի հետ ամուսնացած ըլլալու տուած տարաձայնութիւնը , նաեւ բոլոր այն դաւադրութիւնները որ Մարգարին՝ Սրապին՝ Դաւիթին և Բարսեղին մէջ անցեր էին , նաեւ չէր գիտեր թէ՝ Տրդատ ինչ կերպով բանտը նետուած էր , այլ պարզուութեամբ կը կարծէր որ զրպարտութեան յանդիպած էր նա :

Ինչպէս որ ըսինք , Սաթինիկի միտք հիւանդ էր , ընդհանայն Տրդատ բանտին մէջ զանի մեղադրած էր. իսկ Սաթինիկի համար իր նշանածն ուրիշ մէկը չիկար աշխարհիս մէջ :

Բայց նա ալ ձվ գիտէ ինչ եղած էր , ալ ինչ կը մնար իրեն եթէ Տրդատ մեռած էր , ինչպէս որ կը կարծէր :

Ամէն ճամբ էր , օր մը երբ ձիւնը երկու ոտնաչափէն աւելի գետինը ծածկած էր , Սաթինիկ ակռնոյն մէջ պառկած և իր մայրն ալ քովը նստած անոր այտերը շոյելով կը մխիթարէր զանի :

— Մայր իմ ըսաւ Սաթինիկ , երէկուան Տիկին Սեպուհի խրկած նամակը մոռցար ինծի տալու , կարծեմ դեռ կարդացած ալ չես :

— Ո՛չ զաւակս բոլորովին մոռցայ քու հիւանդութիւնդ պիտի սաստիկ կը վշտացնէ , որովհետեւ հոս տեղ օրինաւոր բժիշկ մալ չիկայ , օդերն ալ այսպէս մեկէն աւրեցան , երանի թէ Պօղոս իջած ըլլայինք , քանի որ կը մոռածեմ հաց անդամ ուտել չեմ ուզէր . ձեր էր իմ առջի Սաթինիկս , դուն պիտի իմ վշտացս մէջ կը մխիթարէիր բայց այժմ մխիթարութեան կարօտ ես :

— Փոխադարձաբար մայր իմ , ըսաւ Սաթինիկ նամակը բանալով , և երբ մէկ քանի տող կարդաց , խիղճն պատկած տեղն վեր ցաթկեց , ահաւասիկ մայրիմ , ըսաւ ուրախութեամբ , մեր բարերարը մեր պաշտպանը Պերութէն եկէր է :

— Ուրեմն Սեպուհ վերադարձեր է իր ճարտարդութենէն :

— Այո՛ մայր իմ , նամակը երէկ եկաւ , ըսել է որ երէք օրէ գալը :

— Գոհութիւն Աստուծոյ , ըսաւ Տիկին Դէորդ , արդարև այս անձը մեր բարերարը և պաշտպանն է ինչպէս որ կըսես Սաթինիկ , դրեթէ անկից ուրիշ մէկը չունինք :

— Ո՛հ ըսաւ Սաթինիկ անկողնոյն մէջ նստելով եթէ օղը բաց ըլլար չուտով Պոլիս կիջնէինք :

— Այո՛ զաւակս , բայց չես տեսներ ինչպէս ձիւն կուգայ , հեղ մը սա պատուհանէն նայէ լեռները աչք աչքի չի տեսներ :

— Սաթինիկ պատուհանէն նայելով , տես ըսաւ ձիւնորը մայր իմ ըսաւ , ինչպէս կարիճութեամբ կուգայ , երանի թէ երկիր մարդ եղած ըլլայի , հիմայ չուտով Պոլիս պիտի իջնէի :

Արդարև սաստիկ ձիւն կուգար , բայց այն ձիւնորը այնպէս հանդարտութեամբ իւր ձյն յատակ կը քրքիջը , որ աչ հոգ

մին սաստկութիւնը և ոչ ձիան հատիկներու խոշորութիւնը՝ անոր ընթացքը կասեցնելու կարող չէին։

Ո՛վ էր արդեօք այս ձիաւորը։

Սա մեր պատմութեան մէջ յիշուած բարեբար մարդն էր։

Սեղուհն էր որ երէկ օր առաջ Պերութէն եւ դառնալով Պոլիս եկած էր։

Սեղուհ Դամասկոսի մէջ Դաւիթը տեսած և անկից բաւական տեղեկութիւններ առած էր, որ Դաւիթ իւր մասին պէտք եղածները դիւրանալով բոլոր յանցանքը Մարդարին և Ոռապին վրայ բեռցուցեր էր։

Սեղուհ արդէն իւր դործը յաջողութեամբ աւարտած էր, երբ Տրդատայ դլխուն եկածները խնացաւ, որ Տիկին Սեղուհ չուզեր էր իւր ամուսնոյն խնացնել, և այս ալ ուրիշ պատճառաւ չէր այլ դիտէր Սեղուհի բնութիւնը որ բարեդործութիւնը ամէն բանէ նախամեծար համարելով տարակոյս չի կար որ դործը կեա կատար ձդելով Պոլիս պիտի դար, ինչպէս որ վերջէն երբ եկաւ, և իւր ամուսնոյն այնչափ ժամանակ պէտք եղած տեղեկութիւնները ինչու չխմացնելուն պատճառը հարցուց։ Տիկին Սեղուհ նախ Տրդատայ բանտարկութիւնը բանի տեղ չ'դնելը, և երկրորդ իւր դործը ձդելով Պոլիս դալը իրենց որչափ վնասակար ըլլալը պատճառելով համոզած էր։

Ուստի Սեղուհ Պոլիս եկածին պէս, նախ Սաթինիկը ուր ըլլալը հարցուցած և իմանալով որ Պարտիզակ կը դտնուէր, կուդար անոնց այցելութեան, ոչ ձմեռը և ոչ ձիւնը բանի տեղ դնելով։ Արդարև որչափ հաղուագիւտ և սիրելի են այս տեսակ մարդիկ, որոնք կարծես թէ Աստուծմէ յատուկ ստեղծուած են ուրիշներուն բարիք ընելու համար։

Սեղուհ, երբ Սաթինիկի բնակած տանը դուռը ձեռք առաւ, և երբ անոնց սենեկին մէջ երեցաւ, որչափ մեծ եղաւ արդեօք անոնց ուրախութիւնը, արդարև երկու կողմանէ ուրախութեան արցունքներ կը թափէին։

— Դուստր իմ, ըսաւ Սեղուհ՝ Սաթինիկի ճակատը համբուրելով իրեն հայր, ուրախ եղիր, Տրդատ ողջ առողջ է, և քեզ դի այնպիսի հետաքրքրական բաներ պիտի պատմեմ որ մէկ օրուան մէջ պիտի առողջանաս։

— Երանի թէ ըսաւ Սաթինիկ։

Սեղուհ իւր առած հադուստները հանելէն, և վառարանին մէջ մէկ քանի փայտ նետելէն, և դաւաթ մը ընտիր շաքարօղի խմելէն վերջը, սկսաւ իւր ճամբորդութիւնը մանրամասնաբար պատմել։

« Ա՛յն օրը ըսաւ, երբ Պոլիսէն Պերութ պիտի երթայի, Հելլենացի նաւապետ մը որ իմ բարեկամս էր, իմ նպատակս իմանալով ազաչեց որ իրեն հետ ընկերանամ, նաւով ճամբորդութիւնը զուարճալի է ըսաւ, իմ երկկայմ նաւս արագ ընթացք մը ունի և մանաւանդ բոլոր նաւահանգիստները յանդիպելով մինչև Պերութ կերթանք։ »

« Շուտ մը համոզուեցայ և մէկ քանի բարեկամներս ալ որոնց ոմանք Կիպրոս և Հռոդոս և Սամոս կղզիները պիտի երթային, անոնք ալ միասին ընկերանալով նաւ մտանք, որ հովը յաջող ըլլալուն իսկոյն խարիսխը վերցնելով ճամբայ ելանք, և յաջողութեամբ Տարսոնեայ նեղուցին դուրս ելնելով նաւուն դլուխը ուղղակի Ջմիռնիայ դարձուցինք. և մենք նաւուն խելացը վրայ մեր բարեկամներուն հետ նստած ուրախ զուարթ դինի խմելով և խօսակցելով կզօսնուինք։ Արդէն երկու ժամ մնացեր էր Ջմիռնիոյ մօտենալու. այն առեն չեմ դիտէր ինչ տեսակ անհանգստութիւն մը սկսայ զդալու, երեսիս գոյնը բոլորովին մոխիր դարձաւ և արիւնս սկսաւ երակներուս մէջ սառիլ և սիրտս սաստիկ արագութեամբ զարնել. կենացս մէջ երբէք այս տեսակ նեղութիւն մը կրած չէի։ Բարեկամներս խակոյն դիս դրկելով ոմանք երակներս չխնդան, և ոմանք երեսիս ջուր զարնել. բայց ես բան մը չէի զդար, այնպէս որ հինդ վայրկեանէն վերջը ինքզինքս կորսնցուցի, և վերջապէս կատարեալ կերպով մեռեր եմ։ »

— Ո՛հ, պօռացին Սաթինիկ և իւր մայրը դոչ ելնելով։

— Բայց ըսաւ, Սեղուհ ծիծաղելով, դոչ մի ելնէք, կը տեսնէք ահաւասիկ որ կենդանի եմ, դոհութիւն Աստուծոյ։

— Էյ վերջը, պօռաց Սաթինիկ։

« Վերջը գիս գետինը կը տարածեն . և երբ նաւը Զմիւռնիոյ նաւահանգիստը կը մտնէր , ի՛նչան սգոյ անոր կայմերը մէկ կողմ ծռուած՝ և Հելլինական դրօշը մինչև ւեծ կայմին կէսը իջեցուցած էին , ի՛նչան սգոյ ։ »

— Բայց ո՞րչափ տևեց այդ ձեր վիճակը , ըսաւ Սաթինիկ ։

— Չեմ գիտեր . բայց սա չափը միայն գիտեմ որ գիս մակոյկը դնելով ցամաքը հաներ և Սուրբ Ստեփաննոսի եկեղեցին տարեր են , ուր յուզարկաւորութեան տխուր հանդէսն ալ կատարելէն զկնի , գիս գերեզմանատունը տանելով պատրաստուեր են թաղման հանդէսն ալ կատարելու ։

— Ո՜հ դող կ՚ընեմկոր գլուխս Սաթինիկ , բոլոր ջիղերս սառուռ մը զգաց ։

— Ո՜հ կաղաչեմ չուտ ողջնցիր , գլուխս Տիկին Գէորդ ։

— Կեցիր չաքարօգիսալ խմեմ վերջը կողջնանամ, ըսաւ Սեպուհ ծիծաղելով ։

— Բայց կարծեմ կատակ է ըսածնիդ , ըսաւ Սաթինիկ , ան եթէ իրաք կատակ է ըսածնիդ և գիս զբօսցնել կուզէք , կաղաչեմ մի ըսէք կը վախնամ ։

— Վախնալու բան մը չիկայ աղջիկս , այս ըսածներս ոչ թէ կատակ այլ իւր բոլոր պարագաներովը ճշմարիտ թատերգութիւն մը է , որ քիչ մնացեր էր անոր վերջին արարուածը ողբերգութեան փոխուելու , բայց օրհնեալ ըլլայ Աստուած որոյ սուրբ կամքը կատարերգութեան դարցաւ ։

« Ինչպէս որ ըսի, չարունակեց Սեպուհ , քիչ մնացեր էր որ գիս գերեզման պիտի իջեցնէին ուր ամեն բան պիտի վերջանար ։

« Բայց նոյն միջոցին չեմ գիտեր ինչպէս եղեր է որ այս տխուր հանդէսին ներկայ եղողներուն մէջ բժիշկ մալ գտնուէր է, որ դէպքս լաւ մը նկատելէն վերջը , ձվ գիտէ ինչ կը նշմարէ ՝իմ վրայ , ուստի մէկէն կուրծքս բանալ կ՚ուտայ , և սիրտս մոխիկ կընէ և անմիջապէս կաղաչէ հոն գտնուող բարեկամներուս որ չուտով վիրաբոյժ մը բերեն , և դեղադիր մը գրելով դեղատունն ալ պէտք եղած դեղերը բերել կ՚ուտայ , որով կսկսի երակներս չիւել , և վիրաբոյժն ալ հասնելով երկու բազուկներուս երակները ծակելով արիւն հանել կսկսի , որ

քիչ մը վերջը կսկսի հոսիլ , որուն վրայ հինգ վայրկեան չանցած աչուըներս կը բանամ և կ՚ընեմ թաղադրին մէջ կը նայիմ ։ »

« Այս առանելով վախկոտները այնպէս ահով դողով կը փախչին , որ կարծես թէ հրէշ մը և կամ ճիւաղներ եւնուն ինկած զանոնք կը հալածէին ։ »

— Խեղճերը լեղապատառ եղեր են , ըսաւ Տիկին Գէորդ , միթէ թաղուելու մօտ մեռեալ մը երբ ելնէ թաղադրին մէջ նըստի արդեօք մարդ չի վախնար ։

— Եթէ խելքս գլուխս ըլլար հիմակուան պէս , ըսաւ Սեպուհ իրաք եւնուն կը վազէի ոչ թէ՝ վախցնելու , այլ հասկցնելու համար որ կենդանի եմ , և սկսաւ սաստիկ ծիծաղիլ ։

— Կաղաչեմ վերջը ըսաւ Սաթինիկ ինքնալ ծիծաղելով ։

« Էյ վերջը ինչ պիտի ըլլայ , բարեկամնեբս գիս կարք մը դնելով , Արարատ մահալլսի ըսուած փողոցը տուն մը կը վարձեն և հոն տեղ պէտք եղած դարմանը ընելով և հոն ուր գտնուիլս և ինչ վիճակի մէջ ըլլալս ինձի պատմելով , խնդակից կըլլան . խեղճ նաւապետը որ մինչև վերջը քովիս չէր բաժնուէր իմ պատճառաւս ճամբորդութենէն նա մնաց ։ »

« Վերջապէս այն բժիշկը՝ որ գիսլուածով կեանքս ազատէր էր ամեն օր ինձի այցելութեան կ՚գար , որ լաւ մը առողջանայիս վերջը պէտք եղած երախտագիտութիւնս տուկսուցի իրեն ։ »

« Այս բժիշկը ուսումնական և փորձառու մարդ մը էր , կենացս մէջ երկրորդ անգամն է որ այս տեսակ դիպուածի հանդիպեցայ ըսաւ , ինչ զէշ սովորութիւն է այս տեսակ յանկարծ մեռնող մարդիկ չուտով թաղելու ելնել . գիտցած ըլլաք որ մեռնող մարդիկ չուտով թաղելու ելնել . գիտցած ըլլաք որ ըսաւ . այնպիսի նուաղումներ կան՝ որ ճիշտ մահուան քունի կը նմանին , որոնք հասկնալը շատ դժուարէ , արդեօք որչափ թչուառներ , այս կերպով կենդանի թաղուած են . ուստի պարտ է այս կերպիւ մեռեալը առնուազն քառասունը ութը ժամ պահել բայց օդին ցքելով առանց անոր վրայ ծածկելու : Ես մինչև որ կատարեալ մեռած ըլլալը բժշկապէս չստուգեմ և կամ մինչև որ չդոսի պէտք չէ թաղել ։ »

« Ներողացիք , ըսաւ բժիշկը . այս տեսակ մեռեալներու

մեռին աւելի ազատով ըլլալու համար հրաչեկ երկաթով մեռնելն մարմինը կայրեն, և կամ այրելով կը վտրձեն, որ ալ կասկածելու տեղի չի մնար։»

« Ֆիլիպին ըսածները խիստ իրաւացի էին, եթէ իրօք ըսածին պէս իմ վրայ փորձեր ընէին, տարակոյս չի կար որ պիտ այնպէս կենդանին թաղելու չպիտի ելնէին, Աստուածմէ եղաւ որ այս մարդը հոն դտնուեցաւ որ հիմա ձեր վաղեմի բարեկամը մեռնելու արժանի եղաք։

— Անցած ըլլայ ըսին երկու ուխտիդրները, արդարև Տիրոջը մէկ մեծ հրաչքն է այդ գոհութիւն Աստուծոյ։

— Այո՛, ըսաւ Սեպուհ, Աստուած անոր համար այս հրաչքը ըրաւ որ ձեր թշնամիներէն վրէժխնդիր ըլլամ։

Անկից վերջը Սեպուհ սկսաւ պատմել իր անձնական դործերն ինչ կերպով կարդի դնելը. և վերջէն Դամասկոս երթալով Դաւիթը տեսնելը, և Սաթինիկի Արտալի հետ ամուսնանալը և Նիկոմիդեացի Սուրբերին ինչ կերպիւ փախչիլը։

Ասոնք բոլորն ալ Սեպուհ այնպիսի զուարճութեամբ կը պատմէր, որ իր ուխտիդրները ապշած մնալով ընդմիջեցին։

— Ես քեզի չըսե՞, ըսաւ Սեպուհ Սաթինիկին. թէ քեզի այնպիսի հետաքրքրական բաներ պիտի պատմեմ որ քիչ ժամանակէն պիտի առողջանաս, տես ինչպէս երեսդ գոն եկաւ։

— Ուրեմն անոր համար էր որ, ըսաւ Տիկին Դէորդ, մեր Սպասուհին յանկարծ անհետացաւ եղաւ։

— Այո՛նքն Տիկին Արտալը, ըսաւ Սեպուհ ծիծաղելով։

— Շատ սառանայ աղջիկ մը կր։

— Բայց, ըսաւ Սաթինիկ, երբ Արտալ իմանայ թէ ինքը Սաթինիկը չէր, այն ատեն խեղճ աղջիկը ինչ պիտի ընէ։

— Էհ այն սառանայ աղջիկը չատոնց իր առջի երկաթադործ նշանածին հետ ամուսնացած է։

— Բայց Արթաղը։

— Արտալի մեռնելը չատ ժամանակ եղաւ որ դուք չէք պիտէր։

— Բայց Տրդատին վրայօք բան մը չէք պատմեր մեղի ըսաւ Տիկին Դէորդ։

Սեպուհ իր պատմութիւնը ըրած ժամանակ զդուշացեր էր Տրդատայ բանտարկութեան վրայօք բան մը յայտնելու. ուստի Տիկին Դէորդի հարցմանը պատասխանելով, երկու օրէ, ըսաւ, Պօլիս գալս նախ ձեզ տանելու եկայ, վաղն ալ Տրդատայ մասին պէտք եղածները պիտի ընեմ։

— Տիկինը ինծի դրելով խնդացուցեր էր Տրդատայ բանտէն ելնելը, ըսաւ Սաթինիկ, բայց եթէ ատոդ էր ինչու չեկաւ դին տեսնելու։

— Աղջիկս, ըսաւ Սեպուհ, Տրդատ չատոնց է բանտէն ելնելը, բայց ստիպողական դործով մը վառնայ գացեր է, այնպէս ստիպողական որ երբ ինքը դալու ըլլայ այն ատեն կրնաս բացատրութիւն խնդրել այդ մասին, որ քեզի առանց տեսնելու և առանց մնաս բարով ըսելու մեկնեցաւ։

— Կարելի է դարձեալ հօրեղբայրն է կրկնեց, Տիկին Դէորդ։

— Իրաւունք ունիս ըսաւ Սեպուհ, բայց անհոգ եղիք վրէժխնդիր պիտի ըլլանք, բայց արդէն նա ալ Պօլիսէն բացակայ է. ուստի կաղաչեմ այս օրուան համար այսչափ տեղեկութիւնները բաւական են, արդէն հոգնած եմ պիտի հանգստանամ, Աստուած տար առաւօտուն օդն ալ բաց ըլլար որ Պօլիս իջնելու դիւրութիւն ունենայինք։

Հետևեալ առաւօտուն Սաթինիկ և իր մայրը Սեպուհին հետ միասին ծովեզերք իջնելով և անկից նաւ մտնելով Պօլիս եկան և ուղղակի Կեհիք Բաչայ մեր արդէն դիւցած տունը գացին, ուր Տիկին Սեպուհ իրենց կ'սպասէր։

Սեպուհ, որ բոլոր Տրդատայ գլխուն եկածները և անոր հեղինակները ով ըլլալը քաջ տեղեկացեր էր, և մանաւանդ Բարսեղին ալ բանտը ըլլալը իմանալով գացէր անկից ալ բանիւ բերանոյ ճշմարտութիւնը տուեր էր։

Սեպուհ առանց ժամանակ անցնելու ուսիկանութեան աղերսագիր մը տալով արդարութիւն խնդրեց։

Ուստի Բարսեղը հարցաքննուելով Տրդատայ անվեղութիւնը յայտնուեցաւ, որուն վրայօք Մարդարի այն ժամանակ Զմիւռնիայ դատաւորն ալ իմացուելով ուսիկանութեան կողմէն հրաման դտնուին

մեն գնաց որ չուտով ձերբակալուելով Պօլիս խրկուի սէյոք եղած դատաստանը տեսնուելու համար :

Ինչպէս նաև Տրդատայ ալ ազատութիւն չնորհուելով, անոր Պօլիս վերադառնալու մասին սէյոք եղած հրամանագիրը դրուելով Սեպուհի յանձնուեցաւ :

Սեպուհ խոյին երկար նամակ մը գրելով բոլոր սէյոք եղած տեղեկութիւններն հաղորդեց Տրդատայ, և անոր ազատութեան հրամանագիրն ալ նոյն նամակին մէջ դնելով Պարոն Ռափիմի ձեռօք խրկեց որ չուտով Տրդատայ ձեռքը հասաւ :

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

ՏՐԴԱՏԱՅ ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ ՊԱՏՄԱՀԱՐՆԵՐԸ

Այն իրիկունը որ Տրդատ Անգլիական պատերազմական նաւը տարուեցաւ, նա կարծեր էր թէ գինքը աքսոր կը խրկէին, թէպէտև Պարոն Ուիլեմ իրեն յոյս տուած էր այս մասին. բայց Տրդատայ դաղափարը խանդարած ըլլալուն՝ լաւ չէր հասկցած իր վարպետին ըսածները :

Ուստի՝ երբ Տրդատ նաւէն վեր ելաւ, հոն վատաւարը զարդարուած սենեակ մը տարուեցաւ, ուր զօրապետներով և տալաներով լի էին, երբ ներս մտաւ, զօրապետներէն մին որ. աւելի ուշադրութեամբ գինքը կը դիտէր հարցուց իրեն անունը և քանի տարեկան ըլլալը :

— Պատասխանեց թէ քսան և հինգ տարեկան էր և անունն ալ Տրդատ էր,

— Ուրեմն դուն ես ըսաւ, Պարոն Տրդատը՝ որ իմ եղբօրորդիս այս յանձնարարական նամակաւ մեզի կը ներկայացնէ :

— Այո տէր իմ :

— Շատ աղէկ, կը յուսամ որ գմեզ գոհ պիտի ընես, վասն զի Անգլիական լեզուն չատ լաւ արտասանութեամբ կը խօսիս :

— Պատրաստ եմ ձեր ազնուութեան ծառայելու, պատասխանեց Տրդատ խոնարհութիւն ընելով :

Այն տաեն Տրդատ ուրիշ սենեակ մը տարուելով բոլոր հագուստները փոխեցին, եւ գինուորական սպայի հագուստ հագցնելով մէջքն ալ սուր մը կապեցին, որ խիստ գեղեցիկ վայլեց իրեն :

Տրդատ թէև թարգման՝ բայց պինդ որակեան եղեր էր, իր աչքերը արտասուօք լցուեցան, վասնզի պատերազմի կ'երթայ, ոչ դիտէ վերջը ինչ պիտի ըլլար, Սաթինիկը միտքը լինկաւ, և արդէն այս կողմէն ալ յոյսը կտրած՝ առ Աստուած աղօթեց, նախ Տիրոջը և ապա բազդին անձնատուր լինելով։

Մէկ քանի օր վերջը նաւերն արդէն ճամբայ ելեր եւ Պօսֆորի նեղուցէն կանցնէին, Տրդատ նաւուն ծածկին վրայ կեցած բոլորտիքը կը դիտէր, առաջին անգամն էր որ Պոլսէն դուրս կելլէր, սեւ ծովու նեղուցին երկու կողմի այն բարձր ժայռերը՝ որոնց ստորոտը եղերք չ'կայ, և վրայի լեռներուն գեղեցիկ տեսարանները վեհ և ահաւոր կերպով կը ներկայանային Տրդատայ աչքին։

Ինչպէս որ ճամբորդ մը կ'զգայ իր չը տեսած տեղերն առաջին անգամ տեսնելով, այսպէս Տրդատ զմայլած ալ եւ ճաս կողմը կը դիտէր, և երբ նաւը նեղուցէն դուրս ելնելով քանի որ ցամաքը կը հեռանար, աչքը չեր վերցներ այն նեղուցին վրայէն որ բոլոր տեղերուց վրայ նմանը չի գտնուած մայրաքաղաքի մը դուռը կը համարուէր։

Օրերով Տրդատ չ'պիտի բաժնուէր անկից որչափ որ նեղուցը երկար, բայց քիչ մը վերջը՝ երբ նաւը արագութեամբ հեռացաւ, ամեն բան աներեւոյթ եղան, ցամաքն ալ հեռացաւ, և սեւ ծովու ահագին և ընդարձակ տարածութիւնը երեւան ելաւ, որուն մէջ այն մեծ նաւերը փոքրիկ մակոյկներու նման կերեւէին։

Հովը յաջող լինելուն՝ քիչ ժամանակէն Ալնապի նաւահանգստին մօտեցան, այն առեն բոլոր նաւերէն իրարու դրօշակներով նշաններ կընէին որ Տրդատ բան մը չէր հասկնար, և սկսան պատերազմական կարգաւ շարուիլ։

Տրդատ բոլոր այս պատրաստութիւնները՝ և մանաւանդ իր գտնուած նաւուն բոլոր թնդանօթացիք պինդորներուն թնդանօթներուն ղլխանները չարուիլը, և իրենց հրամանատարին սալաթելը կը տեսնէր, աչքը ծովուն հեռաւոր կողմերը դարձնելով կը դիտէր որ թշնամի նաւ չի կար, բայց այս պատրաստութիւնները որու համար էին։

Մէկ մալ յանկարծ թնդանօթներուն կրակ արուիլ հրամայուեցաւ, ուր մէկ երկվայրկեանի մէջ ահագին որոտումներ սկսաւ։ Տրդատայ գտնուած նաւը որ եօթանասուն երկու թնդանօթ կը կրէր, երբ հետզհետէ ամենքն ալ կը պայթէին, և երբ բոլոր նաւերն իրարու կը պատասխանէին, Տրդատ ահ ու դողով լցուած իսկոյն իր քովը գտնուած պինդորականի մը հարցուց թէ ինչ կար, որուն պատասխան տրուեցաւ թէ պատերազմի փորձ մը էր, այն առեն սիրտը հանդարտեցաւ։

Արդարև այս տեսակ փորձի մը ներկայ չգտնուող և կամ բոլոր կեանքը մէջ ատրճանակ մը լեցուներ և նետել չգիտցող մարդու մը համար սոսկալի տեսարան մը է։ ուստի երբ վառօդին ծուխը՝ բոլոր նաւերը ծուխը և նոյն իսկ Տրդատայ գտնուած նաւը այնպէս պատեց որ աչք աչքի չէր տեսնուէր, այլ միայն փայլակ որոտումի և ծուխ, այն առեն Տրդատայ այնպէս կուգար որ՝ վեր երկինքը ամպերու մէջ կը գտնուի, որոնք իրար զարնելով ելլեզրական զօրութեամբ փայլակ և որոտումն կը հանէին, ինչպէս որ բնական գիտութեան մէջ կարդացած էր։

Տրդատայ վախը հետզհետէ փարատելով սկսաւ քիչ քիչ վարժուիլ, և մանաւանդ Անգլիացւոց հետ լաւ բարեկամութիւններ հաստատեց, որոնք իրեն հետ խիստ լաւ մարդասիրութեամբ և քաղաքավարութեամբ կը վարուէին, և մանաւանդ Սըր Րօպէրթ Տրդատայ հետ այնպէս սիրով էր որ, ամէն ժամանակ իր սեղանակիցն ըրած էր։

Զօրավարը՝ շատ տեսակ հարցումներ կընէր Տրդատայ, թէ ուսման մասին և թէ Պոլսոյ բոլոր չրջականերու և ժողովրդեան այլ և այլ սովորութեանց, որոնց Տրդատ գոհացուցիչ կերպով կը պատասխաններ, և մանաւանդ Պարսն Ալիեմի ընտանեաց վրայօք շատ անգամ կը խօսէին։

Սըր Րօպէրթ, որ յիսուն տարեկանէն աւելի էր, կապոյտ աչքերով դեղին մազերով թխադէմ և բարձրահասակ անձ մը էր։ որ պինդորական տալարեղին մէջ յաջողութեան և հաստատութեանը՝ ի վարձատրութիւն բարեմիտ նշաններով կուրծքը ծածկուած էր։

Նաւուն մէջ ծովային զինուորներէ՝ ի զատ թէ ճիւաղը և թէ հետևակ բազմաթիւ զինուորներ ալ կային, ինչպէս որ ուրիշ նաւերուն մէջ ալ, որոնք ցամաքը եղնելով պատերազմի դաշտը պիտի երթային։

Նաւատորմը՝ բաւական ժամանակ հակողութեան եղնելով, Տրդատայ գոնուած նաւն ալ սև ծովու Եւրոպական եզերքը գոնուող Վարնայ քաղաքին դիմացը եկաւ. ուր բոլոր ցամաքային զինուորները ցամաքը եղան, ինչպէս որ Տրդատ ալ զօրապետին հետ ցամաքը եղնելով քաղաքին պարսպին ներսի կողմը՝ ուր վառօդանոցի կողմը կանուանի և ամայի է, այն կողմը վրաններ կանգնելով հոն բնակեցան։

Այս առեններդը, պատերազմի պատճառաւ ամեն կողմանէ չատ տեսակ բազդախնդիր անձանց բազմութեամբ լի էր Վարնա քաղաքը, ուր ամեն կարգի վաճառականաց և թէ արհեստաւորաց լաւ առուտուրներ կային, ինչպէս նաև Պոլսէ և այլ և այլ տեղերէ պանդոկապետներ, խոհարարներ՝ խմելիք ծախողներ՝ մրգավաճառներ և մանաւանդ խաղացողներ՝ որոնք այս տեսակ բազմամարդ տեղեր իրենց բազդը չինելու մասին երբէք ծուլութիւն չեն ըներ, ինչպէս նաև դողեր և քսակահատներ և նենգաւորներ անպակաս չէին։

Ուստի քանի որ մեր պատմութեան չարունակութիւնը մինչև հոս եկաւ, տարակոյս չկայ որ մեր ընթերակը Անգլիական նաւերուն հոս դալը և զինուորներուն ցամաք եղնելը մեր պատմութեան հետ յարաբերութիւն մը չունին, այլ միայն դիպուածի մը՝ որ քիչ մնացեր էր Տրդատայ մահուանը պատճառ ըլլար, անոր համար կը պարտաւորինք պատմել։

Տրդատ որ ամեն օր իր զօրվետին հետ քաղաքը ժուռ կուդար. օր մը սրճարան մը նստած ժամանակնին ասոնց քով երկու մարդ դալով թուղթ խաղալ առաջարկեցին, զօրապետը որ այս տեսակ խաղերէ ետ չէր մնար, իսկոյն առաջարկութիւնը ընդունելով սկսաւ խաղալ, ուր խաղին մէջ յաջողակ ըլլալով մէկ ժամուան մէջ վաթսուն հատ Անգլիական ոսկի չահեցաւ, հետևեալ օրը նորէն հոն երթալով նոյն մարդիկը գտան որ իրենց կսպասէին և նորէն սկսան խաղալ, առջի անգամ նորէն երեսուն ոսկի չահեցաւ զօրապետը։ Տրդատ աղաչեց զօրապետին որ ալ չի խաղայ, որովհետև այն մարդիկը գէշ աչքով կը նայէին զօրապետին, բայց զօրապետը՝ իր նպատակը կը ոչ թէ չահիլ այլ զբօսանք ըլլալը Տրդատայ իմացնելով, նորէն սկսաւ խաղալ, արդէն ժամանակը անցած և մութն ալ կոխած ըլլալուն, առաջարկեցին զօրապետին որ իրենց տունը երթան և հոն աղատ համարձակ իրենց խաղը առաջ տանին,

Տրդատ թէև դժկամակելով ուզեց դեմ կենալ, բայց զօրապետը երթալ ուզելուն պարտաւորեցաւ հետը երթալու։

Ասոնք սրճարանէն եղնելով դէպի Պալըք Բազար ըսուած փողոցը երթալով, անկից ձախ կողմը նեղ փողոց մը մտան, որ Պաքրճըլար փողոց կանուանի, հոն դէպի առաջ երթալով ձախ կողմի վրայ փոքրիկ տուն մը մտան, ուր ներսէ ներս երկու դուռ բացուելով, և նեղ սանդուղք մը վեր եղնելով մութ և փոքրիկ սենեակ մը մտան, որուն կարասին մէկ քանի աթոռներէ և մէկ մալ թուղթ խաղալու սեղանէ մը կը բաղկանար որուն վրայ կանթեղ մը կար վառած։

Այս տունը ինչ ըլլալը յայտնի չէր. որովհետև մէջը ամենևին մարդ չիկար միայն մեր հիւրերը և երկու ալ խաղացողները։

Այս երկու մարդիկը Ցոյն էին, այնպէս կը կարծուէր թէ ասոնք Պալեցի և Բերայցի էին. ասոնք երկու ուրիշ արբանեակներ ալ ունէին, որոնք կերակուրի պատրաստութիւն տեսած ըլլալու էին, վասնզի մեր հիւրերը հոն երթալէն հինգ վայրկեան վերջը՝ ասոնք ներս մտան հետևրնին դինիի չիլերով և սակառով մը որուն մէջ ամեն տեսակ ուտելիքներ կային։

Ուստի այն չորս անձինք մեր հիւրերը ամենայն պատուով սկսան մեծարել, այնպէս որ կարծես թէ չատոնցուան իրարու ծանօթ էին, սկսան կերակուր ուտելու, և դինիի դաւաթներ պարպելու, թէպէտև իրարու լեզու չէին հասկնար Տրդատ՝ ի զատ, որ ամենուն ալ լեզուն կը հասկնար, վասնզի՝ լաւ ալ Յունարէն գիտէր, բայց առ ի զգուշութեան յայտնի չըրաւ Յունարէն գիտնալը. ինչպէս որ անոնք Տրդատն ալ Անգլիացի

կարծեր էին. Մէջլրնուն մէկը որ անգլիարէն մէկ քանի խօսք միայն դիտէր, այն իրը թարգման կը ղործածուէր։

Ասոնք դինին աւաւտութեամբ լմնցնել կուզէին մեր հիւրերուն։

Բայց Տրդատ զգուշացաւ գինով ըլլալէ, և մանաւանդ անոնց խօսակցութենէն կասկածի գնաց, կը վախնար որ իրենց դէմ դաւաճանութիւն մը նկատակին, ուստի աղաչեց զօրապետին որ ալ չի խմէ։

Զօրապետը անոր երկչոտ բնութիւնը դիտնալով սկսաւ խնդալ անոր տղայամտութեանը վրայ։

Տրդատ մինչև ցարդ թէև խօսք մը լսած չէր անոնց նըպատակին համեմատ այլ միայն այսչափ թէ « Պէտք է լաւ մը դինովցնել ասոնք » կըսէին։ Ասկից ինչ կելլայ, կը մտածէր Տրդատ, իրենց նպատակն է մեզ լաւ մը դինովցնել, և զօրապետը խաղին մէջ խաբելով բոլոր ձեռքի ղրամները առնել, բայց յետոյ ինչ պիտի ընէր զօրապետը, չպիտի յանդիմանէր զինքը որ դինով եղած ժամանակը՝ ձեռքի ղրամները կորսուած միջոցին ինչու չէր զգուշացած։

Ասոնք մտածելով Տրդատ չուզեց խմել, երբ կ'սպասէին զինքը՝ գաւաթը ձեռքը առնելով, չնորհակալ եմ, ըսաւ և վար ղրաւ։

Խաղացողներէն մին սրդոլեցաւ միւսին տաճկերէն լեզուաւ խօսելով. ինչու համար ըսաւ Ցունարէն խօսելով կրսես թէ պէտք է լաւ մը դինովցնել, կերևի թէ այս Պարոնը Ցունարէն կը հասկնայ, վասնզի Անգլիացիք երբեմն Ցունարէն ալ դիտէն, ուստի պէտքէ տաճկերէն խօսիլ որ ամենևին չէն հասկնար։

Ինչ որ ալ ըլլայ, ըսաւ անոնցմէ մին ասոնց ձեռքի ստակները պիտի առնենք, և անոնց ասկից դուրս ողջ ելնելն ալ դարձեալ մեր ձեռքն է։

Այս խօսքին վրայ Տրդատայ դոյնը նետուեց, բայց յայտնի չընելու համար դինիի գաւաթը բերանը տարաւ, և իրը մոլոր երթալը պատճառելով սկսաւ վռնդալ։

Կերակուրը վերջացնելով արդէն խաղալու սկսած էին,

զօրապետին արկղին մէջ հազար Անգլիական ոսկի կար, որ մէկ կոզմէն հանելով մեծադումար կը խաղար, և բաղդն ալ յաջող երթալով սկսեր էր հետզհետէ բոլոր անոնց ձեռքի զըտնուած դրամները առնել։

Այս տեսնելով խաղացողները սկսան իրարու երես նայիլ, անոնք կարծեր էին թէ զօրապետը լաւ չէր կրնար խաղալ, և դիւրաւ անոր ոսկիները ձեռքէն պիտի առնէին. բայց տեսան որ դործը հակառակը ելաւ, ուստի իրենց նպատակը սան որ դործը հակառակը ելաւ, ուստի իրենց նպատակը առաջ տանելու համար արդէն ըրած որոշումնին քիչ քիչ յայտնի կըլլար։

Տրդատ որ չէր խաղար, այլ միշտ ասոնց խօսակցութիւնը մըտիկ կընէր, և սիրտը անհանդիստ էր, կը մտածէր ճար մը դտնել անկից դուրս ելնել, վասնզի՝ անոնք Տաճկերէն լեզուաւ խօսելով անկից դուրս ելնել, վասնզի՝ անոնք Տաճկերէն լեզուաւ յայտնի կը խօսէին որ՝ եթէ խաղով զօրապետին ստակները չառնէին դաշոյնով պիտի առնէին։

Ուստի Տրդատ Գաղիերէն խօսելով իմացուց զօրապետին որ ակամայ ձեռքի ստակները կորսնցնէ։

— Ո՞նչու համար, ըսաւ զօրապետը։

— Վասնզի այն ատեն նորէն ստակ բերելու պատրուակաւ երիուքնուս միև պիտի կարող ըլլայ ասկից դուրս ելնելու։

— Ո՞նչ ըսել ուզելդ չեմ հասկնար, ըսաւ զօրապետը։

— Կաղաչեմ դործը յայտնի մի ըներ, վասնզի այս մարդոց նպատակն է զմեզ կողոպտել, առաջ զմեզ գինովցնել կուզէին որ չի յաջողեցան։

— Այ՛, այդ մասին սա կըսեմ միայն թէ, գինին իմ ախորժակիս համեմատ չէր. եթէ ուզած գինիս ըլլար. երբէք քեզ մոխիկ չպիտի ընէի պարոն երկչոտ, ըսաւ զօրապետը թուղթ մալ քաշելով և նորէն չհեղով։

— Բայց, տէր իմ, ըսաւ Տրդատ, գիտես այս մարդիկը ինչ կը խօսին։

— Ինչ կուզեն խօսին, չես տեսներ անհատական ես միշտ կը չահիմ։

— Բայց եթէ ասկից ողջ դուրս ելնենք, քու չահածներդ կարելի է օդտակար ըլլան։

Ջօրապետը Տրդատայ երեսը նայեցաւ ։

Տրդատ մատովը թուղթերը ցոյց, իբր թէ թուղթերուն համար բանը ըսել կուզէր այնպէս ձեւացուց խաղացողնե-րուն, և զօրապետին ըսաւ, կաղաչեմ յայտնի մի ըներ, միակ իմ ըսելիքներս ըսէ, այս մարդիկը մեզ պիտի սպաննեն, կա-պուչեմ դուն սկսէ ձեռքի ստակներդ կորսնցնել և նորէն ստակ բերելու համար դուրս ելիր ուղղակի ոտիկանութեան իմացուր ։

Ջօրապետը առանց ձայն հանելու սկսաւ սկսմայ կոր-սնցնել ։

Տրդատ տեսաւ որ զօրապետին սկսմայ կորսնցնելը յայտ-նի պիտի ըլլայ և ինքնալ նոյն խաղը լաւ չդիտնալուն ինքն ու-զեց խաղալ որ դոնէ իր ազնուութեամբը կորսնցուցած ըլլայ, ուստի սուաւ թուղթերը զօրապետին ձեռքէն և սկսաւ խաղալ ։

Ջօրապետը որ Տրդատայ ըսածներուն վրայ խորհիլ սկսեր էր, ուստի խաղացողներուն դէմքը լաւ մը կը դիտէր, և տե-սաւ որ անոնց երկուքը միշտ աննեակին դուռը կը պաշտպանէ-ին, և երկուքն ալ խաղալու զբաղած էին թէ և, բայց միշտ այս չորսը իրարու հետ նշանացի յարաբերութեան մէջ էին, ուստի ասոնք Տրդատայ ըսածները չէր հասկցեր, բայց հիմայ ամեն բան իր ուշադրութիւնը սկսեր էր գրաւել ։

Արդէն դիշեր էր և գոնուած տեղերնին ալ անձանօթ, դոնէ սպաններէն մէկ երկուքը հետը առած ըլլար, և կամ իր վրայ սարսռանկներ ըլլար հոգ չէր, թէ և իրենց վրայ մէյ-մէկ սուր ունէին, բայց Տրդատ անոր գործածելուն կերպն ալ չէր դիտեր, ուստի զօրապետը Տրդատայ կասկածները խիստ իրաւացի դատելով անոր հանճարը գովեց ։

Արդարև անկից ոչ առոչ դուրս ելնելուն միակ միջոցն էր բոլոր ոսկիները անոնց թողուլ, բայց եթէ ստակները անոնց թողլով դուրս ելնէին ի՛արձին արդեօ՞ք զանոնք հոն պիտի գտնէին և թէ գրամները առնելնուն վերջը դարձեալ իրենց ոճրագործութիւնը չսիտէի՛ դպրծ դնէին, աս ալ կարելի էր ։

Ուստի զօրապետը տեսաւ որ Տրդատ սխալ խաղալով հետզհետէ ոսկիները կը կորսնցնէր, բարկանալ ձեւացնելով և կամ այսպիսի պարագայի մէջ տարակոյս չկիայ որ մարդս բնական

կերպիւ կը բարկանայ · Տրդատին հետ կուռի բռնուիլ սկսաւ ։ Բայց Տրդատ առանց ականջ կախելու չարունակ կը կորսնցնէր այնպէս որ քիչ ժամանակի մէջ բոլորն ալ տուաւ ։

Խաղացողներէն՝ և կամ նենգաւորներէն երկուքը, որ սենեակին դուռը կը հսկէին միշտ, ասոնց կռիւը և իրենց ըն-կերներուն չահիլը տեսնելով քովերնին մօտեցան, այն ատեն Տրդատ բոլոր ստակները կորսնցուցած ըլլալով նորէն ստակ ուզեց զօրապետէն · զօրապետը բարկութենէն կրակ կտրած իւր ժամացոյցը հանեց տուաւ, որ հարիւր ոսկիէն աւելի կար-ժէր, և երթամ ըսաւ նորէն ստակ բերեմ, և ձեզի հետ մինչև լոյս պիտի խաղամ, այս ըսելը և սենեակին դուռն դուրս ելնելն ու վար իջնել փողոցին դուռը բանալ դուրս ել-նելը մէկ ըրաւ ։

Աչն ատեն մէջերնուն մէկը դարձաւ միւսներուն ըսաւ թէ, պէտք է չուտով այս մարդը սպաննել և ոսկիները առ-նելով խոյս տալ ։

Ինչու համար ըսին միւսները, հիմայ գացողը նորէն ստակ պիտի բերէ այն ալ ձեռուընուն կառնենք, և այն ա-տեն ինչ պիտի ընենք նէ կընենք ։

Դուռ իմ ըսածս մտիկ ըրէք այս չափը բաւական է, անց-եալ գիշեր հարիւր ոսկուց համար այդ բանը ըրինք, հիմակ որ աւոր տասնապատիկը ունինք ինչ բանի կ'սպասենք ։

— Բայց միւսը ինչու թողուցիր որ դուրս ելլայ, ըսաւ Տըր-դատայ հետ խաղացողը ։

— Ի՞նչ հոգ, պատասխանեցին միւս ընկերները, աւելի ա-զնիկ հիմայ այս կը սպասնենք, և երբ նա ալ գալու ըլլայ նէ այն ալ չուտով մը կը սպանենք ։

Ալ որոշումնին ըրեր էին, և ընդհանուր հաւանութեամբ վճիռը տրուած սպասած էր, վայրկեան մը վերջը Տրդատ չորս հատ դաշոյնի հարուածները մէկէն պիտի ընդունէր՝ որ ամեն բան պիտի սպանար, բայց նախախնամութիւնը գինքը պաշտ-պանեց ։ Տրդատ առանց խօսակցութիւնները ամենքն ալ լսեց, լսեց նաև անոնց տուած որոշումը, դիտեց նաև որ անոնք պիտի սկսէին մահացու հարուածներն իջեցնել ։ Սենեկէն դուրս

ելնել վախչիլ անկարելի էր, ուստի աչքը պատուհանին կողմը դարձուց, տեսաւ որ մէկ հարուածով պիտի կարող ըլլար զանոնք խորտակել և փողոցը ցատկել, վասնզի արդէն վայտաչէն և հին էին։ Ուստի կեցած տեղէն իսկոյն ելնելը՝ եւ պատուհանին մէջ տեղէն աքացի հարուած մը տալով բոլորովին խորտակելն՝ ու փողոցը ցատկելը մէկ ըրաւ։

Ասոր տեսնելով չարագործները յանկարծակիի եկան իրենք ալ ուզեր էին եւեւէն վար ցատկել, բայց Տրդատ մերկ սուրը դէպի պատուհանը բարձրացունելով սկսաւ սպառնալ։

Տարակոյս չկար թէ՝ ով որ վար ցատկեր անոր սուրին վրայ պիտի իյնար։ Այս սպառնալիքը տեսնելով աւազակներէն մին իւր ատրճանակը Տրդատայ վրայ պարպեց, որուն գնդակը անոր երեսին քովէն անցաւ։

Նոյն վայրկեանին հասաւ զօրապետը ոստիկանութեան պինւորներով, որ այս չարագործներուն չորսն ալ բռնուելով բանտը դրուեցան իրենց արժանի եղած պատիժը կրելու։

Զօրապետը առաջ իւր դրամները և ժամացոյցը առնելով, չարագործներուն քով գտնուած դրամները ոստիկանութեան կողմանէ դրաւեցան։

Սըր Բօսլերթ մեծապէս շնորհակալ եղաւ Տրդատայ, որուն լեզուագիտութեան և խոհեմութեան շնորհիւը՝ անակնկալ մահուընէ մը ազատեր էին, ուզեց նոյն հազար ոսկին Տրդատայ պարգեւել։

Բայց Տրդատ մերժեց ըսելով թէ՝ իւր նուիրական պարտաւորութիւնն էր իրեւ Հայ իւր տիրոջը հաւատարմութեամբ և անձնուիրութեամբ ծառայել։

Ասկէ դիպուածէն մէկ քանի օր վերջը՝ Տրդատ իւր զօրապետին և Անգլիական պինւորներուն հետ նաւ մտնելով, ճամբայ ելած էին ի Գըրըմ անոի պատերազմի դաշտը երթալու համար։

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

ՏՐԴԱՏ ԱԼՄԱՑԻ ԲԱՐՁՈՒՆԴԸ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԴԱՇՏԻՆ ՎՐԱՑ ԳՏՆՈՒԻԼԸ ԵՒ ԱՆԿԻՑ ՊՕԼԻՍ ՎԵՐԱԴԱՌՆԱԼԸ

1854 Օգոստոս ամսոյն մէջն էր, որ Տրդատ Անգլիական բանակին հետ Ալմայի վերան բարձունքը կը գտնուէր, ուր Անգլիական և Ռուսական բանակին դիմացը դրաւած և բանակներն դրած էին Ռուսական բանակին դիմացը։

Քանի որ հոն հաստատուած էր բանակը, առջի օրերը բան մը չիկար, այլ միայն մանր մունր կռիւներ ինչպէս որ պատերազմներու մէջ կը պատահի, և երբեմն ալ թնդանօթի ռումբերով դիրար կողջունէին։

Օր մը Տրդատ բանակին մէջ պարտած ժամանակը՝ թընդանօթի ահագին ռումբ մը իւր քովէն մէկ կանդնաչափ հեռաւորութենէ սուլելով անցաւ, և քիչ մը անդին հողին մէջ մխուեցաւ, որուն վուիլն անձրեւի նման անոր գլխուն վրայ տեղաց որ վախէն գետինը գլորեցաւ և կարծեց թէ գարնուեցաւ։ Բայց տեսաւ որ բան մը չունէր ոտքի վրայ ելաւ ահու դողը զինքը պատած, ասոր վրայ Տրդատ բոլորովին ապրելէ յոյսը կտրած սկսաւ մահուան պատրաստուիլ։

« Մահ խնացեալ անմահութիւն է » կըսէր Տրդատ ինքնիրէն, երանի թէ ինձ յանդիպած հարուածը մահացու ըլլար և մէկ ձայնիւ ամէն բան լմնար։ կը վախնար որ ծանր կերպով չը վիրաւորուէր, այն առեն չարաչար կերպիւ պիտի մեռնիմ կըսէր։ վերջապէս Տրդատ ճշմարիտ քրիստոնէի մը նման մահուան պատրաստուեցաւ։

Առաւօտ մը կանուխ բոլոր Անգլիական բանակը պատե-

բազմի պատրաստուեցաւ , Տրդատ ձիու վրայ նստած իւր զօրապետին եւին կանգնած էր , առաջին անգամն էր որ խիստ մօտէն պատերազմի ներկայ սիրտ դնուէր , աչքը չորս կողմը դարձուց , տեսաւ այն հազարաւոր քաջ երիտասարդները որոնք իրենց դրօշակին տակ ժողովուած հայրենեաց պատուոյն համար իրենց արիւնը պիտի թափէին :

Տրդատ սկսաւ մտածել ինքնիրեն թէ ինչ ինչ ընելու եկած էր հոն , ով բերած էր զինքը այս տեղ , աղքատութիւնը ո՛չ , քանզի արհեստաւոր էր , տգիտութիւնը , ո՛չ , քանզի ուսեալ էր , և ընդհակառակն ուսմունքն էր որ զինքը դէպի հոն կը քաշէր , բայց բուն պատճառը ինչ էր որ զինքը այնչափ վտանգներէ անցնելով մինչև հոս մղած էր , առելութիւնը և կոյր ճակատագիրը :

Բարեբաղդաբար այն օրը պատերազմ չեղաւ , ուստի բոլոր զինուորները իրենց տեղը դարձան . հետևեալ օրը զօրապետը զինքը կանչելով Պոլիսէն եկած նաւավարներու ծրար մը յանձնեց իրեն :

Տրդատ նամակները վրայի հասցէները կարդալով , Սեպուհի և Սաթինիկի գիրերը ճանչցաւ : Սաթինիկ իրեն նամակ գրած էր , զարմանալի բան , բայց չուզեց այն նամակը բանալ , աւելցն առաջ Սեպուհի գրած նամակը աչխուժիւ բացաւ՝ ուրախանալով որ Սեպուհ Պոլիս եկած և իրեն նամակ գրած էր , վասնզի եթէ նա բացակայ չըլլար տարակոյս չիկար որ Տրդատայ գլուխն այնչափ աղէտներ չպիտի գար :

Տրդատ երբ Սեպուհի նամակը ծայրէ՛ի ծայր կարդաց , զարմանալէն ապուշ կրթած , նորէն սկսաւ կարդալ , Սեպուհ ամեն բան կը պատմէր ինչ որ պատահած էր , նաև Սաթինիկի պատահարներն ալ բոլոր մէջը դրուած էր :

Տրդատ որ քիչ մը առաջ չուզեր էր Սաթինիկի նամակը բանալ , աչքերը արտասուք լցուած առաւ նամակը , և իրեւ նուիրական բան մը համբուրելով բացաւ և կարդաց :

Սաթինիկ համառօտաբար բոլոր գլխէն անցածները պատմելէն եաև , կը յիշէր այն տեսած երազը՝ որ իրենց բաժանումը կը դուշակէր , և որուն վրայ այնչափ արտասուք թափած էր . ի վերջոյ կաղաչէր Տրդատայ չուտով եւ դառնալ և միանգամայն կը խնդրէր Աստուծմէ , որ զանի ողջ առ ողջ կրկին տեսութեան արժանի ընէր :

Ընթերցողը կրնայ դուշակել թէ՝ որչափ մեծ եղաւ Տրդատայ զարմանքը՝ ուրախութիւնը , և հօրեղբօրը մասին զգացած կատաղութիւնը :

Ո՛հ ըսաւ Տրդատ , ուրեմն ես և Սաթինիկ բոլոր այս մարդուն անօրենութեանը զոհ եղած էինք . ուրեմն նա է եղեր պատճառը որ՝ Սաթինիկ այս վայրկենիս զիս մեռած և կամ կորսնցուցած կը համարի , ինչպէս որ ես ալ զանի ամուսնացած և յաւիտեան ինծմէ բաժնուած կարծելով մեռնելու նպատակ ունէի . Աստուծմէ եղաւ որ այսօր պատերազմ պատրաստուած էի . Աստուծմէ եղաւ որ այսօր պատերազմ չեղաւ , ապա թէ ոչ տարակոյս չիկար որ պիտի մեռնէի յուսահատութեամբ կրակին մէջ նետուելով , ինչպէս որ զօրապետին հրամանին հակառակ ուղեր էի հետը միասին պատերազմին մէջ մտնել . ուրեմն օրհնեալ է Աստուած որ միս նորէն պահեց :

Տրդատ նամակը կարդալէն եաև , զօրապետը ըսաւ իրեն թէ , եղբօրորդիս Պաքօն Ուլիեմ ինծի կաղաչէ որ զքեզ Պոլիս վերադարձնեմ , բայց ես պիտի ազաչեմ եղբօրորդիս որ մինչև պատերազմին վերջը իմ քովիս չի բաժնուիս , վասնզի միանգամ իմ կեանքս ազատեցիր որուն փոխարէն մեծ հատուցում մը ընել պարտաւոր եմ , և այսու ամենայնիւ զուն ինծի համար եղբայր մը ես որ եթէ պիտ թողուս և հեռանաս չատ դժարս պիտի գայ , ուստի խօսք կայ որ քիչ աւելցն պիտի նադատար ըլլայ , և այն ալ խազաղութեան յաւաքարան մը ընելէ և երբ միանգամայն պատերազմը դադրի այն աւեն միասին Պոլիս կը դառնանք :

Տրդատ զօրապետը սրտանց սիրելուն անոր ազաչանաց դեմ չկեցաւ , և խոստացաւ որ մինչև պատերազմը դադրի քովէն չպիտի բաժնուէր :

Նոյն գիշերը Տրդատ ուրախ սրտիւ և գեղեցիկ խորհրդածութիւններով զբաղեալ անկողնոյն մէջ պառկած կը խորհէր , և իր անցեալ օրերը կը յիշէր որ խիստ պղտոր էր և ասկայն յուսալից , այժմ ներկայն սկսաւ մտածել , արդարև առաջ

լուրերուն վրայօք խիստ ուրախ էր, բայց արդելք մը կար նորին, այն էր զօրապետը՝ որ վինքը չէր թողուր իսկոյն ճամբայ ելնելու, թէ և Տրդատ եթէ անպատճառ երթալ ուզեր կրնար երթալ, բայց մարդասիրութեան դէմ և մանաւանդ քաղաքակրթութեան հակառակ վարմունք մը բռնած պիտի ըլլար զօրապետին աղաչանացը դէմ կենալը։

Ատոնք կը մտածէր Տրդատ, բայց վերջապէս պատերազմի դաշտին վրայ ենք կըսէր ինքնիրէն, կարելի է թնդանօթի ռումբը և հրացանի մը գնդակ, իմ բոլոր յոյսերով լի սիրտս մէկ վայրկենի մէջ սառեցնէ, և այն ատեն ամեն բան պիտի լըմնայ։

Տրդատ ներկայն վտանգաւոր տեսաւ, ուստի զղջաց զօրապետին թախանձանաց զիջանելուն, քանի որ Սաթլինիկ ալ միւս կողմէն կաղաչէր։ և իրեն ողջ առողջ լինելը անոր հիւանդութիւնը բուժած էր, ինչպէս որ Սեպուհ կը զրկէր։ Նաեւ կաղաչէր Սաթլինիկ, որ զինքը զարձեալ հօրեղբօրը ձեռքը մինակ չթողուր։ Թէպէտև Սեպուհ իւր քոյրն էր, բայց Մարզար շատ տեսակ խորամանկութիւններ գիտէր, ինչպէս որ իւր հայրը Գէորգը կործաններ էր խապար, օր մալ կարող էր Սեպուհը կործանել իւր հարստութեամբ և աղեցութեամբը։

Այս տեսակ մտատանջութիւններով Տրդատայ քունը աչքէն վախած իւր անկողնոյն մէջ աչ և ձախ դառնալով ինչ ընելիքը որոշել և վերջ մը տալ կը մտածէր։

Մէկ մալ յանկարծ թնդանօթներու որոտումն և հրացաններու տեղատարափ մը լսուեցաւ խիստ մօտէն, նոյն միջոցին բոլոր բանակը որ հանդարտ և խաղաղ կը կենար, յանկարծ դղրդելով իւր մէկ անձ բոլոր զօրականք յոտս դիմեցին, և ամեն կողմանէ՝ ի դէն աղաղակելով սկսան զէնքերնուն քով վազել։

Ամբողջ բանակը մէկ վայրկենի մէջ այնպիսի սարսափելի կերպարանքը առաւ, որ գոռում գոչում և վայնասունը ամեն կողմ մէկէն սկսաւ տիրել, թնդանօթներու որոտումն և հրացաններու և ռումբերու պայթումն բոլոր բանակին մէջ մահ և ապականութիւն կը սփռէին։

Գատմառը չուտով իմացուեցաւ. կէս գիշերուն Ռուսիայէք յանկարծ Անգլիական բանակին վրայ կարշաւէին յանդուգն յարձակմամբ, և արդէն Ալմայի բարձունքը ելնել սկսեր էին։

Տրդատ ահ ու դողով լցուած իւր զօրապետին քով վազեց, որ՝ նա արդէն ձի հեծած և իւր գինուորներուն զլուխն անցած էր. Տրդատ չուտով իւր ձիին վրայ նետուելով զօրապետին հետ ընկերացաւ և այն առեն տեսաւ որ իրենց գտնուած տեղէն տասը վայրկեան հեռուն պատերազմը տակաւին կերպով սկսած և բոլոր Անգլիական բանակը յանկարծակիի եկած էին։ Թէպէտև Անգլիացիք առանց խոյս տալու կտրիճութեամբ կը պատերազմէին, բայց վտանգը մեծ էր, վասնզի՝ բոլոր Ռուսական բանակը հետզհետէ յարձակումը չարունակելով օրինաւոր կերպիւ կը յառաջանային, մինչդեռ Անգլիական բանակին մէջ ամեն կողմ խառնակութիւն կը տիրէր. տագնապն ահաւոր էր, կարելի էր ամբողջ բանակը ջնջուէր։

Բայց նոյն միջոցին Գաղիական բանակն՝ որ Ալմայի մօտերը կը գտնուէր, տեսնելով Անգլիական բանակին վտանգը, չուտով օգնութեան սկսաւ հասնել։

Երբ Ռուսք իրենց յաղթանակը յառաջ տանելով քիչ քիչ ամբողջ Ալմայի բարձունքը տիրապետելու սկսած էին, անասիկ նոյն միջոցին Գաղիական վիշապային հեծելազօրաց ընդառաջ, ձայներն սկսան լսուիլ, որոնք առիւծաբար լեռնէն վեր յարձակելով ամբողջ Ռուսական դունդերուն վրայ խոյացան. ուր կատրածը սարսափելի կերպիւ սկսաւ երկու կողման վրայ տիրել, որ հետզհետէ բոլոր դաշնակից զօրքերէն օգնութիւն հասնելով ստիպեցին Ռուսիացիք ետ քաշուելու, որով ամբողջ Անգլիական բանակը անխուսափելի վտանգէ մը ազատեցաւ, որ քիչ մնացեր էր բոլորովին ջնջուելու. ինչպէս որ Գըրըմի պատերազմի պատմութեան մէջ իւր բոլոր պարագայներովը գրուած է Ալմայի պատերազմի սոյն նկարագրութիւնը։

Հոս մեր նպատակը յայտնի է որ սոյն պատերազմի նկարագրութիւնը ընել չէ, այլ ինչ ըրաւ Տրդատ այն խառնակութեան ժամանակ, և կամ ինչ եղաւ։

Արդէն անոր ձի հեծնելով զօրապետին հետ ընկերանալը տեսանք, երբ քիչ մը առաջ գացին չատ չանցաւ Տրդատայ հեծած ձին ուսիւէ մը զարնուելով վրայէն վար տապալեցաւ. բարեբաղդաբար գտնուած տեղը բլուրի մը վրայ լինելով, անկից վար փոսի մը մէջ գլորած՝ եւ հոն նուազած մնացած էր առանց ոտնակոխ լինելու:

Երբ խելքը գլուխը եկաւ, տեսաւ որ իր գլխուն վրայ ամբողջ լեռը հրաբուխի մը նման կը բռնկէր եւ պատերազմին ոտկալի աղմուկներովը կը գոռար, ուստի Տրդատ տեսաւ որ, իր գտնուած տեղը ապահով էր, առանց ձայն հանելու ապշութիւնը գլխէն պատած հոն կծկեցաւ մնաց. վասնզի ձեռքէն բան մը չէր գար, միայն կը վախնար որ պայթուցիկ ուսիւ մը իր քովը չկոչնար, այն առեն տարակոյս չի կար որ ալիսի կորսուէր:

Երբ քիչ քիչ պատերազմը դադրեցաւ, արդէն արշալոյսը սկսեր էր ծագիլ. Տրդատ հիմայ տարակուսանքի մէջ էր, արդեօք իրենց բանակատեղին դրաւուածէր, արդեօք Ռուսերուս ձեռքը գերի ալիսի իյնար եւ թէ ինչ պիտի ըլլար, արդեօք իր սիրելի զօրապետը մեռած էր թէ ողջ էր: Տրդատ վարանման եւ երկիւղի մէջ մնացած Աստուծոյ օգնութեան ապաւինելով սկսաւ կեցած տեղէն վեր ելնել, եւ երբ բանակատեղին մօտեցաւ, եւ Անգլիացի եւ Գաղիացի պինդորաց պահնորդները տեսաւ. սիրտը հանդարտելով եւ իսկոյն վազելով իր զօրապետը հարցուց, եւ երբ իմացաւ թէ վիրաւորեալ էր չուտով անոր քով վազեց:

Երբ բանակին մէջէն անցաւ, ալ ոճ կրնայ նկարագրել Տրդատայ զգացած ցաւն ու վիշտը, այն հարիւրաւոր երիտասարդ պինդորները՝ որ առջի իրիկուընէ ողջ առողջ կերդէին հիմայ մեռեալ եւ վիրաւոր պատերազմի դաշտին վրայ տարածուած էին:

Տրդատ զօրապետին քովը երթալով՝ երբ զանի իր անկողնոյն մէջ դունաթափ տեսաւ, սկսաւ դառն արտասուք թափել. զօրապետը զանի տեսնելով իր այն ցաւալի վիճակին մէջ արտասուալից աչօք, Տրդատ ըսաւ, ասիս, թէ եւ դու

մի անգամ իմ կեանքս ազատեցիր, բայց ճակատագիրը՝ այս անգամ ինծի չի խնայեց:

— Ինչ կըսէք տէր իմ, ըսաւ Տրդատ սրտաբեկ:

— Այո բարեկամ, թէ եւ բժիշկները ինծի ապրելու յոյս կուտան, բայց այն գնտակը որ դեռ աջ կողիս մէջ մնացած կեցած է, ինծի կ'ըսցնէ թէ՝ մէկ քանի ժամէն վերջը պատերազմի դաշտին վրայ փռուած զինակիցներուս հետ յաւիտենական քունը պիտի ննջեմ: Հիմայ բարեկամ, ըսաւ զօրապետը, որուն չունչը հեռագնետ կ'սպառէր, մնա այս նամակը եւ սա արկղը, որոնք Ասիոյ կողմը Օսմանեան բանակը՝ իմ եղբօրս Պարօն Սմիթին եւ որդւոյս Հանրիին ձեռքը հասցնես, եւ այս նամակն ալ Պարօն Ուիլեմի եղբօրորդւոյս ուղղեալ, որոնց իմ վերջին հրաժեշտս եւ պատուաւոր կերպիւ մեռնիլս իմացնես. եւ ահաւասիկ, քու Անգլիական բանակին ըրած ծառայութեանցդ փոխարէն մնա այս միտքն ալ:

Տրդատ արտասուալից աչօք առաւ միտքը եւ ուրիշ իրեն յանձնուած բաները:

Զօրապետը իր կտակը ընելէն մէկ քանի ժամ վերջը իր մահկանացուն կնքած էր:

Տրդատ չատ արցունք թափեց այս սիրելի զօրապետին բաժնուելուն վրայ, եւ անոր հրամանները՝ իբր նուիրական պարտք մը կատարելու համար, հետեւեալ օրը ճամբայ ելաւ դէպ ի Պոլիս:

ԳԼՈՒԽ ԻԴ.

ՄԱՐԳԱՐ ԱՄԵՆ ԲԱՆ ԻՄԱՆԱԼՈՎ ՎՐԷԺԽՆԴԻՐ ԼԻՆԵԼ ԿՈԽՈՏԷ

Մարգար պահ մը իր վրէժխնդրութիւններէն զո՛հ ճամբորդութիւններ ընելէն զկնի՝ նորէն Զմիւռնիայ եկած և քիչ մը ժամանակ ալ հոն կենալ որոշած էր։

Այս քաղքին մէջ թէ և իրեն յարմար ընկերներ կը պակսէին, բայց ինքը չատ ժամանակ ծովեզերեայ արճարաններն երթալով հոն թուղթ խաղալու և ուրիշ այս տեսակ խաղերով ժամանակը անցնելու ընկերներ գտնելով կ՚զբաղէր։

Սրասլի աներճադը Նչան, որ նա ալ արդէն Զմիւռնիայ կը բնակէր, օր մը արճարանի մը մէջ Մարգարին յանդիպելով ճանչցաւ զանի. որովհետև իր քրոջը կենդանութեան ժամանակ երբ Պօլիս եկած էր և իմանալով որ Սրասլ՝ Մարգարէն միայն քիչ մը երկիւղ ունէր, անոր դիմելով աղաչեր էր որ իր կատաղի քեռայրը խրատէ։

Բայց Մարգար վոխանակ թշուառին օգնելու հակառակը գործեց. ինչպէս որ իրեն բնական եղած էր, և երբ օր մը Նչան դարձեալ իրեն կը դիմէր օգնութիւն՝ և մանաւանդ գիւութիւն հայցելու, խստութեամբ զանի վռնտած էր։

Նչան այս կէտը լաւ ըմբռնելով, խոր՝ ի սիրտ վիրաւորեալ ձեռն ունայն եւս դարձաւ։

Ինչ օգուտ, իւր գործը հարուստ և ազդեցութեան տէր մարդոց հետ էին։

Աւրպարև երթէ Մարգար մէկ քանի խօսք ըսէր Սրասլին որ իւր ամուսնոյն հետ լաւ վարուի, տարակոյս չի կար որ այն ազերախտին վրայ մեծ ազդեցութիւն սիրտ կրնար ունենալ, վասնզի՝ այն ժամանակ Սրասլի բոլոր ունեցած ինչքը Մարգարի քովը էր, և իւր գործերն ալ անկից կախեալ էին։

Ուստի, երբ Նչան Մարգարի Զմիւռնիոյ մէջ ըլլալը տեսաւ, միտքը դրաւ անոր այցելութիւն մը ընել, բայց կը վախճաքէր որ առանձին գտնէր զանի, և միտ անոր բնակած տանը կողմերը պտըտելով կը հսկէր, որ առանձին գտնելով հետը խօսի։

Առաւօտ մը՝ երբ Նչան նորէն նոյն տանը կողմերը կը կենար, տեսաւ որ տանը դուռը բացուելով Մարգարի կինը իրար իւր աղախնոյն հետ դուրս ելաւ, տանը մէջ Մարգարէն և խոհարարէն ուրիշ մարդ չի կար, պատէհ առիթ էր։

Ուստի տանը դուռը ձեռք առնելով Մարգարին հետ տեսութեան խնդրեց։

Մարգար զանի տեսնելով առաջին անդամ չկրցաւ ճանչնել և հարցուց թէ ինչ կուզէր։

— Գիտեմ որ, ըսաւ, դիս ճանչնալ չպիտի ուզէք, այնպէս չէ ամիրայ, պատասխանեց Նչան։

— Ինչ որ ըսելիք ունիս չուտ ըսէ պարոն, քեզի ըսի որ դէմդ չեմ ճանչեր։

— Նախ կը խրատեմ զձեզ որ ինծի հետ անուշութեամբ վարուիք ամիրայ, յիշեցէք որ Պօլսոյ մէջ և մանաւանդ ձեր բերայի տանը մէջ չէք հասկցած։

— Հիմակ, իմ ուզ ըլլալս հասկցնելու համար սա չափը կըսեմ որ, դուք ձեր անգթութեամբը իմ քրոջս մահուանը պատճառ եղած էք, ուստի եկած եմ ձեզնէ հաւասր սպանդելու, կամայ ակամայ ինծի մտիկ ընելու հարկադրած էք, ապա թէ ոչ ես գիտեմ զձեզ մտիկ ընել տալու ճամբան։

— Ինչ ըսել ուզելդ չեմ հասկնար, և մանաւանդ կը զարմանամ թէ՝ ինչպէս ձեր քրոջը մահուան պատճառ եղած եմ, մինչ իմ վրայ զրպարտութիւն ընելու եկած էք, քանի որ այդպէս է կրնամ ձեզ ոստիկանութեան յանձնել և կամ դուք այդպէս է կրնամ ձեզ ոստիկանութեան յանձնել և կամ դուք լինիլ։

Է՛հ. այդչափ մի՛ աճապարեր, ըսաւ Նչան, եթէ խնդիրը մեր մէջ անուշութեամբ չկրնանք լուծել այն առեն պէտք եղած միջոցներուն կը դիմենք. մանաւանդ կաղաչեմ որ լաւ մը գիս մտիկ չընած այդպէս չի բարկանաք, վասնզի կարելի է այս տեղի օդը ձեզի միտքերնիդ ըլլայ:

— Բայց ըսէք նայինք ինչ կուզէք:

— Ըսել կուզեմ թէ Պօղոյ մէջ երբեմն ձեզի դիմեցի, իմ քեռայրիս համար, որ Սրապ կանուանէր, և ձեր ալ մտերիմ բարեկամն էր, աղաչեցի ձեզի, որ քոյրս այս անպիտանին ձեռքէն կը տառապէր, քանի մը խօսք ըսէք անոր, և գինքը սառեցնով խրատէք որ մարդու նման վարուի, քանի որ դա- պանի նման կը վարուէր խեղճ քրոջս հետը՝ որ վերջապէս զա- նի ազատեց, ըսաւ Նչան աչքերն արտասուք լցուած. բայց դուք փոխանակ անմեղը պաշտպանելու աւելի ուժ տուիք այդ չարագործին և դիս ալ վռնտեցիք:

— Էհ ինչ ընենք, առանք անցած դարձած բաներ են. հիմայ գիտես որ Սրապ մեռած է, ալ վրէժխնդրութեան բան մը չկայ, ինչ ընեմ քոյրդ ողջնչելու կարողութիւն չունիմ ա, ըսաւ Մարդար կոպտութեամբ:

— Գիտեմ որ դուք ձեզ նման արարածներուն կենդանու- թիւն պարգևող տեսակէն չէք, այլ ընդհակառակն մարդաս- պան լինելու հակամիտ:

— Ուրիշ ըսելիք մը ունիս, ըսաւ Մարդար բարկանալով:

— Չարկաւ ըսելիք ունիմ, վասնզի անցեալը նորոգելը չիմա- րութիւն է:

— Էյ շուտ ըսէք նայիմ:

— Գիտէք որ Սրապ ազատուելուս այնպէս չէ:

— Աւելցայ խնացանք:

— Բայց ծաղրելի ամուսնութենէ մը վերջը:

— Ինչ պատճառաւ ծաղրելի պիտի ըլլար այն ամուսնու- թիւնը, քանի որ պատուաւոր ընտանիքէ օրիորդի մը հետ կա- մուսնանար,

— Ա՛յո, գիտեմ որ այն դարձին մէջ ալ մտա ունէիք, եթէ այնպէս չըլլար կարելի էր ըսած օրիորդիդ հետ ամուսնանար, և այն առեն ձի գիտէ ինչ պիտի դար դժբաղդ օրիորդին գլուխը ինչպէս որ իմ քրոջս գլխուն եկաւ. բայց չատ բաղ- դատուր է եղեր որ Սրապ այն ըսած օրիորդիդ ապատուհին հետ ամուսնացեր է:

— Ի՞նչ ըսիր, ըսաւ Մարդար զարմանալով:

— Զդիտնալ ձևացուցէք, ըսաւ Նչան, ինչհոդ ինծի, ես իմ ըսելիքս նայիմ:

— Ընդհակառակն կուզեմ որ այդ կէտը պարզուի վասնզի:

— Սրապ բաւական հարստութիւն ունէր այնպէս չէ, ըսաւ Նչան խօսքը անոր բերնէն առնելով:

— Էհ տարակոյս չկայ, բայց դուն ուսկից իմացար:

— Անհաւատիկ ըսաւ, Նչան իր ծոցէն նամակ մը հանելով, կարդացէք:

Այս նամակին մէջ Սրապի ծաղրելի ամուսնութիւնը բո- լոր իր պարագայներովը գրուած էր:

Մարդար նամակը կարդալով, կայծակէ զարնուածի պէս մնաց:

— Վայ ուրեմն, Սաթինիկի հետ չէ ամուսնացեր Սրապ, վայ, Դաւիթ դիս խաբեց, այն անօրէնը՝ որ այնչափ ատակ կորզեց ինծմէ դիս խաբեր է, չատ աղէկ պէտք եղածը կը հոգար, ըսաւ ինքնիրէն մռնչելով:

Նչան որ անոր սրտմտութենէն բան մը չէր հասկնար:

— Ամիրա, ըսաւ, կաղաչեմ գթութիւն ունեցէք, քիչ մը ա- ռաջ ըսիք որ Սրապ բաւական հարստութիւն ունէր, և կը յու- սամ որ մեծադոյն մասն ալ ձեր քովը եղած ըլլայ: Ուստի ես աւելի բանը չեմ պահանջեր, հանդուցեալ քրոջս անդամանդ- ները՝ և զրամները որ հայրենական ժառանգութենէ մնացած էր, և յիսուն հազար դահեկանէն աւելի գումար մը կարժէր որ՝ Սրապի քովը մնաց, ուստի քրոջս մահուընէ ետև կարող չեղայ այն անօրէնին ձեռքէն առնելու և հիմայ ալ կարօտու- թեան մէջ ըլլալուս, կաղաչեմ նոյն գումարը ինծի ընծրնեն, բարեհաճիք:

— Մարդար արդէն բարկութենէն կրակ կարած էր, երբ Նչանի պահանջումն ալ լսեց, և մանաւանդ այն խօսքը՝ թէ Սրա-

ով հարստութեան մեծագոյն մասն ալ իւր քովը էր. կատաղութենէն պօռաց, կորսուէ գնա բանդ, ձեզի նման մարդոց ողորմութեան տալը մեծ է:

— Ինչ ըսիր, ըսաւ Նշան նոյնպէս բարկանալով, մինչ իրաւունքս պահանջելը ողորմութիւն կոչեցիր:

— Ինչ իրաւունք, ունիս ինծի պահանջելու, քոյրդ տակ ունի եղեր, Սրապին քովը կ՚եղեր, ինծի ինչ, եթէ ինծի պահանջում մը ունիս դատարանը դիմէ, և այժմ դուրս ել ասկից, իմ բարկութիւնս ինծի բաւական է:

— Դատարանին մի դիմեր. քեզի կըսեմ որ, ինծի դէմ բարկանալը օգուտ մը չըներ, իմ քրոջս ունեցածը Սրապին քովը էր, Սրապին ունեցածն ալ քու քովդ է, բայց ես աւելին չեմ պահանջեր, մինակ յիսուն հազարը, անուասիկ քեզի բայց պարտամուրհակ մը յիսուն հազարի հիմակ պէտք է ստորագրել:

— Մարդար կեցած տեղէն եղնելով սենեակէն դուրս երթալ ուզեց, բայց Նշան անորմէ առաջ սենեակին դուռը գոցելով իսկոյն ծոցէն բաց դաշոյն մը հանեց, և հրամայեց որ լռէ. եթէ ձայն հանելու ըլլաս տարակոյս չկայ որ քեզ պիտի սպաննեմ ըսաւ:

Տանը մէջ ուրիշ մարդ չկար, խոհարարն էր մինակ, նա ալ վարը, ուստի չէր գիտեր թէ վերը ինչ կանցնէր:

Մարդար նեղը մնալով հասկցաւ գլխուն դալիքը, այս մարդը արդէն աղքատութեան և չքաւորութեան մէջ ինկած կորսուած մարդ մնէր. կարելի էր յուսահատութենէն գինքը սպաննէր. ինչ կըլլար նոյն պարտամուրհակն ստորագրելով, մինչ վերջէն կարող չէր ոսոխականութեան բողոքելու:

— Ուստի պարտամուրհակն առնելով այդ կտրիճութիւնդ ըսաւ, թող քեռայրիդ դէմ գործածէիր:

— Իրաւունք ունիս ըսաւ Նշան, երկու պատճառաւ միայն կարող չեղայ ընելու, նախ Սրապ քեզ նման երկչոտ մարդ չէր և միշտ վրան պահած դաշոյն ունէր, երկրորդ չէի կարծեր որ քրոջս գլխուն այնպիսի փորձանք մը բերեր:

— Ուստի ինծի աչքդ կտրեց այնպէս չէ:

— Պիտի ստորագրես, ըսաւ Նշան սպառնալով, կենդանի է

Տէր, ես արդէն կորսուած մարդ մը եմ, թէ և մարդասպան չեմ, և առաջին անգամ է որ այս տեսակ գործի մը ձեռք կը զարնեմ, բայց սա ալ դիտցած ըլլաս որ՝ նախ քեզ և ապա ինքզինքս պիտի սպաննեմ:

Մարդար առանց ժամանակ անցնելու պարտամուրհակին ստորագրելով Նշանի տուաւ որ նա ալ ծոցը դնելով, ըսաւ:

Հիմայ գիտցած ըլլաս, մինչև որ տանը դուռնին դուրս ելնեմ, տեղէդ չպիտի շարժիս, ապա թէ ոչ կենդանի է Տէր ըսածս կը կատարեմ:

Նոյն միջոցին տանը դուռը զարնուեցաւ:

Նշան պատուհանէն նայելով տեսաւ որ ոսոխականութեան պինւոր մը էր, իսկոյն դաշոյնը ծոցը դնելը և սենեակէն դուրս վար վազելը մէկ ըրաւ, և մինչդեռ խոհարարը դուռը բանալով պինւորին կը հարցնէր թէ ինչ կուզէր, Նշան դռնէն դուրս փողոցը ելնելով անհետացաւ եղաւ:

Մինչդեռ Մարդար անոր հետևէն սանդուղներէն վար կը վազէր, խոհարարը պինքը զինաւորելով ոսոխականութեան կողմանէ պինւոր մը՝ իրեն հետ տեսնուիլ ուզելը իմացնել կուգէր:

— Բայց Մարդար կը պօռար, չուտ ըրէք, չուտ, բռնեցէք զանի:

— Ո՞վ, ըսաւ պինւորը:

— Ան մարդը՝ որ հիմայ տակէն փախաւ:

— Մինչ նա էր Մարդարը:

— Ո՛չ, ես եմ, ըսաւ Մարդար չուտած, բայց կուգիմ որ նոյն մարդը բռնէք, քանի որ ոսոխականութեան պինւոր էք:

— Ինծի այդպէս հրաման մը չկայ որ բոլոր այս տունը մանող ելնող մարդիկը ձերբակալեմ, պատասխանեց պինւորը, այլ միայն ձեզ դանձն կուգէն հրամեցէք:

— Բայց այն մարդը պիտ պսպաննել ուզեց:

— Աւելի աղէկ եկէք բողոքեցէք, և այն ատեն պէտք եղածը կը նայուի:

— Բայց ես ոսոխականութեան հետ գործ մը չունիմ:

— Ամիսայ ինծի վերաբերեալ չէ:

— Ինչ կուզեն ինծմէ :

— Ձեր գլուխը :

— Դացէք ուրեմն , ես հիմայ կուգամ :

— Բայց եթէ չդալու ըլլաք այն առեն բռնի երթալու պիտի սպասուիք :

— Ո՛չ , ո՛չ , պիտի գամ :

Զինուորը երթալէն ետև , Մարգար դուռը երթալով խնդացաւ թէ՝ Պոլիսէն դատի հրաւիրուած ըլլալուն անպատճառ պէտք էր երթալ , ուստի այս մասին երաշխաւորութեան տակ առնուելիք :

Մարգար պէտք եղած երաշխաւորութիւնը տալով երբ տուն դարձաւ , իրեն ղդացած կատաղութիւնը և բարկութիւնը անպատմելի էր , բոլոր տանը մէջ ձեռքը անցած բաները դետինը զարնելով կտոր կտոր կընէր , կը ոռնար կը կանչէր կը հայհոյէր , ուստի խոհարարը կարծելով որ այս մարդուն խելքին եկաւ , վազեց անոր կնոջը խնդց տուաւ :

Երբ տուն դառնալով երբ անոր կատաղութեան պատճառը կը հարցնէր , Մարգար անոր հետ ալ սկսաւ կռուիլ , պատճառը իր բացակայութիւնն ըլլալը կուզէր ապացուցանել , բայց ինքն ալ չէր գիտեր ինչ ընելը :

Կինը զանի համոզելով կըսէր թէ , իրաւունք ունիս , հոս չըլլալուս պատճառաւ Նշան ձեզի դէմ այդպիսի ոճրագործութեան գործ մը կատարել ուզեց · բայց Պոլիսէն դատի հրաւիրուելուդ պատճառը ինչ ընենք , քանի որ քու հաւատարիմ կարծած մարդիկդ քեզ խաբեր են :

Իրաւունք ունիս կինս , ըսաւ Մարգար հանդարտելով , այսօր դլխուս փորձանք մը կը գառնայ , տեսնենք վերջը ուր պիտի երթայ :

Նոյն միջոցին նամակ մը եկաւ Մարգարին ուղեալ · Մարգար նամակը կարդալով քիչ մնաց պիտի խենդևնար :

Նամակը Պոլիս իր գործակալէն էր խրկուած , որուն մէջ կիմացնէր թէ , Անդուհ իր ճամբորդութենէն վերադառնալով հետը դատ բացեր և Մարգարի տեղեակներն ալ դատարանի կողմանէ գրեթէ տուած էր :

Հիմայ հասկցայ ըսաւ Մարգար , թէ ինչու համար Նշան յանդգնեցաւ ինծի հետ այդ աստիճան համարձակութեամբ վարուիլ և սպառնալ , Անդուհի մասը կայ այս գործին մէջ , տարակոյս չկայ որ Տրդատ ալ բանտէն ելած՝ և կարելի է Սաթինիկի հետ ամուսնացած է , քանի որ Դաւիթ ինծի այն խաղը խաղաց , տարակոյս չկայ որ ատոնք ալ միացած են պիս կործանելու :

Ի՛նչ ըսաւ Մարգար , գոնութիւն Աստուծոյ , ատոնց ամենքն ալ յաղթահարելու և բոլորովին ոչնչացնելու չափ կարողութիւն ունիմ , ես կարծէր էի թէ ալ ամեն բան վերջացեր էր , որուն համար ուզեր էի հանդարտ կեանք մը անցնել · չատ աղէկ , ուրեմն նորէն պիտի սկսինք և այս անգամ աւելի անդութ կերպիւ :

Մարգար նոյն գիշերը անկողնոյն մէջ տարածուած փիւր ընելիք վրէժխնդրութիւններուն վրայ կը մտածէր · իւր թշնամիներուն ամենէն զօրաւորը Անդուհն էր , նախ պէտք էր այս մարդը կործանել · Թէ և Անդուհ՝ իւր հարստութիւնը կորնսուցած էր , բայց ազդեցութեան և մանաւանդ խոհեմութեան կողմանէ հինաւուրց պարսպի մը նման զօրաւոր էր , ինչ ընել պէտք էր ուրեմն :

Ուստի բաւական մտատանջութենէ վերջը , պատ ըսաւ , այո · այս մարդը պէտք է սպաննել , բայց ինչ կերպով , էհ , դժար բան մը չէ , միթէ քաղաքի մէջ աւազակներ պակաս են · պէտք է գանձք գտնել և վարձել , թող գիշերանց Անդուհի տունը մտնեն , նախ Անդուհը սպաննեն՝ և ապա Սաթինիկն ալ բռնաբարեն , այն առեն հարկաւ այդ աղջիկը ինքնիրէն պիտի մեռնի , քանի որ Անդուհ ալ չիկայ , Տրդատն ալ հոգ չեմ ըներ , և քանի որ չեմ ուզեր այդ սովերախտ տղուն մահը , ինչ ընելու եմ ուրեմն , լաւ այս անգամ այնպիսի զրպարտութիւն մը ընել տալու եմ որ միչտ յաւիտեան Պոլսոյ երեսը չտեսնէ , վերջէն գործը կը մնայ Դաւիթին վրէժ լուծել որ ամենէն դիւրինն է · առակ չահեցնելու պատրուակաւ Պոլիս բերել կը տամ և երբ միանգամայն իմ տանս դուռէն ներս մտնէ , այն առեն լաւ ծեծ մը քաշել կուտամ որ՝ մինչև չսպաննուի

դադրեցնել չեմ տար , և այնուհետև դիչերանց վոլոցը նետել կուտամ. ահաւասիկ իմ դաղափարներս որոնք տարակոյս չունիմ թէ պիտի յաջողին ։

Մարդար վայրենի վրէժխնդրութեան խորհրդածութիւնը ներսի մտատանջ , երբ աչքերը դոցեց հետևեալ երազը կը տեսնէր ։

« Տեսաւ , Սաթինիկը որ արտասուալից աչօք իրեն դի- »
« մելով ոտքը լնկաւ , դթութիւն դոչեց , դթութիւն , բա- »
« ւական է որ զմեզ այսչափ հալածեցիր , ինչ ըրած էինք »
« քեզի որ՝ ամբողջ մեր ընտանիքը կործանելու չանսացիր , »
« բաւական չէ որ՝ նախ հօրս մահուան պատճառ եղար »
« և ապա զմեզ հալածեցիր , բաւական չէ որ՝ անմեղ Տըր- »
« դատը բանտարկել տուիր և հիմայ ալ զանի մահուան դա- »
« տաստարեցու կաչխատիս , դթութիւն , ի սէր երկնից , ահ »
« չես ուզեր լսել , անիծեալ ըլլաս ։ »

« Զարհանալի բան դոչեց Մարդար ապառնալի ցասմամբ »
« և ոտքովը զՍաթինիկ մէկ կողմ հրելով , ես այս կինը հեզ »
« մը անդունդը դահավիժեցի , բայց դարձեալ ազատեր է ։ »
« Ա,յո , ըսաւ Սաթինիկ , իմ բարերարս դիս ազատեց . և ահ,» »
« սօրաց ոտքն եղնելով և ապառնալիօք լի , եթէ դարձեալ »
« չարունակես քու անգթութիւններդ , և չհնազանդիս Տրդատայ »
« և ինծի , այն առեն կըսեմ , այն առեն նա՝ ինքնիրեն պի- »
« տի ազատի , և յերկնից մեզ օգնութիւն հասնելով մենք »
« երջանիկ պիտի ըլլանք , բայց դուն անիծապարտ դէմոնդ »
« պիտի լինաս այն անդունդը՝ որ զմեզ դահավիժել կուզես ։ »
« Ա՞վ է սօրաց Մարդար ձեր բարեկամը տեսնեմ նայինք մի- »
« թէ իմ դէնքերուս ծանօթ է ։ Նոյն միջոցին Աստուած Մար- »
« դարի դէմն ելնելով սօրաց , քու դէնքերդ ժանդատած են »
« ապերանթատ, Աստուած է միայն անմեղներուն և սիրտներուն »
« պաշտպանը , ինչու ուրեմն կը հալածես զանոնք ։ Ա,խթար- »
« հիս մէջ ոսկիին ի զատ Աստուած չկայ սօրաց Մարդար , »
« սոսկալի ծիծաղով մը , դուք ամենքնիդ ալ իմ դերիներս էք »
« պէտք է իմ կամացս դլուխ ծռելով հնազանդիլ , ասկա թէ »
« ոչ ամենքնիդ ալ պիտի կործանիմ։ Ա,յս խօսքին վրայ Աստուած »

« արտասուքներուն սուրը քաշեց որ մէջքէն վար կախուած էր , »
« և զՄարդար մեհնամարտութեան հրաւիրեց ըսելով , քանի »
« որ Աստուծոյ չես հաւատար՝ ահաւասիկ սուրը , արդարու- »
« թիւնը թող իւր գործը տեսնէ ։ Այս տեսնելով Մարդար »
« իւր արբանեակներուն ձայն տուաւ որոնք դարանի մտած »
« էին , որ իակոյն Աստուծի վրայ յարձակելով սուրը ձեռքէն »
« յափշտակեցին , և ոտքը ձեռքը կապելով Մարդարի առա- »
« ջը դլօրեցին , նոյնպէս և Սաթինիկին որ հոն կեցած էր ։ »
« Մարդար Աստուծի սուրը առնելով , էհ, դոչեց հիմայ թող »
« դայ արդարութիւնը և զձեզ իմ ձեռքէս ազատէ ։ »

« Նոյն պահուն, աներևոյթ ձեռք մը Մարդարը յափշտա- »
« կելով վար տապանելով վայրկեանէ վայր- »
« կեան ակեր էր խորասոյզ վնասելու , օգնութիւն կը պօռար, »
« բայց ոչ ոք իրեն կը լսէր , և մինչ ալիքները դինքը ծած- »
« կելով ակեր էր պէտ 'ի յատենական անդունդը իջնել ։ »
« Աչն առեն երիտասարդ մը՝ որ Տրդատին խիստ կը նմանէր »
« ջուրին վրայէն գալով եկաւ և անոր ձեռքէն բռնելով »
« ալիքներէն դուրս քաշեց ։ Ըսէ պօռաց նոյն երիտասարդը՝ »
« ուր է ոսկին , որ քիչ մը առաջ աշխարհս Աստուծնէ կըսէ- »
« իր , ինչու քեզ այս անդունդէն չազատեր ։ »

Այս երազին վրայ Մարդար սոսկումով մը արթնցաւ և սկսաւ բաւական ժամանակ մտածել , բայց վերջը , յիմար եմ եթէ երազի հաւատալով իմ ընելիք վրէժխնդրութիւններս ետ կենամ ըսաւ , ոչ , ոչ , ինչ որ ալ ըլլայ , եթէ դիտնամ որ՝ ես ալ պիտի մեռնիմ դարձեալ կ'ուզեմ որ անոնցմէ վրէժս պի- տի լուծեմ անխղճաբար ։

ԳԼՈՒԽ ԻԵ՝

ԱՄԵՆԱՅՆԻ ՎԱԽՃԱՆՆ Ի ԳՈՎԵԼԻ

Հետեւեալ առաւօտուն Մարգար նոյն վրէժխնդիր ոգւով՝ վաճառականի մը նաւ նետելով Պոլիս ճամբայ ելած էր:

Նաւը Զմիւռնիայէն բաւական հեռանալէն վերջը, ահաւասիկ երկնից երեսը փոթորիկի նշաններ սկսեր էին ներկայել, նաւուն մէջ ամէն կողմ պատրաստութիւններ կըլլային, նաւաստիները լրաբ անցած էին, և ծածկին վրայ գտնուած բոլոր կահ կարասիք՝ նաւս ճամբորդները վարի յարկը իջեցուցին:

Նաւապետը հրաման ըրաւ, որ ծանր բեռները ի հարկին ծովը նետելու պատրաստութիւն տեսնեն:

Փիչ քիչ հողմը սկսեր էր սաստկանալ, ալիքները մեծնալով լեռնաձև կելնէին կիջնէին ճերմակ փրփրներ հաններով, նաւը ընկուզի փեճէկի նման ալեաց վրայ խաղալիկ էր եղած, մէյ մը վեր՝ կարծես երկինքը կելնէր, մէյմալ անդունդին մէջ կիջնէր, այնպէս կը թուէր թէ, նաւուն յատակը ծովուն սա կը աւազին վրայ կը խրէր, ասիկայ դեռ փոթորիկի յառաջբաններ էր:

Նաւաստիներուն հրաման եղաւ, նախ և առաջ նաւուն մեծ կայմը խորտակելու և ապա կարասին ծովը նետելու, նախ թէթեւագին և ծանր բեռներէն սկսելով, ինչպէս որ օրէնքը կը հրամայէ այսպիսի պարագայներու մէջ:

Մինչդեռ նաւաստիները՝ նաւուն բեռը ծովը նետելու կը պարապէին, ահաւասիկ փոթորիկը սկսաւ, այնպիսի սաստկ արագութեամբ որ նաւապետը՝ երկու ձեռքը գլխուն պարնե-

լով սկսաւ մազերը փետտել, և բոլոր նաւաստիներն ալ սկսան լալ և կոծել:

Ահագին և կատաղի ալիքները՝ լեռնաձև նաւուն վրայէն անցնելով զանի անդունդը ծածկել կը սպառնային: Նաւուն ծածկին վրայ ինչ որ կար ամենքն ալ ծովը կորան. նաւաստիները չուաններով ինքզինքնին կապելով հազիւ կարող էին կենալու, առագաստները՝ կտոր կտոր եղան, ղեկը՝ անդործածելի և կայմերը խորտակուած, նաւուն գործը Աստուծոյ միայն մնացեր էր, մէջի գտնուող մարդիկ օգնութիւն կաղաղակէին, բայց ո՛վ ալիտի լսէր և ո՛ւստի ալիտի գար օգնութիւնը: Կատաղի ալիքները վայրկեանէ վայրկեան կսպառնային, կորուստը անխուսափելի էր, օգնութիւնը՝ միայն Աստուծմէ կը յուսացուէր և այլ ոչ ուրէք:

Մարգար որ՝ այս սոսկալի փոթորիկին ժամանակ, երկիւղէն սառած և այլ յայլմէ եղած իւր տեսած երազը միտքը բերելու, մահուան վտանգը արդէն կոպտաձեւ, ալ յոյսը կտրեց կարծեց թէ խորէն ճայն մը ականջէն կը պօռար:

Ո՛վ անխիղճ մարդ, ո՛ւր են քու կատաղութիւններդ. ո՛ւր են քու հարստութիւնդ և ազդեցութիւններդ, դործէ որ ծովուն և հողմին և ալեաց կատաղութիւններուն դէմ դնեն. չուտ ըրէ, ապա թէ ոչ, քիչ ժամանակէն յաւիտենական անդունդին մէջ դուն ալիտի թաղուիս, որ քիչ մը առաջ անմեղներուն դեմ խրոխտացողիդ կը սպառնայիր:

Այսպէս կը մռնչէր այն ճայնը՝ որ ուրիշ բան չէր, այլ խղճի խայթը, որ՝ իւր չարաչար ժամանակը գտած էր:

Ո՛հ Աստուած մեծ, պօռաց Մարգար, իմ անօրէնութիւններս բազմաթիւ են, ամբարտաւանութեամբ և անօրէնութեամբ հարստութիւն դիզեցի, և անմեղներ հալածեցի:

Ո՛հ դժբաղդութեանս, խեղճ Տրդատը՝ իմ եղբօրդիս որ իմ արիւնիս իմ սերունդէս էր անոր ալ չխնայեցի, ահաւասիկ անդթութեամբ կը կորսուիմ իմ ըրած չարութեանցս փոխարէն:

Այս վայրկեանին ահագին մեծ ալիք մը որ դէպի նաւուն վրայ մռնչելէն կը յառաջանար, ամէն կողմէն այնպիսի ոյժ

և այնպիսի վայնասուն մը է բրդաւ, որ՝ ահա կորանք կը պօռային։

Աստուած մեծ, պօռաց Մարդար, լսած եմ որ մարդիկ այս տեսակ փոթորիկներէ ալ ազատուած են, ահ եթէ ողջ մնամ, ամենուն ալ պիտի ներեմ, և մինչև ցարդ ինչ դէպք թիւն որ ըրի բոլոր կենացս մէջ, այսուհետև անոր փոխարէն կրկնապատիկ բարիք գործելու պիտի ջանամ։

Այն մեծ և ահագին ալիքը՝ վայրկեան մը նաւը՝ իբ տակը առնելով աներևոյթ ընելէն յետոյ, կարծէս թէ նորէն հրաքով ազատելով երեան ելաւ, բայց ինչ օգուտ, նաւուն ղեկը վերցուց տարաւ, որ այնուհետև բոլորովին ալէից առաջքն կնաւղոլ իւր բաղդին յանձնուեցաւ։

Արդարև այս վերջինն էր, այնուհետև փոթորիկը քիչ քիչ սկսաւ հանդարտիլ, նաւը ծովուն վրայ աստ և անդ կը տատանէր։

Մէկ յարձակ նաւատուներուս կոզմանէ այնպիսի ազազակ մը և դոռում դոչում մը սկսաւ լսուիլ, որ պատճառը չուտով հասկցուեցաւ, նաւը՝ փոթորիկէն ջնասելով սկսեր էր քիչ քիչ ջուր առնել։ Մակոյկ չկար որ մէջը մանելով ազատէին, վասնզի փոթորիկի ժամանակ կորսուած էր։ Ուստի բոլորովին ապրելէ յոյսերնին կտրած, սկսան ջրհաններով նաւուն ջուրը պարպել իրր վերջին ապաւէն։

Բայց ընդունայն ջանք, որչափոր ջուրը կը պարպէին, այնչափ երթալով կաւելնար։ Նաւապետը հաչիւ ըրաւ որ, եթէ շարունակ աշխատէին, կարելի էր չորս ժամ ևս դիմանային, ուստի՝ տղաք պօռաց, մեր կորուստը անհրաժեշտ է, բայց եթէ բոլոր զօրութեամբ աշխատինք, կարելի է չորս ժամու մէջ նաւ մը տեսնենք որ՝ մեզ օգնութեան հասնի, և այն ատեն գոնէ մեր կեանքը ազատի։

Ուստի՝ բոլոր ճամբորդներն ալ ջրհաններուն քով ժողովելով սկսան աշխատիլ։ Բացատրութեան կարօտ չէ ինչպէս կաշխատի մարդս մահուան վտանգին մէջ, մինչդեռ ապրելու այս մի կռնենոյ տակաւին, վտանգի կեանքը միշտ բաղցր է։

Արդարև նաւապետին ըսածին պէս եղաւ, երկու ժամ վերջը որ փոթորիկը բոլորովին հանդարտեր էր, Լոյտի չոգենաւերէն մէկը՝ որ ծովուն վրայէն սահելով առաջ կուգար Պոլիս երթալու, ուստի երբ այս դժբաղդ նաւուն վտանգը տեսաւ իսկոյն վրայ հասնելով նաւուն մէջի գտնուած բոլոր մարդիկը ազատեց, ուր քիչ մը վերջը նաւը ծովուն անդունդը սուզելով աներևոյթ եղաւ։

Ինչպէս բոլոր նաւաբեկեալները՝ նոյնպէս Մարդար անխուսափելի մահուընէ մը ազատեր էին, ուստի չոգենաւը ոտք կոխածնուն պէս ամենքն ալ գոհութիւն տուին Աստուծոյ։

Մարդար այս մեծ վտանգէն ազատելով և քիչ քիչ սթափելով ինքզինքին եկեր էր։ Այժմ մտատանջութեան մէջ էր, ինչ ընել պէտք էր, մէկ կողմէն իւր վրէժխնդիր ոգին զինքը կը դրդռէր և միւս կողմէն իւր ըրած ուխտը՝ զինքը տատանութեան մէջ էր ձգած։ Արդ ինչ ընել պէտք էր, արդեօք բոլորովին վրէժխնդրութենէ հրաժարիլ և կամ ըստ առաջնոյն պէտք էր իւր կամացը ծառայել։ Այս լաւ էր վրէժխնդիր լինել իւր մասին, ոչ ապաքէն ծովուն վրայ գտնուիլը և փոթորիկի բռնութիւը Սեպուհին պատճառաւ էր, եթէ իրեն մնար դեռ բաւական ժամանակ Զմիւռնիոյ մէջ կենալու նպատակ ունէր։ արդ քանի որ իւր թշնամիները պատճառ եղած էին այն բոլոր ուխտը ընել տալու, ինչ հարկ կար այժմ անոնց ներել քանի որ վտանգը հեռացած էր։

Մարդար իւր որոշումն ըրաւ, Տրդատին համար առ այժմ բան մը չսիտի ընէր, բայց Սեպուհէն և մանաւանդ Սաթինիկէն վրէժխնդիր չըլլալու պէտք մը չունէր։ Անաւասիկ կըսէր, ուխտացայ բայց իմ ուխտս թէպ միայն Տրդատայ համար եղած ըլլայ ոչ թէ ուրիշներուն։ եթէ Տրդատ բանտէն ազատած է ինչպէս որ իմ բացակայութենէս օգուտ քաղելով զանի ազատած ըլլալու են, անոր համար նորէն վրէժխնդիր չսիտի ըլլամ իմ ուխտս թէպ անոր համար եղած ըլլայ, բայց միւսներուն համար ոչ երբէք, քանի որ ողջ եմ վրէժս պիտի լուծեմ։

Ընթերցողը արդէն գիտէ թէ այս մարդը արդիւք վրէժխնդիր ըլլալու պատճառ ունի, ոչ քաւ լեցի, ինքը՝ արդէն

վրէժ լուծուելու արժանի, մինչդեռ Սաթխիկ և Տրդատ ասոր ձեռքէն կը տառապին. տեսանք վտանգի ժամանակ Աստուած իրեն օգնութեան կանչելը և իր թշնամիներուն ներելը, բայց երբ վտանգը անցաւ սկսաւ իր ուխտը կերպով մը ոտնակոխ ընել որուն մէջ իր խիղճը մաքրել կը կարծէր իբր թէ Տրդատին միայն ներելովը՝ ուխտը կատարած ըլլար։

Ահա այսպէս են մարդիկ. վտանգի ժամանակ ուր մնաց մեզի մօտ կը տեսնենք, այն առեն ամեն բանէ հրաժարելով կը ղրկանք, բայց վտանգը անցնելէն ետև չուտով կը մոռնանք։

Բայց եթէ Նորէն վտանգի մէջ իյնանք և եթէ Տիրոջը արդար դատաստանը և պատուհասը մեզ մօտենայ, այն առեն տարակոյս չիկայ որ Նորէն պիտի ղրկանք, բայց եթէ երկրորդ անգամ վտանգէ ազատինք, որչափ մեծ բարերաղութիւն, ինչպէս որ Մարգարի պատահեցաւ։

Տեսանենք ինչպէս, և այնուհետև ինչ վիճակի մէջ գըտնուեցաւ այն մարդը որ իր մտածը պահ մը Աստուած խաբել էր մտածած։

Այն ինչ չոգենաւը Պոլիս դալով երբ «Սոյ պոռնէ» առջև կեցաւ, որ առողջապահութեան օրինաց համեմատ իր վիճակը յայտնելէն յետոյ իր ճամբորդները սկսեր էին ցամաք ելնել, Մարգար ալ նոյնպէս նաւ մը վարձելով Գալաթիոյ կողմը ցամաքը պիտի ելնէր, արդէն կահ կարասի չուենէր որ մաքսատուներու խուզարկութեան առիթ ըլլային, ուստի նաւը մոնելով Գալաթիոյ կողմը քաշէ, ըսաւ։

Երբ նաւավարը թիավարելով, մինչ դէպի առաջ կերթար, նոյն պահուն ահագին չոգենաւ մը դէպի նաւուն վրայ կուգար, չոգենաւին կողմէն ազատնալից ձայն կատային նաւուն որ առաջ չերթայ, բայց անօգուտ, նաւավարը երբէք ուշադրութիւն չէր ըներ այլ չարունակ կը քաշէր։

Բայց երբ նաւավարին ուշադրութիւնը արթնցաւ և ուզեց խոյս տալ այն մեծ վտանգէն որ իրենց կենաց կսպառնար, բնդունայն ջանք ի զուր աշխատութիւն, անազին չոգենաւը վիշապանման հասաւ, մինչդեռ նաւավարը իր թիերը

հոգոյ զօրութեամբ ջուրին զարնելով կը ջանար խոյս տալու, նոյն ժամուն թիերուն մէկը կը կոտրի և այն առեն թէ նաւավարը՝ և թէ Մարգար ոտքի վրայ ելնելով օգնութիւն կը պոռան, իսկ անօգուտ, թէպետև չոգենաւը իր մեքենային կը դադրեցնէ, այլ ի զուր, նաւը արդէն անիւներուն տակ կը կոխտուելով ջրոյն մէջ անհետացած կըլլայ։

Շոգենաւին մէջէն երիտասարդ մը՝ որ ուրիշ հանդիսատեսներու նման նաւուն վտանգը և մէջի գոնուողները տեսեր էր, և մինչդեռ նաւը չոգենաւին անիւներուն տակը կը կոխտուէր. այս երիտասարդը՝ ուրիշներուն նման միայն ցաւակից հանդիսատես ըլլալ չուզելով, իսկոյն ծովը նետուելը և նաւաբեկեալոյն հետ ծովուն տակը երթալը մէկ եղաւ, ի պարմացումն բոլոր ներկայ գոնուողներուն։ Բայց վայրկեան մը վերջը՝ նոյն երիտասարդը նաւաբեկեալոյն հետ Նորէն ջրին երեսը տեսնուեցաւ, ուր շատ մարդիկ յայտնի կը տեսնէին որ նա մարդու մը կեանքը ազատելու կը ջանար, ուստի չուտով օգնութեան հասնելով երկուքը միկանց չոգենաւն առին։

Մարգար այս անգամ բաւական ջուր արբած և նուաղած էր, ուստի պէտք եղած դարմանը ընելով՝ հազիւթէ մէկ ժամ մը խնդրը գլուխը եկաւ։

Եւ երբ միանգամայն աչքերը բացաւ, իսկոյն երկու ձեռքը Նորէն գոցեց, վանգի՝ տեսաւ այն երիտասարդը որ իր կեանքն ազատեր էր և այժմ իր քովնէր որ դեռ կաշխատէր պէտք եղած դարմանը ընելու. տեսաւ և ճանչցաւ զանի, բայց կարծեց թէ անոր նմանութիւնն էր և կամ մահուան հրեշտակը՝ որ Տրդատայ կերպարանքը իր աչաց առաջը կը ներկայանար։

Բայց ոչ, այն երիտասարդը գինքը կը չոչափէր, երկրորդ անգամ աչքերը բացաւ, ուշադրութեամբ երեսը նայեցաւ ամփոփեց իր յիշողութիւնը և տեսաւ, արդարև Տրդատան էր նա իր եղբօրորդին որ իր կեանքը ազատեր էր։

Այս անգամ Մարգարի աչքերէն գետի նման արտասուք յորդելով երիտասարդին վիզը խարեցաւ, և զանի համբուրելով որդեակ իմ ըսաւ։

— «Դուն ուրեմն իմ կեանքս ազատեցիր, քանի որ ես քուկդ կորսնցնել ուզեր էի»։

— Անյիշաչարութիւն հօրեղբայրիմ, ըսաւ Տրդատ արտասուագին, Աստուծոյ արդարութիւնը՝ այսպէս կը պահանջէ. բայց հօրեղբայրիմ կրկնեց, ոչ թէ դուն, այլ իմ ճակատագիրս և ձեր ոգիտութիւնը միայն զիս հալածեցին, և զայս ըսելով սկսաւ արտասուել։

Արդարև այս երիտասարդը Տրդատն էր որ Պօլիս կը վերադառնար, մինչդեռ չոգենաւը որ դէպի կամուրջը մօտենալու առաջ կուգար այս դիպուածը պատահեցաւ, Տրդատ չոգենաւուն մէջէն անսաւ նաւուն վտանգը, տեսաւ նաւին մէջը գանուող անձը՝ և իսկոյն ճանչցաւ որ իւր հօրեղբայրը Մարգարն էր նա, և որովհետև Տրդատ քաջ լողալ գիտէր իւր կոյն ծովը նետուելով անոր կեանքը ազատեց, որ այս անգամ տարակոյս չիկար թէ Մարգարի կորուստը անդառնալի էր, ինչպէս որ խեղճ նաւավարը աներևոյթ էր եղեր քառասուն ղրկաչափ խորութեան մէջ։

Մարգար արցունք թափելով նախ Տիրոջմէն և ապա Տրդատէն ներումն կը խնդրէր, և այս անգամ իւր զիղջը ճչմարիտ էր, վասնզի երկու անգամ էր որ մահը խիստ մօտէն կը տեսնէր, կը դողար և միանգամայն կը սոսկար որ վրէժխնդրութեան խորհուրդը մտքէն անգամ չանցնէր և կաղաչէր Աստուծոյ որ զինքը նորէն մորթութեան մէջ չձգէր, նաև կսխտէր այսուհետև միշտ բարիք գործել։

Կը տեսնէր իւր եղբօրորդին որ երիտասարդ հասակին մէջ տրվեր էր անյիշաչարութիւն՝ անձնուիրութիւն և բարեգործութիւն, որոնք գիւցազնական գործեր են աշխարհիս մէջ։

Բայց ինքը՝ ինչ ըրած էր մինչև յարդ, անօրէնութիւն հարստահարութիւն և ուրիշ այս տեսակ չարագործութիւններ առանց խղճի խայթի և ահա պատիժը կը կրէր, քիչ մնացեր էր որ բոլորովին կորսուէր աչնչանար, ուստի քանի որ առնք կը մնայէր դառն արտասուք կը թափէր և հազար անգամ ներումն կը խնդրէր Տրդատէն։

Բայց Տրդատ, որուն ուրախութիւնը ոչ կրնար պատմել

իւր վրէժխնդիր ոգին՝ բոլորովին մարեցաւ, բոլորովին մոռցաւ այն անցեալը որ այնչափ վիշտ և տառապանք քաշած էր իւր հօրեղբօրը պատճառաւ, այլ բոլորովին մոռցաւ երբ նորա աչքերուն մէջ արտասուք կը տեսնէր որ առաջին անգամն էր, դեռ այս վիճակին մէջ երբէք տեսած չունէր զանի ուստի կը հաւատար որ անոր զղջումը ճշմարիտ էր։ Եւ գգուելով առաւ իւր հօրեղբայրը՝ և զանի Բերսայի տունը վոխադրեց և տունց յատկացնելու Սեղուհի նամակ գրելով թէ իւր վերադարձը և թէ եղած եղելութիւնները մանրամասնաբար ծանոյց, և միանգամայն աղաչեց որ չուտով իւր քովը գայ։

Հիմայ ընթերցողը Սեղուհի տունը տանինք։

Սեղուհ լրագրին մէջ վերոյիշեալ պատերազմին պատմութիւնը կարդալով, անհանգստութեան մէջ էր և բաւական ժամանակ էր որ Տրդատէն նամակ ալ ընդունած չէր, ուստի բոլոր եղելութեանց գլխաւոր պատճառն եղող Մարգարէն ինչպէս վրէժ լուծելուն կերպը կը մտածէր։ Գիտէր որ իւր դործը զօրաւորին հետ էր, գիտէր որ հարստութեան և աղեցութեան կողմանէ զօրաւոր էր Մարգար, բայց քանի որ իւր դաւը անմեղները պաշտպանելու համար էր, Աստուած ողորմած է կըսէր, եթէ Տէրը կամ ամեն բան ինքնիրէն չուտով կարգի կը մտնէ։

Սաթինիկ ալ մէկ կողմէն իւր գլխէն անցածները և Տրդատայ պատահարները մտածելով ինքզինքը պատճառ կը դատէր որ Տրդատայ գլխուն այնչափ աղետներ էր բերած. եթէ ձեռքէն դար պիտի երթար Մարգարը դանէր և անոր ոտքը լինալով իւր նշանածին համար ներումն պիտի խնդրէր, բայց եթէ մերժուէր այն ատեն պիտի ըսէր անոր թէ, անգութ մարդ, եթէ քու կատաղութիւններուդ զոհ մը պէտք է ահա ես եմ զիս պատնէշ և Տրդատը թող որ ապատ ապրի, այսպէս կը մտածէր Սաթինիկ և կը համարձակէր իւր խորհուրդը յայտնի կերպով Սեղուհին հաղորդելու։

Բայց Սեղուհ զանի խրատելով կը համոզէր թէ՝ պէտք է համբերել, դուն դեռ աղայ ես դուստր իմ կրաէր, աչխարհիս մէջ դեռ անթիւ վշտեր և վտանգներ և տեսակ տեսակ

դաւն վարձուբխեններ լի են, որոնք վարձառու մարդիկ լրևնց կենաց մեծագոյն մասը կորնչեցնելով հաղիւ կարող են զանոնք ազատելու. երանի՛ անոնց որ առանց այդ ամեն կերպ տառապանքներու դիմանալով և անոնց վրայէն համբերութեամբ կոխոտելով անցնելով երջանիկ կըլլան նոյն իսկ այս աշխարհիս մէջ, արդարև այն առանց երջանկութեան քաղցրութիւնը կը վայելեն։ Փրիամոնեպիհնը մեզի կը սորվեցնէ որ մարդիկ միշտ քաշելիք մը ունին այս անցաւոր կենաց մէջ, ոմանք սկիզբէն և ոմանք վերջէն պարտաւոր են այս բաժակն ըմպելու։

Սկսուհ թէ և կը ջանար Սաթինիկը համոզելու, բայց չիտակը ըսելու համար ինքն ալ պիտէր որ մինակ խրատելը օգուտ մը չունէր, արդեօք ինչ եղած էր Տրդատ, քանի՛ անգամ նամակ գրած և պատասխան առած չէր։

Ուստի այն օրը որ եղելութիւնը պատահեցաւ, Սկսուհ վերջին անգամ լուր առնելու մասին ըրած ջանքը անօգուտ եղնելով երբ արտաւմ տխուր տուն դարձաւ, իւր կինը ըստ սովորութեան կը հարցնէր թէ լուր մը ունէր Տրդատէն։

— Ո՛չ ըսաւ Սկսուհ, բայց ուրէ՞ Սաթինիկ ինչո՞ւ դանի չեմ տեսներ։

— Խեղճ օրիորդը այսօր մինչև իրիկուն արտասուեց, և հիմայ ալ պառկած է կարծեմ, եթէ կուզես ձայն տամ։

— Մայրը ո՞ւր է։

— Նա ալ աղջկանը քովն է։

— Ոչ ձայն միտար, հիմայ նորէն պիտի հարցնեն թէ լուր մը ունիմ. ահ եթէ ես Պօլիս գանուէի չպիտի իմացէի որ Տրդատ Պօլիսէն դուրս եղնէր։

— Բայց ինչ օգուտ հիմայ եղածը եղած է։

— Իրաւունք ունիս սիրելիս, բայց ես չեմ համարձակիր ըսելու վախնամ խեղճ տղան պատերազմին մէջ կորսուեցաւ։

— Ո՛հ Աստուածիմ, ըսաւ Մարիամ արտասուելով։

— Լռէ, ըսաւ Սկսուհ չըլլայ որ օրիորդը իմանայ։

— Բայց եթէ ըսածիդ պէս է ինչ պիտի ընենք, որտեղ ցաւէն պիտի մեռնի խեղճ աղջիկը։

— Զգուշացիր, իմ ըսածս միայն կարծիք մը է, Աստուած տայ որ իմ կասկածներս պարապը ելնեն։

Սաթինիկ ներս մտնելով խօսքերնին ընդմիջեց։

— Եկո՛ տեսնեմ աղջիկս, ըսաւ Սկսուհ, ինչու համար աչքերդ ուռեր են, կարծեմ այս օր նորէն լացեր ես, մինչդեռ ես կը պատրաստուէի քեզ բարի լուրեր տալու։

— Իրաւ կըսե՞ս, ըսաւ Սաթինիկ ուրախութեամբ։

— Էհ տարակոյս չիկայ ըսաւ Սկսուհ, թէ և այս մարդը իւր կենաց մէջ տուտ խօսքեն ինչէ չէր դիտէր, բայց ակամայ պարտաւորեր էր խօսելու, այն առածին համեմատ թէ « հարկըն զօրէնս լուծէ »։

— Ուրեմն նամակ առիք, ըսաւ Սաթինիկ։

— Այսօր չորեքնաւ մը եկած է, բայց վաղը անպատճառ նամակ պիտի առնեմ։

— Բայց դուք ըսիք թէ բարի լուր մը ունիք։

— Այո՛ եթէ Տէրը կամենայ ամեն բանի կարող է։

Սաթինիկ այս խօսքէն բան մը չհասկցաւ։

Բայց Սկսուհ ինչոր կըսէր ինքն ալ չէր գիտէր, ով էր զանի խօսեցնել տուողը։

Բնաղդումն, զոր մարդս շատ անգամ կզգայ այն բանին որ քիչ ժամանակէն տեղի կունենայ։

Նոյն պահուն դուռը զարնուելով հասաւ նամակը որուն այնչափ ժամանակէ իվեր կսպասուէր։

Բայց այս չէր այն նամակը որ հեռաւոր տեղէ կսպասուէր, այլ այս նամակը նոր գրուած և բերողն ալ Մարդարի սպասաւորն էր որ Սկսուհը տեսնել ուզելով անոր միայն յանձնեց։

Ով ով կրնայ պատմել Սկսուհի զարմանքը, երբ նոյն նամակը կարդաց, անկարելի է կըսէր որ մարդս մկկէն խիկ այս աստիճան փոփոխութեան ենթակայ ըլլայ, այն Մարդարը որուն ձեռքին տակ ամեն բան խաղալիկ եղած էր, այն մարդը որ ամենքնիս ալ կործանել կուզէր այս աստիճան զղջայ իւր դործած անօրէնութիւններուն, զարմանալի բան,

Սկսուհ երկրորդ անգամ նամակը բարձրաձայն կարդալով

տեսար ըսաւ Սաթինիկին, ըսի քեզ թէ, եթէ Տէրը կամենայ ամեն բանի կարող է, տեսար Աստուծոյ հրաչքը։

Ո՛հ օրհնեալ է Աստուած, ըսին Սաթինիկ և իւր մայրը և Տիկին Սեպուհ, արդարև Աստուծոյ ողորմութիւնն է այդ։

Ուստի Սեպուհ առանց ժամանակ անցնելու ելաւ Բերայի տունը դնաց, ուր Մարգար անկողնոյն մէջ պառկած և Տրդատ անոր քովէ կանգնած գտաւ։

Մինչ Սեպուհ անոնց կը մօտենար, Տրդատ ընդ առաջ վազելով անոր գլուխը նետուեցաւ իրեւ իւր հայրը, և Մարգարը ցցնելով ահաւասիկ ըսաւ իր հօրեղբայրս որ այսօր Աստուած ինձի կը պարգեւէ։

Մարգար անկողնոյն մէջ նստելով աղաչեց Սեպուհին որ իրեն մօտենայ, վասնզի դեռ ոտքի ելնելու կարողութիւն չունէր։

Ուստի մինչ Սեպուհ Մարգարի քով մօտեցաւ ակնածութեամբ, Մարգար անոր ձեռքէն բռնելով և արտասուադին, ներջ ինձ բարեկամ ըսաւ, այն Մարդարը՝ որ ձեր թշնամին և Գէորգայ ընտանեաց ժանտախտն էր մինդամայն, այն մարդը մեռաւ, այսօր բոլոր թշնամութիւնները դադրած են։ Ահաւասիկ իմ եղբօրորդիս, իմ զաւակս և միանդամայն իմ ժառանգս և դուք ալ եթէ ինձի ներելու ըլլաք յաւիտեան իմ բարեկամս, բայց ծեր է Սաթինիկ և Տիկինը, ինչու անոնք ալ հետդ չես բերած։

Սեպուհ Մարգարի ըրած խօսքերը՝ և կրած փոփոխութիւնը և զգացած այլայլութիւնը տեսնելով, սիրտը ելաւ և արտասուադին «Աստուած մեծ պօռաց, ով կըսէ թէ՝ տասն և իններորդ դարուն մէջ ևս հրաչքներ չես գործեր, քու բոլոր գործքերդ հրաչալիքներ են, բայց անոնց համար միայն, որ քու աննակարոյ զօրութիւնդ լաւ կը ճանչնան»։

Մարգարի բաղձանաց հասնիմաս Սաթինիկ ևս հոն բերուեցաւ և երբ Մարգար իւր աչքին առջև՝ Տրդատայ և Սաթինիկի այնչափ ժամանակ իրարմէ բաժնուելէն ցնծի իրարանցումին կրած այլայլութիւնները տեսաւ, և մանաւանդ տեսաւ որ՝ բոլոր հոն ներկայ գանուող բարեկամաց և ազգականաց աչքերէն դեռ

նման արտասուք կը հոսէին. ինքն ալ արտասուքէ և սրտաբեկ՝ ի գութ չարժեալ և դողդոջուն ձայնիւ, դուստր իմ ըսաւ, Սաթինիկի ձեռքէն բռնելով, ներէ ինձի որ այսչափ ժամանակ ձեր դժբաղդութեան պատճառ եղայ, բայց այսուհետև եթէ ողջ մնամ բոլոր կեանքս մէջ պիտի աշխատիմ զձեզ երջանիկ ընելու, մոռցնել տալով այն անցեալը որուն պատճառ յանչափս տառապեցաք։

Ահաւասիկ ապացոյցը ըսաւ, Տրդատայ ձեռքէն ևս բռնելով, ես որ տգիտութեամբ ձեր մութեան արդելք եղած էի այսօր ես երկուքնիդ ալ կը միացնեմ, և անոնց երկու ձեռքն ալ միացուց ըսելով «Թող Աստուած օրհնէ ձեր միութիւնը»։

Յաւելցուց նաևս ըսելով թէ՝ այսուհետև դուք իմ զաւկներս և ժառանգներս էք միանդամայն և այսօրուընէ իմ բոլոր ունեցածներս ձերն են։

Սեպուհ որ իւր թաչկինակովը աչքին արցունքը կը սրբէր, հեծկլտանօք և ծանր ծանր հնչմամբ հետևեալ խօսքերն ըսաւ։

«Արդարև պարտ է մարդոյս ձախորդութեան և դժ-»
«բաղդութեան սիրով հանդերձել առանց յուսահատութեան,»
«վասնզի՝ ամեն բանի վախճանն է գովելի։»

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

ՀԱԶԱՐ ութ հարիւր վաթսուն երեք թուականին Մայիս ամսուն մէջ կիրակի առաւօտ մը՝ որ օդն ալ դեղեցիկ և պայծառ էր. Շիրքէթի Խայրիէի արագնթաց չոգենաւերէն մին, դոյզդոյն դրօշակներով և թափնիներով զարդարուած, և երաժշտական խմբով հանդերձ ի ադդայնոց բազմութեամբ, նախ Սամաթիոյ և անկից Քում Քարու և Ենի Քաբուլի նաւահանգիստներն հանդխլելէն ղինի՝ դէպի կաստուրջը, և անտի ալ ուղղակի Քուզկունճուքի նաւամատոյցը եկաւ։

Արդէն Քուզկունճուքի նաւամատոյցը ժողովրդեան բազմութեամբ լի էին, որ չոգենաւը մօտեցած վայրկենին սկսան խառն ի խուռն դէպի հոն դիմել։

Նոյն բազմութեան մէջ երիտասարդ մը որ Իսկիւտարի բնակիչներէն կը կարծուէր, դժարաւ չոգենաւուն մէջ ոտք կոխած էր ուր չարժելու տեղ չ'կար, և մինչդեռ չոգենաւուն քովի փոքրիկ սենեակներէն մէկուն առաջը սեղմուած կը կենար, մէկ մալ յանկարծ նոյն սենեկին պատուհանը զարնելով դինքը ներս հրաւիրեցին։

Երիտասարդը որուն անունը չպիտի յիշենք, ընդհակառակն՝ և բազմութենէն դժարաւ սենեակէն ներս մտնելով, տեսաւ որ դինքը հրաւիրողը իրեն ծանօթ անձ մը էր, որուն քովը դեղեցիկ կինմը նստած էր, և դիրկն ալ չորս տարեկան տղայ մը. հրաւիրողը նոյն կնոջ կաղաչէր որ սոյն երիտասարդին համար քիչ մը անհանգիստ ըլլալ բարեհաճի որ՝ կառաջարկէր իւր քովը նստելու։

Նոյն երիտասարդը գինքը հրաւիրողին առաջարկութիւնը դժուարաւ ընդունելով վանդի նստելու տեղ չկար, երկուքին մէջ տեղը նստաւ, և կնոջ դրկի տղան ալ որ նեղուելով մօրը գրկէն վար էր իջած իւր դիրկն առաւ։

Սովորական որպիսութիւններն հարցուելէն գինի՝ հրաւիրողը՝ կամաց մը գինքը հրաւիրողին հարցուց թէ, ո՛վ էր այն կինը որ իւր պատճառաւ անհանգիստ ըրած էր։

Հրաւիրողը, ինչպէս որ յայտնի է թէ ուրիշ մէկը չէր այլ Տրդատն էր, պատասխան տուաւ։

— Սաթինիկն է, իմ ամուսինս որուն անունը արդէն լսած ես և այս ալ մեր զաւակն է։ և խօսքը Սաթինիկին ուղղելով, քեզ կը ներկայացնեմ այս բարեկամիս որ ձեր հօրը բարերարին որդին է, այն՝ անձին որ հայրդ բանտէն ազատելու համար յանչախիս աշխատեցաւ և վինչդեռ նորա ազատութեան հրամանը կառնէր, Աստուած հայրդ արդէն իրեն էր կոչած։

— Ո՛հ շնորհակալ եմ պատասխանեց Սաթինիկ, ինչ բարեբաղդութիւն որ իմ հօրս բարերարներէն մէկուն որդին ինձ կը ներկայացնէք, արդարև երջանիկ օր մը է այսօր։

— Շնորհակալ եմ Տիկին, պատասխանեց նոյն երիտասարդը գանի ողջունելով, արդարև բարեբաղդութիւն է նաև ինձի համար որ այսպէս յանկարծ անյուսալի կերպիւ ձեր ազնուութեան ներկայանալու պատիւ առիթն ունեցայ, արդարև հօրս չատ եմ ձեր պատուութիւնը և մայրս ալ չատ անգամ գանի ինձ կը պատմէ, թէ և ձեր ամուսինը որ նոյնպէս դիպուածով ծանօթացայ խօստացաւ օր մը ինձի պատմել ձեր արկածները, բայց այնուհետև կարող չեղանք տեսնուելու։

— Իրաւունք ունիս, պատասխանեց Տրդատ, քու հետաքրքրութիւնդ գոհ ընելու պիտի ջանամ որ արդէն խօստացած եմ, վանդի խիստ փոքր էիր մեր պատմութեան տեղի ունեցած ժամանակ։

— Ինձի չափ կայր հայր իմ, ըսաւ Արմենակ Տրդատայ խօսքը ընդմիջելով։

— Այո՛ զաւակս, բայց դուն մեր բարեկամին դիրկը նստելով գանի անհանգիստ կընես, իմ դիրկս եկուր,

— Ոչ հայրիկ, ինքը արդէն ինձմէ ախորժելով հրաման տուաւ իւր դիրկը նստելու։

Այսպէս ընտանեբար խօսակցելով, չոգենաւն արդէն Պէյքօղլի նաւահանգիստը հասած էր, ուր բոլոր հանդիսականք ցամաքն եջնելով՝ սկսան դէպի եկեղեցին գլուխ։ բոլոր ճամբուն վրայ դափնիներով կամարներ կանգնած էին, ուրկից հանդիսականք անցած ժամանակին կամարներուն երկու կողմերը զպրոցական "օրիորդներ՝ ձերմակ հագուստներ հագած, և գլուխնին ծաղիկեայ պսակներով զարդարուած, բոլոր հանդիսականաց վրայ վարդ կը սփռէին։

Կամարներէն անցնելով եկեղեցւոյ դրան առջևի հրապարակը՝ նոյնպէս դափնիներով զարդարուած ամպիոն մը կար, ուր յետ աւարտման եկեղեցւոյն ժամարար սրբազանի ապրուս և ընտիր առնախօսութիւնը՝ և բարեւարդութիւնները՝ լսելէն գինի, մեր բարեկամներն ալ բոլոր հանդիսականաց հետ Հիւնքեար խիկէէ սիի ընդարձակ դաշտը գային, և հոն առուապրանքի եղերքը ծառոց հովանիներուս ներքև նստելով ճաշերնին ընելէն վերջը, Տրդատ իւր բարեկամին խնդրանաց համեմատ սկսաւ ամբողջ պատմութիւնը պատմել, ինչպէս որ ընթերցողը արդէն կարդաց։

— Ձեր հօրեղբօրը կրած վտանգութիւնը խիստ զարմանալի կերևի ինձ, պատասխանեց երիտասարդը, մինչ դեռ ողջ է։

— Ո՛չ բարեկամ ըսաւ Տրդատ, այս մարդուն գլխուն եկած վերջին պատահարները այն աստիճանի աղեցութիւն ըրած էին իւր անձին վրայ, որ հազիւ թէ տարի մը ապրեցաւ։

— Դաւիթին լուր ունիս հարցուց Սաթինիկ։

— Այո՛ Տիկին սակից մէկ քանի տարի առաջ, Դամասկոսի մէջ իւր կնոջ հետ միասին սպաննուեցաւ։

— Կը ցաւիմ իւր վրայ, ըսաւ Սաթինիկ։

— Հայր իմ, ըսաւ Արմենակ, ահա Բարսեղը։

— Բարսեղ, ըսաւ երիտասարդը, կարծեմ պատմութեանդ մէջ յիշուած ձեր թշնամին է։

— Այո՛ բարեկամ, մոռցայ ըսել ձեզի թէ, հօրեղբօրս մահուընէն վերջը, այս մարդը բանտէն ազատելով ինծի դէմ ըրած չարագործութեանը ներեցի. որ ինքն ալ այս ըրածիս վրայ վերջին աստիճան յուզեալ ոտքս իյնալով ինծմէ ներումն խնդրեց, աղաչելով միանգամայն որ զինքը իբր ծառայ տունս ընդունիմ. բայց ես զինքը իբր բարեկամ և իբրև եղբայր ընդունեցայ անյիշաչարութեամբ, և ճշմարիտը ըսելով այս ըրածիս համար երբէք չզղջացէն՝ ի զատ այսօր շատ գոհ եմ իրմէն: Վասնզի՝ այս մարդը՝ ինչպէս որ ետքէն հասկցայ երբէք չանցնեք չունէր, այլ միայն ռամիկ և տգէտ ըլլալուն՝ և միանգամայն աղքատ և ծառայութեան վիճակի մէջ գտնուելուն իւր տիրոջը կամաց կուրաբար հնազանդելով՝ անոր ձեռաց գործիք եղած էր, այն առենէն՝ ի վեր իմ տունս առած եմ, որ միշտ անցեալը յիշած ժամանակ կուլայ. ես զինքը մխիթարելով՝ խրատեցի որ ուսմունք սորվի, խօսքս մտիկ ընելով այնպիսի միտքով կարդալ դրելու տուաւ ինքզինքը՝ որ այսօր բաւական ուսմունք սորված է, և մանաւանդ Սեպուհի մեր բարեբարին ալ շատ սիրելին եղած է:

— Մոռցայ հարցնելու թէ ձեր բարերարը ինչպէս է:

— Հիմա բոլորովին գործէ քաշուած հանդիստ կեանք մը կանցնէ, պատասխանեց Տրդատ, և մանաւանդ հօրեղբօրս հետ այնչափ սիրով կը վարուէր որ նորա մահը իրեն աստիճաւ պատճառեց:

— Նչանի համար բան մը չըսիք, ըսաւ Սաթինիկ, որ Զմիւռնիոյ մէջ հօրեղբօրդ սպառնացած էր:

— Հօրեղբայրս այն մարդուն պէտք եղածէն աւելին ըրաւ այսինքն մեծկակ դումար մը տուաւ, որ Նչան Պօղիս գալով իւր ըրածին ներումն խնդրեց, և միանգամայն չնորհակալ ինեելով իւր ընդունած պարգևին համար:

— Ներեցէք, ըսաւ երիտասարդը, ձեր հօրեղբօրը կինը Զմիւռնիայ ձգեցիք:

— Իրաւունք ունիք, պատասխանեց Տրդատ, բայց տարակոյս չկայ որ քիչ առենէն նա ալ Պօղիս գալով երբ եղելութիւնը խնայաւ, խիստ ուրախացաւ, և մեր հարսանեաց հա-

մար ամապարոշներուն ամենէն առաջինն եղաւ, արդէն այս կինը ինծի հետ սիրով էր բայց միայն իւր ամուսնոյն երկիւղէն անոր կամակից եղած էր:

— Այո՛ ըսաւ Սաթինիկ, մինչև ցայսօր հետս սիրով կը վարուի, և մանաւանդ մօրս հետ այնպէս մտերիմ է որ կարծես թէ երկու քոյրեր են:

— Ահաւասիկ մեր ձկնորսն ալ ըսաւ Տրդատ, որ իւր ամուսնոյն հետ դէպի հոս կուգան, այս այն ձկնորսն է որ քիչ մը առաջ պատմեցի թէ ինչպէս Սրապ անոր նչանածը առևանգած ժամանակը սպաննուեցաւ, զինքը թէպէտև չէի ճանչէր, բայց վերջէն եղելութիւնը լսանալով ուզեցի անոնց օգնել, մեծկակ նաւ մը չունենալ տուի որ ֆուամ ֆաբուէն Սամաթեայ յաճախորդներ կրելով՝ և երբեմն ալ ձուկ որսալով իւր ապրուստը կը ճարէ:

Ձկնորսը մտաենալուն Տրդատ իւր խօսքը կտրեց:

Ձկնորսը զանոնք ակնածութեամբ բարևելով աղաչեց միանգամայն Տրդատայ որ օղը գեղեցիկ ըլլալուն իւր նաւը նստելով ֆուամ ֆաբու երթան:

Տրդատ անոր առաջարկութիւնն ընդունեց ինչպէս որ Սաթինիկ ալ հաւանութիւն տուած էր, վասնզի՝ չոգենաւուն մէջ բազմութիւնը շատ ըլլալուն նաւով երթալն աւելի լաւ էր:

Արդէն օրը իրիկուն կըլլար, բոլոր հանդիսականք խումբ խումբ նուագարաններով և երգելով դէպի Հիւնքեար իսկէլէսիի նաւամատոյցը կը դիմէին, մեր բարեկամներն ալ ճամբայ ելնելով սկսան դէպի հոն դիմել:

— Ներեցէք, ըսաւ երիտասարդը, արդէն մեծապէս չնորհակալ եմ ձեր պատմութիւնը ինձ պատմելու ճանճրութիւնը յանձն առնելնուդ, բայց միտքս բան մը եկաւ, ինչ եղաւ ձեր սպասաւորուհին Սուբբիկը:

— Այս հարցման վրայ Սաթինիկ սկսաւ ծիծաղիլ այսինքն իմ փոխանորդս ըսել կուզէք, ըսաւ:

— Տիկինը իրաւունք ունի, ըսաւ Տրդատ, կերպով մը իւր փոխանորդն է այսինքն գժբաղդութեան փոխանորդ, եթէ այս աղջիկը չըլլար կարելի էր Սաթինիկիս գլխուն փորձանք մը

գար , բայց զՆէզ գոհ ընելու համար կխնայեմ թէ , նա ար-
ժէն Սրատէն կորզած ոսկիները առնելով ուղղակի Նիկոմիդեայ
կերթայ , և իբր նշանածը գտնելով հետը կառուանանայ , առանց
եղելութիւնը պատմելու : վասնզի Սուրբիկ խիստ սատանայ
աղջիկ մը էր , և անկից ալ իւր առաքինը հանդիպելով Պրուսայ
կանցնի որ հիմայ հոն կը բնակին , ինչպէս որ անցեալ տարի
Սաթինիկին հետ Պրուսայ գացած ժամանակնիս զանի հոն
գտնելով եղելութիւնը իրեն պատմել տուինք , որ շատ ծիծա-
ղաշարժ է :

Այսպէս խօսակցելով արդէն նաւամատոյցը հասած էին ,
Սաթինիկ և Տրդատ աղաչեցին նոյն երիտասարդին , որ իրենց
ընկերանայ և նոյն գիշերը իրենց հիւր ըլլայ , մանաւանդ Սե-
պուհ շատ պիտի ուրախանայ երբ զՆէզ առնելու ըլլայ , ըսին :

— Շնորհակալ եմ բարեկամներս , պատասխանեց երիտասարդը ,
կը խոստանամ ուրիշ առթիւ ձեզ այցելութիւն ընելու այս
անգամ ներուին խնդրելով , արդէն ձեր պատուիրութիւնը մեծ
պատիւ մըն է ինծի , եթէ ներէք այս իրիկուն զանի պի-
տի գրեմ որ օրմը հրատարակեմ ձեր յիշատակը անհագ պա-
հելու համար . այժմ Ձեզ բարեւ :

— Երթաք բարեաւ կրկին տեսութիւն , ըսաւ Սաթինիկ :

— Կը խնդրեմ նորէն տեսնուինք , կրկնեց Տրդատ , որով-
հետև դուք մեր բարերարին որդին և մեր բարեկամն էք , և
այս տեսակ մտերմութիւնները սկսած չէ մոռնալ , վասնզի
ճշմարիտ բարեկամութիւնը « գերագոյն է քան զոսկի և քան
զականս պատուականս » :

ՎԵՐՋ

ՑԱՆԿ

ԳԼՈՒԽ		ԹԻՒ
Ա.	Բերայի տունը	5
Բ.	Սև լուրը չուտ կը հասնի	17
Գ.	Դիւցազնական բարեգործութիւններ ընող մարդիկ որոնք իրենց վարձքը Աստուծմէ միայն կսպասեն	28
Դ.	Ցուզարկաւորութիւն	37
Ե.	Երկու սիրահարները	44
Զ.	Հարանախօսութեան դիշերը	58
Է.	Բանտարկուն	71
Ը.	Սամաթիոյ հրդեհը	76
Թ.	Տրդատայ հակառակորդը	81
Ժ.	Բաժանումն	94
ԺԱ.	Դաւադրութիւն	103
ԺԲ.	Շարունակ դաւադրութիւն	114
ԺԳ.	Դիպուածը	125
ԺԴ.	Մաղթելի ամուսնութիւն մը	135
ԺԵ.	Պատահարներն փոխարինը	154
ԺԶ.	Կեռիք Բաշայի տունը	162
ԺԷ.	Դաւթի վրէժխնդրութիւնը	170
ԺԸ.	Տրդատ բանտին մէջ	183
ԺԹ.	Զհնորսին նշանածը	189
Ի.	Տրդատ բանտին մէջ ինչ տեսակ մարդու յանդիպելը և բանտէն ելնելը	202
ԻԱ.	Սեպուհի ճամբորդութենէ վերադարձը և այցելութիւնը	208
ԻԲ.	Տրդատայ այլ և այլ պատահարները	219
ԻԳ.	Տրդատ Ալմայի բարձունքը պատերազմի դաշտին վրայ գտնուելը և անկից Պոլիս վերադառնալը	229
ԻԴ.	Մարդպար աւեն բան խնամալով վրէժխնդիր լինել կուխտէ	236
ԻԵ.	Աւետեանի վախճանն է դալիքի վերջաբան	246

ՎՐԻՊԱԿԻ

ԵՐԵՍ	ՏՈՂ.	ՍԽԱԼ	ՈՒՂԻՂ
18	30	կը վայլէին	կը վայլէին
23	3	հաւաքելով	հաւաքելով
35	6	բնակութե-	բնակութե-
62	33	օձիքներուն	օձիքներուն
109	26	իպրաղամ	իպրաղամ
128	15	բուրբախտոբոր	բուրբաղդոբոր
146	8	դուչիկով	բուչիկով
203	7	յանձած	յանցած
204	27	տառնեցին	տարնեցին
206	6	ի	և-
207	9	ալ ջած	ալաշած
239	24	կը տանէր	կը տանէր
247	31	շնորհե	շնորհել
248	12	բազէն	բազէն

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0246461